หนังสือชุดภาษาไทยของครูสภา

อยุธยาคดี

ประชา สุขพานิช

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท 23 วัฒนา กรุงเทพฯ 10110 โทร. 2584002-3

959.33
ป 12901

อยุธยาคดี

ชูจร สุขพานิช

ขอมอบให้
ห้องชูจร สุขพานิช

๑๖๗๐

ชุดที่ ๑๖ ความรู้ทั่วไป

ISBN ๙๗๔-๐๐-๓๗๘๙-๕

25 พ.ย. 2530

จำนวนพิมพ์ ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๑

พ.ศ. ๒๕๓๐

องค์การค้าของคุรุสภา

จัดพิมพ์จำหน่าย

ราคา ๓๕.๐๐ บาท

S 270187

310312

คำนำของสำนักพิมพ์

ขอมอบให้
ห้องขจร สุขพานิช

องค์การค้าของคุรุสภามีความยินดีที่ได้จัดพิมพ์ผลงาน ของ ศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช อีกครั้งหนึ่ง ครั้งนี้องค์การค้าฯ ได้จัดพิมพ์ อยุธยาคดี ซึ่งเป็นเรื่องรวมบทความหลาย ๆ เรื่อง ที่น่าสนใจ ที่เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยอยุธยา โดยผู้เขียนจะหยิบยกเรื่องต่าง ๆ มาวิพากษ์วิจารณ์ โดยมีหลักฐานมาอ้างอิงอย่างมีเหตุมีผลและน่าเชื่อถือ เป็นการเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ผู้อ่าน และผู้สนใจเป็นอย่างดี

องค์การค้าของคุรุสภาจึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า อยุธยาคดี นี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะท่านผู้สนใจ หรือ ผู้ศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ทุกท่าน

องค์การค้าของคุรุสภา

๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๐

สารบัญ

คำนำ

การติดต่อกับต่างประเทศสมัยอยุธยา ๑

สอบศักราชบีรัชกาลพระเอกาทศรถ ๑๘

การต่างประเทศในแผ่นดินพระเอกาทศรถ ๑๕๘

เอกสารในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ๑๙๑

บาทหลวงเยซูอิตชาวฝรั่งเศสสู่ประเทศสยาม ๒๓๖

อยุธยา ในต้นแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา ๒๖๔

กรุงศรีอยุธยาแตกเพราะอะไร ๒๙๐

พระราชพงศาวดารยุคอยุธยา พ.ศ. ๑๘๙๓ – ๒๓๑๐ ๓๐๘

ใครคือผู้แต่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ๓๑๕

แนะนำหนังสือ The Ship of Sulaiman
(เอกสารปอร์ซีย เรื่องกรุงศรีอยุธยา) ๓๕๑

การติดต่อกับต่างประเทศสมัยอยุธยา

เรื่องการต่างประเทศในสมัยอยุธยานั้น กินระยะเวลา ๔๑๗ ปี ในจำนวนรัชกาลถึง ๓๓ รัชกาล นับเป็นระยะยาวนานมาก ผมในที่นี้เชื่อว่ามีบางท่านทราบเรื่องดี บางท่านก็ทราบเพียงเลา ๆ การจะกล่าวให้ละเอียดก็อาจจะซ้ำกับผู้ที่ทราบดีแล้ว แต่ถ้าจะกล่าวอย่างผ่าน ๆ ก็จะเสียประโยชน์แก่ฝ่ายที่มีความรู้ในทางนี้น้อย แต่อย่างไรก็ดี เมื่อมีอยู่ ๒ สิ่งที่ต้องเลือกอยู่อย่างนี้ ผมก็จำเป็นที่จะต้องหาทางพูดในทางสายกลาง แต่จะว่าให้ละเอียดในบางเรื่องและบางเรื่องก็จะกล่าวอย่างรวบรัด การเริ่มกล่าวปาฐกถาใน

ทางวิชาการก็เห็นทีจะต้องยกครูเสียก่อน คืออันที่จริงผมได้รับประโยชน์จากผู้อาวุโสกว่า แล้วก็ยังมีชีวิตอยู่ในประเทศไทยนี้ ท่านผู้นี้มีอายุได้ ๙๐ ปี อยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ เป็นคนอังกฤษเคยรับราชการในรัฐบาลอังกฤษ ตอนหลังนี้ออกจากราชการ ก็เลยตั้งภูมิลำเนาอยู่จังหวัดเชียงใหม่ ก็คือ มิสเตอร์ W.A.R. Wood หนังสือของท่านซึ่งเป็นที่รู้กันทั่วโลกคือ History of Siam ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. ๑๙๒๔ และต่อมาก็ตีพิมพ์อีกในตอนหลัง ๆ นอกจาก Mr. Wood แล้วก็ยังมีอีกท่านหนึ่งที่ผมยกย่องว่าเป็นผู้ที่ค้นคว้าในวิชาประวัติศาสตร์ไทย ในทางหลักการที่ถูกต้องเป็นคนแรกในเมืองไทย ท่านผู้นั้นมีนามสกุล อนุมานราชธน เหมือนกัน แต่ว่าไม่ใช่คนพ่อซึ่งเป็นบรมครูของผม แต่เป็นคนลูก คือคุณสมจัย อนุมานราชธน หนังสือของท่าน เรื่อง **การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยานี้** ได้เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ แต่มาตีพิมพ์เอาในปี พ.ศ. ๒๔๙๓ เมื่อปีที่แล้วก็ได้ตีพิมพ์ใหม่อีกครั้งหนึ่ง เพราะว่าต้นฉบับเดิมหายาก ในการตีพิมพ์ครั้งใหม่นี้ ท่านผู้ที่สนใจก็ควรจะหาเอาไว้ เพราะว่าเป็นผลงานของการค้นคว้าจริง ๆ แล้วก็ค้นคว้าอยู่ในประเทศที่เขาอุดมด้วยหนังสือที่จะให้ค้นคว้า หนังสือ

การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา ของคุณสมจัย ในด้านหลังได้ระบุรายชื่อหนังสือที่ใช้ คุณจะเห็นว่าท่านได้ใช้หนังสือหลักฐานร่วมร้อยเล่ม แล้วก็หนังสือร้อยเล่มนี้ ในเมืองไทยมีไม่ถึงครึ่ง นอกนั้นเราต้องหาจากต่างประเทศ เรื่องการทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาเล่มนี้ ผมคิดว่าถ้าแก้ไขบางตอนซึ่งยังไม่ค่อยจะรัดกุมเพียง ๒—๓ แห่ง ก็จะใช้เป็น Text คือว่าเป็นหนังสือเรียนได้เป็นอย่างดีทีเดียว เพราะว่าผู้เขียนนั้นได้เขียนอย่างระมัดระวัง พร้อมทั้งให้หลักฐานเอกสารตลอดจนหน้าไหน แม้จะยังไม่ถึงระบุว่าบรรทัดนั้นบรรทัดนี้ แต่ก็ระบุหน้าไว้ให้ด้วย หนังสือการทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา ของคุณสมจัย อนุมานราชธนนี้ ไม่ได้พูดถึงเรื่องประเทศจีน ท่านก็ได้ออกตัวไว้แต่แรกว่าการติดต่อกับประเทศจีนนั้น ติดต่อมาก มากครั้งเหลือเกิน การที่จะมาเขียนเพียงบทเดียวนั้นทำไม่ไหว ผมก็ได้ใช้หนังสือเรื่องอื่นเกี่ยวกับการติดต่อกับประเทศอื่นในสมัยอยุธยา คือของศาสตราจารย์ชาวอเมริกัน ชื่อ สกินเนอร์ ผมได้นำมาด้วยลองมานับดูว่าสมัยอยุธยานั้นประเทศไทยได้ติดต่อเป็นทางการกับรัฐบาลจีนกว่า ๗๐ ครั้ง* คือว่าติดต่อบ่อยเหลือเกินในบางครั้งก็ระบุเพียงบรรทัดสองบรรทัด แต่เพียงสอง

*. G. William Skinner, *Chinese Society in Thailand*, Cornell U.P., 1957, pp. 1-27.

บรรทัดนั้น บางครั้งก็ให้ประโยชน์แก่เราอย่างล้ำค่า เราจะหาจากที่อื่นไม่ได้ ก็เป็นที่เชื่อแน่ว่าเมื่อได้มีการติดต่อกันโดยทางรัฐบาลของสองประเทศนี้แล้ว ชาวจีนที่สมัครมาประเทศไทย แล้วตั้งรกรากบ้านช่องทำมาหากิน แล้วก็ได้หญิงไทยเป็นภรรยาเกิดบุตรหลานมีมาตั้งแต่สมัยแรกๆ แล้ว และก็โดยเฉพาะเครื่องชั่งตวงวัด เราก็ได้ใช้ของจีนมา คือ ชั่ง ตำลึง บาท ที่เราใช้กันอยู่ในทุกวันนี้ เพราะว่าเราติดต่อกับจีนมากเหลือเกิน ผมจึงขอผ่านไปเสียเลย เพราะมีแทบทุกรัฐบาล บางรัชกาลก็มีถึง ๒–๓ ครั้ง

ที่นี้ก็มาถึงฝรั่ง เพราะประเทศพม่าก็ดี ลาว เขมร หรือแม้แต่ญวน เราจะเรียกว่าเป็นต่างประเทศก็ได้ แต่ว่าประเทศเหล่านี้อยู่ใกล้บ้านเหลือเกิน แล้วก็ประโยชน์ที่จะได้รับก็ไม่ค่อยมีอะไรมาก เพราะฉะนั้นฝรั่งชาติโปรตุเกสเข้ามา ก็เป็นที่ทราบกันดีว่าเข้ามาในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ในบางครั้งผมก็อยากจะเขียนตัวเลขที่กระดาน เพราะตัวเลขถ้าไม่เขียนบางครั้งก็จะลำบาก ศักราชที่จะเขียนนี้ก็ให้เป็นศักราชฝรั่ง เพราะว่าจำง่าย พวกที่ถนัดศักราชไทยก็บวกด้วย ๕๔๓ ก็แล้วกัน เป็นอันว่ามีหลักฐานอย่างแน่นหนาว่า โปรตุเกสเป็นประเทศแรกที่เข้ามาติดต่อกับประเทศไทย พวกโปรตุเกสได้เข้ามาตั้งแต่ยังมีมะละกาอยู่

คือว่ายังตีไม่ได้ แต่รีบส่งทูตถือราชสาส์นเข้ามาเฝ้าแล้วก็ภายในระยะเวลา ๕ ปี ก็ส่งมาติด ๆ กันถึง ๓ ครั้ง ครั้งสุดท้ายได้ทำสัญญาทางพระราชไมตรีฉบับแรกขึ้นในปี พ.ศ. ๒๐๕๙ แต่เสียดายที่ว่าเราไม่พบเอกสาร เมื่อโปรตุเกสได้เข้ามาแล้วในไม่ช้า พวกบาทหลวงก็เข้ามา บาทหลวงโปรตุเกสแล้วก็มีบาทหลวงสเปนด้วยเข้ามาก็สร้างวัด ซากของโบสถ์ก็ยังมีอยู่ ที่เห็นในวัดน้อยู่นอกเกาะกรุงศรีอยุธยา ผมเคยระบุชื่อโบสถ์ ๒ โบสถ์ไว้ว่า โบสถ์หนึ่งนั้นชื่อว่า ซันโตโดมิงโก้ เป็นโบสถ์ของคณะโดมินิกัน เดี๋ยวนี้เราก็มีคณะโดมินิกันเข้ามาในกรุงเทพ ฯ แต่ว่าไม่ติดต่อกับพวกแรก โดยขาดระยะไป ๒๐๐–๓๐๐ ปี โบสถ์ที่ ๒ ที่ยังทิ้งซากให้เห็นก็คือ ซันโตเปาโล เป็นของคณะเยซูอิต นี่เป็นซากให้เห็นว่าศาสนาคริสต์นั้นเข้ามาในประเทศไทยไม่ต่ำกว่า ๔๐๐ ร้อยปีแล้ว อันที่จริงหมู่บ้านโปรตุเกสขณะนี้ก็มีคนอื่นอยู่เสียแล้ว ไม่เหมือนกับอีกหมู่บ้านหนึ่งซึ่งเข้ามาทีหลังประมาณ ๑๕๐ ปี คือในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชยังเป็นหมู่บ้านของพวกเข้ารีตฝรั่งเศสเรียกว่าหมู่บ้านเซนต์-โยเซฟ ขณะนี้มีโบสถ์ขนาดใหญ่มากเกือบเท่าโบสถ์อัสสัมชัญนี้ก็มีอยู่ แต่ว่าเป็นโบสถ์ที่สร้างใหม่ ไม่ใช่โบสถ์ไม้ของเดิมเมื่อพูดถึงโปรตุเกสแล้วก็จะรวบรัดเอาชาติฝรั่งชาติที่ ๒

ที่ได้เข้ามาติดต่อกับกรุงศรีอยุธยานั้น เรารู้น้อยเพราะได้มีเหตุการณ์เกิดขึ้นเมื่อเขาเข้ามาครั้งแรก ประเทศที่ ๒ คือ ประเทศสเปน ทูตของผู้สำเร็จราชการกรุงมนิลาได้เข้ามาเฝ้าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชพร้อมทั้งศุภสารของผู้สำเร็จราชการ การต้อนรับได้เป็นไปอย่างดี แต่ทว่าตอนจะกลับเกิดมีเรื่องเสียก่อน นัยว่า ตามหลักฐานของสเปน (เอกสาร de Morga) กล่าวว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีพระราชประสงค์จะได้บืนใหญ่ที่มากับเรือ พวกสเปนไม่อยากให้ ก็เลยเอาไปจมไว้ในแม่น้ำโดยมิให้เห็น ก็เป็นอันว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชไม่สมพระราชประสงค์ ตอนทูตจะกลับก็แอบเอาพวกที่เป็นนักโทษชาติโปรตุเกสซุกซ่อนไปด้วย พระองค์ทรงกริ้วก็เลยส่งทหารติดตาม นัยว่าได้รบกันในแม่น้ำจนถึงปากน้ำถึง ๗ วัน ๗ คืน แล้วก็ว่าฝ่ายไทยเป็นฝ่ายตายแยะ ส่วนตัวนายของสเปนก็ตาย ตายในที่รบบ้าง ตายในเรือเวลาหนีไปบ้าง จึงเป็นอันว่าความสัมพันธ์กับสเปนถึงแม้จะเริ่มในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชก็เป็นอันขาดตอนไป จะไปต่ออีกทีก็ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าท้ายสระ ส่วนชาติที่ ๓ ที่มาติดต่อจากยุโรป ก็คือชาติฮอลันดา ฮอลันดาเข้ามาในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเหมือนกัน แต่เป็นปลายรัชกาล ตอนนั้น

พวกฮอลันดาได้เข้ามาค้าขายแล้ว แต่ไม่ชุกเหมือนอย่างสเปน มีอะไรพูดจากันแลกเปลี่ยนกัน และฮอลันดาในสมัยนั้นเชี่ยวชาญในการต่อเรือมาก พอสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ พระองค์ก็ส่งทูตไทยติดตามฮอลันดาให้ไปยุโรปก็เป็นการส่งทูตไทยไปยุโรปเป็นชุดแรก นัยว่าพวกทูตไทยได้ไปสังเกตการต่อเรือโดยเฉพาะทางทะเล ได้นำมาใช้ในกรุงศรีอยุธยา เข้าใจว่าฮอลันดาก็คงส่งข่าวมาด้วย หมู่บ้านฮอลันดานี้ก็อยู่ตรงกันข้ามหมู่บ้านโปรตุเกส หมู่บ้านเหล่านี้บัดนี้ก็ยังคงเหลือซากอยู่อีก พวกฮอลันดาได้ทำสิ่งหนึ่งที่ได้เปรียบชาติอื่น คือเข้ามาก็ไม่รู้ว่าจะอยู่นานเท่าไร ได้หญิงไทยเป็นภรรยามีบุตรหลานเป็นอันมาก แล้วก็ส่งเด็กฮอลันดา เข้ามาเรียนภาษาไทย ได้รู้จักขนบธรรมเนียมของไทย สิ่งที่แกได้ประโยชน์มากจากประเทศไทยก็คือ แกได้ใช้คนจีนในเมืองไทยเราเป็นลูกเรือเอาหนังสัตว์ เอาข้าวสาร เอาข้าวเปลือก เอาหนังปลากระเบน เหล่านี้เอาไปขายที่ญี่ปุ่น แล้วจากญี่ปุ่นถ้าได้ของมาก็ดี เมื่อไม่ได้ของก็เอาเงินญี่ปุ่นเข้ามากรุงศรีอยุธยาซื้อของของไทย แล้วไทยเอาเงินญี่ปุ่นนั้นหลอมเป็นเงินไทยอีกทีหนึ่ง ความข้อนี้หลักฐานก็มีอยู่ชัด

ฮอลันดาแกก็มีบ้านช่องถิ่นฐานถาวรอยู่จนปลายกรุงศรี-อยุธยาทีเดียว (พ.ศ. ๒๑๔๕—๒๓๑๐) ถึงแม้ว่าตอนหลังการค้าจะไม่ค่อยดีเท่าไร แต่แกก็ทู่ซี้ทำเรื่อยมา เพราะว่าแกเป็นนักค้าขายอาชีพ ต่อจากพวกฮอลันดาก็ได้แก่อังกฤษ อังกฤษได้เข้ามาเป็นที่ทราบชัดแน่คือ ในปี พ.ศ. ๒๑๕๕ ซึ่งเคยเชื่อกันว่าเป็นแผ่นดินของสมเด็จพระ-เอกาทศรถ แต่ในตอนท้ายของคำบรรยายนี้ผมจะได้เสนออะไรบางอย่าง แล้วก็มีหลักฐานให้เห็นว่า ปี พ.ศ. ๒๑๕๕ นี้เป็นรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเสียแล้วไม่ใช่พระ-เอกาทศรถดังที่เคยเข้าใจกัน อังกฤษเข้ามาอยู่ในครั้งแรก ๓ ปี ในตอนขากลับ (พ.ศ. ๒๑๕๘) ก็ได้นำพระราชสาส์นของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมไปทูลถวายพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษด้วย ตอนหลังมีหลักฐานพอเชื่อได้ว่า พ่อค้าอังกฤษนั้นในตอนแรกเงินทุนไม่ค่อยมี ขอยืมจากท้องพระคลังในหลวงของเราก็โปรดให้ยืม ดอกเบี้ยก็ไม่คิด สมเด็จพระ-เจ้าทรงธรรมเราควรจะปรับความเข้าใจเสียใหม่ เพราะมีหลักฐานแสดงให้เห็นว่าในรัชกาลของพระองค์มีการติดต่อกับต่างประเทศอย่างมากเหลือเกิน คือเราเข้าใจว่าพระนาม "ทรงธรรม" นี่จะธรรมะ ธรรมโม แต่อันที่จริงท่านถนัดมากในทางต่างประเทศ แม้แต่ชื่อทรงธรรมนี่ก็เป็นชื่อที่ถวาย

เมื่อสิ้นแผ่นดินแล้ว ตอนนั้นในพระราชสาส์นท่านก็เรียกตัวเองว่าสมเด็จพระเอกาทศรถ คือพระนามนี้ใช้ในเอกสารปลายรัชกาล แต่ว่าพระนามเดิมก่อนที่จะครองราชสมบัตินั้นพระองค์มีพระนามว่า พระอินทราชา เป็นโอรสองค์เล็กของสมเด็จพระเอกาทศรถ ถ้าดูบีในพระราชพงศาวดาร จะรู้สึกว่าเรื่องมันสับสนเหลือเกิน เพราะในพระราชพงศาวดารเริ่มเรื่องของพระองค์ว่า ทรงพระนามพระศรีศิลป์ บวชอยู่ที่วัดระฆัง มีความรู้แตกฉานในพระบาลีได้เป็นที่พระพิมลธรรมว่าไปเรื่อย อันที่จริงแล้วการเขียนขึ้นเช่นนี้เป็นการเขียนขึ้นในยุครุ่งเทพ ฯ คือเขียนขึ้นหลังเหตุการณ์ราว ๒๐๐ ปี คนที่เขียนจึงจำอะไรไม่ได้เสียแล้ว แต่หลักฐานที่พบจะเป็นหลักฐานชั้นหนึ่ง คือเป็นหลักฐานที่เขียนขึ้นในเวลานั้นเขาอยู่ศรีอยุธยาแล้วเขาจดไว้ พระองค์เป็นโอรสองค์เล็กของสมเด็จพระเอกาทศรถ โดยองค์โตคือเจ้าฟ้าสุทัศน์ถูกประหารอย่างฝรั่งเขาว่า หรือว่าพระองค์ทรงยาพิษตามที่พงศาวดารว่าอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อสิ้นพระชนม์ลงโอรสองค์ที่ ๒ จึงได้ครองต่อ คือพระศรีเสาวภาคย์ ครั้นพระศรีเสาวภาคย์สวรรคตจึงถึงรัชกาลของพระองค์ ส่วนจะเชื่อว่าพระศรีศิลป์คือพระองค์นั้นไม่ใช่ พระศรีศิลป์เป็นพระอนุชาเป็นอุปราช และองค์นี้บวชอยู่ในปลายรัชกาลของ

พระองค์ เพราะฉะนั้นพระราชพงศาวดารเอาพระเจ้าทรงธรรม กับพระศรีศิลป์ไปปนกัน และยุ่งกันใหญ่ในพงศาวดารของเรา อย่างไรก็ดี เมื่ออังกฤษได้เข้ามาครั้งแรก ตอนนั้นการค้าขายไม่ค่อยดี ซ้ำมีคู่แข่งที่ร้ายแรงมาก คือฮอลันดา ฮอลันดาได้พยายามกีดกัน และได้รบพุ่งกันที่ปัตตานี เพราะยังต้องการแย่งชิงตลาดกัน ในที่สุดอังกฤษก็ต้องถอยไปอินเดีย แล้วก็ยึดอินเดียได้ในที่สุด ฮอลันดาก็ได้เป็นใหญ่อยู่ในหมู่เกาะชวาและแถบนี้ อังกฤษจะเข้ามาอีกทีก็เป็นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ เสียแล้ว จึงเป็นอันว่าอังกฤษเข้ามาครั้งแรกแล้วก็เข้ามาอีกในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แล้วก็ถอยกลับออกไปจะเข้ามาอีกทีก็ราว ๒๐๐ ปี ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า แล้วก็เขยิบไปเมืองจีนจนได้เกาะฮ่องกง อันที่จริงคนญี่ปุ่นเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาก่อนอังกฤษ แต่ว่าไม่ได้มีการติดต่อกันในระหว่างประมุขของประเทศ คือพวกพ่อค้าหรือพวกผจญภัยเข้ามาค้าขายหาเงินหาทอง หรือมิฉะนั้นก็สมัครเป็นทหารรับใช้ประเทศไทย แต่ว่ามาติดต่อกันจริง ๆ ในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม เพราะฉะนั้นหมู่บ้านของญี่ปุ่นนอกเกาะอยุธยาก็อยู่หลังอังกฤษ คือ ฮอลันดา อังกฤษ และก็ถึงญี่ปุ่น นั่นฟากหนึ่ง อีกฟากหนึ่งเป็นพวกโปรตุเกส ในแผ่นดิน

พระเจ้าทรงธรรมมีพระราชสาส์นไปมาระหว่างกรุงศรีอยุธยา กับญี่ปุ่นหลายครั้ง ส่วนเรื่องการติดต่อในพระราชสาส์นได้แสดงข้อความถึงพระเจ้าทรงธรรม มีข้อความที่น่าจับใจมาก กล่าวคือ อ่านดูแล้วคล้าย ๆ กับของพระบาทสมเด็จพระ-จอมเกล้า ฯ เพราะเป็นจดหมายแบบกันเองมีการถ่อมตัว มีการเอาอกเอาใจ มีการระลึกถึงสิ่งนั้นสิ่งนี้เล็ก ๆ น้อย ๆ แสดงให้เห็นพระอัจฉริยะของพระองค์สมกับพระนามที่ราษฎรถวาย คือสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เราก็เลยนึกไปว่าพระองค์เอาแต่ธรรมะ ธรรมโม แต่ว่าการต่างประเทศสมัยนี้สำคัญเหลือเกิน มีการติดต่อกับนานาประเทศมากมาย ผมยังเชื่อว่าในพระเจ้าแผ่นดิน ๓๓ พระองค์ของกรุงศรี-อยุธยา พระเจ้าทรงธรรมเด่นที่สุดในเรื่องการต่างประเทศ เวลานั้นอังกฤษยังเป็นประเทศเล็กประเทศน้อย อย่างในทวีปอินเดีย มีประเทศหนึ่งชื่อ โกกอนด้า อยู่ทางแถบเมืองมัทราส มีอาณาเขตมาถึงทางด้านทะเลฝั่งตะวันออกนั้น จะเป็นชื่อที่ฉ้าขายก็ไม่เชิง จะเป็นโจรสลัดก็ยังไงอยู่ คือว่า ถ้าเรือแพใครไปมาก็จับเสียก่อนละ ค่อยพูดค่อยจากันทีหลัง บางทีพูดจาไม่ดีก็ต้องเสียค่าไถ่แพง ๆ อย่างไรก็ดี ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมก็มีการติดต่อจนได้ ที่นี้ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เรื่องราวทางการทูตของไทย

ดูจะบรรลุจุดสุดยอด มีผู้คนกล่าวถึงมากถ้าท่านติดต่อกับเปอร์เซียหรืออิหร่านโดยวิธีส่งทูตไป เมื่อทูตไปเสียทีเขามาอาจจะเป็นระหว่างการเดินทาง กำไรที่กะว่าจะได้ ก็มีอันเป็นไปจนฟอลคอนได้เข้ามา นัยว่าเป็นเจ้าหน้าที่ในพระคลังหลวง ตอนนี้ประเทศที่กำไรมากที่สุดก็คือฝรั่งเศส ฝรั่งเศสที่เข้ามาก็เป็นสังฆราช ซึ่งมีความพากเพียรมาก พวกสังฆราชนี้ดูออกจะประหลาดมา ๆ ไป ๆ อย่างกะว่าเราไปเที่ยวสามแยกหรือสามย่านใกล้ ๆ นี้ แต่การเดินทางในสมัยโบราณเขาเดินทางบกกว่าจะมาถึงที่หนึ่งบีครึ่งถึง ๒ ปี แล้วก็ต้องผ่านภัยร้อยแปดในระหว่างทาง แต่แกก็เที่ยวไปเที่ยวมาอยู่นั่นแหละ คนสำคัญที่ทำให้ไทยเป็นทองแผ่นเดียวกับประเทศฝรั่งเศสนั้นชื่อท่านสังฆราชปาลูองค์นี้เพียรมาก เข้ามากรุงอยุธยา ๒ ครั้ง ครั้งที่ ๒ ได้นำพระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ มาถวาย ยังนำสมณสาส์นของสันตะปาปามาด้วย พอครั้งที่ ๓ เมื่อมีการติดต่อกันอย่างแน่นหนาแล้ว ท่านก็กลับออกไปไม่ย้อนเข้ามาอีก จะไปไหนผมไม่ทราบ ติดตามไม่เจอ เมื่อชาติฝรั่งเศสเข้ามาตั้งรกรากชั่วระยะหนึ่งก็มีความสัมพันธ์ทางการทูตกันระหว่างรัฐแล้วเหตุการณ์จึงดำเนินไป จนถึงแผ่นดินพระเพทราชา ถ้าคุณจะอ่านดูเรื่องราวตอนนี้ จะรู้สึกแปลกใจเหมือนผมเหมือนกันว่าพระเจ้า

หลุยส์แต่แรกก็ตรัสว่า อยากให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้รับพรอันประเสริฐเช่นเดียวกับพระองค์ ก็คือว่าเข้ารีต แต่ต่อ ๆ มามันแปรไปเสียแล้ว ก็การที่จะให้สมเด็จพระ-นารายณ์มหาราชเข้ารีต ทำไมต้องไม่เข้ารีตเพียงอย่างเดียว ส่งทหารมาด้วย ทำไมต้องยึดบางกอก ทำไมต้องมายึดเมือง มะริดด้วย แต่การที่มีทหารมีปืนใหญ่มาไม่ใช่การเข้ารีต จะเข้าบ้านเข้าเมืองเอาเป็นเมืองขึ้นมากกว่า แต่อย่างไรก็ดีในตอนปลายรัชกาล ทูตอิหร่านได้เข้ามา เอกสารของทูตอิหร่านเราก็ได้มาหลายปีแล้วแต่หาคนแปลไม่ได้ คือว่าเขียนด้วยตัวอาหรับ แต่เป็นภาษาเปอร์เซีย ถ้าเขียนตัวอาหรับภาษาอาหรับก็มีคนแปล หรือเขียนเป็นตัวหนังสือและภาษาเปอร์เซียสมัยหลังก็พอหาคนแปลได้ แต่นี้เขียนด้วยตัวอาหรับแต่ภาษาเปอร์เซียหาคนอ่านยาก ผมเองก็ติดต่อไว้กับคนฝรั่งเศสชื่อ Aubin เป็นศาสตราจารย์ แกใช้เวลาแปลมาจนบัดนี้ ๑๒—๑๓ ปี ยังไม่ได้ตีพิมพ์ออกมาสักที เข้าใจว่ามันคงยากจริง ๆ เอกสารก็มีไม่เท่าไร ผมจำหยาบ ๆ ก็ราว ๘๐ หน้า ๑๐๐ หน้า แต่ ๑๐ กว่าปีนี้ยังไม่เสร็จ คงจะยากอะไรสักอย่างหนึ่ง* แต่อย่างไรก็ดี ถัดจาก

---

* ในปัจจุบัน John O'Kane แปลเป็นภาษาอังกฤษ และพิมพ์ออกมาแล้วชื่อ *The Ship of Sulaiman* ค.ศ. ๑๙๗๒ ต่อมา นายดิเรก กุลสิริสวัสดิ์ ได้แปลย่อเป็นภาษาไทย และพิมพ์เผยแพร่แล้วเช่นกัน

พวกฝรั่งเศสแล้วผมก็เข้าใจว่า อิหร่านจะเป็นประเทศสุดท้ายที่มีความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา นอกจากนั้นเกาะเล็กเกาะน้อย เช่น อะเจ หรือว่าเมืองทางหมู่เกาะสุมาตราเขาก็มีหลายเมือง ถ้าเราไม่นับพวกนี้ก็เห็นอิหร่านเป็นประเทศสุดท้าย ที่มีการติดต่อกันระหว่างประมุขของประเทศ เพราะฉะนั้นถ้าเราจะถามปัญหาหนึ่งว่าการติดต่อต่างประเทศระยะ ๔๑๗ ปีนี้ เราได้อะไรบ้างที่เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันของพวกเรา คือว่าถ้าติดต่อเพื่อโก้เก๋มันก็ไม่ได้อะไร ติดต่อแล้วมันได้ประโยชน์ จะเป็นวัตถุธรรมก็ยังดีถ้าไม่ได้ถึงนามธรรม ผมเองมีความรู้สึกว่าคนไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาสติปัญญาจะยังไม่ถึงเขา เพราะอย่าง เช่น วิชาวิทยาศาสตร์ ดาราศาสตร์อะไรที่มันเปกะเขาไม่ได้แน่ เพราะเราไม่มีพื้นฐาน อย่างวิชาทำน้ำประปา หรือตัดถนน ใช้กล้อง ขุดคลองก็พอไปได้ ผมเคยเขียนไว้ครั้งหนึ่งว่า วิชาแผนที่ที่ฝรั่งทำไว้ในสมัยอยุธยาเราทำกันไม่ได้ เราทำได้ในสมัยรัตนโกสินทร์ ผมเขียนว่าในสมัยรัชกาลที่ ๕ คือวังหน้าของรัชกาลที่ ๕ แต่เดี๋ยวนี้เราพอจะเชื่อได้ว่า เป็นพระบืนเกล้าฯ ในรัชกาลที่ ๔ องค์นี้ท่านได้แสดงอะไรไว้ แต่ว่าเวลาตีพิมพ์ก็เป็นของวังหน้า รัชกาลที่ ๕ คือโอรสพระบืนเกล้าไป ที่เราจำได้ก็ทองหยิบ ฝอยทองแม่ทองกีบม้าอะไรก็ว่ากันไป

อ้ายนั่นก็เห็นจะจริง เพราะว่าเรื่องขนมกะคนไทยไม่ค่อยจะถูกโรคกัน ยิ่งขนมที่ใส่นมเนยก็ยิ่งไปใหญ่ เพราะฉะนั้นที่เชื่อว่าฝรั่งเขานำเอาเข้ามาก็เห็นจะถูก นอกจากนั้น ผมยังเสียดายที่ว่าวิทยาลัยคอนสแตนตินตั้งขึ้นที่เมืองลพบุรี โดยคณะบาทหลวงคณะ Missjon Etrangères คือคณะโบสถ์อัสสัมชัญตั้งมา ได้ปีหนึ่ง ในปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พอถึงรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาก็ล้ม เพราะว่าเหตุการณ์บ้านเมืองตอนนั้นยุ่งเหยิง สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเองก็มีอันเป็นไป ฟอลคอนตัวอุปัฏฐากวิทยาลัยก็โดนประหาร สมเด็จพระเพทราชาท่านก็มัวขะมักเขม้นในเรื่องฝรั่งเศส กลัวเขาจะเข้ามาตีกลับ เกรงจะยุ่ง วิทยาลัยของเราที่ควรจะมีในสมัยนั้นก็ต้องล้มไปเสียแล้ว เพราะฉะนั้นผมเองยังรู้สึกว่าประโยชน์ที่ได้รับจากการติดต่อกับต่างประเทศใน ๑๗๗ ของกรุงศรีอยุธยา ถ้าเราจะได้ก็น้อยเหลือเกิน ทั้งนี้ทั้งนั้นเราก็โทษคนอื่น ๆ ไม่ได้ เพราะพื้นฐานเราไม่มี พอจะมีบ้างก็เกิดเหตุการณ์บ้านเมืองเป็นอุปสรรคเสีย ทำให้ต้องปิดโรงเรียน เลิกโรงเรียน ก็เป็นอันมีแต่โรงเรียนโบสถ์พราหมณ์ของพวกมิชชันนารี เขาก็สอนอ่าน สอนเขียน แล้วก็สอนคำสอนพระเยซู ก็มีเท่านั้นเอง ไม่ลึกซึ้งกว้างขวางอะไร ในตอนท้ายก่อนจะจบผม

ก็อยากจะเสนอให้เห็นว่า หลักฐานที่ว่ารัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถนั้น พระราชพงศาวดารของเราฉบับต่าง ๆ ก็เขียนจำนวนปีไว้ต่างกัน ๖ ปีบ้าง ๗ ปีบ้าง ๘ ปีบ้าง ที่นี้มาในตอน ๕๐ ปีหลังนี้ ทางกระทรวงศึกษา ฯ ก็ได้แก้ไขเป็น ๑๕ ปี คือระหว่าง พ.ศ. ๒๑๔๘—๒๑๖๓ แล้วรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมก็ ๘ ปี ที่เชื่อกันเช่นนี้ และก็สอนกันในโรงเรียนของกระทรวงศึกษา ฯ อยู่ที่การแปลผิดด้วยการแปลผิด ๆ มาร่วม ๓๐๐ ปี คือหนังสือหลักฐานเดิมเป็นภาษาฮอลันดา เขียนขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ต่อมามีผู้แปลเป็นฝรั่งเศส อีตาคนแปลนี้ชื่อวิกเกอร์ฟอร์ต แปลสะเพร่าไป อายุรัชกาลในต้นฉบับพระเจ้าทรงธรรมว่า ๑๙ ปี แกแปลว่า ๙ ปี หลักฐานมีอยู่ที่นี้แหละครับ แล้วเมื่อจากภาษาฝรั่งเศสผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษในกรุงเทพ ฯ เพื่อทูลถวายสมเด็จฯกรมพระยาดำรง ฯ พระองค์ก็ใช้คำแปลภาษาอังกฤษนี้ แก้ไขอายุรัชกาลของพระเจ้าทรงธรรม เรื่องมันก็เลยเป็นอย่างนี้ กลายเป็นพระองค์ครองราชย์แต่ พ.ศ. ๒๑๖๓—๒๑๗๑ จะเรียก ๘ หรือ ๙ ปีก็ตามใจ เพิ่งมาทราบความจริงเอาหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ โดยศาสตราจารย์ชาวญี่ปุ่น ชื่ออิวาโอะ แกไปนั่งทำงานที่กรุงเฮก ไปได้เอกสารฉบับเดิมซึ่งยังไม่มีการ

ตีพิมพ์แกก็เอามาตีพิมพ์เป็นภาษาฮอลันดา ด้านหนึ่งภาษาฝรั่งเศสคำแปลของวิกเกอร์ฟอร์ตอีกด้านหนึ่ง แล้วแกชี้ให้เห็นเลยผิดตรงนี้ เพราะฉะนั้นจากหลักฐานอันนี้จึงเป็นหลักฐานหนึ่ง เราก็ได้หลักฐานอีกอันหนึ่งของคนอังกฤษอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาเอง ซึ่งเข้ามาในปี พ.ศ. ๒๑๕๕ เขาว่านี่เป็นรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมแล้ว ไม่ใช่รัชกาลพระเอกาทศรถ ได้สิ้นไปแต่ พ.ศ. ๒๑๕๓ แล้ว นี่เป็นรัชกาลของพระเจ้าทรงธรรม แต่ว่ารัชกาลของพระเอกาทศรถเพียง ๕ ปี หลักฐานนี้จึงมาสนับสนุนกันเข้าทำให้ความจริงแจ่มขึ้นมา เพราะฉะนั้นผมก็ขอเสนอต่อท่านผู้ฟังในที่นี้เลยว่า ถ้าเราจะแก้รัชกาลของพระเจ้าแผ่นดินสองพระองค์นี้ให้ถูกต้องตามหลักฐาน คือรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ๕ ปี (พ.ศ. ๒๑๔๘–๒๑๕๓) และรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ๑๙ ปี พ.ศ. (๒๑๕๓–๒๑๖๘) มีรัชกาลพระศรีเสาวภาคย์แทรกระหว่างกลาง แต่คงสั้นเพียงไม่กี่วัน ทั้ง ๓๓ รัชกาล ยุคกรุงศรีอยุธยาก็จะบริบูรณ์ ในเวลาเดียวกัน ผมก็ได้เสนอไปกรมวิชาการและกรมศิลปากร แล้วพร้อมกับให้หลักฐานให้เขาได้ทดสอบด้วย

(พิมพ์ครั้งแรกใน รวมปาฐกถา งานอนุสรณ์อยุธยา ๒๐๐ ปี องค์การค้าของคุรุสภา ๒๕๑๐)

สอบศักราชีรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ

มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ

คำปวารณา

ข้าพเจ้าเข้ารับงานในตำแหน่งที่ปรึกษาบรรษัทอเมริกันแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ แต่ศกก่อน บัดนี้ได้โอกาสพักผ่อน ๒ สัปดาห์ จึงคิดจะใช้เวลานั้นให้เป็นประโยชน์แก่นิสิตนักศึกษาของเราซึ่งดูขะมักเขม้นในวิชาการมากยิ่งขึ้น จึงได้ทำหนังสือนี้เป็นบรรณาการแก่ผู้ใฝ่ใจวิชาประวัติศาสตร์ไทย

ในบรรดาพระมหากษัตริย์อยุธยา ๓๓ พระองค์ รัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถปี รัชกาลดูจะเป็นปัญหาว่าท่านทรงราชย์ ๖ ปี ตามสังคีติยวงศ์ หรือ ๗ ปี, ๗ ปีครึ่ง, ๘ ปี ตามพระราชพงศาวดาร ฯ ฉบับต่าง ๆ หรือว่า ๑๕ ปี ตามที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงแก้ไข แต่ พ.ศ. ๒๔๖๐ เรื่องปีรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถจึงเป็นเรื่องใหญ่ที่ข้าพเจ้าขอเสนอมาพร้อมด้วยหลักฐานเท่าที่หาได้

เรื่องต่อจากนั้น คือ เรื่องสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พระศรีศิลป์—พระพันปีศรีศิลป์ สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ท่านเหล่านี้หลักฐานต่างประเทศว่าไว้อย่างไรก็ได้นำมาเสนอด้วย

กับอีกเรื่องหนึ่ง คือ เรื่องเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ ซึ่ง W.A.R. Wood ผู้แต่ง *A History of Siam* สงสัยว่าจะไม่มีตัวตนในประวัติศาสตร์ไทยนั้น ก็ได้นำมาพิจารณาในที่นี้พร้อมทั้งหลักฐาน

อันที่จริงหนังสือนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของเรื่อง "การติดต่อกับต่างประเทศในสมัยอยุธยา" ซึ่งคณะกรรมการจัดงานอนุสรณ์อยุธยาได้ให้เกียรติเชิญข้าพเจ้าไปแสดงปาฐกถาที่หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี พระนคร เมื่อวันพฤหัสบดี

ที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๐ ในครั้งนั้นมีเวลาน้อย คือ ชั่วโมงเศษ ๆ และผู้เข้าฟังก็มีความรู้ต่างกันหลายระดับ ข้าพเจ้าจึงได้กล่าวอย่างรวบรัดพอให้เห็นแนวใหญ่ ๆ เป็นการประดับสติปัญญา คราวนี้เป็นโอกาสที่ข้าพเจ้าจะได้แสดงหลักฐานต่าง ๆ ตามวิธีการสอบค้นประวัติศาสตร์ เพื่อท่านผู้ใฝ่ใจจะได้ทดสอบดูได้ตามอัธยาศัย ประกอบความรู้ในวิชาประวัติศาสตร์ไทย หรือแม้แต่เป็นองค์ประกอบของวิชา Asian Studies ประโยชน์ที่ท่านได้ (ถ้าอาจจะมีบ้าง) ในการอ่านและศึกษาจากหนังสือนี้ ข้าพเจ้าขออุทิศถวายแด่ดวงพระวิญญาณ "พระบิดาประวัติศาสตร์ไทย" สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ผู้ทรงกรุยทางให้ผู้อื่นรวมทั้งตัวข้าพเจ้าได้ใช้ดำเนินเจริญตามรอยพระบาทเพื่อวิชาการประวัติศาสตร์ไทยจะได้เจริญพัฒนาต่อไปตามลำดับ

ขจร สุขพานิช

๙ มิถุนายน ๒๕๑๐

สมเด็จพระเอกาทศรถ พระนามนี้ พระราชพงศาวดารสะกดเป็นตัวหนังสือว่า "ทศรถ" แต่ในสำเนาพระราชสาส์นซึ่งได้มาจากมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ดสะกดตัว

หนังสือว่า "ทศรุทธ" พระราชสาส์นนี้เคยตีพิมพ์แล้วในนิตยสาร "ศิลปากร" ฉบับประจำเดือน กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๓ และยังนำมาตีพิมพ์อีกครั้งหนึ่งในฉบับประจำเดือน มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นพระราชสาส์นเก่าที่สุดที่ค้นหาได้จนขณะนั้น ผู้เขียนเมื่อนำสำเนาพระราชสาส์นนี้มาในครั้งนั้น เขียนเป็นความเห็นไว้ว่าเป็น "พระราชสาส์นถวายพระเจ้าดอนฟีลิปแห่งประเทศโปตุเกส ... ผ่านอุปราชแห่งเมืองกัว ... ระบุชื่อคณะทูตครบชุด ... ส่วนล่ามนั้นก็ระบุว่าชื่อ ฟรันซิสโก คันนูเซียเซา ... กัปตันเรือก็ระบุชื่อไว้ในพระราชสาส์นว่า ชื่อ มัลเวอรี เข็น ..." (รายละเอียดดูที่นิตยสารฉบับดังกล่าว) จึงออกความเห็นต่อไปว่า "เรามีเอกสารของโปรตุเกส* ยืนยันว่า ศักราชในพระราชสาส์นคงตกอยู่ในพุทธศักราช ๒๑๖๑ (ค.ศ. ๑๖๑๘) อันเป็นปีที่ ๑๓ ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ" (ซึ่งขอแก้เป็นปีที่ ๗ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ตามหลักฐานที่ปรากฏในบทความนี้)

ถ้าพระราชสาส์นนี้ตกอยู่ใน พ.ศ. ๒๑๖๑ จริง และอายุรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถรวมได้ ๑๕ ปี จริง ตามที่เชื่อกันมาในรอบ ๕๐ ปีนี้ (คือแต่ครั้งตีพิมพ์ประชุม

---

* ตีพิมพ์อยู่ในชุด ๕ เล่ม ชื่อ Records of the Relations ..., เล่ม ๑ ซึ่งมีเอกสารภาษาโปรตุเกส และฮอลันดาแปลเป็นภาษาอังกฤษไว้ด้วย

310312 ร ๒๗๐๑๘๗

พงศาวดารภาค ๕ เป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐) ศักราชนี้ก็เป็นปีที่ ๑๓ ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ แต่อายุรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถรวมได้ ๑๕ ปีจริงหรือไม่? ในบทความนี้ผู้เขียนจะเสนอหลักฐานหลายด้านหลายมุมว่า อายุรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถรวมได้เพียง ๕ ปี ไม่ใช่ ๑๕ ปี ดังปรากฏในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ และไม่ใช่ ๘ ปี ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา[๒] เรื่องที่เสนอมานี้ออกจะ Technical เพราะเกี่ยวกับหลักฐานในวิชาประวัติศาสตร์ และเพราะปีนี้ (๒๕๑๐—บ.ก.) ทางวารสาร "สังคมศาสตร์ปริทัศน์" จัดงานอนุสรณ์กรุงศรีอยุธยาครบรอบ ๒๐๐ ปี นับแต่เสียกรุง ผู้เขียนจึงตีพิมพ์เรื่องนี้เป็นบรรณาการเพื่อเป็นอนุสรณ์วันครบรอบ ๒๐๐ ปีนั้น และเพื่อเป็นการปรึกษาท่านผู้ใฝ่ใจในวิชานี้ให้ช่วยกันตรวจสอบดูว่าจะถูกต้องหรือไม่

พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถ ตามที่เล่าเรียนกันมาจากตำราของกระทรวงศึกษาธิการเป็นที่ทราบทั่วไปว่าเป็นพระอนุชา สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และได้ครอง

---

[๒] แต่ครั้งก่อนๆ อายุรัชกาลนี้ก็ว่าไว้ต่างกัน คือหนังสือ "สังคีติยวงศ์" ว่า ๖ ปี พระราชพงศาวดารฯ ฉบับบริติช มิวเซียมว่า "๗ พระพรรษา" ในฉบับหมอปลัดเล (ปรมานุชิต) ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๗ ว่า "เจ็ดพรรษากึ่ง" ฉบับพระราชหัตถเลขาฯ ว่า "๘ ปี" สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ทรงเพิ่มเป็น "๑๕ ปี" เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐

แผ่นดินสืบต่อจากสมเด็จพระเชษฐา แต่ในสำเนาพระราช-สาส์นดังกล่าวและในเอกสารอื่น ๆ ปรากฏเป็นพระนามกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาหลายพระองค์ด้วยกัน ตลอดจนถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ดูประหนึ่งคนแต่ก่อนไม่ให้ความสำคัญแก่บุคคลเท่าสถาบัน จะเป็นสถาบันกษัตริย์ ขุนนาง หรือภิกษุสงฆ์ ก็ใช้พระนามและชื่อตำแหน่งสำคัญกว่าชื่อบุคคลผู้อยู่ในตำแหน่งนั้น การที่นักศึกษาฝรั่งเขียนว่าเมือง ไทย ไม่นับความสำคัญของตัวขุนนางเท่าตำแหน่งของเขาจึงแคบไป อันที่จริงเมืองไทย (แต่ก่อน) ไม่ให้ความสำคัญแก่บุคคล ในตำแหน่งสงฆ์ หรือแม้แต่องค์พระมหา-กษัตริย์ด้วยซ้ำ ดังหลักฐานพระนาม "เอกาทศรุทธ" ในพระราชสาส์นดังกล่าว หมายถึงสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม และ พ.ศ. ๒๑๖๑ เป็นปีที่ ๙ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พระนามนี้ใช้สำหรับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหา-ราช ดูได้จากสำเนาพระราชสาส์นมาถึงพระองค์ในท้ายหนังสือพระราชวิจารณ์จดหมายเหตุกรมหลวงนรินทรเทวี อันเป็นพระราชวิจารณ์ของ ร. ๕ และเป็นพระนามสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ดูได้จากสมณสาส์นสังฆราชอยุธยามีไปยังลังกาทวีป)

ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา มีความว่าสมเด็จพระเอกาทศรถเสวยราชย์เมื่อปีมะเส็ง จุลศักราช ๙๕๕ พ.ศ. ๒๑๓๖ ครองราชสมบัติอยู่ ๘ ปี สวรรคตปีฉลู จุลศักราช ๙๖๓ พ.ศ. ๒๑๔๔

ในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ปีมะเส็ง จุลศักราช ๙๖๗ พ.ศ. ๒๑๔๘ ยังอยู่ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร คือเป็นปีสุดท้ายในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรพระอนุชาจะได้ขึ้นครองราชย์ในปีนั้น คือปีมะเส็ง จุลศักราช ๙๖๗ ไม่ใช่ปีมะเส็ง จุลศักราช ๙๕๕ (คือผิดไป ๑๒ ปี) ปีขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเอกาทศรถจึงยุติแล้ว ว่าขึ้นครองราชย์ เมื่อปีมะเส็ง จุลศักราช ๙๖๗ พ.ศ. ๒๑๔๘ หรือ ค.ศ. ๑๖๐๕

ที่ว่ายุติแล้ว ก็โดยมีหลักฐานทั้งในประเทศ (คือฉบับหลวงประเสริฐฯ) และต่างประเทศ (จดหมายเหตุของพ่อค้าอังกฤษ ชื่อ Peter Floris) ยืนยันรับรองตรงกัน เฉพาะจดหมายเหตุของ Floris ว่าไว้ว่า.— ".....anno 1605, when as the Black King deceased without any issue, He was a man of great understanding, and left his kingdom to his brother who was called the White

King, who was a very coveteous man but enjoyed his kingdom in peace, doing no other thing worthy of remembrance. He died anno 1610, leaving divers children behind him..."[๓]

การแก้ไขปีขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเอกาทศรถจากตัวเลขที่ผิดในฉบับพระราชหัตถเลขา มาให้ตรงตามตัวเลขในฉบับหลวงประเสริฐฯ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกระทำแล้ว แต่ พ.ศ. ๒๔๕๗ ดังปรากฏในพระอธิบายเรื่องในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา จัดพิมพ์โดยบริษัทโอเดียนสโตร์เล่ม ๑ ตอน ๒ หน้า ๔๖๑

แต่ปีสิ้นสุดในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถจะเป็นปีไหน? สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงไว้ (ในหน้า ๔๖๑ หนังสือที่อ้าง) ว่า "(พระองค์) ครองราชสมบัติอยู่กี่ปี และสวรรคตปีใดไม่ปรากฏด้วยหมดฉบับพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ เสีย ถ้ายุติว่าปี

---

๓ Peter Floris : *His Voyage to the East Indies in the Globe*, 1611-1615, London, Printed for the Hakluyt Society, 1934. p. 55. จดหมายเหตุของปีเตอร์ ฟลอริส ฉบับนี้มีให้สอบค้นได้ที่ห้องสมุดสยามสมาคม

รัชกาล ๘ ปี (ตามฉบับพระราชหัตถเลขา) ควรลงศักราช ปีสวรรคต ปีฉลู จุลศักราช ๙๗๕ พ.ศ. ๒๑๕๖"

"ถ้ายุติว่าปีรัชกาล ๘ ปี" เป็นพระอธิบายของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ แต่พระองค์จะทรงยุติตามนี้หรือ? หรือพระองค์จะทรงมีพระมติเป็นอย่างอื่น? ปัญหานี้ตอบได้ว่า พระองค์มีพระมติเป็นอย่างอื่น คือ มีพระมติว่าปีรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถเป็น ๑๕ ปีไม่ใช่ ๘ ปี ตามตัวเลขในฉบับพระราชหัตถเลขา (ดังปรากฏในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ ตอนท้ายเกี่ยวกับปีรัชกาลกษัตริย์ ๓๓ พระองค์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ตีพิมพ์เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐) การที่ผู้เขียนตอบปัญหาไว้เช่นนี้ก็เพราะสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงไว้ในพระอธิบาย (ในหนังสือที่อ้าง หน้า ๔๕๔) ต่อไปว่า "เสียดายนักที่ไม่ได้ต้นฉบับพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ไปกว่านี้ ...เรื่องต่อนี้ไปยังไม่มีหนังสืออะไรที่จะใช้สอบศักราชพระราชพงศาวดาร ว่าต้องถือเอาศักราชอย่างว่าไว้ในพระราชพงศาวดาร (ฉบับพระราชหัตถเลขา) เป็นหลัก ทั้งรู้ว่าผิด..."

ก็ในระหว่าง ๓ ปีที่กล่าวนี้ คือระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๗ จนถึง พ.ศ. ๒๔๖๐ (ปีทรงพระอธิบาย **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา** กับปีทรงชำระจำนวนปีครองราชย์ของพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาทั้ง ๓๓ พระองค์) พระองค์ทรงพบหลักฐานในหนังสือเรื่องใดที่เป็นปัจจัยให้ตัวเลขปีรัชกาล ๘ ปี เปลี่ยนเป็น ๑๕ ปี เกี่ยวกับรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ? ปัญหาข้อนี้ผู้เขียนพยายามจะหาคำตอบ จะถูกเผงหรือเฉียดความจริง หรือผิดไปเป็นอันมากก็เป็นได้ทั้งนั้น แต่ผู้เขียนก็จะลองตอบดูพร้อมทั้งให้หลักฐานประกอบคำตอบนี้

ในท้ายคำนำหนังสือ **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา** (ทรงไว้เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๗) สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงไว้ว่า ..."เรื่องต่อนี้ไปตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจนตลอดแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีเรื่องเกี่ยวข้องด้วยต่างประเทศมาก ข้าพเจ้ากำลังสืบหาหนังสือและสอบสวนอยู่ ตั้งใจว่าจะทำต่อไปโดยลำดับ..." หนังสือเกี่ยวข้องด้วยต่างประเทศตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม และพระองค์คงได้ทรงใช้สอบสวน คือ จดหมายเหตุของพ่อค้า

ฮอลันดา ชื่อวันวลิต (Van Vliet—ฟอนฟลีต) ผู้เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ๗ ปี ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

จดหมายเหตุของวันวลิต ที่พระองค์ทรงใช้เป็นคำแปลจากภาษาฝรั่งเศสมาเป็นภาษาอังกฤษ (ไม่ใช่จากต้นฉบับเดิมซึ่งเป็นภาษาฮอลันดา) บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ Bangkok Times ในเวลานั้นชื่อ W.H. Mundie แปลไว้แต่ ค.ศ. ๑๙๐๔ และได้นำขึ้นถวายแด่สมเด็จฯ ก่อน พ.ศ. ๒๔๖๐ (ค.ศ. ๑๙๑๗) คำแปลจดหมายเหตุวันวลิต ของ Mundie ต่อมาตีพิมพ์ไว้ในวารสารสยามสมาคม ฉบับที่ ๓๐ ภาค ๒ เมษายน ๑๙๓๘

ข้อความที่พระองค์ทรงใช้ในการสอบสวนรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ก็คือข้อความว่า "...he died... having reigned 9 years" (หน้า ๙๘ วารสารดังกล่าว) (คือสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ทรงครองราชย์ ๙ ปี) สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมสวรรคต เมื่อวันที่ ๒๒ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๒๘ ปีขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมก็ต้องเริ่มก่อนนั้น ๙ ปี คือ ค.ศ. ๑๖๒๐ นี่เป็นการบวกลบตามเกณฑ์เลขคณิตธรรมดา ปีขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจึงตกปีวอก จุลศักราช ๙๘๒ พ.ศ. ๒๑๖๓ (ค.ศ. ๑๖๒๐) เมื่อทรงคำนวณปีขึ้นครองราชย์ของสมเด็จ

พระเจ้าทรงธรรม (ตามหลักฐานคำแปลของ Mundie) ว่าตรงกับ ค.ศ. ๑๖๒๐ ปีสวรรคต หรือปีสิ้นสุดรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถจึงเป็นปีนี้ด้วยโดยปริยาย คือ ปีวอก จุลศักราช ๙๘๒ พ.ศ. ๒๑๖๓

ด้วยเหตุนี้ ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ ตีพิมพ์เป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ จึงปรากฏข้อความดังนี้.--

สมเด็จพระเอกาทศรถ ปีเสวยราชย์ มะแม จุลศักราช ๙๖๗ (ตรงกับ ค.ศ. ๑๖๐๕) ปีสวรรคต วอก จุลศักราช ๙๘๒ (ตรงกับ ค.ศ. ๑๖๒๐)

สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ปีเสวยราชย์ วอก จุลศักราช ๙๘๒ (ตรงกับ ค.ศ. ๑๖๒๐) ปีสวรรคต มะเมีย จุลศักราช ๙๙๒ (ตรงกับ ค.ศ. ๑๖๓๐)

(จากฉบับสำนักพิมพ์ก้าวหน้า ภาค ๕ หน้า ๖๒๐ พ.ศ. ๒๕๐๗) นักเรียนที่ใช้ตำรา ของกระทรวงศึกษาธิการจึงยึดถือตัวเลขเช่นนี้แต่นั้นมา

เราเชื่อกันมาเช่นนี้ นับแต่ พ.ศ. ๒๔๖๐ อันเป็นปีตีพิมพ์ประชุมพงศาวดารภาค ๕ เป็นครั้งแรก เพราะในความรู้เรื่องเมืองไทย ไม่มีใครจะใช้เวลายาวนานและความอุตสาหะสอบสวนเรื่องราวได้กว้างขวางลึกซึ้งเท่าสมเด็จฯ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ แม้กระนั้นพระองค์ก็ยังทรงนิพนธ์ไว้ในหน้าสุดท้ายของพระอธิบายพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา (เล่ม ๑ ตอน ๒ หน้า ๕๑๔) ว่า..."ข้าพเจ้าต้องขอบอกแก่ผู้อ่านซ้ำอีกครั้งหนึ่งว่า คำอธิบายและความเห็นของข้าพเจ้าที่กล่าวในหนังสือเรื่องนี้ว่าอาจจะวิปลาสพลาดพลั้ง..ขอให้ท่านผู้ศึกษา...ที่อ่านหนังสือเรื่องนี้ จงถือว่าคำอธิบายทั้งปวงนั้น เหมือนหนึ่งคำหรือถ้าข้อใดได้พบหลักฐานว่าความจริงเป็นอย่างอื่นขอจงช่วยสอบสวนแก้ไขให้ความรู้พงศาวดารเมืองไทยดีขึ้น จะได้เป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษายิ่งขึ้นต่อไป โดยลำดับ" นี้เป็นวาทะของพระองค์ซึ่งแสดงความเป็นปราชญ์ไว้อย่างชัดเจน

ขอย้อนกลับมาพูดถึงจดหมายเหตุของวันวลิตที่พระองค์ทรงใช้สอบสวนเรื่องราวในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถและแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม คือ พระองค์ทรงใช้คำแปลเป็นภาษาอังกฤษของ W.H. Mundie เมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๔ Mundie แปลมาอีกต่อหนึ่ง จากคำแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสของ Wicquefort ตีพิมพ์ไว้แต่ ค.ศ. ๑๖๖๓ ที่กรุงปารีส ส่วนต้นฉบับเป็นภาษาฮอลันดา นับแต่วันวลิตเขียนไว้เมื่อ ค.ศ. ๑๖๔๐ ที่กรุงศรีอยุธยาสูญหายไปไม่ทราบว่าไปซุกไว้ที่ใด ผู้ใฝ่ใจในวิชาประวัติศาสตร์เมืองไทยต่างก็โหรได้

ตรวจสอบจากต้นฉบับ แต่ก็จนใจจนปัญญาเพราะหาต้นฉบับไม่ได้ เรื่องเป็นอยู่ในสภาพเช่นนี้ ตลอดมาร่วม ๓๐๐ ปี จวบจนนักศึกษาชาวญี่ปุ่นชื่อเซอิจิ อิวาโอะ (Seiichi Iwao) เข้าไปพำนักอยู่ในประเทศฮอลันดาก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ และใช้เวลาตรวจสอบเอกสารในหอจดหมายเหตุที่กรุง Amsterdam ค้นพบต้นฉบับ จดหมายเหตุของวันวลิต (และเอกสารอื่นๆ อีกมาก) และเมื่อนำไปเทียบเคียงกับคำแปลภาษาฝรั่งเศสของ Wicquefort จึงพบที่ผิดพลาดไปจากต้นฉบับหลายแห่ง จึงนำต้นฉบับพร้อมทั้งคำแปลนั้นออกตีพิมพ์เผยแพร่ให้เห็นที่กรุงโตเกียวเมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๘ และเพราะจดหมายเหตุนี้เป็นเรื่องเฉพาะเมืองไทย และยิ่งเป็นเรื่องราวเหตุการณ์นานมาแล้ว ผู้สนใจคงมีจำนวนน้อย Toyo Bunko จึงตีพิมพ์เพียง ๓๐๐ เล่ม (มีที่ห้องสมุดสยามสมาคม ๑ เล่ม)

ในหน้า ๑๘ (จากต้นฉบับภาษาฮอลันดา) และหน้า ๑๙ (จากคำแปลภาษาฝรั่งเศสของวิกเกอฟอร์ต) มีข้อความสำคัญเกี่ยวกับอายุรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมดังนี้ :

"...'I was een Prince inde fleur sijns livens, out 38 Iaeren, hadde 19 Iaeren meest vredich geregeort..."

(นายโบเลส สยามสมาคมช่วยแปลให้ว่า พระองค์สวรรคตยังอยู่ในพระวัยหนุ่มทรงพระชนมายุได้ ๓๘ พรรษา และทรงครองราชย์มาได้ ๑๙ ปี ด้วยความร่มเย็นเป็นสุขทั้งแผ่นดิน) นี่เป็นต้นฉบับภาษาฮอลันดาของวันวลิตเขียนขึ้นที่กรุงศรีอยุธยา เมื่อ ค.ศ. ๑๖๔๐ "—Iln' avoit lors de son decez, que trente—huite ans; de sorte qu' il mourut en la fleur de son âge, apres avoire regné environ neuf ans. presque tousiours a on paix..." (เมื่อพระองค์สวรรคตนั้น ทรงพระชนม์ ๓๘ พรรษา ยังทรงอยู่ในพระวัยหนุ่มภายหลังเมื่อได้ทรงราชย์ ๙ ปี) นี่จากฉบับแปลภาษาฝรั่งเศสของ วิกเกอร์ฟอร์ต ตีพิมพ์ที่กรุงปารีส ค.ศ. ๑๖๖๓

ความจากต้นฉบับ และจากคำแปลภาษาฝรั่งเศสก็ตรงกันเป็นส่วนใหญ่ แต่ไปผิดกันที่ปีรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ต้นฉบับเขียนไว้ว่า ๑๙ ปี แต่ในคำแปลเหลือเพียง ๙ ปีเท่านั้น

เพื่อให้ความสมบูรณ์ จึงนำคำแปลเป็นภาษาอังกฤษของ Mundie และคำแปลเป็นภาษาไทยของกรมศิลปากรมาลงไว้ให้ด้วยดังนี้.— ".. At the time of his

decease he was only 38 years old, so that he died in the flower of his age, after having reigned 9 years, almost the whole time in peace..." (คำแปลของ *W.H. Mundie* เมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๔ จากคำแปลของ Wicquefort

"พระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศมีพระชนมายุได้ ๓๘ พรรษา นับว่าพระองค์สวรรคตในวัยที่ยังแข็งแรง ภายหลังเมื่อทรงราชย์ได้ ๙ ปี ด้วยความมีสันติสุขเกือบตลอดรัชกาล" (หน้า ๖ จดหมายเหตุวันวลิตฉบับสมบูรณ์ คำแปลของกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ จากคำแปลของ Mundie)

วันสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม จดหมายเหตุและคำแปลว่าไว้ตรงกันว่า วันที่ ๒๒ เดือนอ้าย ปีฉลู [illegible] ตรงกับวันที่ ๒๒ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๒๘

ถ้าเรายึดถือตัวเลขนี้เป็นหลักฐานและใช้เกณฑ์บวกลบตามวิชาเลขคณิต รัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมก็จะต้องเริ่มตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๑๐ ไปสิ้นสุดเอา ค.ศ. ๑๖๒๘ ปลายปี ถ้านับตามธรรมดาก็ได้ ๑๘ ปี แต่ถ้ารวมปีหัวปีท้ายเข้าไปด้วยก็จะเป็น ๑๙ ปี ดังนั้นรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถก็จะต้องสิ้นสุดใน ค.ศ. ๑๖๑๐ และสมเด็จพระเจ้า

ทรงธรรมจึงได้ราชสมบัติในปีเดียวกันนั้น อายุรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถจึงเหลือเพียง ๕ ปี หรือ ๖ ปี ถ้ารวมปีหัวปีท้ายในรัชกาลเข้าไว้ด้วย

แต่ผู้เขียนไม่พึงเกณฑ์บวกลบแต่อย่างเดียว ยังขอเสนอหลักฐานของอังกฤษเพื่อสนับสนุนเกณฑ์บวกลบนี้ คือ หลักฐานของพ่อค้าอังกฤษชื่อ Peter Floris (ดังกล่าวข้างต้น)

"This in brief is the destruction of Pegu, whereby Siam is come up again, which, because of the domination of Pegu, was somewhat decayed, bringing under his subjection the kingdoms of Camboja; Laniangh, Jagomai, Lugor, Patania, Tenesserin and divers other places and kingdoms, till anno 1605, whenas the Black King deceased without any issue. He was a man of great understanding; and left his kingdom to his brother who was called the White King, who was a very coveteous man but enjoyed his kingdoms in peace, doing no other thing worthy of remembrance. **He died anno 1610**, leaving divers children behind him." (หน้า ๕๕ หนังสือดังกล่าว)

ผู้เขียนคัดคำของ ปีเตอร์ ฟลอรีส มาลงไว้ให้ทั้งวรรคมิให้ตกหล่น แต่ได้แก้ไขตัวสะกดให้เป็นไปตามที่

นิยมกันในสมัยปัจจุบัน เพื่อความสะดวกในการพิจารณา เป็นการบันทึกของพ่อค้าอังกฤษที่เข้ามาเริมค้าขายอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๒ โดยได้เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นของพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ คือ James I แด่สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ใน ค.ศ. ๑๖๑๒ นั้น และได้รับพระราชทานที่ทางให้ตั้งห้างค้าขายอยู่ใต้ลงไปจากห้างฮอลันดา ซึ่งเข้ามาเปิดห้างเมื่อ ๑๐ ปีก่อน ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช บีเตอร์ ฟลอรีส เองดูแลกิจการอยู่ที่ปัตตานี ที่กรุงศรีอยุธยามีคนอังกฤษชื่อ Lucas Antheunis ประจำอยู่รวมทั้งผู้ช่วยอีก ๒—๓ คน ตัว Lucas อยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ๓ ปี คือ ระหว่าง ค.ศ. ๑๖๑๒—๑๖๑๕ พ่อค้าอีกคนหนึ่งชื่อ Adam Denton ประจำอยู่ที่ปัตตานี ส่วนที่เชียงใหม่ มีพ่อค้าอังกฤษอีก ๒ คน ชื่อ Martins และ Thomas Samuel[๔] ถูกส่งตัวขึ้นไปค้าขายเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๓ และติดอยู่ที่เมืองเชียงใหม่พักหนึ่ง เมื่อกราวพระเจ้า (อังวะ) ธรรมมหาราชา (Anaukpetlun) เสด็จกรีธาทัพ

---

๔ Thomas Samuel ถูกทัพพม่าจับเป็นเชลยไปหงสาวดีและไปถึงแก่กรรมที่นั่น เป็นเหตุการณ์หนึ่งในการที่พม่าแย่งชิงเมืองเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. ๑๖๑๔ (Hall, *BURMA*. London, 1950,P. 64)

มาตีเมืองเชียงใหม่ได้ ห้างอังกฤษมาเปิดกิจการเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๒ และปิดลงครั้งแรกนี้เมื่อ ค.ศ. ๑๖๒๓ รวมเวลาได้ ๑๑ ปี ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม รายงานข่าวคราวจากกลุ่มพ่อค้าอังกฤษมีไปถึง Peter Floris ที่ปัตตานี และ Peter Floris เป็นผู้ทำจดหมายเหตุไว้แต่ครั้งนั้น ตัวสะกดการันต์จึงใช้ที่ปฏิบัติกันในสมัยนั้น คือราว ๓๕๐ ปีมาแล้วเมื่อ Hakluyt Society ที่กรุงลอนดอนตีพิมพ์ออกเผยแพร่เมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๔ หนังสือนี้จึงเป็นเอกสารชั้นหนึ่งซึ่งเป็นประโยชน์ในการสอบสวนเรื่องราวของเมืองไทยและประเทศใกล้เคียงในครั้งนั้นได้อย่างดี

ความสำคัญของจดหมายเหตุนี้จึงอยู่ที่คน ๒ คน คือตัว Peter Floris และ Lucas Antheunis, Peter Floris ได้รับมอบหมายจากกลุ่มนายทุนในประเทศอังกฤษให้เป็นหัวหน้านำเรือออกมาค้าขายยังประเทศต่าง ๆ ในภาคนี้ของโลก ส่วน Lucas Antheunis (แปลว่า Lucas บุตรของ Anthony) เป็นผู้ประจำอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ๓ ปี ดังกล่าวเมื่อตอนอำลากลับประเทศเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๕ มีหลักฐานในหนังสือ Records of the Relations... เล่ม ๑ หน้า ๓๗ (หอพระสมุดวชิรญาณตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๕) ว่าเป็นผู้อัญเชิญพระราชสาส์นสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมไปถวาย

พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ คือ James I ด้วยข่าวคราวเรื่องการค้าและสภาพของบ้านเมืองเป็นอย่างไร ก็ส่งมาให้หัวหน้า คือ บีเตอร์ ฟลอริส ๆ จึงทำให้เป็นบันทึกรายวันจดเหตุการณ์นั้นไว้เพื่อรายงานต่อกลุ่มนายทุนในประเทศอังกฤษ

เกี่ยวกับตอนเปลี่ยนแผ่นดินจากรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถใน ค.ศ. ๑๖๑๐ จดหมายเหตุนี้ลงข้อความไว้ว่า : "...His death had caused a great alteration, for he, lying in his death-bed, caused his eldest son to be slain, a young man of very great hope, at the instigation of one Jockcrommewaye, being one of the prinoipal lords of Siam, who, having a great many slaves, thought to make himself King. This White King deceasing, this present King, being his second son, succeeded in the kingdom..." (หน้า ๕๖ หนังสือดังกล่าว)

ข้อความที่ปรากฏเช่นนี้ เป็นการกล่าวอย่างรวบรัดว่า เมื่อสมเด็จพระเอกาทศรถจะเสด็จสวรรคตใน ค.ศ. ๑๖๑๐ พระองค์ทรงให้ประหารราชโอรสองค์ใหญ่ (คือ เจ้าฟ้าสุทัศน์ ซึ่งในพระราชพงศาวดาร ระบุว่าพระองค์เสวยยาพิษสิ้นพระชนม์) ราชโอรสองค์รองจึงได้สืบสันตติวงศ์ คือ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

Peter Floris และคณะเข้ามาอยู่ในพระราชอาณาเขตกรุงศรีอยุธยา เมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๒ และเปิดห้างค้าขายอยู่จนถึง ค.ศ. ๑๖๒๓ เป็นเวลา ๑๑ ปี ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ข้อความที่ว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทรงเป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๒ ของสมเด็จพระเอกาทศรถ จึงขัดกับข้อความในพระราชพงศาวดารที่ว่าสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทรงพระนามเดิมว่า พระศรีศิลป์ "บวชอยู่วัดระฆังรู้พระไตรปิฎกสันทัด ได้สมณฐานันดรเป็นพระพิมลธรรม อนันตปรีชา...คิดกับจมื่นศรีสรรักษ์และศิษย์โยมเป็นความลับ ซ่องสุมพรรคพวกได้มากแล้ว ก็ปริวัตรออกเพลาพลบค่ำ...ยกพลมาฟันประตูมงคลสุนทรเข้าไปได้ในท้องสนามหลวง.....ก็ ให้กุมเอาพระเจ้าแผ่นดิน.....แล้วก็ให้สำเร็จโทษเสียด้วยท่อนจันทน์...พระศรีเสาวภาคย์อยู่ในราชสมบัติปีหนึ่งกับสองเดือน"

ความในพระราชพงศาวดารเป็นดังนี้ ก็ทำให้เกิดปัญหาขึ้นหลายข้อ คือ ๑. เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาหรือไม่ ? ถ้าอายุรัชกาลของพระองค์รวมได้ปีหนึ่งกับสองเดือน นับแต่ ค.ศ. ๑๖๑๐ ปีสิ้นสุดรัชกาลก็จะตรงกับ ค.ศ. ๑๖๑๒ ปีที่ Peter Floris และคณะเข้าประจำอยู่ในกรุงศรีอยุธยาพอดี เหตุการณ์

เปลี่ยนแผ่นกินยังสด ๆ ร้อน และเป็นเหตุการณ์วิสามัญครึกโครมเช่นนั้น ทำไมจึงไม่ปรากฏในจดหมายเหตุของ Peter Floris

เรื่องเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์เป็นเรื่องใหญ่ มีผู้สงสัยและเขียนขึ้นไว้นานมาแล้วว่า คงไม่มีตัวตนในประวัติศาสตร์ไทย ผู้สงสัยคนสำคัญ คือ W.A.R. Wood เขียนไว้ในหนังสือของท่านว่า.— "The Siamese P'ongsawadan says that Ekatosorot was succeeded by his son, Prince Saowap'ak...No contemporary European writers mention such a king as Saowap'ak...The P'ongsawadan's unsupported evidence in this point is of little value..." (W.A.R Wood; *A History of Siam.* Bangkok, 1st Edition, 1924. Note 3, P. 160.)

เรื่องนี้ ข้าพเจ้าจะขอตอบในหมายเหตุ ๑ ท้ายเรื่อง โดยข้าพเจ้าพบความบกพร่องของหลักฐานชั้นต้นชั้นหนึ่ง ซึ่งตีพิมพ์ไว้เป็นภาษาอังกฤษในหนังสือ Records of the Relations... เล่ม ๑ หน้า ๖—๘ ก่อนนำเรื่องนี้เสนอเป็นบรรณาการแด่ผู้อ่าน ข้าพเจ้าได้เขียนไปแข้งให้ W.A.R. Wood ทราบ โดยข้าพเจ้ามีความนิยมนับถือท่านมาช้านานกว่า ๓๐ ปีแล้ว เป็นการแสดงสัมมาคารวะแด่ท่านผู้

สูงอายุ (คือ ๙๐ ในปีนั้น) ใจความว่าเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์มีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์ ดังปรากฏในเอกสารฮอลันดา แต่ทำไม Peter Floris ไม่จดบันทึกเรื่องราวไว้คงจะเนื่องจากมูลเหตุใดมูลเหตุหนึ่ง

ขอย้อนกลับมากล่าวถึงปีรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ด้วยมีหลักฐานอังกฤษแย้งอยู่ชั้นหนึ่งว่า ปีสิ้นสุดรัชกาลของพระองค์เป็น ค.ศ. ๑๖๒๐ เป็นเอกสารของผู้ไม่ปรากฏชื่อ ตีพิมพ์อยู่ใน Records of the Relations... เล่ม ๑ หน้า ๑๓๗–๑๔๑ ศักราชกำกับเอกสารก็ไม่มี แต่เชื่อว่าคงเขียนขึ้นใน ค.ศ. ๑๖๒๒ มีข้อความว่า.– "The White King died in 1620, and his second son inherits" (คือพระองค์ขาวสวรรคตเมื่อ ค.ศ. ๑๖๒๐ ราชโอรสองค์ที่สองจึงได้สืบราชสมบัติ) ข้อความนี้อาจเป็นหลักฐานที่สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงรับเป็นยุติก็เป็นได้ เพราะบีตีพิมพ์หนังสือชุด Records of the Relations... (มี ๔ เล่มด้วยกัน) เฉพาะเล่ม ๑ ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๔ ตรงกับ พุทธศักราช ๒๔๕๘ สมเด็จ ฯ อาจทรงใช้หลักฐานนี้ในการทรงชำระปีรัชกาลของพระเจ้าแผ่นดินอยุธยา ๓๓ พระองค์ โดยมีการตีพิมพ์เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ คือ ชุดประชุมพงศาวดาร ภาค ๕

ถ้าเรามีแต่เอกสารอังกฤษชิ้นนี้โดด ๆ เราก็จำต้องยอมรับเป็นหลักฐานไปพลางก่อน ยิ่งวันวลิตต่อมาเขียนไว้ว่าสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมครองราชย์ได้ ๙ ปี ก็สวรรคต (ตามคำแปลผิดของ วิกเกอฟอร์ด) ก็น่าจะเป็นเหตุให้สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพยิ่งมั่นพระทัยขึ้น จึงได้ทรงแก้ไขอายุรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถจาก ๗ พรรษา (ตามพระราชพงศาวดารกรุงสยาม ฉบับ บริติช มิวเซียม) เป็น ๑๕ พรรษา

แต่บัดนี้ เรามีต้นฉบับภาษาฮอลันดาของวันวลิตพิมพ์ปรากฏเป็นหลักฐานแล้ว แสดงปีรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเป็น ๑๗ ปี ปีรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถจึงเป็น ๑๕ ปีไปไม่ได้ เพราะระหว่างสมเด็จพระนเรศวรฯ สวรรคต และสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมสวรรคต (ซึ่งมีหลักฐานรัดกุม) มีระยะเวลาเพียง ๒๓ ปีเท่านั้น (คือระหว่าง ค.ศ. ๑๖๐๕ ถึง ค.ศ. ๑๖๒๘) ในระยะเวลาดังกล่าว ถ้าเราจัดให้สมเด็จพระเอกาทศรถครองราชย์ ๑๕ ปี ปีรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมก็จะเหลือเพียง ๕ ปี ซึ่งขัดกับหลักฐานทั้งของอังกฤษและของฮอลันดา คือ ขัดกับหลักฐาน Peter Floris ซึ่งกล่าวว่า พระองค์ขาวสวรรคตเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๐ จึงครองราชย์เพียง ๕ ปี และขัดกับหลักฐาน

ของวันวลิต ซึ่งกล่าวว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเสวยราชย์ ๑๙ ปี (พระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ ระบุว่า พระองค์เสวยราชย์ ๒๕ พรรษา มีแต่ "สังคีติยวงศ์" ฉบับเดียวว่า พระองค์เสวยราชย์ ๑๙ พรรษา ตรงกับ "วันวลิต")

ข้าพเจ้าคำนึงถึงปัญหาต่าง ๆ ในเรื่องหลักฐานนี้ หลักฐานที่สนับสนุนกันก็มีขัดแย้งกันก็มีอยู่เหมือนกัน แต่มาคำนึงถึงข้อความอื่นที่ Peter Floris เขียนไว้ว่า เมื่อสมเด็จพระเอกาทศรถสวรรคตใน ค.ศ. ๑๖๑๐ ราชสมบัติตกอยู่แก่ราชบุตรองค์ที่ ๒ กษัตริย์องค์ใหม่โปรด ฯ ให้ประหารออกพระไวย (วรนาถ) ผู้ซึ่งยุแหย่ให้สมเด็จพระเอกาทศรถ ทรงสงสัยพระราชบุตรองค์ใหญ่ว่าจะคิดขบถ ออกพระไวย ฯ มีทหารอาสาญี่ปุ่นฝักใฝ่อยู่มาก ทหารญี่ปุ่นเหล่านี้จึงเข้ากุมพระมหากษัตริย์ บังคับให้พระองค์ทรงประหารขุนนางผู้เป็นปฏิปักษ์กับพระนายไวย ฯ เจ้านายของตนเสียหลายคน และเมื่อจะลงเรือแล่นออกไปจากกรุงศรีอยุธยา ทหารญี่ปุ่นปล่อยพระมหากษัตริย์โดยยึดเอาพระสงฆ์เป็นตัวประกันหลายองค์ ข่าวคราวที่ทหารญี่ปุ่นทำอุกอาจเช่นนี้รู้ไปถึงพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต พระองค์จึงยกทัพลงมาเพื่อจะสู้รบขับไล่ทหารญี่ปุ่น แต่เมื่อมาถึงเมืองห่างจากกรุงศรีอยุธยา ๓ วัน พวกทหารญี่ปุ่นได้ลงเรือแล่นออกไป

นอกพระราชอาณาเขตแล้ว และทางฝ่ายกรุงศรีอยุธยา ก็นำทัพขึ้นไปปะทะไว้ ทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตถึงถอยกลับไป ขณะนั้น องค์พระมหากษัตริย์ทรงพระชนม์ราว ๒๒ พรรษา (Floris—หน้า ๕๗ .....this young King, being about the age of 22 years...)

จดหมายเหตุ ของ Peter Floris อันที่จริงเป็น Diary คือ เป็นบันทึกรายวันตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น วันที่บันทึกข้อความที่เสนอมานี้อยู่ในระหว่างวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๒ (Floris – หน้า ๕๒) และวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๒ (Floris—หน้า ๖๒) คือ เป็นการเสนอหลักฐานว่า ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๒ กษัตริย์กรุงศรีอยุธยาทรงพระชนมายุได้ ๒๒ พรรษาเท่านั้น จึงเห็นได้ชัดว่า จะเป็นสมเด็จพระเอกาทศรถไปไม่ได้ เพราะถ้าสมเด็จพระเอกาทศรถยังทรงพระชนม์อยู่ในปีนั้น พระชันษาก็จะกว่า ๕๐ เข้าไปแล้ว (คือ อ่อนกว่าสมเด็จพระนเรศวร ๖ พรรษา สมเด็จพระนเรศวรสวรรคต ค.ศ. ๑๖๐๕ ทรงพระชนม์ ๕๐ พรรษา) หลักฐานของ Floris นี้แสดงว่าผู้ครองกรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. ๑๖๑๒ ทรงพระวัยหนุ่ม ทรงพระชนม์เพียง ๒๒ พรรษา จึงไม่เห็นทางจะหมายถึงสมเด็จพระเอกาทศรถไปได้

แท้จริง เรื่องยุ่งยากกับทหารอาสาญี่ปุ่น ก็ปรากฏในพระราชพงศาวดารในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ดังความว่า "ครั้งนั้นญี่ปุ่นเข้ามาค้าขายหลายลำญี่ปุ่นโกรธว่าเสนาบดีมิได้เป็นธรรม คบคิดกันเข้าด้วยพระพิมลธรรมฆ่าพระมหากษัตริย์เสีย ญี่ปุ่นคุมกันได้ประมาณ ๕๐๐ ยกเข้ามาในท้องสนามหลวง คอยจะกุมเอาพระเจ้าอยู่หัว..." เรื่องยุ่งยากกับญี่ปุ่น พระราชพงศาวดารจึงว่าไว้ตรงกันกับจดหมายเหตุของ Floris แต่มูลเหตุที่ก่อให้ความยุ่งยากเกิดขึ้นนั้นต่างหลักฐานก็ว่าไว้ต่างกัน เรื่องสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ว่าจะทรงพระนามเดิมว่าพระศรีศิลป์ ได้สมณฐานันดรเป็นพระพิมลธรรมหรือไม่ เป็นอีกเรื่องหนึ่งซึ่งจะกล่าวไว้พร้อมทั้งหลักฐานในหมายเหตุ ๓ ท้ายเรื่อง

เมื่อ Floris กล่าวเป็นหลักฐานว่า ใน ค.ศ. ๑๖๑๒ กษัตริย์อยุธยา ทรงพระชนม์ได้ ๒๒ พรรษา และต่อมา วันวลิต กล่าวไว้ในจดหมายเหตุของเขาว่า สมเด็จพระ-อินทราชา (คือ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม) สวรรคตเมื่อ ค.ศ. ๑๖๒๘ (คือ อีก ๑๖ ปีต่อมา) ทรงพระชนม์มายุได้ ๓๘ พรรษา ตัวเลขของ Floris และของ วันวลิต เกี่ยวกับพระชนมายุของพระองค์จึงรับกันได้อย่างสนิท หลักฐานอังกฤษที่ปราศจากชื่อผู้เขียนและปราศจากวันที่ใน **Records**

of the Relations...เล่ม ๑ หน้า ๑๓๗–๑๔๑ จึงเป็นอันไม่มีน้ำหนัก

ดังนั้นใน ค.ศ. ๑๖๑๒ เป็นรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมแล้ว ส่วนสมเด็จพระเอกาทศรถ สวรรคต แต่ ค.ศ. ๑๖๑๐[๕] ปีจอ จุลศักราช ๙๗๒ ปีรัชกาลของพระองค์จึงมีเพียง ๕ ปี แต่ปีเริ่มรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจะเริ่มทันที หรือจะถัดมาอีกปีเศษ จะได้ว่าไว้ในหมายเหตุ ๑ ท้ายเรื่องนี้

เป็นอันว่า ในบรรดาหนังสือเรื่องพระราชพงศาวดารของเรา หนังสือ "สังคีติยวงศ์" ของสมเด็จพระวันรัตน วัดพระเชตุพน ในรัชกาลที่ ๑ (แต่งเป็นภาษามคธ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๒) ระบุปีรัชกาลน้อยใกล้ที่สุด คือ ๖ ปี ถัดไปก็คือ พระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติช มิวเซียม ว่าไว้ ๗ ปี นอกนั้นยิ่งว่าไกลออกไปทุกที ขอท่านผู้อ่านช่วยตามสอบดูว่า ปีรัชกาลของพระองค์รวมได้ ๕ ปีเพียงเท่านั้น หรือจะเป็นอย่างอื่น

---

[๕] Wood หน้า ๑๕๑ เสนอว่า วันสวรรคตของสมเด็จพระนเรศวร ตรงกับวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๐๕ และในท้ายหมายเหตุ ๑ นี้ข้าพเจ้าเสนอว่า วันสวรรคตของสมเด็จพระเอกาทศรถ ตกในเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๑๐ ปีรัชกาลของพระองค์จึงรวมได้ ๕ ปี ๕ เดือน

หมายเหตุ ๑ รัชกาลสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์ มีหรือไม่ ?

W.A.R Wood ผู้แต่งหนังสือประวัติศาสตร์สยามเชื่อว่า เพราะ Floris ไม่ได้กล่าวถึงรัชกาลนี้ วันวลิต ก็ไม่พูดถึงเรื่องเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ และในหนังสือ "สังคีติยวงศ์" ของสมเด็จพระวันรัต วัดพระเชตุพน ฯ ก็มิได้ระบุถึงรัชกาลนี้ เพราะฉะนั้นท่านจึงเขียนไว้ว่า "พระราชพงศาวดารระบุว่า เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ ราชบุตรองค์ที่ ๒ ของสมเด็จพระเอกาทศรถได้เสวยราชย์สืบต่อจากพระองค์... แต่ไม่มีเอกสารชาวยุโรปผู้ใดในสมัยนั้นระบุถึงกษัตริย์ซึ่งทรงพระนามพระศรีเสาวภาคย์เลย... ตามที่พระราชพงศาวดารกล่าวเช่นนั้น เมื่อไม่มีหลักฐานสนับสนุน จึงไม่มีน้ำหนักประการใด..." (Note 3, p. 160–W.A.R. Wood, *A History of Siam*. 1st Edition, Bangkok, 1924)

คำกล่าวของ W.A.R. Wood ในข้อนี้จึงเป็นคำกล่าวฉกรรจ์มาก เพราะเท่ากับทำให้กษัตริย์จำนวน ๓๓ พระองค์ ในยุคกรุงศรีอยุธยาต้องลดจำนวนไปองค์หนึ่ง เหลืออยู่เพียง ๓๒ พระองค์ถ้าเรายอมรับมตินี้ของท่าน

อันที่จริง Wood ท่านใช้เวลาและอุตสาหวิริยะมากในการสอบสวนข้อเท็จจริงเพื่อนำมาเขียนหนังสือดังกล่าว

ของท่าน มตินี้เมื่อได้กล่าวออกมาเช่นนี้แล้วใครอ่านพบต่างก็ต้องยอมนึง ในเมื่อยังไม่พบหลักฐานที่จะสนับสนุนเรื่องพระศรีเสาวภาคย์ว่า เป็นผู้สืบครองราชสมบัติต่อจากพระราชบิดาของพระองค์ แต่มีข้อน่าสังเกตอยู่ข้อหนึ่ง คือ เมื่อ F.H. Giles (พระยาอินทมนตรี ฯ) เขียนคำวิจารณ์จดหมายเหตุวันวลิตเมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๘ (ลงในวารสารสยามสมาคมเป็น ๓ ตอนใน ค.ศ. นั้น) ท่านก็ยังระบุพระนามเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ว่าทรงครองแผ่นดินสืบต่อจากสมเด็จพระเอกาทศรถ ดูประหนึ่งว่า F.H. Giles จะไม่ได้สังเกตเห็นข้อทักท้วงของ Wood ในเรื่องนี้ ซึ่งตีพิมพ์ที่กรุงเทพฯ ก่อนบทวิจารณ์ ฯ ของท่านถึง ๑๒ ปี

คำกล่าวของ Wood ที่ว่า "ไม่มีเอกสารชาวยุโรปผู้ใดในสมัยนั้นระบุถึงกษัตริย์ ซึ่งทรงพระนามพระศรีเสาวภาคย์เลย..." เป็นคำกล่าวแต่ ค.ศ. ๑๙๒๔ คือ กว่า ๔๐ ปีมาแล้ว ปัจจุบันข้าพเจ้าพบเอกสารชาวยุโรป ระบุถึงกษัตริย์อยุธยาใน ค.ศ. ๑๖๑๑ สองแห่ง แต่มิได้เอ่ยถึงพระนาม คือ

(๑) เอกสารฮอลันดาของ Cornelius Van Nyenrode และ Marten Hautman เขียนที่กรุงศรีอยุธยา ลงวันที่ ๓ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๑๒ ถึง H. Janssen

นายห้างที่ปัตตานี เล่าถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่กรุงศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๑๑ ใจความสำคัญว่า "พระมหากษัตริย์ถูกลอบยิงด้วยอาวุธปืนในพระบรมมหาราชวังขณะที่ทรงบรรทมอยู่" แต่มิได้บอกให้ชัดลงไปว่าท่านเสด็จสวรรคตหรืออย่างไร[๖]

(๒) เอกสารฮอลันดา Sprinckel นายห้างฮอลันดาประจำปัตตานีตอนต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (ค.ศ. ๑๖๐๘) เขียนเล่าเหตุการณ์ตอนต้นรัชกาลไว้ว่า "มีแผนการที่จะยึดครองกรุงศรีอยุธยาแต่ทำไปไม่สำเร็จขณะพระมหากษัตริย์ (เอกาทศรถ) ยังทรงพระชนม์อยู่ แต่เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคต (ค.ศ. ๑๖๑๐) แล้ว หัวหน้าขบถคือ ออกพระนายไวย (วรนาถ) ก็เริ่มดำเนินการเพื่อจะขึ้นเถลิงถวัลยราชเป็นกษัตริย์ แต่ประชาชนไม่นิยมด้วย ต่างพากันฝักใฝ่เข้าข้างราชบุตรของกษัตริย์ ๆ จึงได้ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน พวกฮอลันดาเองก็เข้าข้างพระราชบุตรสู้รบกับพวกออกพระนายไวย ราชบุตรของกษัตริย์ (ซึ่งได้

---

๖ เอกสารฮอลันดา อยู่ในหนังสือของ Seichi Iwao เรื่องวันวลิต ตีพิมพ์ที่โตเกียว, ค.ศ. ๑๙๕๘ หน้า ๒๐๑-๒๐๓ มีให้ตรวจสอบได้ที่สยามสมาคม

เป็นกษัตริย์แล้ว) สวรรคต พระอนุชาองค์เล็กจึงได้ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน..."[๗] เอกสารนี้บอกความไว้พิสดาร แต่ไม่ระบุศักราชให้ชัดลงไป แต่พอจับความได้ว่า เมื่อสมเด็จพระเอกาทศรถสวรรคต มีเหตุการณ์ยุ่งเหยิงเกิดขึ้นที่กรุงศรีอยุธยาเกี่ยวกับจมื่นไวยวรนาถและพวกญี่ปุ่น (ซึ่ง Floris อังกฤษ และ Van Nyenrode ฮอลันดา ก็ระบุเรื่องนี้ไว้) ราชบุตรพระเอกาทศรถได้ราชสมบัติไม่นานก็สวรรคต พระอนุชาองค์เล็กจึงได้ราชสมบัติ

เมื่อเราเอาใจความในเอกสารทั้ง ๒ ฉบับนี้มารวมกัน ประกอบกับเอกสารของ Floris และ Van Nyenrode ด้วยแล้ว ก็จะได้ใจความว่า เมื่อสมเด็จพระเอกาทศรถสวรรคตใน ค.ศ. ๑๖๑๐ จมื่นไวยวรนาถผู้ยุแหย่ให้สมเด็จพระเอกาทศรถประหารเจ้าฟ้าสุทัศน์อุปราชแล้วพยายามยึดอำนาจ แต่ราชบุตรองค์ที่ ๒ ของพระองค์ได้ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน (ทรงพระนามว่า พระศรีเสาวภาคย์) การสู้รบแย่งบัลลังก์ดำเนินต่อไป จมื่นไวยวรนาถถูกประหาร พวกญี่ปุ่น

---

[๗] อ้างไว้ในหนังสือของ E.M. Satow, *Intercourse Between Japan and Siam* ตีพิมพ์ที่ โยโกฮามา, ๑๘๘๕ หน้า ๒๐๕ หอสมุดดำรงฯ มีอยู่ ๑ เล่ม

กุมพระศรีเสาวภาคย์ไว้เป็นประกัน ซึ่งในที่สุดพระองค์ก็ถูก "ลอบยิงด้วยอาวุธปืน" สิ้นพระชนม์ในพระราชวัง พระอนุชาเล็กจึงได้ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน (ทรงพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม) รายละเอียดเกี่ยวกับเอกสารฮอลันดาทั้ง ๒ ฉบับมีดังนี้

ว่าถึงเอกสารฉบับแรกเป็นของพ่อค้าฮอลันดา ๒ คน ประจำอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาเขียนเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในกรุงศรีอยุธยาให้หัวหน้าของเขาที่ปัตตานีทราบเป็นเอกสาร ๕๕ บรรทัด คำแปลของเอกสารเคยตีพิมพ์แล้วใน ค.ศ. ๑๙๑๕ โดยหอพระสมุดวชิรญาณในหนังสือ Records of the Relations... เล่ม ๑ หน้า ๖–๘ ผู้เขียนคือ Cornelius Van Nyenrode และ Marten Hautman เขียนที่กรุงศรีอยุธยา ลงวันที่ ๓ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๑๒ ถึงหัวหน้าของเขาชื่อ H. Janssen ที่ปัตตานี ในการตีพิมพ์คำแปลเป็นภาษาอังกฤษเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๕ นั้น เกิดการผิดพลาดขึ้นสิ่งหนึ่งซึ่งสำคัญมาก คือ ตกข้อความ ๕ บรรทัดแรกไป การที่ข้าพเจ้าจะทราบว่าเอกสารนี้มีข้อความตกหล่นไป ๕ บรรทัดและเป็น ๕ บรรทัดแรกด้วยก็เพราะมีการตีพิมพ์ต้นฉบับภาษาฮอลันดา ของเอกสารนี้ ที่กรุงโตเกียว ใน ค.ศ. ๑๙๕๘ (อยู่ในหนังสือจดหมายเหตุวันวลิตของ

เซอิจิ อิวาโอะ ภาคผนวกหน้า ๒๐๑–๒๐๓) เมื่อนำหนังสือ ๒ เล่มดังกล่าวมาเทียบเคียงกัน จึงได้ทราบว่า คำแปลใน Records of the Relations... ตกความสำคัญไป ๕ บรรทัด

ใจความของเอกสารนี้คงจะให้ความกระจ่างบางอย่าง ซึ่งเราไม่เคยทราบมาก่อนคือ เล่าเหตุการณ์ที่กรุงศรีอยุธยาว่า "เมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑ พระเจ้าแผ่นดินถูกลอบยิงในพระบรมมหาราชวังขณะที่ทรงบรรทมอยู่ โดยคนของออกญากำแพงเพชร แต่จะจับผู้ร้ายได้หรือไม่ พวกเราไม่แน่ใจ" นี่เป็นข้อความที่ตกไป ๕ บรรทัดแรก ยังไม่มีใครแปลออกมาจากต้นฉบับภาษาฮอลันดา นาย เย. โบเลส แห่งสยามสมาคม ได้เอื้อเฟื้อช่วยแปลให้ข้าพเจ้าเมื่อเดือนพฤษภาคม ศกนี้ จึงขอนำลงไว้ให้เป็นหลักฐาน ส่วนข้อความต่อจากนั้น ๕๐ บรรทัด ข้าพเจ้าเก็บใจความเอาจากคำแปลภาษาอังกฤษในหนังสือ Records of the Relations... ดังกล่าว คือ "ทหารญี่ปุ่นทารุณต่อราษฎรเมื่อถูกขับออกจากเมืองเพชรบุรี ก็พากันมาชุมนุมอยู่ที่เมืองบางกอก และเรื่องยุ่งยากกับพวกญี่ปุ่นนี้ (ดังปรากฏในเอกสารของ Floris) ทำให้มีข่าวเล่าลือไปว่าพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาถูกญี่ปุ่นปลงพระชนม์เสียแล้ว และ

ญี่ปุ่นกำลังยึดครองกรุงศรีอยุธยาอยู่ พระเจ้าล้านช้างจึงเสด็จนำทัพลงมาจนถึงเมืองละโว้ก็ตั้งค่ายอยู่ที่นั่น ๔ เดือนมาแล้ว แล้วส่งทูตลงมายังกรุงศรีอยุธยาหลายครั้งมากราบทูลว่า ที่พระองค์เสด็จยกทัพลงมาครั้งนี้ก็เพื่อช่วยสู้รบขับไล่พวกญี่ปุ่น (มิได้มีเจตนาเป็นอย่างอื่น) พระเจ้าแผ่นดินไม่ทรงเชื่อ จึงเสด็จนำทัพขึ้นไปตั้งแต่วันที่ ๑๒ มีนาคม (ค.ศ. ๑๖๑๒)... (ยังมิได้มีการรบพุ่งกัน) ทัพพระเจ้าล้านช้างก็ถอยกลับออกไป..."

นี่เป็นเอกสารของฮอลันดา ฉบับแรกรายงานเรื่องยุ่งยากที่เกิดขึ้นในครั้งเปลี่ยนแปลงแผ่นดินตอนสมเด็จพระเอกาทศรถสวรรคต ถ้าเราพิจารณาประกอบกับจดหมายเหตุของ Floris ก็จะได้เรื่องราวดังนี้

เมื่อสมเด็จพระเอกาทศรถสวรรคต เมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๐ (เดือนใดไม่ปรากฏ) ผู้สืบราชสมบัติจะเป็นเจ้าศรีเสาวภาคย์ (ตามพระราชพงศาวดาร) หรือสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (ตาม Floris องค์ใดองค์หนึ่ง และเมื่อพิจารณาข้อความในเอกสาร ๕ บรรทัดของฮอลันดาดังกล่าวประกอบเรื่องน้ำหนักจึงอยู่ที่เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ว่าเป็นผู้สืบครองแผ่นดินต่อจากสมเด็จพระเอกาทศรถ และสมเด็จเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ "ถูกลอบยิงขณะที่ทรงบรรทม" เมื่อเดือน พฤศจิกายน

ค.ศ. ๑๖๑๑ และคงสิ้นพระชนม์ในคราวนั้น แผ่นดินจึงได้แก่พระอินทราชา โอรสอีกองค์หนึ่งของสมเด็จพระเอกาทศรถ ซึ่งต่อมาได้รับการขนานพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม อันที่จริง วันวลิตระบุพระนามราชบุตรของสมเด็จพระเอกาทศรถอีก ๓ พระองค์ (นอกจากเจ้าฟ้าสุทัศน์และเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ในพระราชพงศาวดาร) คือ พระอินทราชา พระศรีศิลป์ พระองค์ทอง เราจึงทราบพระนามราชบุตรของสมเด็จพระเอกาทศรถเป็น ๕ พระองค์ด้วยกัน

ในเอกสารฉบับที่ ๒ เป็นแนวทางที่จะให้เราเข้าใจเรื่องราวได้ดังกล่าวแล้ว คือ เมื่อพระศรีเสาวภาคย์สิ้นพระชนม์ พระอนุชาองค์เล็ก คือ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจึงได้ราชสมบัติ

ถ้าความจริงเป็นเช่นนี้ เหตุใด Floris จึงไม่ระบุพระนามหรือเรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ ? Floris ระบุเรื่องพวกญี่ปุ่นก่อความยุ่งยากขึ้นในกรุงศรีอยุธยา Floris ระบุเรื่องพระเจ้าล้านช้างกรีธาทัพลงมาตั้งอยู่ใกล้พระนคร และ Floris ยังระบุพระชนม์มายุของกษัตริย์ในเวลานั้น (ค.ศ. ๑๖๑๒) ว่า ทรงพระชนม์ได้ราว ๒๒ พรรษา

Floris เข้ามาตั้งห้างอยู่ที่ปัตตานีแต่เดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๖๑๒ และ Lucas เข้ามาในกรุงศรีอยุธยาแต่เดือนสิงหาคมปีเดียวกัน เมื่อได้เข้าเฝ้าและรับพระบรมราชานุญาตแล้ว จึงนำเรือเข้ามาที่กรุงศรีอยุธยา เรื่องพระเจ้าแผ่นดิน "ถูกลอบยิงในพระบรมมหาราชวังขณะที่ทรงบรรทม" เกิดขึ้นเมื่อเดือนพฤศจิกายนของปีก่อน (คือ ค.ศ. ๑๖๑๑) มีปัญหาว่า Lucas จะทราบเรื่องนี้หรือไม่? ถ้าทราบ จะทราบทันทีหรือทราบในเวลาต่อมาเมื่อเรือ Globe แล่นกลับประเทศอังกฤษแล้ว? ถึงแม้ว่า Lucas ทราบเรื่องนี้แล้ว Lucas จะรายงานให้ Floris ทราบหรือไม่? สามปัญหานี้เห็นจะต้อง ตอบว่า Lucas ทราบเรื่องแต่ไม่ทราบทันที เพราะกรุงศรีอยุธยาคงปิดเพราะเป็นข่าวอัปมงคล จึงคงไม่ทราบในทันที แต่เมื่ออยู่ไป ๆ คงปิดข่าวไม่มิด แต่เรือ Globe แล่นกลับประเทศอังกฤษเสียแล้ว (เรือ Globe ออกจากปัตตานีกลับอังกฤษวันที่ ๒๒ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๑๓ Floris, หน้า ๙๘)

ส่วนผู้รายงานเรื่อง พระมหากษัตริย์ กรุงศรีอยุธยา "ถูกลอบยิงขณะที่ทรงบรรทม" คือ ฟอนนีเอ็นรูด และมาร์เต็น โฮตแมน ในจดหมายเหตุของ Floris ก็ระบุว่า

ฟอนนีเอ็นรูด ได้ลงไปที่บัตตานี นำจดหมายของ Lucas มามอบให้ Floris ในเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๑๒ คนทั้งสองได้พบกันและได้เจรจาวิสาสะกันบ้างตามธรรมดา แต่ทำไม Floris จึงระบุเรื่องเจ้าพ้าศรีเสาวภาคย์ไว้ในจดหมายเหตุของเขา ปัญหานี้ยังตอบไม่ได้

มาคิดดูว่า เรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลสำคัญ เช่น สมเด็จพระรามาธิบดีอู่ทอง พระราชพงศาวดาร (ฉบับหลวงประเสริฐฯ) ระบุไว้แต่เพียงเรื่องทรงสร้างกรุง ทรงสร้างวัดพระราม และ นฤพาน เรื่องนอกนั้นไม่ระบุอะไรไว้ให้อีกเลย แต่เรื่องเจ้าพ้าศรีเสาวภาคย์ พระราชพงศาวดารยังระบุเรื่อง "ประชวรพระยอด เสียพระเนตรข้างหนึ่ง" เรื่องขึ้นผ่านพิภพไอสุริยศวรรยาธิบัติ เรื่องถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระราชบิดา และปัจฉิมวาจา "เวราแล้วก็ตามเถิด แต่อย่าให้ลำบากเลย" จะว่าไม่มีตัวตนในประวัติศาสตร์ไทยกระไรอยู่

เกี่ยวกับวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑ ซึ่งมีเหตุร้ายเกิดขึ้นที่กรุงศรีอยุธยา และ วันที่ ๑๒ มีนาคม ค.ศ. ๑๖๑๒ วันที่พระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาเสด็จนำทัพขึ้นไปปะทะทัพเวียงจันทน์ที่เมืองลพบุรี (ตามเอกสารฮอลันดาระบุให้ไว้) เราควรปรับวันจาก Old Style ให้

เข้าตามเกณฑ์ New Style เสีย (คือปรับจากเกณฑ์ Julian ให้เข้าตามเกณฑ์ (Gregorian) โดยบวกเกณฑ์เดิมอีก ๙ วัน วันสำคัญทั้ง ๒ ในประวัติศาสตร์ไทย จึงเป็นวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑ และวันที่ ๒๑ มีนาคม ค.ศ. ๑๖๑๒

วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑ พระเจ้าแผ่นดินอยุธยา "ถูกลอบยิงในพระบรมมหาราชวังขณะที่ทรงบรรทม" ผู้รายงานเรื่องนี้มิได้บอกต่อไปว่าพระองค์ถูกกระสุนส่วนใดในพระวรกายและพระองค์สิ้นพระชนม์หรือไม่ เราจึงต้องตีความหมาย (interpret) เอาเองว่าพระองค์สิ้นพระชนม์ทันทีจากการถูกลอบปลงพระชนม์ครั้งนั้น (นี่เป็นหลักฐานว่ากษัตริย์ถูกกระสุนปืนในที่พระบรรทมในพระบรมมหาราชวังเคยมีมาแล้วในสมัยอยุธยา) วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑ จึงเป็นวันร้ายในประวัติศาสตร์ไทยด้วยวันหนึ่ง และข้าพเจ้าขอรับผิดชอบเป็นผู้เสนอว่า วันนั้นเป็นวันสิ้นรัชกาลพระศรีเสาวภาคย์ การที่เอกสารฝรั่งมิได้ระบุพระนามไว้ให้ก็ไม่แปลกอะไร เพราะพวกพ่อค้าอังกฤษเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยารวม ๑๑ ปี จำนวนของพ่อค้าก็นับได้กว่า ๒๐ ไม่เห็นใครระบุพระนามสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเลย อย่างดีที่ระบุก็ว่า "The young King," "The good King" เท่านั้น

และถ้าเรายึดว่าปีรัชกาลของพระศรีเสาวภาคย์ "ปีหนึ่งกับสองเดือน" ตามพระราชพงศาวดาร พระองค์ก็จะเริ่มครองราชย์แต่เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๑๐ อันเป็นวันสวรรคตของสมเด็จพระเอกาทศรถด้วย

การที่ W.A.R. Wood กล่าวว่า "ไม่มีเอกสารฝรั่งผู้ใดในสมัยนั้นกล่าวถึงกษัตริย์ซึ่งทรงพระนามว่าศรีเสาวภาคย์" ก็เป็นจริงเฉพาะพระนามมิได้ระบุให้ไว้ แต่ระบุถึงกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา ถูกลอบปลงพระชนม์ ในวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑ และนับแต่วันนั้นมากรุงศรีอยุธยาก็มีกษัตริย์พระองค์ใหม่ขึ้นครองแผ่นดิน คือสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งในสมัยนั้นทรงพระนามว่าสมเด็จพระอินทราชาธิราช ตามที่วันวลิตระบุไว้ในข้อเขียนของเขา

มีปัญหาที่น่าคำนึงอยู่อีก คือ วันวลิต ทำไมจึงไม่ระบุถึงพระศรีเสาวภาคย์เอาเสียเลย วันวลิตเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. ๑๖๓๓ คือ ๒๒ ปี หลังเหตุการณ์ และผู้แต่ง "สังคีติยวงศ์" ผู้เกิดในรัชกาลพระเจ้าบรมโกศ ทำไมจึงไม่ระบุพระนาม เจ้าพ้าศรีเสาวภาคย์ให้ไว้? ปัญหานี้ตอบได้ว่าจะเป็นเพราะ "การถูกลอบปลงพระชนม์ด้วยกระสุนปืน" ในสมัยนั้นจะถือว่าไม่เป็นมงคล ไม่เป็นเรื่อง

ควรนำมาเล่ากันฟังกระมัง ข่าวเช่นนี้เมื่อเกิดขึ้นก็เป็นที่ทราบกันในหมู่ผู้อยู่ในกรุงศรีอยุธยาในขณะนั้น คือ Van Nyenrode และ Hautman แต่เมื่อเรือ Globe ของพ่อค้าอังกฤษเข้ามาทอดสมออยู่ที่หน้าห้างอังกฤษที่กรุงศรีอยุธยาเมื่อ "๒๕ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๑๒" (ตามเกณฑ์ Julian) เป็นเวลาหลังเหตุการณ์นั้นร่วมปีแล้ว ใครซอกแซกสืบข่าวก็คงจะทราบ แต่พ่อค้าชาวต่างชาติผู้กำลังประสบปัญหาน่าปวดหัวในการเข้ามาเปิดห้างค้าขายที่กรุงศรีอยุธยาใหม่ ๆ คงไม่มีเวลาซอกแซกสืบข่าวอะไรอื่น เพราะงานเฉพาะหน้าก็มีมากมายอยู่แล้ว ดังนี้ ข้าพเจ้าจึงเข้าใจว่า Lucas และพวกอาจไม่ทราบข่าวอัปมงคลนี้โดยทันที แต่เมื่ออยู่ไปนานเข้า (คือ Lucas อยู่กรุงศรีอยุธยา ๓ ปี) ข่าวอัปมงคลนี้ Lucas ก็คงทราบเข้าวันหนึ่ง แต่ขณะนั้น Peter Floris ได้นำเรือ Globe กลับประเทศอังกฤษเสียแล้ว และตัว Floris เองก็ถึงแก่กรรมเมื่อไปถึงอังกฤษได้ไม่นาน คือ ใน ค.ศ. ๑๖๑๕ นั้นเอง เอกสารของ Lucas ที่ไม่ปรากฏในจดหมายเหตุของเขาก็คงมี เรื่องพระศรีเสาวภาคย์จึงไม่ปรากฏในจดหมายเหตุของ Peter Floris ด้วยเหตุเหล่านี้กระมัง

ยังมีข้อความสำคัญอีกข้อหนึ่งเกี่ยวกับเอกสารฮอลันดาทั้งสอง คือ เหตุใดวันวลิตและโยสเซาเต็นนายห้างที่กรุงศรีอยุธยาก่อนวันวลิตจึงไม่เขียนไว้

การตอบปัญหานี้ต้องเดาเอา เพราะเอกสารทั้ง ๒ ก็เป็นของฮอลันดาพวกเดียวกันจะต่างกันก็แต่กลุ่ม ๓ คนแรกอยู่ในกรุงศรีอยุธยาก่อน โยสเซาเต็นและวันวลิตเข้ามากรุงศรีอยุธยาทีหลัง (คือ เซาเต็นเข้ามาใน ค.ศ. ๑๖๓๒ และวันวลิตเข้ามาใน ค.ศ. ๑๖๓๓) แต่สมุดจดเรื่องราวรายวัน (Dagh Register) ของบริษัทก็เริ่มมีตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๐๒ แล้ว ถ้าสมุดนี้ยังอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา โยสเซาเต็นและวันวลิตก็คงได้อ่าน และเมื่อทราบเรื่องราวเกี่ยวกับต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมแล้ว ก็คงเขียนไว้ในข้อเขียนของเขา ถ้าท่านได้ทำเช่นนั้น รัชกาลที่เลือนรางนี้ก็จะกระจ่างแจ้ง ไม่จำเป็นต้องสืบสาวกันมากมายดังที่ได้ทำมาแล้ว

คำตอบที่สมเหตุสมผลและพอฟังได้ แต่ก็ยังเป็นการเดาอยู่ดี ก็คือว่า สมุดจดเรื่องราวรายวัน (Dagh Register) เล่มแรกนั้น หมดหน้ากระดาษก่อนโยสเซาเต็นจะเข้าประจำอยู่ กรุงศรีอยุธยา เมื่อเริ่มเล่มใหม่ เล่มเก่าจึงถูกส่งไปเก็บรักษาที่กรุงปัตตาเวียและในที่สุดก็นำไปเก็บรักษาที่กรุงอัมสเตอร์ดัม ความจริงคงจะเป็นเช่นนี้ เพราะถ้าสมุด

เล่มแรกยังอยู่ที่ กรุงศรีอยุธยาทั้งโยสเซาเต็นและวันวลิตก็จะได้อ่านได้ทราบ และก็จะบันทึกเป็นเรื่องราวเอาไว้ แต่นี่ในข้อเขียนของบุคคลทั้งสอง ไม่ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับพระศรีเสาวภาคย์เลย

ปัญหาสุดท้ายก็คือ ใน "สังคีติยวงศ์" ของสมเด็จพระวันรัต วักพระเชตุพนในรัชกาลที่ ๑ ทำไมจึงไม่ปรากฏรัชกาล "พระศรีเสาวภาคย์" หนังสือนี้แสดงบีรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถไว้ ๖ ปี ใกล้เคียงความจริงอย่างที่สุด และแสดงบีรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมไว้ ๑๙ ปี (ตรงกับวันวลิต) เรื่องของบ้านเมืองไทย วันวลิตหรือฝรั่งอื่นๆ จะรู้ไม่ซึ้งก็เป็นเรื่องธรรมดา แต่สมเด็จพระวันรัตฯ ท่านเป็นคนไทย จะไม่รู้เรื่องราวของบ้านเมืองก็ใช่ที่ นอกจากเรื่องนั้นเขาปิดกัน เรื่องพระศรีเสาวภาคย์ถูก "ปิดในพระราชวัง" เกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๑ ก่อนสมเด็จพระวันรัตฯ ท่านจะมีชีวิตกว่าร้อยปี การที่ท่านไม่ทราบและไม่ได้เขียนไว้ในหนังสือ "สังคีติยวงศ์" ก็ต้องตอบว่าเป็นเรื่องที่เขาปิด ไม่มีใครเล่าสู่กันฟัง เมื่อท่านมาเขียนหนังสือของท่าน เหตุการณ์นั้นล่วงมาได้ ๑๗๘ ปี แล้ว (สังคีติยวงศ์ แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๒ หรือ ค.ศ. ๑๗๘๙) เหลือสติกำลังของคนจะจดจำเรื่องที่เขาไม่เปิดเผย

ข้าพเจ้าจึงขอตอบเป็นการสรุปว่า

๑. รัชกาลพระศรีเสาวภาคย์ มีหลักฐานคนยุโรปเขียนไว้ ๒ เอกสาร เหตุที่ Wood[๙] ไม่เห็นก็ไม่ใช่ความผิดของท่าน

๒. รัชกาลของพระศรีเสาวภาคย์ มีระยะเวลาเพียง ๑ ปี ๒ เดือน คือ ตั้งแต่เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๑๐ ถึงเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑

๓. สมเด็จพระเอกาทศรถ สวรรคตราวเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๑๐ ปี กรองราชย์ ๕ ปี ๕ เดือน พระศรีเสาวภาคย์สืบครองต่อมาได้ "๑ ปีกับ ๒ เดือน" สวรรคตในวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑ สมเด็จพระอินทราชา

---

[๙] W.A.R. Wood ตอบข้อทักท้วงของข้าพเจ้า เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๖๗ ความว่า "...I saw greatly interested in the extracts which you gave me from Sir Ernest Satow and others concerning the events following the death of King Ekatotsarot. It certainly appears that I was mistaken in doubting the existence of such a King as Saowap'ak. I will correct this matter when a new edition of my "A History of Siam" is published..." เป็นอันว่า Wood ขอมถอนข้อบันทึกเกี่ยวกับรัชกาลพระศรีเสาวภาคย์แล้ว

โอรสองค์เล็กได้สืบครองต่อมา สวรรคต ๒๒ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๒๘ มีครองราชย์ ๑๗ ปี ๑ เดือน ท่านผู้กล่าวพระนามหลังสุด คือสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมดังที่เราเรียกกันในปัจจุบัน

ข้าพเจ้าจึงขอเสนอแก้ปีรัชกาล พระเจ้าแผ่นดินอยุธยาตั้งแต่ลำดับองค์ที่ ๑๙ ถึง ๒๖ ดังนี้:—

ลำดับที่	พระนาม	ปีได้ราชสมบัติ	จุลศักราช	ค.ศ.	ปีรัชกาล
๑๙	สมเด็จพระเอกาทศรถ	มะเส็ง	๙๖๗	๑๖๐๕	๕ ปี ๔ เดือน
๒๐	พระศรีเสาวภาคย์	จอ	๙๗๒	๑๖๑๐	๑ ปี ๒ เดือน
๒๑	สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม	กุน	๙๗๓	๑๖๑๑	๑๗ ปี ๑ เดือน
๒๒	สมเด็จพระเชษฐาธิราช	มะโรง	๙๙๐	๑๖๒๘	๘ เดือน
๒๓	พระอาทิตยวงศ์	มะเส็ง	๙๙๑	๑๖๒๙	๓๘ วัน
๒๔	สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง	มะเส็ง	๙๙๑	๑๖๒๙	๒๗ วัน
๒๕	เจ้าฟ้าไชย	วอก	๑๐๑๘	๑๖๕๖	๓—๔ วัน
๒๖	พระศรีสุธรรมราชา	วอก	๑๐๑๘	๑๖๕๖	๒ เดือน

วันวลิตจัดลำดับสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเป็นองค์ที่ ๒๒ (ไม่ใช่ ๒๑) และปีรัชกาลถัด ๆ มาจนถึงสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ข้าพเจ้าได้อาศัยหลักฐานของวันวลิตดังปรากฏในหนังสือของ Iwao : เล่มที่อ้าง, หน้า ๒๑๖—๒๒๔ เป็นภาษาฮอลันดายังไม่มีผู้แปล ส่วนรัชกาลถัดจากนั้นมาถึงพระศรีสุธรรมราชาได้อาศัยเอกสารฮอลันดาใน Records of the Relations... เล่ม, ๒ หน้า ๕๐

มีข้อน่าคิดเกี่ยวกับวันวลิต คือ ท่านเคยใช้ "Old History" ในกรุงศรีอยุธยาเขียน Chronicles of the Kings of the Ayuthian Dynasty เมื่อ ค.ศ. ๑๖๔๐ เป็นเอกสาร ๓๖ หน้ากระดาษ เอกสารนี้เขียนก่อนการประมวลพระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ ๔๐ ปี จึงน่าจะติดตามเอามาแปลประกอบความรู้ เพราะเป็นหลักฐานหนังสือเก่าของเรา ซึ่งมีอยู่ในปัจจุบันน้อยเล่มเหลือเกิน*

หมายเหตุ ๒ ความสับสนในเรื่องพระศรีศิลป์ และพระพันปีศรีศิลป์

พระราชพงศาวดารฯ ระบุเรื่องพระศรีศิลป์บวชอยู่วัดระฆังได้สมณฐานันดร เป็นพระพิมลธรรมฯ แล้วชิงราชสมบัติได้ ได้ขึ้นครองราชย์เป็นสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ครั้นตอนปลายแผ่นดิน พระราชพงศาวดารฯ ระบุพระนามราชบุตรองค์ที่ ๒ ของพระองค์ว่า พระพันปีศรีศิลป์ เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระเชษฐาธิราชได้สมบัติ พระพันปีศรีศิลป์ผู้เป็นพระอนุชาทรงพระโกรธว่ามุขมนตรีมิได้ยกสมบัติให้ ก็พาพรรคพวกของพระองค์ลอบหนีไปยังเมืองเพชรบุรี

---

* ใน ค.ศ. ๑๙๗๕ สยามสมาคมได้พิมพ์คำแปลเป็นภาษาอังกฤษชื่อว่า *The Short History of the King of Siam* พร้อมกับภาษาดัช ส่วนคำแปลภาษาไทย ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร พิมพ์ในชื่อว่าพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต พ.ศ. ๒๐๘๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓ — บ.ก.

เป็นการคิดแย่งชิงราชสมบัติ ..... เรื่องในพระราชพงศาวดาร จึงทำให้เข้าใจว่า พระศรีศิลป์เป็นพระนามเดิมของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม และยังเป็นพระนามราชบุตรองค์ที่ ๒ ของพระองค์อีกด้วย (ผิดแต่มีคำว่า "พันบี" กำกับหน้าพระนาม)

เรื่องราวในตอนนี้มีอาจารย์ในวิชาอื่นบ่นว่าพงศาวดารตอนนี้สับสนชอบกล ดูจะไม่มีเหตุผลเสียเลย เพราะตัว "พระพันบีศรีศิลป์" เป็นพระอนุชา คือ ราชบุตรองค์ที่ ๒ ทำไมจึงทรงพระโกรธว่ามุขมนตรีมิได้ยกราชสมบัติให้ ดูประหนึ่งว่าพระอนุชาจะทรงสิทธิในราชบัลลังก์มากกว่าพระเชษฐาฉะนั้น

จดหมายเหตุของวันวลิต อธิบายเรื่องนี้ไว้ว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทรงพระนามว่าพระอินทราชา มีพระอนุชาคือ พระศรีศิลป์ ได้เป็นที่อุปราชในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม แต่เมื่อพระองค์สวรรคต ออกญาศรีวรวงศ์ ออกญาเสนาภิมุขและข้าราชการอื่น ๆ อีกบ้าง คบคิดกันอัญเชิญพระเชษฐาธิราชให้ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน พระศรีศิลป์ซึ่งเป็นอุปราชอยู่ก่อนกลับไม่ได้แผ่นดินและขณะนั้นพระศรีศิลป์ทรงผนวชอยู่ ออกญาศรีวรวงศ์จึงมอบให้ออกญาเสนาภิมุขไปทูลหว่านล้อมให้ลาบวชเพื่อจะถวายราชสมบัติ

ให้พระศรีศิลป์หลงเชื่อจึงลาผนวชออกมา เลยโดนจับกุมพระองค์นำไปคุมขังอย่างทรมานไว้ที่เมืองเพชรบุรี จึงเกิดวีรกรรมของออกหลวงมงคลผู้สวามิภักดิ์ในพระศรีศิลป์ ดังรายละเอียดปรากฏในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๔ (จดหมายเหตุวันวลิตฉบับสมบูรณ์) แล้ว

วันวลิตเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง แต่สมุดบันทึกรายวันของห้างฮอลันดา (Dagh Register) มีการบันทึกเรื่องราวนับแต่ ค.ศ. ๑๖๐๔ ปีเปิดห้างแล้วที่กรุงศรีอยุธยา เพราะฉะนั้น จดหมายเหตุของวันวลิตจึงน่าเชื่อว่าคงเป็นความจริง คือพระนามศรีศิลป์เป็นพระนามพระอนุชาสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (ไม่ใช่พระนามราชบุตร) และเพราะดำรงตำแหน่งอุปราชอยู่ก่อนแล้ว เมื่อไม่ได้ราชสมบัติ จึงทรงพระโกรธว่ามุขมนตรีมิได้ยกสมบัติให้ แต่รายละเอียดว่า พระองค์เสด็จไปซ่องสุมผู้คนที่เมืองเพชรบุรี (ตามพระราชพงศาวดาร) หรือ ถูกคุมขัง "อยู่ในหลุมลึก" ที่เมืองเพชรบุรี (ตามจดหมายเหตุวันวลิต) ออกหลวงมงคลไปช่วยให้หลุดออกมาได้ จึงเกิดสงครามกันขึ้น ฯลฯ ก็อยู่ที่ดุลยพินิจของท่านว่าเชื่อตามหนังสือเล่มใด

หมายเหตุ ๓ เรื่องพ่อค้าต่างประเทศในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

เมื่อสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ได้สืบครองแผ่นดิน หลังจากพระศรีเสาวภาคย์ถูกลอบปลงพระชนม์ เมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑* (ตามเกณฑ์ใหม่ คือ Gregorian) เรื่องยุ่งยากเกี่ยวกับพ่อค้าหรือทหารอาสาญี่ปุ่น คงเกิดขึ้นในรัชกาลพระศรีเสาวภาคย์ พระองค์คงไม่มีส่วนยุ่งด้วยแต่อย่างใด ออกพระนายไวย (วรนารถ) จะเป็นใคร มีเหตุเป็นปฏิปักษ์กับเจ้าฟ้าสุทัศน์อย่างใด ก็ต้องปล่อยเป็นเรื่องเคลือบคลุมต่อไปก่อน แต่เมื่อสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมได้ขึ้นครองแผ่นดินแล้ว เรื่องด่วนที่จะต้องทรงจัดการก็คือเรื่องญี่ปุ่นซึ่ง Peter Floris ระบุว่า "departed with a great treasure" (Floris หน้า ๕๖) แต่ตามเอกสารฮอลันดา ให้รายละเอียดต่อไปว่า พวกญี่ปุ่นไปซ่องสุมผู้คนอยู่ที่เมืองเพชรบุรี กระทำทารุณกรรมต่อราษฎร เมื่อถูกทหารไทยโจมตีขับไล่ก็ถอยลงมารวมกำลังกันอยู่ที่เมืองบางกอก หัวหน้าพวกญี่ปุ่นครั้งนี้จะเป็นใครก็ตาม กระทำตนประหนึ่ง "เป็นกษัตริย์ย่อย ๆ อยู่ที่เมืองบางกอกและพากันออกไป

---

* เรื่องพระศรีเสาวภาคย์ ถูกลอบปลงพระชนม์ จะคลี่คลายในเล่มต่อไป ตามหลักฐานหลังสุดที่ค้นพบขณะนี้ขอให้ผ่านไปก่อน

นอกประเทศ ภายหลังทัพเวียงจันทน์ ถอยออกไปแล้วในเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๖๑๒ รัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจึงเริ่มด้วยการเผชิญกับเหตุการณ์ใหญ่ ๆ แต่ก็ลุล่วงไปด้วยดี ในขณะทรงพระชนม์เพียง ๒๒ พรรษาเท่านั้น

๑. พ่อค้าฮอลันดา

ในเอกสารฮอลันดาที่ระบุในหมายเหตุ ๑ มีข้อความที่น่าพิจารณาอยู่ข้อหนึ่ง คือ เมื่อพระองค์ทรงนำทัพขึ้นไปปะทะทัพเวียงจันทน์ที่เมืองลพบุรีนั้น พระองค์โปรดฯ ให้พวกฮอลันดาขึ้นมาในกองทัพ "เพื่อจะให้ประจุยิงปืนใหญ่ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินฮอลันดา พระราชทานมาให้" เรื่องทูตไทยไปเฝ้าเจ้าชาย Orange ค.ศ. ๑๖๐๗ ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ เพื่อจะเรียนรู้เรื่องการต่อเรือทะเลในรัชกาลนั้นมาปรากฏตามเอกสารนี้ว่า พระเจ้าแผ่นดินฮอลันดาพระราชทานปืนใหญ่มายังกรุงศรีอยุธยาด้วย ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระราชบิดานั้น พระองค์คงทรงพระนาม "พระอินทราชา" กำกับราชการกรมท่ากระมัง คือ ทรงกิจการเกี่ยวกับการติดต่อกับต่างประเทศ ดังจะเห็นได้ว่า ในรัชกาลของพระองค์มีการติดต่อกับนานาประเทศอย่างแพร่หลายยิ่งกว่ารัชกาลใด ๆ ในสมัยนั้น

พ่อค้าฮอลันดาที่เข้ามาตั้งห้างค้าขายที่ปัตตานี แต่ ค.ศ. ๑๖๐๒ Daniel van der Pere ได้เข้ามายังกรุงศรีอยุธยา เข้าเฝ้าและได้รับพระบรมราชานุญาตให้เปิดห้างค้าขาย เมื่อ ค.ศ. ๑๖๐๓ จึงมีรุ่งขึ้น Cornelius Specx จึงเข้ามาประจำดำเนินกิจการในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ท่านผู้นี้กระมังที่เป็นผู้ถวายความสะดวกให้คณะทูตไทยรวม ๑๖ คน ได้เดินทางไปยังเมือง Bantam ใน ค.ศ. ๑๖๐๗ อัญเชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการเพื่อเดินทางต่อไปยังทวีปยุโรป คณะทูตชุดนี้มีความประสงค์จะเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินฮอลันดา ขอชมบ้านเมือง ตึกราม ที่อยู่อาศัย และเรือเดินทะเล และจะทูลขอช่างผีมือในการต่อเรือทะเล ช่างไม้ และช่างผีมืออื่น ๆ[๕] ให้เข้ามาฝึกสอนผู้คนในกรุงศรีอยุธยา นี่เป็นการตื่นตัวในอาชีวศึกษาของคนไทยกว่า ๓๐๐ ปีมาแล้ว แสดงให้เห็นว่า คนไทยเราเริ่มสนใจในการช่างผีมือมานานแล้ว การที่ประเทศเราเพิ่งมาริ่อฟื้นตั้งโรงเรียนเพาะช่างและกรมอาชีวศึกษาขึ้นในยุคใหม่นี้ เรื่องความสนใจในวิชาช่างผีมือขาดตอนไปนานมาก จะเป็นเพราะเหตุใดก็ตาม ย่อมทำให้ประเทศพัฒนาอย่างลุ่ม ๆ ดอน ๆ ไม่สืบเนื่องกันไปเท่าที่ควรจะเป็น

---

[๕] จดหมายมีไปถึงบริษัทค้าขายฮอลันดา เขียนจากเมือง Bantam ลงวันที่ ๑๖ Dec. ๑๖๐๗ (ใน *Records of the Realions*..... เล่ม ๑ หน้า ๑ – ๒)

พ่อค้าฮอลันดาในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถปรากฏชื่อ ๔ คน[๑๐] แล้วจึงถึงบุคคลชื่อ Van Nyenrode, Hautman และ Janssen ซึ่งมีเรื่องราวปรากฏในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมในตอนปลายรัชกาลของพระองค์ คือ ค.ศ. ๑๖๒๔ Joost Schouten ได้เข้ามาประจำเป็นนายห้างอยู่ ๕ ปี มีรายละเอียดปรากฏในจดหมายเหตุของท่านผู้นี้ตีพิมพ์ไว้ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๖ แล้ว ก่อนจะสิ้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมมีพระราชสาส์น ของพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่มาทูลว่า พระเชษฐา (Maurits of Orange) สิ้นพระชนม์พระองค์ขอแจ้งข่าวและขอดำเนินรอยพระราชไมตรีสืบต่อจากพระเชษฐา เมื่อสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมสวรรคตในปลาย ค.ศ. ๑๖๒๘ บ้านเมืองก็เกิดการรบพุ่งฆ่าฟันติดๆ กันหลายครั้ง คือ คราวพระศรีศิลป์อุปราช คราวพระเชษฐาธิราช คราวเผาหมู่บ้านญี่ปุ่นใน ค.ศ. ๑๖๓๐ พวกฮอลันดาคงปิดห้างกลับออกไปอยู่กรุงปัตตาเวียเสีย ๔ ปี Joost Schouten จึงเข้ามาเปิดห้างใหม่ใน ค.ศ. ๑๖๓๓ คราวนี้ได้วันวลิตเข้ามาเป็นผู้ช่วยอยู่ในกรุงศรีอยุธยา เรื่องราวของกรุงศรีอยุธยานับแต่

---

[๑๐] Cornelius Specx, Tourneman, Von der Pere, Lambrecht Jacobs, *JSS.*, (V. 7, p. 7).

ค.ศ. ๑๖๐๒ เป็นต้นมา คงปรากฏกระจัดกระจายตามเอกสารต่าง ๆ อยู่เป็นอันมาก เท่าที่ทรวบและแปลออกเป็นภาษาอังกฤษ และภาษาไทยยังเป็นเพียงส่วนหนึ่ง ข้อความสำคัญที่ยังเร้นลับอยู่คงซุกซ่อนอยู่ในประเทศฮอลันดา ซึ่งเขาเก็บรักษาไว้ในกองจดหมายเหตุ นักศึกษาคนใดมีโอกาสควรไปแวะที่ Colonial Archives อัมสเตอร์ดัม ศาสตราจารย์เซอิจิ อิวาโอะ ระบุ Call No. ไว้ให้ว่า "SIAM—๑๐๒๔, ๑๐๓๐, ๑๐๓๕, ๑๐๓๗, ๑๐๓๙, ๑๐๔๘" ดูจะเป็นเอกสารของวันวลิต เอกสารของท่านผู้อื่นคงยังมีต่างหาก เรื่องราวขัดแย้งกันในพระราชพงศาวดารของเรา คงกระจ่างขึ้นบ้างจากข้อความในเอกสารเหล่านี้

๒. พ่อค้าอังกฤษ

เกี่ยวกับห้างค้าขายของอังกฤษ ซึ่งติดตามพวกฮอลันดาเข้ามาอย่างใกล้ชิดนั้น ปรากฏในเรื่องราวการเดินทางของบุคคลว่า มีคนอังกฤษชื่อ Ralph Fitch เข้ามายังเมืองเชียงใหม่ โดยเดินทางจากกรุงหงสาวดีโดยทางเท้า แต่ ค.ศ. ๑๕๘๗ (ปลายรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช) สิ่งที่เขาพบเห็นที่เมืองหงสาวดีและเมืองเชียงใหม่ยังไม่มีผู้แปลไว้ในชุดประชุมพงศาวดาร Ralph Fitch ระบุว่า

"When my being there, he went to Odia in the country of Siam, with 300,000 men and 5,000 elephants"[๑๑] (เมื่อข้าพเจ้าอยู่กรุงหงสาวดี พระเจ้านันทะบุเรงเสด็จอยุธยาในประเทศสยามด้วย (กองทัพ) ๓๐๐,๐๐๐ คน และช้างศึก ๕,๐๐๐ ตัว) นี่เป็นคนอังกฤษที่เข้ามาในพระราชอาณาเขต ก่อน Lancaster ดังนั้น ตามที่ปรากฏใน Thailand Official Yearbook 1964 หน้า ๑๐ ว่า Lancaster เป็นคนเรียกประเทศว่า SIAM เป็นคนแรก ใน ค.ศ. ๑๕๙๒ นั้น จึงไม่เป็นจริง อันที่จริงหนังสือ Hobson-Jobson (หน้า ๖๓๒) ว่ามีผู้เรียกเช่นนี้ (ชื่อ Pigafetta ไม่ทราบเป็นคนชาติอิตาเลียนหรือชาติไหน) แต่ราว ค.ศ. ๑๕๒๒ คือ ก่อน Lancaster ๗๐ ปี และ Ralph Fitch ก็ใช้คำเรียกนี้ก่อน Lancaster ๕ ปี คนอังกฤษมาเพ่นพ่านในแถบตะวันออกก่อนเรือสินค้าของห้างอังกฤษจะมาดำเนินการร่วม ๓๐ ปี

---

[๑๑] Richard Hakluyt *The Principal Navigation...of the English Nation*, Glasgow, 1904. Volume V, p. 489. (หนังสือชุดนี้มี ๑๒ เล่มจบ)

ห้างค้าขายของอังกฤษ เมื่อตั้งขึ้นเป็นบริษัทเมื่อ ค.ศ. ๑๖๐๐ แต่ยังไม่มีทุนรอนเป็นกลุ่มก้อน เรือ Globe ก็ออกเดินทางมาทางเอเชียอาคเนย์แต่เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๖๑๑ เป็นเรือลำแรกที่เดินทางมาค้าขายยังแถบนี้ของโลก แต่เป็นเที่ยวที่ ๗ นับแต่เข้าทุนกันส่งเรือนี้มาค้าขาย หัวหน้าผู้รับผิดชอบทางค้าขายครั้งนี้ เป็นคนฮอลันดา ชื่อ สะกดอย่างอังกฤษว่า Peter Floris และรองหัวหน้าคือ Lucas Antheunis แต่มาสังกัดอยู่ในบริษัทค้าขายของอังกฤษได้มาถึง Bantam เดือนเมษายน และมาทอดสมอที่ปัตตานี ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๑๒ การเจรจาเพื่อขออนุญาตตั้งห้างที่ปัตตานี จากนางพญาปัตตานีกินเวลาหลายเดือน Lucas จึงเดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาในเดือนสิงหาคม เพื่อเข้าเฝ้า "The young King, age about 22" ที่กรุงศรีอยุธยาในวันที่ ๑๗ กันยายน ค.ศ. ๑๖๑๒ (ตามเกณฑ์ Julian) เพื่อถวายพระราชสาส์นของพระเจ้าเยมส์ที่หนึ่งและได้รับพระบรมราชานุญาต ให้ตั้งห้างค้าขายอยู่ที่ "ตึกค่อนข้างเก่า"* ใต้ห้างฮอลันดาลงไป ครั้น

*ถ้าตึกนี้ "ค่อนข้างเก่า" แต่ ค.ศ. ๑๖๑๒ ตึกนี้คงสร้างขึ้น ๓๐–๔๐ ปี มาแล้ว ก่อนพวกฮอลันดาจะเข้ามาอยู่กรุงศรีอยุธยา คือ สร้างขึ้นเมื่อต้นรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช (๑๕๖๘–๑๕๙๐) จึงเชื่อได้ว่า คงเป็นอิทธิพลและคำแนะนำของพวกโปรตุเกสในการสร้าง "ตึก" อยู่อาศัยเช่นนี้

แล้วเรือ Globe จึงผ่านสันดอนเข้ามาจอดที่หน้าห้างที่พระนครศรีอยุธยาในวันที่ ๒๕ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๑๒ (เกณฑ์เก่า) พระราชสาส์นของพระเจ้าเยมส์ที่ ๑ ที่มีมายังกรุงศรีอยุธยา ได้นำออกอ่าน ณ ที่ออกขุนนางในวันที่ ๑๙ กันยายน ใน ค.ศ. ๑๖๑๒ มีใจความว่า.—

"กษัตริย์แห่งบริเตนใหญ่ ไอร์แลนด์ สกอตแลนด์ และฝรั่งเศส ขอคำนับมายังพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามผู้ยิ่งใหญ่ให้ทรงพระเกษมสำราญ ขอพระองค์ได้ทรงอนุญาตให้คนอังกฤษได้เข้ามาพึ่งพระโพธิสมภารประกอบการค้าขายโดยเสรี และถ้ามีสิ่งใดที่พระองค์พึงพระประสงค์และทรงแจ้งมา กษัตริย์แห่งบริเตนใหญ่ฯ ก็จะจัดทูลถวายให้ (เท่าที่อยู่ในพระราชอำนาจ)—" (หน้า ๑๓ Records of the Relations....เล่ม ๑)

นี่เป็นการเริ่มสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศอังกฤษกับประเทศสยาม วันเข้าเฝ้าในจดหมายเหตุของ Peter Floris ระบุว่า วันที่ ๑๗ กันยายน ค.ศ. ๑๖๑๒ แต่วันเข้าเฝ้าปรากฏในเอกสารฮอลันดา ในหนังสือ Records of the Relations...กล่าวแตกต่างกัน (คือ ๒๙ กันยายน ๑๖๑๒) เอกสารฮอลันดาเป็นเอกสารของ Martin Hautman ผู้ได้เข้าเฝ้าร่วมกับพ่อค้าอังกฤษคือ Adam Denton และกัปตันเรือ (ส่วน Lucas เกิดป่วยขึ้นอย่าง

กะทันหัน หาได้เข้าเฝ้าไม่) เราจึงควรเชื่อตามเอกสารของผู้อยู่ในพระนครศรีอยุธยาและได้เข้าเฝ้าด้วย คือ วันที่ ๒๙ กันยายน ค.ศ. ๑๖๑๒ พิจารณาจากเอกสารฮอลันดาฉบับนี้แสดงให้เห็นนโยบายของรัฐบาลในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมว่า เมื่อมีฝรั่งพ่อค้าเข้ามาพวกใหม่ คือ อังกฤษ เวลาโปรดให้เข้าเฝ้าทูลถวายพระราชสาส์นท่านก็ทรงอนุญาตให้พ่อค้าฮอลันดาเข้าเฝ้าก่อนตอนเช้า ตอนบ่ายจึงเป็นเวลาของพวกอังกฤษ ทั้งนี้เพื่อเอาใจพวกฮอลันดาไปในตัว เป็นนโยบายไม่เลือกที่รักมักที่ชังมาแต่เริ่มแรก ซึ่งต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ดำเนินนโยบายนี้ ผิดจากนโยบายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งเอาใจอังกฤษโดยกีดกันพวกฮอลันดา เมื่ออังกฤษไม่เล่นด้วยจึงหันไปเอาใจพวกฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาใหม่ พวกฮอลันดาได้รับการกีดกัน ตลอดรัชกาลจึงผักใฝ่เข้าข้างพระเพทราชาล้มราชวงศ์ "ปราสาททอง" เสีย ส่วนพวกฮอลันดาเองและแม้แต่พวกโปรตุเกสซึ่งเข้ามาอยู่ก่อนพวกฮอลันดา เมื่อมีอังกฤษเข้ามาตั้งห้างค้าขาย เอกสารใน **Records of the Relations..** เล่ม ๑ แสดงให้เห็นการกีดกันซึ่งกันและกัน เป็นเอกสารของพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส (ปรากฏ

ในหน้า ๘๕–๘๖) ส่วนของพ่อค้าฮอลันดาและของอังกฤษปรากฏหลายแห่งระหว่างหน้า ๖–๑๗๙ ในหนังสือเล่มนี้

ข้าพเจ้าเคยกล่าวในที่อื่นว่า "ฝรั่งเป็นชาติใจแคบใจดำ..." (หนังสือ "ออกญาวิไชเยนทร์") ดร. สมศักดิ์ ชูโต วิจารณ์ว่า ข้าพเจ้าเขียนเช่นนั้นตามอารมณ์ ข้าพเจ้ามิได้โต้ตอบ เพราะเป็นความบกพร่องของข้าพเจ้าเองที่ไม่ให้ Source ไว้ในหนังสือนั้น จึงขอถือโอกาสนี้เจ้า Source ไว้ในที่นี้ว่า เอกสารที่แสดง "ความใจแคบใจดำ" ของพวกฝรั่งปรากฏในเอกสารของพวกเขาเอง ดูได้ในหนังสือ Records of the Relations...มี ๕ เล่มจบ เอกสารเหล่านี้เมื่อผู้เขียนเขียนขึ้นก็ไม่ได้คิดไปว่าสักวันหนึ่งจะถูกนำมาตีพิมพ์เปิดเผย นักศึกษาผู้ใดที่สนใจในเรื่องต่างประเทศในสมัยอยุธยา ควรพิจารณาเรื่องราวจากหนังสือ Records of the Relations... ชุดนี้จะได้ความรู้จากต้นตอโดยไม่ผ่านกรองความคิดเห็นของผู้อื่น แม้ครูบาอาจารย์ละเลย

เมื่อเรือ Globe เข้ามาทอดสมออยู่ที่หน้าห้างอังกฤษในวันที่ ๒๕ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๑๒ ได้รับการต้อนรับอย่างไร Lucas ได้บันทึกส่งไปให้ Peter Floris ที่บัตตานีว่า "เรือบรรทุกสินค้าแล่นทวนกระแสน้ำขึ้นไปยัง

กรุง ฤดูนี้เป็นฤดูฝน มีน้ำเจิ่งทั่วไปหมด และกระแสน้ำไหลแรงมาก เรือของเราจึงแล่นขึ้นมาถึงกรุงในวันที่ ๒๕ ตุลาคม ครั้นแล้วก็เกิดขัดแย้งกันขึ้น เนื่องจากพฤติกรรมของพวกขุนนางโดยพระมหากษัตริย์ไม่ทรงทราบ คือ พวกขุนนางที่ขึ้นมาบนเรือเพื่อจดรายการสินค้าและคัดเลือกสิ่งของสำหรับพระคลังสินค้า ได้เปิดหีบสินค้าเสียทุกหีบ ชอบใจอะไรก็หยิบฉวยเอาไปตามความปรารถนา และการชำระเงินนั้น (พวกขุนนาง) จะชำระก็ต่อเมื่อเราแบ่งเงินค่าสินค้าให้ครึ่งหนึ่งเป็นสินน้ำใจ พฤติกรรมนี้ไม่ปรากฏที่ไหนอีกแล้วในภาคนี้ของโลก..." (Peter Floris หน้า ๔๖—๔๗) Lucas จึงไม่ยอม ได้เข้าไปขัดขวางไม่ให้ขุนนางปฏิบัติเช่นนั้น แล้วจึงให้ออกญาพระคลังทราบว่า "ขอทูลลากลับออกไปด้วยไมตรีเพราะเขาจะอยู่ค้าขายไม่ได้ เนื่องด้วยพฤติกรรมของขุนนาง พวกเขาเข้ามาด้วยไมตรี ก็จะกลับออกไปด้วยไมตรี ออกญาพระคลังจึงนำความขึ้นกราบทูลถวายให้ทรงทราบ มีพระบรมราชโองการสั่งมิให้พวกขุนนางกดขี่ข่มเหงพ่อค้าอังกฤษอีกต่อไป Lucas จึงนำสินค้าขึ้นห้างเรียบร้อยและเรือ Globe จึงแล่นออกไปได้ในวันที่ ๓ พฤศจิกายน ถึงปัตตานี ในวันที่ ๑๑ เดือน

เดียวกัน นี่เป็นจุดเริ่มต้นที่อังกฤษมาเปิดห้างค้าขายที่กรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. ๑๖๑๒

คณะของพ่อค้าอังกฤษชุดแรก (เรือ Globe) ที่เข้ามาค้าขายอยู่ในกรุงศรีอยุธยาและพระราชอาณาเขต มีระบุชื่อไว้ดังนี้

Peter Floris (และลูกน้องอีกหลายคน) หัวหน้าประจำอยู่ปัตตานี

Lucas และ Adam Denton ประจำอยู่อยุธยา

Martin และ Thomas Samuel ขึ้นไปค้าขายที่เชียงใหม่[๑๒]

สินค้าที่เรืออังกฤษ Globe นำเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาในครั้งนั้นมีเอกสารของพ่อค้าฮอลันดา (Martin Hautman) รายงานไปยังนายของเขาที่ปัตตานี (H. Janssen) ว่า "Lacas จำหน่ายสินค้าได้กว่าครึ่งแล้ว โดยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ซื้อจำนวนมาก..." (Floris หน้า ๖๖)

---

๑๒ มีเอกสารใน Records.....หน้า ๓๖ เทียบน้ำหนักและราคาของเงินบาทอยุธยาและเชียงใหม่ไว้ดังนี้ อยุธยา น้ำหนัก ๘๕ บาท = เชียงใหม่ ๑๐๐ บาท ราคา อยุธยา ๘๕ บาท = เชียงใหม่ ๑๐๐ บาท

การที่ Lucas ดำเนินการเป็นผลดีแก่พวกอังกฤษครั้งนี้ พวกฮอลันดาสังเกตและรายงานไปยังนายของเขาที่ปัตตานี ให้ทราบความว่า Lucas "นำสินค้าขึ้นไว้ในกุดังของอังกฤษ โดยไม่ยอมให้เจ้าหน้าที่นำไปเก็บไว้ในพระคลังสินค้า..... เมื่อขุนนางไทยมาคัดเลือกสิ่งของเพื่อพระเจ้าแผ่นดิน Lucas ก็ให้ตกลงราคากันเสียก่อนจนเป็นที่เรียบร้อย แต่ยังไม่ยอมมอบสินค้าให้จนกว่าออกญาพระคลังจะยืนยันมาเสียก่อนว่าเป็นสินค้าเพื่อพระมหากษัตริย์ จึงยอมมอบสินค้าให้ไป... Lucas ไม่มีคนชอบเท่าใดนัก แต่ที่ขุนนางไทยผ่อนปรนให้เช่นนี้เพราะเพิ่งแรกเข้ามา" Floris (หน้า ๖๖) การที่เอกสารของฮอลันดาไปปรากฏในจดหมายเหตุของอังกฤษได้เช่นนี้ แสดงว่ามีการติดสินบนจ้างคัดเอกสารของกันและกันแต่ครั้งนั้นแล้ว และการแข่งขันในการค้าขายทำให้พวกฮอลันดาต้องปรับตัวเพื่อหาตลาดยิ่งขึ้น

ในความรู้สึกของพวกอังกฤษนั้น ปรากฏในจดหมายเหตุนี้ (หน้า ๑๙) ว่า "ฐานะของพวกฮอลันดาเปลี่ยนแปลงไปมากนับแต่เรือ Globe เข้ามา พวกฮอลันดาพยายามอย่างที่สุดที่จะกันเราออกไปดังที่เขาทำใน (อินเดีย) แต่เขาก็กันเราไม่ได้..." เกี่ยวกับการค้าระหว่างสยามและญี่ปุ่น Floris บันทึกไว้ว่า (หน้า ๗๔) "จากประเทศสยามเรา

จะดำเนินการค้ากับประเทศญี่ปุ่นได้มาก โดยเฉพาะด้วยสินค้าไม้ฝางและหนังกวาง ..... ในปีนี้มีเรือสินค้าจากญี่ปุ่นมายังประเทศสยาม ๒ ลำ ซื้อสินค้าเพื่อนำไปขายญี่ปุ่นมากมาย เรือ ๒ ลำจึงไม่พอบรรทุก จึงซื้อเรือเพิ่มขึ้นอีก ๑ ลำ เมื่อเดือนเมษายน มีเรือจากญี่ปุ่น ๑ ลำ แต่ต้องจอดรอ (ลมมรสุม) อยู่ที่นี่"

การค้าขายที่กรุงศรีอยุธยาและปัตตานี ปรากฏในจดหมายเหตุนี้ว่าคึกคักมาก มีเรือสินค้าของใครต่อใครไปมาสับสน เฉพาะเรืออังกฤษมีระบุชื่อเรือ **Darling, Globe, Hector, Peppercorn, Solomon** และ **James** (หน้า ๘๓) รวม ๖ ลำ รายละเอียดจะมีอย่างไรต้องติดตามไปดูจากหนังสือเล่มอื่น แต่ก็พอแสดงให้เห็นว่า ในปีเริ่มแรก (๑๖๑๑—๑๖๑๕) ที่อังกฤษเข้ามาค้าขายในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมนั้น มีเรือสินค้าอังกฤษอีกหลายลำดำเนินการค้าตั้งแต่ประเทศญี่ปุ่น จนถึงประเทศอินเดียอย่างคึกคัก ประเทศสยามมีชัยภูมิดีมากแต่ครั้งนั้น เพราะเป็นแหล่งกลางเรือค้าขายนำสินค้าผ้ามาจากอินเดีย ขายได้เงินและซื้อหนังสัตว์ ไม้ฝางไปขายญี่ปุ่น ขากลับถ้าไม่มีสินค้าก็นำเงินญี่ปุ่นเข้ามาซื้อข้าวเปลือก ข้าวสาร ไปขายตามหมู่เกาะแล้วซื้อเครื่องเทศจากหมู่เกาะไปขายยุโรป ทำกันอยู่แบบ ๓

เส้า คือ อินเดีย – สยาม – ญี่ปุ่น หรือ ๖ เส้า อินเดีย – สยาม – ญี่ปุ่น – สยาม – หมู่เกาะ – ยุโรป หรือ ๙ เส้า ๑๒ เส้า คือ จากหมู่เกาะนำสินค้า สาคู ฯลฯ กลับมาขายอยุธยา แล้วซื้อสินค้าไปขายญี่ปุ่นอีก ก็ทำได้แล้วแต่ทุนและใจสมัคร ใครจะขึ้นเหนือล่องใต้ก็ต้องแวะสยาม เพราะรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมมีนโยบายเปิดประตูค้าโดยเสรี มีพลเมืองและโภคทรัพย์มากพอจะซื้อสินค้าต่างประเทศได้ และก็มีสินค้าภายในประเทศที่จะขายให้ด้วย การค้าขายในรัชกาลนี้จึงพอเห็นภาพว่าคงคึกคักและราษฎรก็มีความสมบูรณ์พูนสุขดีกว่ารัชกาลก่อน ๆ ด้วยเหตุนี้ วันวลิตจึงขนานนามพระองค์ว่า "The Great King" คือ มหาราช ดูจะเป็นมหาราชองค์แรกที่ปรากฏในทัศนะฝรั่งแต่ครั้งนั้น เราอ่านเรื่องราวในรัชกาลนี้จากพระราชพงศาวดาร ฯ ไม่เห็นมีพูดถึงสัมพันธไมตรีและการค้าขายกับต่างประเทศ เห็นมีเด่นอยู่แต่เรื่อง "พรานบุญกับรอยพระพุทธบาทสระบุรี" และ "ทรงพระกรุณาแต่งพระมหาชาติคำหลวง" เท่านั้น บีรัชกาลก็ว่าไว้ "๒๕ พรรษา" แต่มีเรื่องราวเพียง ๔–๕ หน้ากระดาษ แล้วก็ยังสับสนผิดพลาด ใครก็ดีที่เป็นผู้เขียนแต่แรก ดูจะไม่รู้เรื่องราวในรัชกาลนี้เสียเลย

เหตุใดอังกฤษจึงปิดห้างค้าใน ค.ศ. ๑๖๒๓ ? เมื่อ **Lucas Antheunis** เข้าเฝ้ากราบทูล ฯ ลำลากลับไปอังกฤษเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๕ (ได้อัญเชิญพระราชสาส์นไปถวายพระเจ้าเยมส์ที่ ๑ ด้วย) **John Gurney** เป็นผู้รับช่วงงานประจำห้างอังกฤษที่อยุธยาและ **Benjamin Fairie** เป็นหัวหน้าประจำอยู่ที่ปัตตานี **Fairie** ต่อมาถึงแก่กรรม **John Gurney** จึงได้เลื่อนเป็นหัวหน้าประจำอยู่ปัตตานี ตลาดการค้าในปีนั้น (ค.ศ. ๑๖๑๕) ซบเซา เนื่องจากสงครามแย่งเมืองเชียงใหม่ ด้วยทัพกรุงอังวะมาบุกรุกและยึดได้เมืองในปีนั้น แต่กลุ่มพ่อค้าอังกฤษในเวลานั้นยังมิได้รวมทุนเป็นกลุ่มก้อนตั้งเป็นบริษัทใหญ่ (ดังปรากฏในกาลต่อมา) มีแต่กลุ่มย่อยรวมทุนกันส่งเรือลำใดลำหนึ่งออกมาค้าขาย (เช่น เรือ **Globe** เที่ยวที่ ๗ นี้) เรือลำใดมีกำไรขาดทุนอย่างไรก็เป็นของกลุ่มนั้น ไม่รวมกำไรขาดทุนกับกลุ่มอื่นเที่ยวอื่น เมื่อ **Lucas** ได้รับพระราชทานตึกและที่ดินให้ตั้งห้างค้าขาย สิทธินี้ก็เป็นของกลุ่มพ่อค้าเรือ **Globe** เที่ยวที่ ๗ ที่ออกมาค้าขาย เรือสินค้าลำอื่นไม่มีสิทธิเหนือ "ห้างอังกฤษ" ที่อยู่อยุธยาและปัตตานี นอกจากจะตกลงซื้อขายสิทธิกันให้เด็ดขาดไป ---ความข้อนี้เข้าใจว่ารัฐบาลในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมคงไม่ทราบเรื่อง คงเข้าใจว่า

เมื่อ Lucas และ Adam Denton เป็นผู้นำพระราช-สาส์นมาถวาย สองท่านนี้ก็เป็นตัวแทนพระเจ้าเยมส์ที่ ๑ และ "ห้างอังกฤษ" ที่ได้พระราชทานให้พ่อค้าอยู่อาศัยก็ต้องเป็นของรัฐบาลอังกฤษ แต่อันที่จริงเป็นของหุ้นส่วนเรือ Globe เที่ยวที่ ๗ อังกฤษจึงเสียเปรียบฮอลันดาซึ่งรวมทุนกันตั้งเป็นบริษัทใหญ่ขึ้นแล้ว ครั้น John Gurney เข้ารับตำแหน่งหัวหน้า "ห้างอังกฤษ" ที่ปัตตานี เมื่อมีโอกาสก็ขยายกิจการโดยตั้งห้างขึ้นอีกที่นครศรีธรรมราชและสงขลา การสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยาและอังวะได้สงบลงแล้ว "โดยพระเจ้าอังวะยอมคืนเมืองเชียงใหม่และดินแดนใกล้เคียงที่ตีได้ให้แก่สยาม" (Records of the Relations... เล่ม ๑ หน้า ๘๙) เหตุการณ์นี้เอกสารนั้นระบุว่า เกิดขึ้นเมื่อ "๓ เดือน" ก่อนวันที่ในจดหมายซึ่งลงวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๖๑๘ ความเป็นไมตรีระหว่างพระเจ้าอังวะและสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจึงเกิดขึ้นราวเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๗ (แล้วพระองค์จึงส่งคณะทูตอัญเชิญพระราชสาส์นไปถวายพระเจ้าดอนพีลิป โดยผ่านอุปราชที่เมืองกัว)[๑๓] เอกสารและเรื่องราวตอนนี้น่าพิจารณาให้ละเอียดว่า ข้อเท็จจริงมีอยู่อย่างไร

---

[๑๓] ดังปรากฏใน นิตยสารศิลปากร ฉบับประจำเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๐๓

ก่อนอังกฤษจะปิดห้างค้าขาย มีเอกสารอยู่ฉบับหนึ่ง ต้นฉบับภาษาไทยคงหายสาบสูญเหลือแต่คำแปลภาษาอังกฤษ (ตีพิมพ์อยู่ในหน้า ๑๓๑—๑๓๖) ในหนังสือ Records of the Relations ..... เล่ม ๑ เป็นศุภอักษรของออกญาพระคลัง เขียนตามพระราชโองการสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (ไม่มีวันที่กำกับ แต่คงเป็น ค.ศ. ๑๖๒๒) โดยทรงสั่งให้ออกญาพระคลัง "to write with my own mouth" ถึง Richard Fursland หัวหน้าห้างอังกฤษที่กรุงปัตตาเวีย ท้าวความแต่พระองค์ทรงได้รับพระราชสาส์นพระเจ้าเยมส์ที่ ๑ โดยท่านเอกอัครราชทูต (อันที่จริง คือ Lucas และ Adam Denton พ่อค้าเรือ Globe เที่ยวที่ ๗) เป็นผู้อัญเชิญมา ขอฝากฝังพ่อค้าอังกฤษให้ได้ค้าขายโดยเสรีและพระองค์ก็ได้ทรงอนุญาตให้คนอังกฤษได้ดำเนินการได้โดยเสมอต้นเสมอปลาย โดยพระองค์ทรงถือภารกิจของ "พระเชษฐา" "my brother, the King of England"[๑๔]

---

๑๔ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชสาส์นถึง "my beloving sister, Queen Victoria" พระองค์ทรงดำเนินตามแบบอย่างสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมโดยไม่ทรงทราบมาก่อนเพราะ. เอกสารต่างประเทศในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เราเพิ่งได้มาเมื่อรัชกาลที่หกนี้เอง

เสมือนภารกิจของพระองค์ และเนื่องด้วยพระองค์ได้มีพระราชสาส์นไปถวาย (โดยมอบให้ Lucas นำไปแต่ ค.ศ. ๑๖๑๕) และมิได้รับตอบ พระองค์จึงใคร่ทราบข่าวคราวความทุกข์สุขของ "พระเชษฐา" ความต่อจากนั้นพระองค์ก็ทรงเล่าเรื่องยุ่งยากกับประเทศกัมพูชา ว่านับแต่ "my late deceased Grandfather" (สมเด็จพระนเรศวรฯ) ปราบปรามกรุงกัมพูชาราบคาบแล้ว โปรดให้กษัตริย์กัมพูชา (พระศรีสุพรรณมาธิราช) ขึ้นไปครองในฐานะประเทศราช โดยส่งเครื่องราชบรรณาการปีละครั้ง การณ์ก็เป็นไปโดยเรียบร้อย ครั้นสิ้นแผ่นดินพระศรีสุพรรณฯ (ค.ศ. ๑๖๑๘) กษัตริย์ใหม่แห่งกัมพูชาไม่ส่งเครื่องราชบรรณาการเช่นเคย พระองค์จึงเตรียมทัพจะส่งไปปราบปราม ตอนท้ายเอกสารมีรายชื่อสิ่งของที่ส่งไปถวายพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ

เอกสารนี้เป็นคำแปลพระราชสาส์นสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ไม่ลงวันเดือน ปี เหมือนสำเนาพระราชสาส์นซึ่งข้าพเจ้าได้มาจากมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ผิดกันแต่พระราชสาส์นนี้เป็นเรื่องราวภายหลัง ๔ ปี (ค.ศ. ๑๖๒๒)

Richard Fursland ซึ่งออกญาพระคลังรับพระราชโองการให้มีศุภอักษรไปถึงเป็นผู้อำนวยการบริษัท East India Co. ประจำอยู่ที่กรุงปัตตาเวีย มีคำสั่งลงวันที่ ๙

กุมภาพันธ์ ๑๖๒๓ ให้รุสินค้าทั้งหมดที่กรุงศรีอยุธยาและปัตตานี (ตามเอกสารหน้า ๑๔๓–๑๔๔ Records of the Relations.....เล่ม ๑) และให้กลับออกนอกประเทศ (เหตุผลไปปรากฏในเอกสารถัดไปว่า "การค้าขายไม่มีกำไร" (unprofitable)) Edward Long ประจำที่กรุงศรีอยุธยาขายสินค้าหมดแต่ยังเก็บเงินไม่ได้ครบจึงยังรีรออยู่ที่อยุธยา ส่วนที่ปัตตานี Jourdain ซื้อสินค้าถ้วยชาม (Chinawares) ไว้มาก ยังขายไม่หมด จึงยังออกมาไม่ได้

ก่อนจะปิดห้าง บริษัท East India Co. ให้จัดเรือ Bee นำราชทูต ๒ ท่านที่อัญเชิญศุภอักษรออกญาพระคลังไปให้ Richard Fursland ที่ปัตตาเวีย กลับกรุงศรีอยุธยา และขากลับให้รับคนของตนที่อยุธยาและปัตตานีกลับกรุงปัตตาเวียด้วย นี่เป็นคำสั่งออกเมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ค.ศ. ๑๖๒๓ มาทูลถวายสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมด้วย (หน้า ๑๔๙–๑๕๐) ใจความว่า "กระแสการค้าของกรุงสยามในปัจจุบันยังมีน้อย ไม่คุ้มโสหุ้ย จะดำเนินการต่อไปก็ไม่มีกำไร จึงจำเป็นต้องปิดห้าง นำคนอังกฤษกลับเพื่อตัดค่าใช้จ่ายลง จึงทูลขอพระบรมราชานุญาตให้คนอังกฤษได้กราบถวายบังคมลากลับประเทศ และทูลขอให้พระองค์มีพระบรมราชโองการให้ ' 'เจ้าหน้าที่ (ไทย) รักษาสถานที่

การค้าของคนอังกฤษไว้จนกว่าคนอังกฤษจะกลับมาดำเนินการอีก ซึ่งคาดว่าคงจะเร็ว ๆ นี้'* และทูลขอพระราชทาน 'ตรา' อนุญาตให้เรืออังกฤษได้แวะทำการค้าโดยเสรีที่นครศรีธรรมราช "ซึ่งจะได้จัดส่งไปบีหน้า"

เมื่ออังกฤษปิดห้างค้าขายที่กรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. ๑๖๒๓ แล้ว ในปีต่อมา มีพระราชสาส์นพระเจ้าเยมส์ที่ ๑ เป็นภาษาโปรตุเกส (มีคำแปลภาษาอังกฤษกำกับมาด้วย) กราบทูล "ขอบพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการทรงอภิบาลและพระราชทานความสะดวกให้แก่พ่อค้าอังกฤษ และเพื่อเป็นการตอบแทนได้จัดส่งช่างต่อเรืออังกฤษ (ชื่อ Mr. Head) ให้เข้ามารับใช้สนองพระเดชพระคุณเป็นเวลา ๑ ปี ตามแต่พระองค์จะทรงใช้สอย" นี่เป็นการแสดงการตื่นตัวในช่างฝีมือในการต่อเรือทะเลตั้งแต่รัชกาลนี้ และช่างต่อเรือผู้นี้อยู่ในกรุงศรีอยุธยา ๒ ปี ที่ล่าช้าไปปีหนึ่งเพราะหาไม้ต่อเรือทะเลไม่ถูกใจ (หน้า ๑๗๐)

---

* นี่แสดงว่าบริษัท East India Co. ได้รวมทุนกันเป็นกลุ่มก้อนแล้ว จึงรับช่วงสิทธิของ "ห้างอังกฤษ" ที่กรุงศรีอยุธยาจากหุ้นส่วนเรือ Globe เที่ยวที่ ๗ ที่เข้ามาบุกเบิกธุรกิจแต่ ค.ศ. ๑๖๑๒

พิจารณาจากจดหมายมีไปมาระหว่างพ่อค้าอังกฤษ มีข้อความเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมว่า "the good King, the magnanimous King" โดยผู้เขียนไม่มีเจตนาในทางโฆษณาชวนเชื่อ ประกอบกับเอกสารของวันวลิตและของญี่ปุ่น (ดังปรากฏในหนังสือของ Satow) ระบุยกย่องพระองค์หลายแห่ง จึงพอสรุปได้ว่า สมเด็จพระอินทราชาธิราชเมื่อเสด็จสวรรคตแล้ว คนไทยในยุคนั้นต่างขนานนามพระองค์ "สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม" พระนามนี้ดูจะรับกันเป็นเอกฉันท์ทั้งฝ่ายไทย ฮอลันดา อังกฤษ และญี่ปุ่น มีส่วนอยู่เพียงตอนจะเสด็จสวรรคตซึ่งเป็นผลร้ายต่อกรุงศรีอยุธยามาก คือ ปัญหาเรื่องผู้จะสืบราชสมบัติจึงเกิดเรื่องรบพุ่งเป็นศึกกลางเมืองเกี่ยวกับพระศรีศิลป์และเรื่องเกี่ยวกับพระเชษฐาธิราชดังปรากฏในจดหมายเหตุวันวลิตแล้ว แม้วันวลิตก็ถวายสมัญญาว่าพระองค์เป็น "มหาราช" the Great King สมัญญานี้ดูจะไม่เหมาะสมเท่าสมัญญา "พระเจ้าทรงธรรม" ซึ่งพวกเราเรียกกันมาจนปัจจุบัน

๓. พวกสเปน

ยังมีฝรั่งอีกพวกหนึ่ง คือ สเปน เข้ามาในกรุงศรีอยุธยาในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร ฯ และอีกครั้งหนึ่งใน

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พวกสเปนเข้ามาครั้งแรกในราว ค.ศ. ๑๖๐๐ **Joan de Mendoca** เป็นหัวหน้าคณะได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนเรศวรเพื่อถวายสาส์นของผู้สำเร็จราชการหมู่เกาะฟิลิปปินส์ แต่ความสัมพันธ์ครั้งนั้นจะดำเนินการติดขัดอย่างใดอย่างหนึ่งจึงไม่ราบรื่น ถึงกับต้องรบพุ่งติดตามกันในลำน้ำเจ้าพระยาจนออกปากอ่าว เป็นเวลา "๗ วัน ๗ คืน"[๑๕] เรือสเปนแล่นหนีออกไปได้ แต่หัวหน้าคือ **Joan de Mendoca** ถึงแก่กรรมเพราะบาดแผลเมื่อถึงเมืองมะละกา คนสเปนตาย ๙ คน ในการสู้รบครั้งนั้นความสัมพันธ์จึงชะงักไป (จากเอกสารสเปนของเดอมอร์ก้า ซึ่งจะแปลออกเผยแพร่ต่อไป)

ต่อมาในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมใน ค.ศ. ๑๖๒๔ เรือสเปนเข้ามาในลำน้ำเจ้าพระยาเกิดผิดใจกับพวกเรือฮอลันดา จึงเกิดต่อสู้ยึดเรือฮอลันดาเอาไว้ ทหารไทยจึงเข้าช่วยยื้อแย่งชิงเรือคืนมาและยึดเรือสเปนเอาไว้ด้วย ผู้

---

[๑๕] สมจัย อนุมานราชธน "การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา" กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๐๙ หน้า ๓๖ เชิงอรรถ-โดยเทียบเคียงกับเรื่องพระยาจีนจันตุ แต่นั้นเป็นเหตุการณ์ในรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ฯ ให้ศักราชไว้ว่า "จุลศักราช ๙๔๐ ขาลศก" คือ ตรงกับ ค.ศ. ๑๕๗๘ ห่างกันกับเรื่องสเปนในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร ฯ เป็นเวลา ๒๒ ปี

สำเร็จราชการหมู่เกาะฟิลิปปินส์จึงส่งคณะทูตประกอบด้วย บาทหลวง **Morejon, Antonio Cardin** และชาวญี่ปุ่น ชื่อ **Roman Niyi** ให้เข้ามาเจรจา คณะทูตที่เข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยาในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๖๒๖ แต่การเจรจาล้มเหลว คณะทูตชุดนี้จึงกลับออกไป ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสเปนเริ่ม ๒ ครั้งแล้วไม่ได้ผล ได้บรรลุถึงสัมพันธ์ไมตรีจนถึงแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ เมื่อ ค.ศ. ๑๗๑๘[๑๖] ซึ่งก็น่าศึกษาหาดูมูลเหตุว่ามีอะไรเป็นอุปสรรคขัดข้องสัมพันธไมตรีนั้น

เฉพาะสัมพันธภาพระหว่างสเปนกับประเทศญี่ปุ่นมีหลักฐานปรากฏออกมาชัดแจ้งกว่าของเรา จึงควรนำมาศึกษาเป็นส่วนประกอบ คือ เป็นสัมพันธภาพที่แปรรูปไป

---

[๑๖] Sir John Bowring, *The Kingdom and People of Siam*' Vol. II, pp. 114-140 แสดงรายละเอียดของคณะราชทูตสเปน (ในพระนามาภิไธยของพระเจ้าฟิลิปที่ ๕) โดย Don Gregorio de Bustamente Bustillo เป็นท่านราชทูตเข้ามาเฝ้าสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ได้รับพระราชทานที่ดินให้ตั้งห้างค้าขายคือ "หมู่ก้านญี่ปุ่น" กว้างตามแม่น้ำ ๗๕ วา ลึกเข้าไป ๑๐๐ วา คือราว ๑๘ ไร่ การค้าขายไปมาตกลงกันว่าต่างจะไม่เก็บภาษีซึ่งกันและกัน แต่เมื่อเรือสินค้าไทยไปยังกรุงมะนิลาทางกรุงมะนิลากลับต้อนรับอย่างไม่เต็มใจ ความสัมพันธ์จึงล้มเหลวลงอีกครั้งหนึ่ง (เป็นครั้งที่สาม) ในสมัยอยุธยา

ทางร้าย ไม่มีทางจะเป็นสัมพันธไมตรีระหว่างกันได้ คือ เมื่อนักบุญ Francis Xavier เข้าไปเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในประเทศญี่ปุ่นในราว ค.ศ. ๑๕๕๐ ผู้ปกครองแคว้นต่าง ๆ ของญี่ปุ่นก็เปิดโอกาสให้ราษฎรของตนเลือกรับนับถือศาสนาคริสต์ตามใจสมัคร การเผยแพร่ศาสนาโดยบาทหลวงคณะเยซูอิตจึงดำเนินไปโดยราบรื่นพอสมควร ผู้ปกครองแคว้นต่างก็มีใจเป็นไมตรีกับพวกพ่อค้าและบาทหลวงเหล่านี้ในระยะ ๓๐ ปี ของการเปิดใจรับการติดต่อกับชาวสเปนและโปรตุเกส มีชาวญี่ปุ่นเข้ารีตนับถือศาสนาคริสต์ถึง ๑๓๐,๐๐๐ คน (G.B. Sansom, *The Western World and Japan*, ลอนดอน ๑๙๖๔ หน้า ๑๒๗) ขณะนั้น Nobunaga และต่อมา คือ Hideyoshi เป็นแม่ทัพผู้ปกครองประเทศญี่ปุ่นมีความปรารถนาจะได้ปืนใหญ่ของพ่อค้าสเปนเข้าไว้ใช้ในกองทัพของท่าน จึงพยายามแผ่ไมตรีไปถึงพวกบาทหลวงผู้ประกาศศาสนาด้วย แต่แล้วใน ค.ศ. ๑๕๙๖ (ปีที่ ๗ ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร ฯ) เรือสินค้าสเปนลำหนึ่งถูกพายุพัดมาเกยตื้นทางฝั่งตะวันออกของเกาะญี่ปุ่น ผู้ปกครองแคว้นจึงให้ชาวเมืองออกไปกู้และยึดสินค้าในเรือไว้เป็นสมบัติเป็นเหตุให้พวกสเปนเจ้าของเรือไม่พอใจ ถึงกับกล่าววาจาออกมาว่า **กองทัพเรือสเปนจะยกมาโจมตีเกาะ**

ญี่ปุ่น และพวกบาทหลวงที่แพร่ศาสนาอยู่จะเป็นไส้ศึกให้ ความนี้รู้ไปถึง ฮิเดโยชิ ท่านจึงประกาศจับบาทหลวงสเปน ๖ รูป และญี่ปุ่นเข้ารีตอีก ๒๐ คน สั่งให้ "ตรึงกางเขน" เสียทั้ง ๒๖ คน ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๕๙๗ ครั้นผู้สำเร็จราชการหมู่เกาะฟิลิปปินส์ทักท้วงการทารุณกรรมนี้ ฮิเดโยชิก็โต้ตอบว่า พวกบาทหลวงเหล่านี้ คือ ไส้ศึกที่ชาวสเปนส่งเข้ามาคิดร้ายญี่ปุ่น ครั้นเมื่อ Ieyasu ขึ้นรับตำแหน่งแม่ทัพในปีต่อมา การทารุณกรรมพวกเข้ารีตก็มีประปรายทั่วไป แต่ก็ไม่ใช่โดยคำสั่งของอีเอยาซุ เพราะอีเอยาซุไม่มีเวลามาเอาใจใส่กับเรื่องเล็กน้อยเหล่านี้ ท่านต้องทุ่มเทกำลังเข้าปราบปรามพวกเจ้าผู้ปกครองแคว้น กว่าจะราบคาบลงได้ก็อีก ๑๗ ปีต่อมา คือ ค.ศ. ๑๖๑๕ ศักราชนี้ตรงกับปีที่ ๖ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ในปีนี้พวกเข้ารีตในประเทศญี่ปุ่นมีจำนวนถึง ๓๐๐,๐๐๐ คนแล้ว (Sansom : หน้า ๑๓๒) อีเอยาซุ ผู้สถาปนาระบอบโชกุน โตกูกาวาขึ้นแต่ ค.ศ. ๑๕๙๘ (และปกครองญี่ปุ่นมาจนถึง ค.ศ. ๑๘๖๗ คือ ๒๗๐ ปี) บรรดานักประวัติศาสตร์ต่างก็ลงความเห็นว่าเป็น Cautious ruler คือผู้ปกครองประเทศที่สุขุมคัมภีรภาพ อีเอยาซุ สนใจทางการค้าขายกับนานาประเทศ มีสาส์นส่งออกมายังประเทศต่าง ๆ รวมทั้งกรุงศรีอยุธยาและหมู่เกาะ

ฟิลิปปินส์ด้วย เชิญชวนให้มีสัมพันธภาพในทางติดต่อค้าขายซึ่งกันและกัน โตกูกาวา อีเอยาซุ ถึงแก่กรรมใน ค.ศ. ๑๖๑๖ ผู้เป็นโชกุนต่อมาคือ ฮิเดตาดา (Hidetada, 1616-23) ในสมัยนี้ นอกจากพวกโปรตุเกสและสเปนแล้ว ยังมีพวกฮอลันดาและอังกฤษเข้ามาค้าขายในประเทศญี่ปุ่น ต่างทะเลาะเบาะแว้ง ชิงกีชิงเก่นกันเป็นโกลาหล - ฮิเดตาดาจึงสั่งปราบปรามพวกญี่ปุ่นเข้ารีตเพราะเกรงจะเป็นเครื่องมือให้ฝรั่งนานาชาติคิดร้ายต่อประเทศญี่ปุ่น นับแต่ ค.ศ. ๑๖๑๗ พวกเข้ารีตถูกประหารมีจำนวนเป็นพัน และที่ถูกเนรเทศให้ออกไปอยู่ที่อื่นก็มีจำนวนพันเช่นกัน (Sansom : หน้า ๑๗๒) ใน ค.ศ. ๑๖๒๒ โชกุนจับได้ถึงแผนร้ายของพวกบาทหลวงสเปน ที่จะให้กองทัพเรือมะนิลามารุกรานเกาะญี่ปุ่น พระองค์จึงสั่งเนรเทศชาวสเปนหมดทุกคนออกจากเกาะญี่ปุ่น ไม่ว่าจะเป็นพ่อค้าหรือบาทหลวง และใน ค.ศ. ๑๖๒๕ การเข่นฆ่าทารุณพวกญี่ปุ่นเข้ารีตก็มีจำนวนสูงขึ้น พวกที่ยอมตายก็ตายไปพวกที่ไม่ยอมตายก็ต้องหนีออกนอกประเทศ (หรือหลบซ่อนเป็นพวก "ใต้ดิน" แอบนับถือศาสนาคริสต์อย่างเงียบ ๆ) ชาวญี่ปุ่นเข้ารีตที่เพ่นพ่านออกมาสู่ประเทศต่าง ๆ คือ ฟิลิปปินส์ กัมพูชา รวมทั้งที่กรุงศรีอยุธยาก็ต้องระหกระเหินออกมาใน ค.ศ. ๑๖๒๕ นี้ ซึ่งก็ยังอยู่ใน

รัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม การเข่นฆ่าทำลายล้างพวกเข้ารีต ร่วมทั้งพวกขัดขืนการปกครองของโชกุนโตกูกาวา ถึงจุดสุดยอดใน ค.ศ. ๑๖๓๘* คือ มีจำนวนถึง ๓๖,๐๐๐ คน (Sansom : หน้า ๑๗๒) นับแต่ ค.ศ. ๑๖๓๘ เป็นต้นมา รัฐบาลญี่ปุ่นอนุญาตให้แต่ชาวฮอลันดาและชาวจีนเข้าไปค้าขายได้ในวงจำกัด นอกนั้นญี่ปุ่นไม่พึงประสงค์จะต้อนรับผู้ใดเข้าไปในประเทศ สัมพันธภาพระหว่างสเปนกับญี่ปุ่นจึงสะดุดหยุดลงแต่เพียงนี้ ชาวสเปนไม่มีโอกาสจะเข้าไปยืนเหยียบอยู่บนเกาะญี่ปุ่นได้อีกต่อไป ความข้อนี้ เราก็ควรนำมาประกอบการศึกษาว่า อะไรเป็นอุปสรรคขัดขวางสัมพันธไมตรีระหว่างกรุงศรีอยุธยาและสเปนด้วย (สเปนเป็นสาเหตุให้ประเทศญี่ปุ่นปิดประเทศ เช่นเดียวกับฝรั่งเศสเป็นสาเหตุให้ประเทศสยามไม่ปรารถนาจะคบค้ากับต่างประเทศ เป็นเรื่องที่น่าศึกษาเทียบเคียงดู)

๔. พวกญี่ปุ่นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

เรื่องคนญี่ปุ่นในสมัยอยุธยา ไม่มีหนังสือของใครดีเท่าของท่านราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพ ฯ Sir Ernest Satow เพราะท่านรู้ภาษาญี่ปุ่น รู้พงศาวดารสยาม และใช้เวลาสอบสวนเรื่องราวมานาน จึงเมื่อท่านได้โอกาสพัก-

---

* ในสมัยโชกุน โตกูกาวา อีเอมิชี (Tokugawa Iemitsu, 1623-51)

ผ่อนใน ค.ศ. ๑๘๘๔ ท่านจึงไปอ่าน Paper ณ กรุงโตเกียว เรื่องทางไมตรีระหว่างกรุงศรีอยุธยากับญี่ปุ่น Paper นี้ต่อมาใน ค.ศ. ๑๘๘๕ ทางกรุงโตเกียวจึงตีพิมพ์ขึ้น มีผู้แปลเป็นไทยแล้วอยู่ในประชุมพงศาวดารภาค ๒๐

เรื่องสัมพันธภาพระหว่างญี่ปุ่นกับไทย ของ Satow ตีพิมพ์ขึ้นกว่า ๘๐ ปีมาแล้ว ในเมืองเราเห็นจะมีให้อ่านได้แต่ที่หอสมุดดำรงราชานุภาพ ในหนังสือที่หอสมุดดำรง ฯ เห็นมีลายพระหัตถ์ของสมเด็จ ฯ พระองค์นั้นกำกับอยู่ตามหน้าว่าง จดย่อเรื่องราวของ Satow ไว้ เป็นองค์พยานว่าสมเด็จ ฯ ทรงใฝ่ใจในเรื่องนี้อย่างใกล้ชิด (โดยเฉพาะหน้า ๒๐๕ พระองค์ทรงไว้ด้วยดินสอว่า "ตรงนี้ความชัดว่า พระเจ้าทรงธรรมเป็นลูกเธอ สมเด็จพระเอกาทศรถ")

เกี่ยวกับเรือญี่ปุ่นที่เข้ามาค้าขาย ณ กรุงศรีอยุธยา และพระราชอาณาเขต มีเอกสารใบเบิกร่องกำกับเรือ หรือที่ไทยเรียกว่า "ตรา" (ของญี่ปุ่นเรียก Goshuin) ยังเก็บรักษาไว้ มี "ตรา" หนึ่งว่าศักราช ค.ศ. ๑๕๙๒ (ต้นแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร ฯ) อนุญาตให้เรือญี่ปุ่นมาค้าขายที่ปัตตานี แต่ในส่วนสัมพันธ์ระดับพระมหากษัตริย์ มีสำเนาพระราชสาส์นของ โชกุน อีเอยาซุ (Shogun Ieyasu)

ทรงมีมาถึงสมเด็จพระเอกาทศรถใน ค.ศ. ๑๖๐๖ (๒๒ ตุลาคม) ในพระราชสาส์นนี้ โชกุนทูลขอปืนไฟและไม้หอม โดยโชกุนส่งดาบและเกราะมาถวายในเดือนถัดมา พร้อมกับถวาย "ตรา" หรือใบเบิกร่องให้เรือสำเภาไทยได้เข้าไปค้าขายในเกาะญี่ปุ่น และทรงสัญญาจะช่วยเหลือให้ความสะดวกด้วยประการทั้งปวง นี่เป็นองค์พยานได้อย่างดีว่าสมเด็จพระเอกาทศรถในรัชกาลสมเด็จพระเชษฐา พระองค์ทรงอำนวยการ "กรมท่า" มีการติดต่อกับนานาประเทศ เช่น ฮอลันดา และญี่ปุ่น ครั้นถึงรัชกาลของพระองค์ผู้ทรงอำนวยการ "กรมท่า" เชื่อได้ว่า เป็นเจ้านายทรงพระนามว่า อินทราชา ซึ่งต่อมาได้รับสมัญญาว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

คำแปลสาส์นของ โชกุน อีเอยาซุ ปรากฏอยู่ในหนังสือของ Satow หน้า ๑๔๔

ศุภอักษรของเสนาบดีญี่ปุ่น ก็ปรากฏอยู่ในหน้านี้และหน้าถัดไป

คำแปลสาส์น (ฉบับที่ ๒) ของโชกุนปรากฏในหน้า ๑๔๕ มีข้อความคล้ายโคลง "รักกันอยู่ขอบฟ้า เขาเขียว" คือ "ถึงประเทศของเราทั้งสองจะอยู่ไกลกัน แต่มิตรภาพทำให้เราสนิทสนมกันได้"

ในสาส์นฉบับนี้ โชกุนระบุพระราชสาส์นตอบของสมเด็จพระเอกาทศรถ (ซึ่งทางประเทศญี่ปุ่นไม่ได้เก็บรักษาไว้) ว่า "เมื่อได้รับ หม่อมฉันรู้สึกเหมือนว่า ได้ทรงพบพระพักตร์ของพระองค์" พระราชสาส์นฉบับที่ ๒ นี้ ลงศักราชไว้ว่า วันที่ ๗ กันยายน ค.ศ. ๑๖๑๐ (ถ้าสมเด็จพระเอกาทศรถสวรรคต เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๑๐ นี่ก็เป็นสาส์น ๒ ฉบับ จากโชกุน อีเอยาซุ มีมาถึงพระองค์ และพระองค์ทรงตอบไป ๑ ฉบับ)

ครั้นถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างพระองค์ และโชกุน อีเอยาซุ และโชกุนคนใหม่คือ ฮิเดตาดา (Shogur Hidetada) มีระยะถี่ขึ้นคณะทูตของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมไปถึงนครใหม่ (Yedo หรือโกเกียว) ของโชกุนในวันที่ ๑๑ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๒๑ มีผู้คน ๖๐—๗๐ ประกอบไปในคณะทูตนั้น จากจำนวนนี้ผู้ได้เข้าเฝ้าโชกุน ๑๘ คน มีชาวญี่ปุ่น ๒ คน กำกับคณะทูตไปด้วย คนหนึ่งชื่อ Kiya ผู้เป็นล่ามชื่อ Go-roku พระราชสาส์นของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเป็นแผ่นทองวัดขนาดได้ ๖ × ๑๘ นิ้วฟุต จารึกด้วยตัวอักษรไทย บรรจุอยู่ในกล่องงาช้างภายนอกกล่องไม้ แล้วก็ถึงผ้าสักหลาด และผ้าผ้ายภายนอกสุดมีตราครั่งประทับ (ผู้เขียนเคยเห็นสมณสาส์น

ในรัชสมัยพระเจ้าบรมโกศ ที่กรุงแคนดี ประเทศลังกา เก็บรักษาไว้ที่วิหารสังฆราช เมืองแคนดี มีการผนึกในกล่องงาช้าง กล่องไม้ ผ้าสักหลาด จนถึงผ้าธรรมดา แต่ตัวสมณสาส์นไม่ใช่แผ่นทอง แต่เป็นกระดาษไทยคล้ายกระดาษสาอย่างบางเหนียว เขียนด้วยตัวหนังสือขอม) Satow มิได้ระบุใจความในพระราชสาส์นของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม แต่บรรยายถึงพระราชสาส์นตอบของโชกุนว่าบรรจุอยู่ในภาชนะอะไรบ้าง

ต่อจากนั้น มีสำเนาหนังสือออกพระจุฬา (ราชมนตรี) มีถึงเจ้าเมืองนางาซากิและศุภอักษรออกญาศรีธรรมราช (พระคลัง) มีถึงเสนาบดีญี่ปุ่น แล้วจึงถึงสำเนาพระราชสาส์นสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม นอกจากข้อความเป็นไมตรีตามธรรมดาสามัญมีข้อความสำคัญอยู่ว่า "หม่อมฉันใคร่ศึกษา (ลัทธิพุทธศาสนาฝ่าย) มหายานอย่างยิ่ง แต่ก็ไม่มีโอกาส พระนครของเราทั้งสองนับถือพระพุทธศาสนา และมีขนบธรรมเนียมคล้ายกัน แต่ความลึกลับในพระไตรปิฎกมหายานยังหลงลืมหม่อมฉันอยู่ ถ้าท่านศึกษาในความลึกลับนี้แล้ว คงจะเอ็นดูสั่งสอนแก่หม่อมฉันด้วย" พระราชสาส์นนี้ลงศักราช ค.ศ. ๑๖๒๑ ปีกลางรัชกาลของพระองค์ นี่จะเป็นนิมิตว่า เมื่อสิ้นรัชกาลของพระองค์ ใน

ค.ศ. ๑๖๒๘ การที่พระองค์ทรงฝักใฝ่ในทาง "ธรรม" จะเป็นเหตุให้ราษฎรต่างถวายพระนามของพระองค์เสียใหม่ว่า "พระเจ้าทรงธรรม"

ในพระราชสาส์นฉบับนี้ มีการระบุชื่อชาวญี่ปุ่นผู้หนึ่ง คือ ออกขุนไชยสุนทร อยู่ในตำแหน่งผู้ช่วยหัวหน้าชาวญี่ปุ่นที่กรุงศรีอยุธยา ซึ่งต่อมาจะได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นออกหลวง และออกพระ และในปลายแผ่นดินจะได้เขยิบขึ้นเป็นออกญาเสนาภิมุข เจ้ากรมอาสาญี่ปุ่น นี่เป็นหลักฐานแสดงว่าใน ค.ศ. ๑๖๒๑ คือปีที่ ๑๑ ในรัชกาลนี้ ยามาดา นางามาซายังเป็นเพียง ออกขุนไชยสุนทร แต่ต่อมาเพียง ๗ ปี เขาได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น "ออกญา" และเป็น "ออกญา" ที่มีส่วนสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศอย่างลึกซึ้ง เป็นที่จดจำแก่คนไทย—คนญี่ปุ่นจนทุกวันนี้

ประวัติของยามาดา นางามาซา ศาสตราจารย์เซอิจิ อิวาโอะ สืบได้ความว่าท่านเริ่มชีวิตราชการในญี่ปุ่นในตำแหน่งคนหามแคร่ขุนนาง ชื่อ โอโกบุ จิเอมอน (Okobu Jiemon) เป็นเจ้าประเทศราชแคว้นนามาซุ (Namazu) เมื่อเจ้านายถึงแก่พิราลัยเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๒ ยามาดาจึงอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ได้

สมรสกับหญิงไทยเกิดบุตรชายคนหนึ่ง ซึ่งต่อมาในบั้นปลายชีวิตของบิดา (ค.ศ. ๑๖๓๐) ได้เป็นขุนเสนาภิมุข เจ้านายของ ยามาดา ในตอนเริ่มแรกเมื่อเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา เป็นหัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่น มีบรรดาศักดิ์เป็นออกหลวงสาส์นสุนทร ตัวยามาดาได้เป็นออกขุนไชยสุนทร ใน ค.ศ. ๑๖๒๑ ต่อมาราวปีเศษก็ได้เลื่อนเป็นออกหลวงไชยสุนทร หัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่น (แทนคนก่อนซึ่งถึงแก่กรรม) ต่อมาใน ค.ศ. ๑๖๒๔ ยามาดาได้เป็นออกพระราชไมตรี (ตามศุภอักษรของออกญาพระคลังในปีนั้น)[๑๗] การที่ท่านได้เลื่อนบรรดาศักดิ์รวดเร็วเช่นนี้ ก็เพราะความสามารถของท่านในการรู้จักผู้หลักผู้ใหญ่ในประเทศญี่ปุ่น ช่วยให้นโยบายสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศสยามกับญี่ปุ่น ดำเนินไปได้โดยรวดเร็วและได้ผล ในตอนปลายแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ยามาดาจึงได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นออกญาเสนาภิมุข หัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่นและเจ้ากรมอาสาญี่ปุ่นด้วย ความรอบรู้ในการค้าและบุคลิกลักษณะในการเป็นหัวหน้าคนช่วยผลักดันท่านขึ้นไปเป็นคนเด่นในแผ่นดิน

---

[๑๗] ภาษาอังกฤษเขียนว่า Phraya Khun Raxa Munlii ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๐ เขียนว่า *พระยาคุณรักษามนตรี* ข้าพเจ้าขอเสนอแก้เป็น *ออกพระราชไมตรี* เพราะพระยาชั้นนี้มิได้ในสมัยนั้น และบรรดาศักดิ์เดิมของท่านคือ หลวงไชยสุนทร

ครั้นใกล้วันสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (๒๒ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๒๘) ยามาดาต้องมีบทบาทประสานงานกับขุนนางไทยผู้หนึ่ง ซึ่งเวลานั้นเป็นออกญาศรีวรวงศ์ จางวางมหาดเล็ก การดำเนินกุศโลบายระหว่าง ๒ บุคคลนี้ทำให้ออกญาเสนาภิมุขได้เลื่อนขึ้นเป็นออกญานครศรีธรรมราช ผู้ครองนครศรีธรรมราชและท่านก็ไปจบชีวิตที่เมืองนครศรีธรรมราชนั้น ใน ค.ศ. ๑๖๓๐ ส่วนออกญาศรีวรวงศ์ได้เลื่อนขึ้นเป็นออกญากลาโหมแล้วก็ได้ปราบดาภิเษกเป็น สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ผู้ครองกรุงศรีอยุธยา ๒๗ ปี โดยมีสมเด็จพระนารายณ์ฯ เป็นผู้สืบราชวงศ์

มาพิจารณาระหว่าง ๒ บุคคลนี้ คนหนึ่งเป็นญี่ปุ่นแข็งแรง อดทน เพียรพยายามและมีแรงผลักดันที่จะให้ประเทศญี่ปุ่นและกรุงศรีอยุธยาเจริญสัมพันธไมตรีเป็นทองแผ่นเดียวกันท่านก็ทำได้สำเร็จอย่างดีจนได้เลื่อนบรรดาศักดิ์จากออกขุน เป็นออกพระภายใน ๓ ปี (Satow : หน้า ๑๕๒ และ ๑๖๕) แต่ครั้นเมื่อท่านได้เป็นใหญ่เสียแล้วและมามีบทบาทอยู่ในต่างประเทศความดีเด่นของท่านในระยะแรกคือผลร้ายในบั้นปลาย ท่านได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นออกญาเสนาภิมุขและเป็นเจ้าผู้ครองแคว้นนครศรีธรรมราช แต่ชีวิตของท่านก็มาถึงจุดจบตอนนี้เอง เราไม่มี

หลักฐานว่าท่านถูก "ยาพิษ" ดังคนญี่ปุ่นสงสัย เพราะรบกันซึ่งหน้าทหารไทยที่ไหนจะกล้าประจัญหน้ากับท่าน แต่ท่านก็ถึงแก่ "พิราลัย" ที่นครศรีธรรมราชเพราะยารักษาแผลที่เท้า ซึ่งพวกญี่ปุ่นสงสัยว่าจะเจือด้วยยาพิษ ชีวิตและพฤติกรรมของ ยามาดา ออกญาเสนาภิมุข จึงสิ้นสุดลงที่นครศรีธรรมราชใน ค.ศ. ๑๖๓๐ ส่วนที่กรุงศรีอยุธยามีพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่เกิดขึ้นภายใต้พระนามพระองค์ศรีธรรมมหาราชาธิราช คือ สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

เกี่ยวกับทหาร—พ่อค้าญี่ปุ่นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม คนญี่ปุ่นเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาก่อนคนอังกฤษและแม้แต่คนฮอลันดาเสียอีก แต่ญี่ปุ่นพวกนี้ เข้ามาในฐานะผู้แสวงหาโชคลาภ ไม่ตั้งเป็นหมู่บ้าน "ญี่ปุ่น" ค้าขายในทางสงบ ดังฮอลันดาและอังกฤษกระทำอยู่ ดังนั้นในขั้นแรก พวกที่สมัครเป็นทหารก็มี เป็นพ่อค้าผู้แสวงหาโชคก็มี แต่หมู่บ้านญี่ปุ่นมาเริ่มในกรุงศรีอยุธยา เมื่อจุลศักราช ๙๘๒ บีวอก ดังจดหมายเหตุโหรระบุความไว้ว่า "ญี่ปุ่นเข้าเมือง" ศักราชนี้ตรงกับ ค.ศ. ๑๖๒๐ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม หมู่บ้านญี่ปุ่น จึงอยู่ใต้หมู่บ้านฮอลันดาและอังกฤษ ดังซากและแผนที่แสดงหมู่บ้านชาวต่างชาติปรากฏอยู่ซึ่งเราพอหาดูได้ในปัจจุบัน

แต่ใน ค.ศ. ๑๖๓๐ (อิวาโอะ หน้า ๑๔๘) สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงโปรดให้ทำลายหมู่บ้านญี่ปุ่น คนญี่ปุ่นที่อยุธยามีจำนวน ๖๐๐ (ตามวันวลิต) เสียชีวิตเกือบหมด ที่หนีรอดไปได้มีเพียง ๕๐—๗๐ คน แต่ต่อมาไม่ช้า จึงโปรดให้พวกญี่ปุ่นกลับมาตั้งภูมิลำเนาได้ดังเก่า พวกเข้ามาครั้งใหม่นี้มีจำนวน ๗๐—๘๐ คน และก็คงมีอยู่ในกรุงศรีอยุธยาประปรายจนถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ และคงมีอยู่ประปรายต่อมาจนถึงรัชกาลพระเจ้าท้ายสระ[๙๙] ตามที่พระราชพงศาวดาร ฯ เขียนไว้ว่า "ญี่ปุ่นแตกไปจากพระราชวังลงสำเภาหนีไปตั้งแต่นั้นมา (ต้นแผ่นดินในพระเจ้าทรงธรรม) สำเภาเมืองญี่ปุ่นก็มิได้เข้ามาขายณ กรุงเทพมหานครอีกเลย" จึงไม่สมจริง

ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม มีคำ ๆ หนึ่งปรากฏบ่อย ๆ ในเอกสารอังกฤษ คือ ompira, appra, ampira, ampu, umper เช่น "one James Peterson, the English umper" จาก Cock's Diary for 30th December, 1617) อ้างไว้ในหนังสือของ Satow คำ ๆ นี้คือ "อำเภอ" เป็นตำแหน่งหัวหน้า ใช้ในเวลานั้น สำหรับหัวหน้าหมู่บ้าน

---

[๙๙] มีหลักฐานปรากฏในหนังสือของ Sir John Bowring, *The Kingdom and People of Siam* เล่ม ๒ หน้า ๑๓๑ ว่า สมเด็จพระเจ้าท้ายสระทรงพระกรุณาโปรดฯ พระราชทาน "หมู่บ้านญี่ปุ่น" ให้แก่พวกที่เป็นใน ค.ศ. ๑๗๑๘ แสดงว่าคนญี่ปุ่นคงหมดตัวในปีนั้นแล้ว

อังกฤษ ญี่ปุ่น ฮอลันดา แต่ยังไม่มีหลักฐานว่าใช้ในทำเนียบราชการของไทย มีผู้เสนอ (เซเดส์) ว่า คำ ๆ นี้มาจากภาษาเขมร แต่ก็มีผู้สงสัยว่าถ้า "อำเภอ" เป็นคำเขมร ก็ควรนิยมใช้ในทำเนียบราชการไทยก่อนแล้วแทนที่จะปรากฏใช้เรียกแต่หัวหน้าหมู่บ้านชาวต่างชาติ จึงเสนอแย้งว่า เดิมคำ "อำเภอจะเป็นคำอังกฤษ umpire คือ ผู้ชี้ขาด แล้วก็มาเขียนเป็น umper ไป" ความจริงจะเป็นอย่างไร ผู้สนใจในทางภาษาศาสตร์คงรับไปพิจารณา เพราะคำ ๆ นี้ใช้กันแพร่หลาย แต่เดิมจะมาจากศัพท์อังกฤษว่า umpire หรือจะมาจากภาษาเขมร? ในปัจจุบันมีผู้ทับศัพท์ใช้เป็นภาษาฝรั่งว่า Nai Amphoe ก็มี.

หมายเหตุ ๔ ข้อคลาดเคลื่อนใน "วันวลิต" ฉบับสมบูรณ์

จดหมายเหตุวันวลิต (ฉบับสมบูรณ์) กรมศิลปากรจัดให้เข้าอยู่ในชุด ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๙ ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสงัด จันทราภัย โดย น.ส. นันทา สุคกุล เจ้าหน้าที่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากรเป็นผู้แปล

พระนามและอื่น ๆ ที่คลาดเคลื่อน ผู้เขียนหมายถึงพระนามและอื่น ๆ ในจดหมายเหตุวันวลิตฉบับตีพิมพ์ไปแล้วนี้

อันที่จริงผู้เขียนเป็นผู้อยู่เบื้องหลังในการจัดหาเอกสารและช่วยเขียนคำนำให้ "จดหมายเหตุวันวลิต (ฉบับสมบูรณ์)" นี้ แต่เมื่อไม่ได้มีโอกาสตรวจสอบคำแปลในครั้งนั้น จึงขอทำคำชี้แจงข้อคลาดเคลื่อนไว้ในที่นี้ เป็นการเสนอให้แก้ไขในโอกาสการตีพิมพ์คราวต่อ ๆ ไป

เอกสารที่ใช้แปลออกมาเป็นภาษาไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ นั้น คือ เอกสารภาษาอังกฤษของ W.H. Mundie อยู่ในวารสารสยามสมาคม (ฉบับที่ ๓๐ ภาค ๒ เมษายน ๑๙๓๘) หรืออีกนัยหนึ่ง คือ เอกสารที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ทรงใช้ขณะยังอยู่ในต้นร่าง เมื่อคราวจะทรงจัดลำดับกษัตริย์ และบีรัชกาลของพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา ๓๓ พระองค์ และตีพิมพ์เป็นครั้งแรก (อยู่ในตอนท้าย ชุดประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ W.H. Mundie แปลออกมาเป็นภาษาอังกฤษ เมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๔ (พ.ศ. ๒๔๔๗) จากคำแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสของ Wicquefort ตีพิมพ์ที่กรุงปารีส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๖๓ (ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ) ส่วนต้นฉบับภาษาฮอลันดาของวันวลิต เพิ่งมีผู้ค้นพบ และนำมาตีพิมพ์ที่กรุงโตเกียว เมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๘ พร้อมทั้งคำแปลของ Wicquefort ด้วย ผู้ทำคุณประโยชน์สำคัญเกี่ยวกับความรู้

เรื่องเมืองไทยครั้งนี้ คือ ศาสตราจารย์ญี่ปุ่น ชื่อ เซอิจิ อิวาโอะ สอนอยู่ที่มหาวิทยาลัย โฮเซอิ กรุงโตเกียว

ผู้เขียนเคยพบศาสตราจารย์ผู้นี้ในการสัมมนาทางวิชาประวัติศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยฮ่องกงและนอกจากเรื่องอื่น ๆ ได้ขอร้องให้ท่านแปลเอกสารภาษาฮอลันดาของวันวลิตอีกฉบับหนึ่ง ชื่อ Chronicles of the Kings of the Ayuthian Dynasty (พระราชพงศาวดารกษัตริย์ราชวงศ์กรุงศรีอยุธยา) เป็นเอกสาร ๓๖ หน้า แต่จนบัดนี้ท่านก็ยังไม่มีเวลาแปลให้[๑๕] เอกสารนี้ วันวลิตเขียนจาก "Old History" และเขียนขึ้นที่กรุงศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๖๔๐ เมื่อระบุ ค.ศ. ๑๖๔๐ ให้ไว้เช่นนี้ ย่อมหมายความว่ามีอายุเก่ากว่าพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ฯ ๔๐ ปี และยิ่งระบุคำว่า เขียนจาก "Old History" ก็ย่อมเป็นการยืนยันว่า เราเคยมีเอกสารเก่ากว่าฉบับหลวงประเสริฐ ฯ ในเรื่องบ้านเมืองไทยมาแล้ว แต่การเก็บรักษาคงไม่รัดกุม หรือจะเนื่องด้วยเหตุอื่น จึงไม่ตกมาถึงชั้นเราให้ได้ศึกษาเกี่ยวกับพระนามและอื่น ๆ ที่คลาดเคลื่อน ผู้เขียนหมายถึงคลาดเคลื่อนไปจากตัวหนังสือที่ปรากฏในฉบับเดิมของ

---

[๑๕] เอกสารภาษาฮอลันดา ๓๖ หน้า ขณะนี้ สยามสมาคมได้รับไว้และกำลังหาคนแปลอยู่ (ขณะนี้แปลและพิมพ์ออกเป็นภาษาอังกฤษ และภาษาไทยแล้ว ดูเชิงอรรถหน้า ๖๓ – บ.ก.)

วันวลิต การที่ผู้แปล แปลผิดไปแต่แรกไว้ภาษาหนึ่ง (คือภาษาฝรั่งเศส) และมีการแปลต่อจากคำแปลผิดนั้นมาเป็นทอด ๆ เราจึงพึงระมัดระวังสอบสวนให้รัดกุมเสียก่อน

๑. ข้อคลาดเคลื่อนเริ่มด้วยพระนาม "พระองค์ไล" (หน้า ๑) ต้นฉบับเป็น "พระองค์ศรี" คือสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง กษัตริย์ผู้นี้ จดหมายเหตุวันวลิตระบุว่า "บิดาเป็นพระเชษฐาของพระราชมารดาของกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่" หมายความว่า ตัวของท่านเป็นลูกพี่ลูกน้องกับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การที่สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมยกย่องพระญาติและแต่งตั้งให้เป็นออกญาศรีวรวงศ์ จางวางมหาดเล็ก จึงสมเหตุสมผล แต่นี่ก็เป็นโอกาสให้ออกญาศรีวรวงศ์ใช้กโลบายกำจัดพระศรีศิลป์ พระอนุชาสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมให้ไม่ได้ราชสมบัติ เป็นปัญหาที่น่าคิดว่า ในระหว่างน้อง (พระศรีศิลป์) และบุตร (พระเชษฐาธิราช) สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมคงทรงวุ่นวายพระทัยตอนใกล้สวรรคต ในเรื่องใครควรจะได้ราชสมบัติ แต่เมื่อมีออกญาศรีวรวงศ์ผู้มีแผนการคอยยุแหย่อยู่เบื้องหลัง พระศรีศิลป์ก็ถูกกำจัดออกไป ครั้นเมื่อพระองค์สวรรคตแล้ว เรื่องยุ่งยากต่าง ๆ จึงเกิดขึ้น (ตามแผนของออกญาศรีวรวงศ์) ในวงเครือญาติ แล้วลุกลามเป็นศึกกลางเมือง

มีการฆ่าฟันเจ้านายและบริวาร เริ่มแต่พระศรีวิลป์ ต่อด้วย ราชบุตร ราชธิดา ของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมร่วม ๑๐ พระองค์ด้วยกัน ดังปรากฏในจดหมายเหตุวันวลิต ทำให้ราชวงศ์ "พระร่วง"[๒๐] ในสมัยอยุธยาสูญสิ้นไป บิดาของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองผู้นี้เป็นขุนนางอยู่ในตำแหน่ง ออกญาศรีธรรมธิราช (ต้นฉบับเขียนไว้ว่า Oija Sigdarma Thijraija) ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (เมื่อสมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน วันวลิตก็ระบุนามของพระองค์ว่า "พระองค์ศรีธรรมราชาธิราช" โดยเอาคำว่า "ราชา" แทรกเข้าไปในนามของบิดา) ท่านผู้นี้ดูจะอยู่ในตำแหน่งออกญาพระคลังในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เพราะปรากฏศุภอักษรของ (ออกญาศรีธรรมราชอมาตยนุชิตพิพิธรัตนราชโกษาธิบดี) มีไปถึงขุนนางในตำแหน่งพระคลังของประเทศญี่ปุ่นใน ค.ศ. ๑๖๑๖ และในศุภอักษรนี้ระบุว่ายามาดา ญี่ปุ่นผู้จะได้ตำแหน่งออกญาเสนาภิมุขในปลาย

---

[๒๐] ราชวงศ์พระมหาธรรมราชาธิราช ว่าสืบมาจาก "พระร่วง" นั้น ว่าตามพระราชพงศาวดารฯ ฉบับต่าง ๆ รวมทั้งฉบับพระราชหัตถเลขาด้วย แต่มีแปลที่ฉบับบริติชมิวเซียม (หน้า ๔๘) ว่า ท่านสืบมาจากพระราชวงศ์ "พระวรวงศ์" (ซึ่งต่อมามีผู้ตีความหมายว่า คือ ราชวงศ์ "พระร่วง")

รัชกาล ขณะนั้นยังอยู่ในตำแหน่งออกขุน Son Sattaru สาส์นสุนทร) หัวหน้าชาวญี่ปุ่นที่อยุธยา (หน้า ๒๐๓ จดหมายเหตุวันวลิต ฉบับ อิวาโอะ) ความเข้าใจที่ว่ายามาดาออกญาเสนาภิมุข เคยคุมอาสาญี่ปุ่นออกศึกในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จึงไม่น่าเป็นไปได้ เพราะท่านเข้ามากรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. ๑๖๑๒ (๗ ปี หลังรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร ฯ) ถ้าจะมีอาสาญี่ปุ่นเข้าในกระบวนทัพสมเด็จพระนเรศวร ฯ ก็ไม่ใช่ยามาดาผู้นี้แน่ เพราะท่านเพิ่งมาในกรุงศรีอยุธยาเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๒ อันเป็นต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมแล้ว

เกี่ยวกับยามาดา นางามาซา ท่านผู้นี้เริ่มเข้ามารับราชการในต้นแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ได้เป็นออกขุน ออกหลวง ในรัชกาลนี้ สร้อยบรรดาศักดิ์ จะเป็นสาส์นสุนทร หรือไชยสุนทร ก็ยังไม่ยุติ แต่ใน ค.ศ. ๑๖๒๔ ท่านได้เลื่อนเป็นออกพระราชไมตรีและได้เป็นออกญาเสนาภิมุขเอาในปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม คือราว ค.ศ. ๑๖๒๘ รัชกาลถัดมาคือรัชกาลสมเด็จพระเชษฐาธิราช วันวลิตระบุไว้ว่ามีระยะเวลาเพียง ๘ เดือน (พระราชพงศาวดารฉบับบริติชมิวเซียมว่า ๑ ปี กับ ๗ เดือน) รัชกาลพระอาทิตยวงศ์ ๓๘ วัน (พระราชพงศาวดารว่า ประมาณ

๖ เดือน) แล้วจึงถึงแผ่นดิน สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งวันวลิตระบุว่า มีพระชนม์ เมื่อเถลิงราชสมบัติ ได้ ๓๐ พรรษา และคงได้ราชสมบัติในต้นเดือนตุลาคม ๑๖๒๙ (อ่อนกว่าสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ๙ พรรษา) ยามาดาได้ดำรงตำแหน่งเจ้านครศรีธรรมราช ในรัชกาลพระอาทิตยวงศ์ และไปจบชีวิตลงที่นั่น ใน ค.ศ. ๑๖๓๐ อันเป็นปีแรกในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ท่านมีบุตรกับหญิงไทยเป็นออกขุนเสนาภิมุขตอนพ่อตาย และเกิดเรื่องฆ่าฟันกันที่นครศรีธรรมราช แล้วก็หายสาบสูญไปในประเทศกัมพูชา

๒. พระนามที่คลาดเคลื่อนอีกพระนามหนึ่ง คือ เจ้าขรัวมณีจันทน์ (หน้า ๒๙) ชายาสมเด็จพระนเรศวรฯ ต้นฉบับ (หน้า ๖๒) เขียนพระนามว่า Tjau Croa Mahadijtjan สองคำแรกอาจจะเป็นเจ้าขรัวจริง แต่สองคำหลังจะเป็นมหา...อะไรแน่ ขอปรึกษาท่านผู้รู้ด้วยเป็นอันว่าพระนามนี้วันวลิต ว่าเป็นชายาสมเด็จพระนเรศวร พระองค์ท่านเป็นผู้ทูลขอโทษแทนพระหมื่นศรีฯ (คือสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) ในคราวคิดร้ายต่อพระองค์ทอง และพระศรีศิลป์อนุชาสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ในเรื่องราชบุตรสมเด็จพระเอกาทศรถ เราทราบจากวันวลิตเพิ่มเติมจากพระราชพงศาวดารว่า (นอกจากเจ้าฟ้าสุทัศน์และเจ้าฟ้า

ศรีเสาวภาคย์แล้ว) ยังมีพระอินทราชา (สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม) พระศรีศิลป์ (พระอนุชา ซึ่งได้เป็นอุปราชในรัชกาลนั้น) และพระองค์ทองรวมอยู่ด้วย เป็นห้าพระองค์ พระนามสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ตามต้นฉบับตอนเป็นมหาดเล็กเขียนไว้สั้นๆ ว่า Pramonsij พระหมื่นศรีฯ ท่านได้เป็นมหาดเล็กตอนอายุ ๑๓ ได้ เลื่อนเป็นพระหมื่นศรีสรรักษ์ เมื่ออายุได้ ๑๖ ปี อายุ ๑๘ ได้กระทำความผิดมหันต์ ควรแก่โทษประหารแต่ก็ได้พระราชทานอภัยโทษ ตอนปลายแผ่นดินได้เลื่อนขึ้นเป็นออกญาศรีวรวงศ์ จางวางมหาดเล็ก จึงได้มีโอกาสเปลี่ยนวิธีการสืบราชสมบัติ จนเกิดรบพุ่ง ฆ่าฟันกันอย่างใหญ่หลวง

๓. **ชื่อวิหาร วัดมเหยงคณ์** (หน้า ๔๑) ต้นฉบับเขียนไว้ว่า Nomplij Mecamlong เป็นวัดที่สมเด็จพระเชษฐาธิราชเสด็จหนีไปหลบซ่อนพระองค์ที่วิหารนี้ วันวลิตว่าอยู่ทางด้านเหนือของกรุงศรีอยุธยา ขอปรึกษาท่านผู้รู้ภูมิศาสตร์อยุธยาว่าจะเป็นวัด "มเหยงคณ์" ดังปรากฏในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๙ หรือวัดอะไรแน่ (เห็นมีชื่อ "บ้านใหม่มะขามหย่อง"[๒๐] ในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จะตรงกับชื่อภาษาฝรั่งนี้หรือไม่?)

---

[๒๐] พระราชพงศาวดารกรุงสยาม สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, พระนคร, พ.ศ. ๒๕๐๗ – หน้า ๕๑

๔. **ชื่อวิหาร วัดเตมี** (หน้า ๖๓) ต้นฉบับเขียนว่า Wat deun และมีคำอธิบายในวงเล็บว่า sijnde de Looze sijnagoze แปลว่า ปีนพระวิหารใหญ่ วัดนี้หมายถึงวัดพระสังฆราชประทับ ผู้แปลเป็นฝรั่งเศสเขียนชื่อวัดว่า Wat demi จึงมีการแปลว่าวัดเตมี ขอปรึกษาท่านผู้รู้ด้วยว่าวัดนี้จะเป็นวัด "เดิม" คือวัดที่บัจจุบันผนวกเข้าในเขตวัดพนัญเชิงอันเป็นวัดสมเด็จพระสังฆราชประทับ หรือวัดอะไรแน่

๕. อนึ่ง **นามบรรดาศักดิ์และตำแหน่ง**กลาดเคลื่อนอีกแห่งหนึ่ง (หน้า ๗๘) "ท้าวพญาเป็นจอมทัพของทัพนี้" ต้นฉบับเขียนว่า Thiauphia Poucelouck คำแปลภาษาฝรั่งเศสเขียนว่า Iauphia คำแปลภาษาอังกฤษเขียนเช่นฝรั่งเศส แต่มีคำในวงเล็บเพิ่มให้ไว้ว่า (Thao Phaya) ขอเสนอแก้เป็น "เจ้าพญาพิษณุโลก" ส่วนตำแหน่งผู้แปลเป็นไทย แปลผิดตำแหน่งก็คือ "ทัพหน้า" ไม่ใช่ "จอมทัพ" เพราะในหลวงท่านเสด็จเป็นจอมทัพไปด้วยในครั้งนั้น

๖. **ส่วนศักราชที่ผิดไปจากต้นฉบับ** คือ

(๑) วันหมู่บ้านญี่ปุ่นโดนโจมตีเผาผลาญ (หน้า ๗๖) ที่ถูกคือ ๒๖ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๓๐ คำแปลๆ ไว้ว่า "๒๖ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๓๒" ตามคำแปลผิดฉบับฝรั่งเศส

(๒) วันเขียนจดหมายเหตุวันวลิต (หน้า ๑) ที่ถูกคือ วันสุดท้าย เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๔๐ ในคำแปลผิดไป ๗ ปี คือแปลว่า "ค.ศ. ๑๖๔๗" โดยไม่มีวันที่และเดือนกำกับ

(๓) อายุรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (หน้า ๖) ที่ถูกคือ ๑๙ ปี คำแปลภาษาต่างๆ แปลไว้ว่า "เก้าปี" ตามฉบับฝรั่งเศส

วันวลิตอยู่กรุงศรีอยุธยา ๗ ปี (ค.ศ. ๑๖๓๓—๑๖๔๐) และศาสตราจารย์อิวาโอะเขียนไว้ (หน้า ๑๔) ว่าท่านได้หญิงไทยเป็นภรรยามีบุตร ๓ คน บุตรหญิงคนหนึ่ง ต่อมาใน ค.ศ. ๑๖๕๕ ได้สมรสกับชายฮอลันดา ที่กรุงศรีอยุธยาชื่อ De Vos ห้างฮอลันดาที่กรุงศรีอยุธยาในครั้งนั้นจึงมีการเรียนรู้ภาษาไทยกันแล้ว

มีข้อน่าสังเกตในหนังสือต้นฉบับวันวลิต (หน้า ๗๖) คือเรื่องออกญากำแพงเพชร (ซึ่งในประชุมพงศาวดารภาค ๗๙ หน้า ๓๘ แปลเป็นออกญากำแหง) ข้อความในวงเล็บซึ่งผู้แปลเป็นภาษาฝรั่งเศสมิได้แปลไว้มีว่า "โดยชาติและศาสนาเป็นแขกมัวร์" คำว่าแขกมัวร์เป็นคำกำกวม ความหมายไม่กระจ่าง แต่พอจะสรุปได้ว่า คือ แขกที่ถือศาสนาอิสลามมาจากอินเดีย ถ้าแต่เดิมอพยพมาจากเปอร์เซียควร

ตารางเทียบปีรัชกาล ตั้งแต่รัชกาล ๑๙—๓๓

รัชกาล	พระนาม	ฉบับพระราชหัตถเลขา ปีเสวยราชย์		รวมปี	ปีสวรรคต		ฉบับสมเด็จ ฯ ทรงแก้ไข ปีเสวยราชย์		รวมปี	ปีสวรรคต		ฉบับเสนอขอแก้ใหม่ ปีเสวยราชย์		รวมปี	ปีสวรรคต	
๑๙	เอกาทศรถ	มะเส็ง	๕๕๙	๘	ฉลู	๕๖๓	มะเส็ง	๕๖๗	๑๕	วอก	๕๘๒	มะเส็ง	๕๖๗	๖	จอ	๕๗๒
๒๐	ศรีเสาวภาคย์	ฉลู	๕๖๓	๑ ปี ๒ เดือน	ขาล	๕๖๔	วอก	๕๘๒	ไม่ถึงปี	วอก	๕๘๒	เอ	๕๗๒	๒ – ๓ เดือน	จอ	๕๗๒
๒๑	ทรงธรรม	ขาล	๕๖๔	๒๕	เถาะ	๕๘๕	วอก	๕๘๒	๘	มะโรง	๕๕๐	จอ	๕๓๒	๑๕	มะโรง	๕๕๐
๒๒	เชษฐาธิราช	เถาะ	๕๘๕	๑ ปี ๗ เดือน	มะโรง	๕๕๐	มะโรง	๕๕๐	๒	มะเมีย	๕๕๒	มะโรง	๕๕๐	๘ เดือน	มะเส็ง	๕๕๑
๒๓	อาทิตย์วงศ์	มะโรง	๕๕๐	๖ เดือน	มะเส็ง	๕๕๑	มะเมีย	๕๕๒	๓๖ วัน	มะเมีย	๕๕๒	มะเส็ง	๕๕๑	๓๘ วัน	มะเส็ง	๕๕๑
๒๔	ปราสาททอง	มะเส็ง	๕๕๑	๒๖	มะแม	๑๐๑๗	มะเมีย	๕๕๒	๒๕	มะแม	๑๐๑๗	มะเส็ง	๕๕๑	๒๗	วอก	๑๐๑๘
๒๕	เจ้าฟ้าไชย	มะแม	๑๐๑๗	๕ เดือน	วอก	๑๐๑๘	มะแม	๑๐๑๗	๑	วอก	๑๐๑๘	วอก	๑๐๑๘	๓ – ๔ วัน	วอก	๑๐๑๘
๒๖	สุธรรมราชา	วอก	๑๐๑๘	๒ เดือน ๑๐ วัน	วอก	๑๐๑๘	วอก	๑๐๑๘	๓ เดือน	วอก	๑๐๑๘	วอก	๑๐๑๘	๒ เดือน	วอก	๑๐๑๘
๒๗	นารายณ์	วอก	๑๐๑๘	๒๖	จอ	๑๐๔๔	วอก	๑๐๑๘	๓๒	มะโรง	๑๐๕๐	วอก	๑๐๑๘	๓๒	มะโรง	๑๐๕๐
๒๘	เพทราชา	จอ	๑๐๔๔	๑๕	ฉลู	๑๐๕๕	มะโรง	๑๐๕๐	๑๕	มะแม	๑๐๖๕	มะโรง	๑๐๕๐	๑๕	มะแม	๑๐๖๕
๒๙	พระเจ้าเสือ	ฉลู	๑๐๕๕	๕	ขาล	๑๐๖๘	มะแม	๑๐๖๕	๖	ชวด	๑๐๗๐	มะแม	๑๐๖๕	๖	ชวด	๑๐๗๐
๓๐	ท้ายสระ	จอ	๑๐๖๓	๒๖	ชวด	๑๐๕๔	ชวด	๑๐๗๐	๒๔	ชวด	๑๐๕๔	ชวด	๑๐๗๐	๒๔	ชวด	๑๐๕๔
๓๑	บรมโกศ	ชวด	๑๐๕๔	๒๕	ขาล	๑๑๒๐	ชวด	๑๐๕๔	๒๖	ขาล	๑๑๒๐	ชวด	๑๐๕๔	๒๖	ขาล	๑๑๒๐
๓๒	อุทุมพร	ขาล	๑๑๒๐	๑ เดือน	ขาล	๑๑๒๐	ขาล	๑๑๒๐	๒ เดือน	ขาล	๑๑๒๐	ขาล	๑๑๒๐	๑ เดือน	ขาล	๑๑๒๐
๓๓	สุริยาศน์อมรินทร์	ขาล	๑๑๒๐	๘	กุน	๑๑๒๕	ขาล	๑๑๒๐	๘	กุน	๑๑๒๕	ขาล	๑๑๒๐	๘	กุน	๑๑๒๕

จะเรียกว่าแขกโมกุล หรือ "มะหงุ่น" ลูกหลานของเฉกอะหมัด บรรพบุรุษของสกุล "บุนนาค" ในชั้นหลัง

ใน "วันวลิต" ฉบับสมบูรณ์มีเรื่องที่เขียนไว้แบ่งเป็น ๒ ส่วน ส่วนหนึ่งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นก่อนวันวลิตจะเข้ามาอยู่กรุงศรีอยุธยา คือก่อน ค.ศ. ๑๖๓๓ มีเรื่องในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เรื่องในรัชกาลสมเด็จพระเชษฐาธิราช เรื่องในรัชกาลอันสั้นของพระอาทิตยวงศ์ (วันวลิตว่า ๓๖ วันก็มี ๓๘ วันก็มี) และ ๔ ปีแรกในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เรื่องเหล่านี้ ถ้าวันวลิตได้อาศัยสมุดบันทึกรายวันของบริษัท ก็จะใกล้เคียงกับความจริงมากทีเดียว เพราะอะไรจะเกิดขึ้นที่กรุงศรีอยุธยา และกระทบกระเทือนการค้าขาย เจ้าหน้าที่ของบริษัทเป็นผู้จดเอาไว้ แต่ข้าพเจ้าเข้าใจว่า สมุดบันทึกในระยะแรกคือ แต่ ค.ศ. ๑๖๐๔ จนถึง ค.ศ. ๑๖๒๙ คงถูกส่งไปเก็บรักษาที่กรุงปัตตาเวียเสียแล้ว เมื่อวันวลิตเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. ๑๖๓๓ เขาคงต้องสอบถามเรื่องราวจากผู้ใกล้ชิด จึงเชื่อเป็นแน่นอนยังไม่ได้ เช่น วันวลิตไม่เคยระบุถึงรัชกาลพระศรีเสาวภาคย์เลย และเมื่อกล่าวถึงปีรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ก็กล่าวไว้ว่าปีรัชกาลของพระองค์ท่าน ๑๙ ปี สวรรคตเมื่อ ๒๒ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๒๘ เมื่อเรา

เอาเลข ๑๙ ลบจากปีสวรรคต ค.ศ. ๑๖๒๘ ก็จะได้ ค.ศ. ๑๖๑๐ ว่าเป็นปีที่ท่านได้ขึ้นเสวยราชย์ ตัดรัชกาลพระศรีเสาวภาคย์ออกไป แต่มีหลักฐานของฝรั่งฮอลันดาคนอื่นที่ประจำอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาและที่ปัตตานี เขียนเรื่องพระเจ้าแผ่นดินถูก "ลอบยิง" เมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๑ (ก่อนวันวลิต จะเข้ามา ๒๒ ปี) เรื่องรัชกาลพระศรีเสาวภาคย์จึงปรากฏชัดว่า วันวลิตมิได้เขียนไว้

ข้อความที่ท่านอ่านมาจนถึงตอนนี้ ข้าพเจ้าเขียนเสร็จส่งมอบให้บรรณาธิการ "ศิลปากร" แต่เดือนมิถุนายน ๒๕๑๐ แต่เมื่อต้นเดือนสิงหาคมนี้ ข้าพเจ้าขออนุญาตเข้าไปตรวจค้นเอกสาร Dutch Papers ค.ศ. ๑๖๐๘—๑๖๒๐ (ซึ่งยังไม่เคยตีพิมพ์)[๒๒] ที่ห้อง Rare Books หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี (ชั้น ๔) ความเข้าใจเรื่องรัชกาลพระศรีเสาวภาคย์ก็ต้องเปลี่ยนไป คือ เอกสารฮอลันดาที่

---

[๒๒] Dutch Papers ภาษาอังกฤษที่หอพระสมุดวชิรญาณตีพิมพ์แต่ ค.ศ. ๑๕๑๕ เป็นเรื่องราวแต่ ค.ศ. ๑๖๒๔—๑๖๔๒ แต่นี่เป็นเอกสารเก่ากว่านั้น เพราะเป็นเรื่องราวแต่ ค.ศ. ๑๖๐๘—๑๖๒๐ เป็นเรื่องราวแรกตั้งห้างฮอลันดา ที่กรุงศรีอยุธยาตัวแทนบริษัท ฯ ในระยะแรกตั้งชื่อ Lambert Jacobsen Heyn. Dagh Register ภาษาฮอลันดาเมื่ออยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ ๓๒ เล่ม เป็นเรื่องราวตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๒๔—๑๖๔๐ คือ ๕๙ ปี

ระบุถึง "พระเจ้าแผ่นดินอยุธยา ถูกลอบยิงในพระบรมมหาราชวัง ขณะที่ทรงบรรทมเมื่อ วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑" นั้น Dutch Papers ดังกล่าว ให้ความกระจ่างเพิ่มขึ้นไปจากฉบับตีพิมพ์ของ Iwao คือ ระบุความชัดเจนว่า "(the king) not seriously wounded" คือ พระองค์ได้รับบาดเจ็บแต่ไม่ร้ายแรง หมายความว่า พระองค์ไม่ถึงกับสิ้นพระชนม์ ถ้าหลักฐานระบุออกมาชัดเจนเช่นนี้ ก็หมายความว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทรงสืบครองต่อจากสมเด็จพระเอกาทศรถ ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๑๐ ถูกลอบยิงแต่คงครองต่อไปจนถึง ค.ศ. ๑๖๒๘ อายุรัชกาลของพระองค์จึงรวมได้ ๑๙ ปี ตามหลักฐานของวันวลิตและ "สังคีติยวงศ์" ของสมเด็จพระวันรัต วัดพระเชตุพน

จึงยังทิ้งปัญหาเรื่องรัชกาลเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ไว้ต่อไปว่า จะมีหรือไม่ ดังที่ W.A.R. Wood ทักท้วงไว้แต่ ค.ศ. ๑๙๒๔

ข้าพเจ้าต้องขออภัยอย่างมากต่อท่านผู้อ่าน ที่พลอยเชื่อตามข้อเขียนของข้าพเจ้าใน "ศิลปากร" กรกฎาคม ๒๕๑๐ ว่า รัชกาลเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์มีตามหลักฐานของฮอลันดา และแม้แต่ W.A.R. Wood เองซึ่ง

ใจป้ำพอที่ยอมถอนข้อทักท้วงนี้ (ตามจดหมายของท่านมาถึงข้าพเจ้าเมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๖๗) ข้าพเจ้าจึงขอรีบชี้แจงว่าเท่าที่พบหลักฐานจนขณะนี้ หลักฐานของฮอลันดาที่ข้าพเจ้าอ้างไว้ กลับระบุว่า "พระเจ้าแผ่นดินที่ถูกลอบยิงในพระบรมมหาราชวังขณะที่ทรงบรรทม มิได้ทรงรับบาดเจ็บสาหัส พระองค์ยังคงครองราชย์อยู่ต่อไป และได้ลงพระราชอาญาแก่ผู้ผิดและพรรคพวกจนสิ้น เป็นอันว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมขึ้นครองราชย์ แต่ ค.ศ. ๑๖๑๐ ในขณะที่มีพระชนม์ ราว ๒๐ พรรษา และสวรรคตเมื่อ ค.ศ. ๑๖๒๘ มีพระชนม์ ๓๘ พรรษา ตามหลักฐานของวันวลิต (ส่วนเรื่องเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์จะคลี่คลายตอนท้ายของเรื่องที่ว่าท่านเคยเป็นพระเจ้าแผ่นดินหรือไม่)

อนึ่ง เรื่องสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงให้ประหารสมเด็จพระเชษฐาธิราช ก็เป็นเรื่องที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร แต่เรื่องที่พระองค์ทรงให้ประหารพระอาทิตยวงศ์ ผู้ครองแผ่นดินเพียง ๓๖ หรือ ๓๘ วัน เป็นเรื่องที่ขัดกับข้อความในพระราชพงศาวดารไปมาก คือ พระราชพงศาวดารเขียนว่า เมื่อพระอาทิตยวงศ์ถูกถอดจากราชสมบัติ "ทรงพระชนม์ได้เก้าพรรษา ศักราช ๙๙๑ ปี

มะเมีย" สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงพระกรุณาให้อยู่ในพระราชวังกับพระนมพี่เลี้ยง "จุลศักราช ๙๙๕ ปีระกา ก็โปรด ฯ ให้ลดยศให้ไปปลูกเรือนเสาไม้ไผ่สองห้องสองหลังริมวัดท่าทราย จนถึงศักราชได้ ๙๙๙ ปีฉลู พระอาทิตยวงศ์คบคิดกับขุนนางเป็นขบถ จึงโปรดให้เอาตัวไปประหารชีวิต" คือ พระอาทิตยวงศ์เมื่อถูกถอดจากเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว อยู่มาอีก ๘ ปี จึงจะถูกประหาร ซึ่งเป็นปีที่ ๔ ที่วันวลิตเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาแล้ว เรื่องที่วันวลิตเขียนไว้จึงน่าเชื่อมากกว่าข้อความในพระราชพงศาวดาร คือ พระอาทิตยวงศ์ได้ราชสมบัติพระชนม์ ๑๐ พรรษา วันถูกประหารมีพระชนม์ ๑๑ พรรษา คือ พระองค์ครองราชย์ ๓๖ หรือ ๓๘ วัน และถูกควบคุมพระองค์อยู่ระยะหนึ่งไม่ถึงปีก็ถูกประหาร ไม่รออีก ๘ ปี ดังพระราชพงศาวดารกล่าวไว้ ส่วนเรื่องการประหาร พระราชมารดาพระอาทิตยวงศ์ และพระอนุชาอีก ๕ องค์ (หน้า ๘๑–๘๒ ในประชุมพงศาวดาร ๗๙) มีเหลือไว้ที่พิการหรือถูกลดยศอีก ๓ องค์ "นอกนั้นทั้งหมดถูกปลงพระชนม์" จึงเป็นเรื่องน่าเศร้าถ้าเป็นจริงตามที่วันวลิตเขียนไว้ เรื่องเช่นนี้ ปรากฏบ่อย ๆ เกี่ยวกับราชวงศ์อลองพญาในเมืองพม่า เมื่อมี

การเปลี่ยนแผ่นดินพวกเจ้านายรวมทั้งที่เยาว์วัย ขนาดลูกเด็กเล็กแดงถูกประหารสิ้น

มีผิดอยู่อีก ๒ แห่ง ซึ่งทำให้ใจความยุ่งเหยิง คือ (หน้า ๒๕) "บิดาของออกญากลาโหมเป็นพี่เขย คนใหญ่ของพระราชชนนี ของพระเจ้าทรงธรรม" ที่ถูกเป็นพี่ชาย และ (หน้า ๗๙) "ทรงตกลงพระทัยเข้าโจมตีนครลาว "Lycon Lawa" คำแปลภาษาไทยถูกต้องแล้ว แต่คำฝรั่งในวงเล็บตามต้นฉบับเดิม คือ Lijcoon Lauw (นครลาว) จะเป็นเมืองอะไร ยังเป็นปัญหาเบื่ออยู่

ในจดหมายเหตุวันวลิต (ฉบับสมบูรณ์) นี้ วันวลิตกล่าวถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราชไว้หลายแห่ง บางแห่งเมื่อทดสอบเรื่องราวดูก็ตรงเรื่องราวที่ระบุไว้ในฉบับหลวงประเสริฐ ฯ เช่น (หน้า ๙๘) "พระ Marit หรือพระองค์ดำ เมื่อประมาณ ๕๐ ปีมาแล้ว ได้ทรงกรีฑาทัพเข้ายังประเทศนี้ (กัมพูชา) ได้ชัยชนะในการสงคราม และทรงบังคับให้กษัตริย์จามปาถือน้ำพิพัฒน์สัตยา" ต้นฉบับภาษาฮอลันดาเขียนว่า Narit ฉบับแปลภาษาฝรั่งเศสเขียนเป็น Marit ส่วนประเทศกัมพูชาเขียนเป็น Chiampa ทั้งต้นฉบับและฉบับแปล แต่เรื่องราวที่ว่าสมเด็จพระนเรศวร "เมื่อประมาณ ๕๐ ปีมาแล้ว" ได้ทรงกรีฑาทัพเข้าไปยัง

ประเทศกัมพูชานั้น วันวลิตเขียนจดหมายเหตุนี้ เมื่อ ค.ศ. ๑๖๔๐ เมื่อลบออกเสีย ๕๐ ปี ก็เหลือศักราช ค.ศ. ๑๕๙๐ ฉบับหลวงประเสริฐ ฯ ระบุเรื่องที่พระองค์เสด็จพยุหยาตราไปเอาเมืองละแวกเมื่อเดือน ๑๐ ขึ้น ๕ ค่ำ จุลศักราช ๙๕๕ มะเส็งศก ตรงกับ ค.ศ. ๑๕๙๓ ศักราชผิดกัน ๒—๓ ปี พอฟังได้ แต่ในจดหมายวันวลิต หน้า ๘๒ วันวลิตเขียนไว้ว่า "ยังมีเจ้าชายอีกองค์หนึ่ง เจ้าชายองค์นี้เป็นพระโอรสองค์ใหญ่ที่สุดของพระเจ้าทรงธรรม พระราชบิดาของพระองค์ตั้งพระทัยจะให้สืบราชสมบัติ แต่ทว่าพระมะริต (Marit) หรือที่เรียกกันว่าพระองค์คำ ได้ทรงทำให้พระเนตรของเจ้าชายพิการโดยรับสั่งให้เอาไฟจี้ เจ้าชายได้สละบัลลังก์และทรงพำนักอยู่ในพระราชวัง"

ข้อความเช่นนี้ฟังดูชอบกล จะเชื่อหรือไม่เชื่อก็อยู่ศรัทธาของท่าน เพราะเราทราบว่าสมเด็จพระนเรศวร ฯ สวรรคตเมื่อ ค.ศ. ๑๖๐๕ ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมยังทรงพระเยาว์อยู่มีพระชนม์ราว ๑๕ พรรษา จะมีโอรสได้หรือไม่ในวัยนั้น ? การที่ทราบได้ว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมพระชนม์เพียง ๑๕ พรรษา ใน ค.ศ. ๑๖๐๕ ก็โดยที่เราทราบว่า พระองค์สวรรคตเมื่อ ค.ศ. ๑๖๒๘ ขณะนั้นทรงพระชนม์ได้ ๓๘ พรรษา (วันวลิตหน้า ๖) การจะ

ทราบว่าพระองค์มีพระชนม์เท่าใดใน ค.ศ. ๑๖๐๕ ในปีสวรรคตของสมเด็จพระนเรศวร ฯ ก็โดยเอา ๑๖๒๘ ตั้งลบด้วย ๑๖๐๕ ได้ผลลัพธ์ ๒๓ เอา ๒๓ ลบออกจาก ๓๘ ได้ผลลัพธ์ ๑๕ นี่เป็นการคำนวณตามธรรมดา การที่สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม จะมีโอรสได้เมื่อมีพระชนม์ ๑๕ พรรษา ก็หมายความว่า พระองค์ทรงมีชายาแต่พรรษาได้ ๑๕ ขณะนั้นสมเด็จพระนเรศวรฯ มีพระชนม์ได้ ๔๙—๕๐ พรรษา แล้ว และขณะที่ (เจ้าชายองค์น้อย ยังนอนเบาะ ยังลุกนั่ง คลานไม่ได้ การที่จะเชื่อว่า สมเด็จพระนเรศวร ฯ "ได้ทรงทำให้พระเนตรของเจ้าชายพิการ โดยรับสั่งให้เอาไฟจี้" จึงเหลือสถานประมาณที่จะเชื่อได้ ตามปกตินิสัย ปู่ตา จะทำแก่หลานนอนเบาะอายุไม่กี่เดือนเช่นนี้ ไม่น่าจะเป็นไปได้ ข้าพเจ้าจึงจะไม่เชื่อตามที่วันวลิตเขียนไว้

นี่เป็นข้อเสนอของข้าพเจ้าในเรื่องที่คลาดเคลื่อนในจดหมายเหตุ "วันวลิต" ฉบับสมบูรณ์ตีพิมพ์อยู่ในชุดประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗๙ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ ส่วนในปัญหาที่ว่า เราจะเชื่อถึงข้อเขียนต่าง ๆ ของวันวลิตได้เพียงใดนั้น ข้าพเจ้าได้นำเสนอไว้ในหมายเหตุ ๕ ท้ายเรื่องนี้แล้ว

หมายเหตุ ๕ เราจะเชื่อถือข้อเขียนของวันวลิตได้เพียงใด

วันวลิตเป็นชาวฮอลันดา เข้ามาประจำอยู่ห้างค้าขายฮอลันดาที่กรุงศรีอยุธยา ๗–๘ ปี ในระหว่าง ค.ศ. ๑๖๓๓–๑๖๔๑ ขณะนั้นเป็นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ตั้งแต่ปีที่ ๔ ถึงปีที่ ๑๒ สิ่งใดที่ท่านพบเห็นหรือสืบทราบมา ท่านก็เขียนไว้เพื่อเสนอผู้อำนวยการห้าง ฯ ที่กรุงปัตตาเวีย ห้างออลันดา เป็นห้างใหญ่พิเศษ มีอำนาจสิทธิ์ขาดเหนือห้างค้าขายธรรมดา เช่น ในการรบพุ่งทำสงคราม ยึดครองดินแดนในนามของรัฐบาลฮอลันดา หรือกระทำสนธิสัญญาในนามของรัฐบาล หรือแม้แต่ส่งทูตผู้แทนรัฐบาลออกมากระทำภารกิจในนามาภิไธยพระเจ้าอยู่หัว วันวลิตเป็นผู้แทนของห้างชนิดนี้ในกรุงศรีอยุธยา จึงเป็นบุคคลพิเศษไม่อยู่ใต้กฎหมายไทย และยังเป็นผู้พิพากษาในอรรถคดีที่คนฮอลันดากระทำผิดในราชอาณาจักรสยามด้วย

การที่วันวลิตเข้ามาอยู่ในกรุงสยามเพียง ๓–๘ ปี เมื่อเทียบกับในชั้นหลัง คือ ยุครัตนโกสินทร์ก็ไม่แปลกประหลาดอะไร เพราะมีชาวต่างชาติเข้ามาอยู่อาศัยในกรุงสยามนานกว่านี้มาก เช่นสังฆราชปาเลอกัวซ์ ๓๑ ปี หมอแบร์ดเลย์ ๓๗ ปี หมอ S.J. Smith ๗๖ ปี (ปัจจุบัน ดร. Kenneth E. Welles ๔๐ ปี ฟ. ยีแลร์ ๖๖ ปี และ

W.A.R. Wood ๖๙ ปี และยังมีชีวิตอยู่ทั้งสามท่าน) แต่วันวลิตเข้ามาอยู่ในยุคอยุธยา มีหน้าที่ติดต่อกับองค์การต่าง ๆ ของรัฐบาลครั้งนั้น บางครั้งยังทรงพระกรุณาโปรดให้เข้าเฝ้าด้วย ภารกิจช่วยให้ท่านมีโอกาสรู้จักมักคุ้นกับขุนนางผู้ใหญ่ในครั้งนั้น เหตุการณ์บ้านเมืองในระยะเวลา ๗—๘ ปี ที่ท่านได้พบเห็นรวมทั้งเรื่องเก่า เรื่องลึกลับปิดบังที่ท่านสืบทราบมาได้ ท่านก็เขียนขึ้นไว้และมีปัจจัยที่สำคัญอยู่อีกประการหนึ่งที่ช่วยให้ท่านเรียนรู้จิตใจขนบประเพณี ตลอดจนภาษาไทยได้ดียิ่งขึ้น คือ ท่านได้หญิงไทยเป็นภรรยา เกิดบุตรด้วยกัน ๓ คน (ตามที่ศาสตราจารย์ เซอิจิ อิวาโอะ ค้นคว้าเขียนขึ้นไว้) เรื่องใหญ่และสำคัญของท่านมีดังนี้

๑. Description of the Kingdom of Siam (พรรณนาว่าด้วยกรุงสยาม) เขียนที่กรุงศรีอยุธยา ค.ศ. ๑๖๓๖ มีผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษตีพิมพ์ไว้ในวารสารสยามสมาคม เล่ม ๗ ค.ศ. ๑๙๑๐

๒. Chronicles of the Kings of the Ayuthian Dynasty (พระราชพงศาวดารกษัตริย์ราชวงศ์กรุงศรีอยุธยา) เขียนที่กรุงศรีอยุธยา ค.ศ. ๑๖๔๐ ข้าพเจ้า

ได้ไมโครฟิล์มมาแล้วแต่ยังไม่มีการตีพิมพ์ หรือการแปลออกมาจากภาษาเดิม*

๓. Historical Account of the Sickness & Death of King Intharaja ... until the Coronation of King Sri or Prasat Thong เรื่องราวประวัติศาสตร์การทรงพระประชวรและสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม จนถึงการปราบดาภิเษกของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) เขียนขึ้นที่กรุงศรีอยุธยา ๓๑ ธันวาคม ๑๖๔๐ มีผู้แปลเป็นหลายภาษา รวมทั้งภาษาไทยอยู่ในชุดประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๙ (พ.ศ. ๒๕๐๗) ข้อความคลาดเคลื่อนในคำแปลปรากฏในหมายเหตุ ๔ แล้ว

การวิจารณ์ข้อเขียนของวันวลิต จึงจำกัดวงอยู่ในเรื่องที่ ๑ คือ พรรณนาว่าด้วยกรุงสยาม และเรื่องที่ ๓ เรื่องราวประวัติศาสตร์ ฯลฯ ส่วนเรื่องที่ ๒ พระราชพงศาวดาร ..... จำต้องรอจนกว่าจะแปลและตีพิมพ์ออกมา อนึ่ง มีการตีพิมพ์ Dagh Register หรือ Dutch Papers คือ สมุดบันทึกประจำวันของห้างฮอลันดา ค.ศ. ๑๖๒๔—๑๖๔๒ (หอพระสมุดวชิรญาณ ค.ศ. ๑๙๑๕) ในหนังสือนี้มีเอกสารของวันวลิตอยู่บางฉบับ จะได้นำมากล่าวในบทวิจารณ์นี้ด้วย

---

* ดูเชิงอรรถ ๑๔—บ.ก.

๑) จากพรรณนาว่าด้วยกรุงสยามหน้า ๑๕ วารสารสยามสมาคม

"...เมื่อเริ่มศก ๑๖๓๔ พระเจ้าแผ่นดินองค์ปัจจุบันมีพระบัญชาให้จับหญิงมีครรภ์โยนลงในหลุมประตูเมืองแล้วกระทุ้งให้ตาย หลุมละ ๒ คน..... ในกรุงศรีอยุธยามีประตูเมืองอยู่ ๑๗ ประตู (ประตูละ ๒ หลุม) จึงต้องหาหญิงมีครรภ์ให้ครบ ๖๘ คน... ทั้งนี้โดยทรงเชื่อว่าวิญญาณของหญิงมีครรภ์จะช่วยรักษากรุงให้พ้นจากภัยพิบัติ..... ออกญาจักรีกราบทูลให้ประกอบพิธีสำหรับประตูไชยเท่านั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กักหญิงมีครรภ์ไว้เพียง ๔ คน"

นี่เป็นข้อหมิ่นเหม่ที่สุดของวันวลิต ถ้ามีหลักฐานอื่น ๆ ในสมัยนั้นมาสนับสนุนคำกล่าวนี้เราจึงพอจะเชื่อได้วันวลิตเองเป็นคนเริ่มเขียนข้อความเช่นนี้ ซึ่งต่อมาในรัชกาลที่ ๓ ยุครัตนโกสินทร์ บาทหลวงชื่อ Bruguére ก็นำไปเขียนตีพิมพ์ในหนังสือ Chinese Repository (เล่ม ๑๓, เมษายน ค.ศ. ๑๘๔๔) ที่ฮ่องกง ดังประหนึ่งการจับหญิงมีครรภ์ (หรือชายตาม Bruguére เขียนไว้) โยนลงไปกันหลุม

แล้วกระทุ้งให้ตาย ... เกิดขึ้นในกรุงเทพมหานคร[๒๓] แหม่ม-แอนนา ในรัชกาลที่ ๔ ก็คัดลอาข้อความเช่นนี้ลงไปบ้าง ทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียงของบ้านเมืองเรามากว่าโหดร้ายป่าเถื่อน

๒) **เรื่องและเล่มดังกล่าว—หน้า ๒๐**

"... เมื่อพระองค์ได้ราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์โปรดให้พระขนิษฐาและพระมารดาของมเหสีมาเป็นพระสนม ..พระมารดาของมเหสีสิ้นพระชนม์ใน ค.ศ. ๑๖๓๓..."

เรื่องเช่นนี้เป็นเรื่องในรั้วในวัง และเป็นเหตุการณ์ก่อนวันวลิตจะเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา พระราชพงศาวดารกล่าวแต่ว่า "...ในปีนั้น (จุลศักราช ๙๙๔ ปีวอก) พระราชเทวีประสูตรพระราชบุตรองค์หนึ่ง พระญาติวงศ์เหลือบูเห็นเป็นสีกร .." พระราชเทวี คือ พระราชมารดาของสมเด็จ

---

๒๓ บาทหลวงผู้นี้เขียนไว้ว่า "It was only five years ago that this ceremony, worthy of cannibals, took place in Bangkok" p. 197 และมีคำของผู้ทำเชิงอรรถว่า "We are not aware that any custom of this kind exists in Siam" บาทหลวงผู้นี้จะเข้ามาอยู่ในพระนครปีไหน ออกไปปีใดยังสืบไม่ได้ความ แต่ท่าน (ซึ่งผู้ทำเชิงอรรถว่าเป็น Bishop แต่ไม่ปรากฏชื่อนี้ว่าเป็นสังฆราชในกรุงเทพ ฯเลย) เขียนเรื่องราวไว้วุ่นวายหลายแห่ง ผิดกับงานเขียนของท่านสังฆราชปาเลอกัวซ์ ซึ่งเขียนเรื่องราวเป็นหลักฐานน่าฟัง ในบรรดาฝรั่งที่.เข้ามาในรัชกาลที่ ๓ ข้าพเจ้ายังไม่เคยพบเรื่อง "ของชาติป่าเถื่อน" ดังบาทหลวง Bruguière เขียนไว้เลย

พระนารายณ์อาจเป็นน้องนางเธอของพระมเหสี พระราชมารดาเจ้าฟ้าไชยก็เป็นได้ ถ้าเช่นนั้นเรื่องฆ่าฟันแย่งแผ่นดินกัน เมื่อสิ้นรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง ก็เป็นเรื่องระหว่างพี่น้องและอาว์ ไม่ใช่คนอื่น

๓) **เรื่องและเล่มดังกล่าว—หน้า ๓๑**

"...พระองค์คำ ... เป็นรัชทายาทราชบัลลังก์สยาม เมื่อยังอยู่ในปฐมวัย พระองค์ถูกนำไปเป็นตัวประกัน ณ กรุงหงสาวดี ... พระองค์ต้องทนต่อการถูกสบประมาทนานาประการ..."

วันวลิตเข้ามาอยู่กรุงศรีอยุธยาหลังรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร ฯ ๒๘ ปี เรื่องเล่ากันในหมู่ขุนนางเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวร ฯ ยังอยู่ในปฐมวัยคงจะมีกันอยู่มาก เรื่องนี้จึงควรเชื่อได้ว่าเป็นความจริง แต่ปัญหามีอยู่ว่าพระองค์ถูกนำตัวไปเป็นประกันเมื่อปีไหน? ถ้าจุลศักราช ๙๓๑ คราวสมเด็จพระราชบิดาได้เถลิงถวัลยราชสมบัติ พระองค์ก็จะมีพระชนมายุได้ ๑๔—๑๕ พรรษา (พระองค์มีพระชนม์ ๕๐ คราวสวรรคต เมื่อจุลศักราช ๙๖๗) เมื่อเสด็จกลับจากหงสาวดี เมื่อจุลศักราช ๙๓๓ ก็ได้เสด็จขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลกทันที ระยะเวลาที่พระองค์เสด็จอยู่หงสาวดีในฐานะ

ตัวประกันก็ตกเพียง ๒ ปีเท่านั้น แม้กระนั้น "การถูกสบประมาทนานาประการ" ก็มีแรงผลักดันให้พระองค์ทรงวางแผนกู้อิสรภาพให้แก่ชาติบ้านเมือง ซึ่งมาแสดงออกเอาในจุลศักราช ๙๔๖ (คือ ๑๓–๑๔ ปีต่อมา) ตอนเสด็จถึงเมืองแครงและกลับคืนมาพระนครศรีอยุธยา นี่เป็นการยืนยันว่า สมเด็จพระนเรศวรฯ เป็นนักรบไม่วู่วาม แต่กลับสุขุมคัมภีรภาพ

๔) **เรื่องและเล่มดังกล่าว–หน้า ๓๒**

"เจ้าชายไทยทรงนำทัพเข้ารับทัพข้าศึก ทัพทั้งสองปะทะกันระยะห่างจากพระนคร (ศรีอยุธยา) เพียงครึ่งไมล์ทางทิศเหนือ ใกล้วัดร้างซึ่งยังคงปรากฏอยู่.....พระองค์ทรงแทงถูกข้าศึกด้วยหอกทะลุพระวรกาย..."

ตอนนี้วันวลิตเขียนตามคำบอกเล่าของผู้ใกล้ชิดเหตุการณ์ในคราวยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชเกิดขึ้นแต่ ค.ศ. ๑๕๙๒ ห่างจากปีที่วันวลิตเขียนขึ้น ๔๔ ปี ผู้ที่เข้าร่วมในสงครามยุทธหัตถีครั้งนั้น คงจะสูญหายตายจากหรือแก่ชราไปมากแล้ว วันวลิตคงได้รับคำบอกเล่าจากผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมรบในครั้งนั้น สถานที่ทรงยุทธหัตถีจึงผิดไปจากหนองสาหร่าย จังหวัดสุพรรณบุรี (ตามฉบับหลวงประเสริฐฯ) มาเป็น "ห่างจากกรุงฯ ทางทิศเหนือเพียงครึ่งไมล์"

๕) หน้าเดียวกันกับ ๔

ใน ค.ศ. ๑๖๓๔ พระเจ้าหงสาวดีส่งทูตมากรุงศรีอยุธยา ... เมื่อทูตกลับไปแล้ว ชาวมอญหงสาวดีจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ อพยพมาสู่พระโพธิสมภารกรุงสยาม และ "เมื่อปีที่แล้ว (๑๖๓๕) ทูตกรุงอังวะมายังกรุงศรีอยุธยา ขอความช่วยเหลือเพราะเมืองหงสาวดีกำลังรุกรานกรุงอังวะอยู่"

เรื่องนี้พระราชพงศาวดารมิได้ระบุไว้ นอกจากเรื่องลบศักราชในจุลศักราช ๑,๐๐๐ ปีขาล ซึ่งห่างจากปีที่วันวลิตเขียนไว้ ๔ ปี เรื่องมอญอพยพในรัชกาลนี้มีจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ คนเป็นเรื่องใหญ่ ได้สอบกับประวัติศาสตร์พม่าฉบับของ Phayre, Harvey และ Hall ต่างก็ลงข้อความตรงกันว่า "ในปี ค.ศ. ๑๖๒๘ Anaukpetlun หรือพระมหาธรรมราชา แห่งกรุงอังวะทรงย้ายราชสำนักจากกรุงอังวะมาประทับอยู่กรุงหงสาวดี แต่เกิดการขบถขึ้นในพระราชวังพระองค์สิ้นพระชนม์ในการขบถครั้งนั้น พระอนุชาทรงพระนาม Thalun ได้ปราบดาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ... ใน ค.ศ. ๑๖๓๕ พระองค์จึงละทิ้งกรุงหงสาวดี โดยย้ายราชสำนักไปอยู่กรุงอังวะ (ทั้งนี้) เพราะมอญเกิดแข็งข้อคิดเป็นขบถตอนพระองค์ปราบดาภิเษก ครั้นปราบปรามพวกขบถได้แล้ว ชาวมอญ

ต่างก็อพยพไปสู่ประเทศสยาม..." (D.G.E. Hall, BURMA, ๑๙๕๐ หน้า ๖๕) ข้อเขียนของวันวลิตจึงมีน้ำหนัก ดังประวัติศาสตร์พม่ากล่าวยืนยัน

อันที่จริง พงศาวดารพม่ากล่าวไว้อย่างคร่าว ๆ แต่พงศาวดารมอญและพระราชพงศาวดารไทยไม่กล่าวอะไรไว้เลย จึงเป็นโชคดีที่วันวลิตเขียนระบุเรื่องให้ไว้ เพราะวันวลิตเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาแต่ ค.ศ. ๑๖๓๓ เรื่องราวการเมืองระหว่างประเทศมอญ–พม่า และสยามใน ค.ศ. ๑๖๓๔ และ ค.ศ. ๑๖๓๕ จึงเชื่อได้ตามหลักฐานของวันวลิต ซึ่งพอจะย่อได้ดังนี้ เมื่อกษัตริย์พม่า กรุงอังวะ ย้ายราชสำนักมาประทับที่เมืองหงสาวดี โดยจะฟื้นฟูกรุงหงสาวดีให้เป็นเมืองหลวงเช่นครั้งบุเรงนอง พวกขุนนางราษฎรต่างไม่พอใจ จึงเกิดวุ่นวายขึ้น จนลอบปลงพระชนม์กษัตริย์พม่าได้ พระอนุชาทรงพระนาม Thalun จึงตัดสินใจย้ายราชสำนักกลับไปอยู่เมืองอังวะดังเก่า เมื่อมอญหลุดพ้นจากการครอบครองของพม่าแล้ว จึงส่งทูตมากรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. ๑๖๓๔ คงจะ ราบทูลของพระบารมีเป็นที่พึ่ง สมเด็จพระเจ้าปราสาททองก็โปรดอนุมัติตามคำขอ "ชาวมอญจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ จึงอพยพเข้ามาพึ่งพระโพธิสมภารในปีนั้น" การที่มอญอพยพเข้ามาในครั้งนั้น เป็นการอพยพใหญ่

หลวงมาก ทั้งนี้ คงเกรงอำนาจกรุงอังวะว่าจะแก้เผ็ดในการลอบปลงพระชนม์พระเจ้า Anaukpetlun พระมหาธรรมราชา แต่ทางกรุงอังวะก็คงขวัญเสียเช่นกัน จึงส่งทูตมากรุงศรีอยุธยาทูลขอความช่วยเหลือ เพราะเกรงมอญหงสาวดีจะรุกรานไปถึงอังวะ ต่างฝ่ายต่างขวัญไม่ดีด้วยกันทั้งคู่ เราไม่ทราบว่าทางกรุงศรีอยุธยาตอบทูตพม่าไปอย่างไร แต่นี่เป็นโอกาสดีเหลือเกินที่กรุงศรีอยุธยาปล่อยให้ผ่านไป ไม่ยึดครองหัวเมืองมอญเป็น "กันชน" หรือมิฉะนั้นก็แผ่อำนาจไปจนถึงกรุงอังวะให้ตกเป็นเมืองประเทศราช ความผิดพลาดในนโยบายต่างประเทศครั้งนี้ และต่อมาในครั้งสมเด็จพระเจ้าบรมโกศจะถางทางให้กษัตริย์พม่าราชวงศ์ใหม่ คือ ราชวงศ์อลองพญา แผ่อำนาจมาตีกรุงศรีอยุธยาแตกในพ.ศ. ๒๓๑๐ นับแต่รัชกาลของพระเจ้า Thalun พระองค์นี้เป็นต้นไป อำนาจของกษัตริย์พม่าราชวงศ์บุเรงนองจะเสื่อมถอยจนในที่สุดพ่ายแพ้แก่มอญ จนกษัตริย์พม่าถูกนำตัวมาเป็นเชลยที่กรุงหงสาวดีในที่สุด

๖) เรื่องและวารสารเล่มเดียวกัน—หน้า ๕๒

"ใน ค.ศ. ๑๖๒๔ เรือสินค้าฮอลันดาลำหนึ่งถูก Don Fernando de Silva แย่งชิงเอาไปในน่านน้ำสยาม..."

เรื่องเรือสเปนเข้ามาเพ่นพ่านในน่านน้ำสยามและใกล้เคียง และใช้อำนาจแย่งชิงเรือสินค้าของชาติอื่น มีปรากฏในเอกสารสเปนของ de Morga เรื่องเกิดขึ้นบ่อย ๆ ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรฯ ในน่านน้ำกัมพูชา ในรัชกาลนั้น (ราว ค.ศ. ๑๖๐๐) เรือสเปนลำหนึ่งไปแวะที่กัมพูชา เข้ารบพุ่งแต่พ่ายแพ้แก่ "ลักษมานา" ขุนนางผู้ใหญ่ในกรุงกัมพูชาขณะนั้น จึงแล่นเข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยาพร้อมด้วยสาส์นของผู้สำเร็จราชการหมู่เกาะฟิลิปปินส์ ในเอกสารของสเปนระบุว่า "พระเจ้าแผ่นดินสยามใคร่จะได้บืนใหญ่เรือ..." เอกสารของไทยเราไม่ได้จดเรื่องนี้ไว้จึงเป็นการกล่าวหาของสเปนฝ่ายเดียว ข้าพเจ้าเข้าใจว่าฝ่ายไทยเราคงสืบทราบเรื่องเรือสเปนเพ่นพ่านแสดงอำนาจประหนึ่งโจรสลัดอยู่ในน่านน้ำแถบนี้อยู่เสมอ ๆ จึงให้กัปตันเรือนำบืนใหญ่เรือขึ้นรักษาไว้ที่เมืองบางกอก (ดังเช่นในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ค.ศ. ๑๗๑๘ มีปรากฏในหนังสือของ Sir John Bowring โดยท่านใช้เอกสารของสเปนมาเขียนไว้) คงไม่ใช่ฝ่ายเราต้องการบืนของเขามาเป็นสมบัติ เมื่อเขาไม่ยอมกระทำตาม และฝ่ายไทยก็ไม่ยอมให้นำเรือขึ้นมาถึงกรุงศรีอยุธยา เขาจึงเอาบืนใหญ่นน ๆ จมน้ำไว้โดยผูกทุ่นเป็นเครื่องหมาย เพื่อขากลับออกไปจะได้นำบืน

ขึ้นมาใช้อีก ฝ่ายไทยจึงยอมให้นำเรือขึ้นมากรุงศรีอยุธยา ได้ถวายสาส์นของผู้สำเร็จราชการฯ ในขณะที่ยังเจรจาความเมืองกันอยู่ จะเนื่องด้วยมูลเหตุอะไรไม่ปรากฏเรือสเปนกลับแล่นออกไปโดยไม่มีการทูลลา ฝ่ายไทยทราบเช่นนั้น และยังทราบด้วยว่าเรือสเปนยังได้นำชาวโปรตุเกสในกรุงศรีอยุธยาที่มีความผิดกำลังถูกรอลงอาญาอยู่ขึ้นเรือหนีออกไปด้วย สมเด็จพระนเรศวรฯ ทรงจึงให้เรือไทยติดตาม ได้สู้รบกันในแม่น้ำตลอดจนถึงสันดอน "๗ วัน ๗ คืน" เรือสเปนจึงหนีรอดออกไปได้ แต่ตัวหัวหน้า (ซึ่งเป็นราชทูตผู้นำสาส์นเข้ามา) และคนสเปนอีก ๗–๘ คน ได้เสียชีวิตลง เรือลำนั้นแล่นไปถึงกรุงมะนิลาได้อย่างบอบช้ำเต็มที สัมพันธไมตรีระหว่างสเปนและกรุงศรีอยุธยาจึงชะงักไป

ครั้นใน ค.ศ. ๑๖๒๔ รัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เรือสเปนเข้ามาแสดงอำนาจเยี่ยงโจรสลัดอีก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรด ให้เรือไทยเข้าช่วยพวกฮอลันดารบพุ่งแย่งเรือสินค้าคืนมาได้ และยังยึดเรือสเปนลำนั้นไว้ด้วย ผู้สำเร็จราชการหมู่เกาะฟีลิปปินส์ส่งทูตเข้ามา ๓ คน เพื่อเจรจาขอคืนเรือแต่ไม่สำเร็จ เรือสเปนจึงคอยดักชิงเรือสินค้าไทยที่น่านน้ำจีนใกล้เมือง Canton เป็นการแก้ลำ

สัมพันธไมตรีระหว่างกรุงมะนิลาและกรุงศรีอยุธยาจึงขลุก-ขลักเรื่อยมา

ในปลายรัชกาลนี้ (ค.ศ. ๑๖๒๘) มีพระราชสาส์นพระเจ้าแผ่นดินฮอลันดาพระองค์ใหม่ ทูลเรื่องผลัดเปลี่ยนแผ่นดินในประเทศฮอลันดา และขอบพระทัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงช่วยเหลือเรื่องเรือสินค้าฮอลันดาถูกยึดไป ดังความแจ้งอยู่ตามข้างบนนี้แล้ว

๗) เรื่องและเอกสารเล่มเดียวกัน—หน้า ๕๘

"ออกญา...เป็นตำแหน่งสูงสุดในกรุงสยาม ผู้ที่ได้รับตำแหน่งออกญาได้รับพระราชทานหีบหมากทอง..."

บรรดาศักดิ์ "ออกญา" ว่าเป็นบรรดาศักดิ์สูงสุด มีปรากฏในเอกสารวันวลิตและในเอกสารของฝรั่งในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ แต่พระราชพงศาวดารเฉพาะฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) ซึ่งมารวบรวมแต่งอย่างพิศดารเอาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าพระบรมโกศ (และมีการชำระหลายครั้งในยุครัตนโกสินทร์) นำความเข้าใจของสมัยหลังไปใช้ให้คลุมเรื่องในสมัยก่อน เช่นว่าในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ มีขุนนางตำแหน่ง "เจ้าพญา" หรือ "เจ้าพระยา" อยู่หลายคนเช่น เจ้าพระยาวิไชเยนทร์ เป็นต้น

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ขุนนางตำแหน่ง "ออกญา" หรือต่ำกว่านั้น เพราะทำความดีความชอบอย่างเอก อุจึงได้รับพระราชทานให้เลื่อนขึ้นเป็น "เจ้า" มีอยู่เพียงสองคนตลอดยุคกรุงศรีอยุธยาคือ ขุนชำนาญชาญณรงค์ ตอนสมเด็จพระเจ้าท้ายสระสวรรคต ได้เข้ารบพุ่งกับพระธนบุรีฝ่ายเจ้าฟ้าอภัยจนได้ชัยชนะ เป็นการ "ถวายชีวิต" เพื่อสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ จึงทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้ขุนชำนาญชาญณรงค์เป็นเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ ว่าที่โกษาธิบดี โปรดให้หลวงจ่าแสนย่ากรเป็นเจ้าพระยาจักรี..." นี่เป็นหลักฐานว่าสำหรับคนสามัญเราเพิ่งมี "เจ้าพระยา" เอาในปลายยุคกรุงศรีอยุธยา

ในยุคต้นๆ ของกรุงศรีอยุธยา คำ "เจ้า" ใช้หน้าพระนามก็มี หลังพระนามก็มี เช่น "ท่านเจ้าพญาราม" "พระนครอินทรเจ้า" แต่สำหรับขุนนางคนสามัญ ตำแหน่งกลาโหมยังเป็นพระ เช่น "พระกลาโหม" ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เวลานั้นยังไม่มี "ออกญากลาโหม" ดังยุคกลาง (ดูหลักฐานได้จากพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ)

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า "ออกพระ" จะปรากฏใช้ก่อนในภาคเหนือ คือ สมัยหริภุญชัยมีหลักฐานปรากฏในวารสาร

สมาคมค้นคว้าพม่า (A Cambodian (?) Invasion of Lower Burma: *JBRS*, เล่ม ๑๒ ภาค ๑ ค.ศ. ๑๙๒๒) เป็นบทความของ G.H. Luce ว่า พวกกรอมบุกรุกเมืองสะเทิม แม่ทัพสี่คนที่ยกทัพไปประชิดกรุงสะเทิม เมื่อ ค.ศ. ๑๐๕๐ (พงศาวดารโยนก ว่าชาวหริภุญชัยอพยพหนีโรคห่า) มีชื่อออกพระ นำหน้าทั้ง ๔ คน คือ Aukbra Ran, Aukbra Re, Aukbra Bon, Aukbra Paik ศาสตราจารย์ ลูซ จึงเสนอให้พิจารณาชื่อของ ๔ ท่านนี้ เพื่อค้นปัญหาว่า "กรอม" ที่ไปบุกรุกสะเทิมเป็นพวกไหน ? จะเป็นเขมรกัมพูชา ขอมลพบุรี (หรือกรอมหริภุญชัย ?)

ในสมัยอยุธยาตอนต้น เราจึงใช้ "ออกพระ" สำหรับขุนนางตำแหน่งกลาโหมในยุคกลางเป็น "ออกญา" กลาโหม และในยุคปลายจึงเพิ่งมี "เจ้าพระยา" (จักรี)

ที่ฝรั่งเขียนไว้ว่า มีตำแหน่ง "เจ้าพระยามหาอุปราช" ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ นั้นท่านคงเป็น "เจ้า" ไม่ใช่ขุนนางสามัญ เพราะ "ท่านไม่ต้องถวายบังคม" ตอนเข้าเฝ้า

๘) เรื่องและวารสารเล่มเดียวกัน–หน้า ๕๗–๕๘

"คำในภาษาไทย ประกอบด้วยตัวอักษร ๔๖ ตัว... มีเรื่องราวอะไร เขาก็จดลงไว้ในสมุดสีดำ... นอกจากเรื่อง

สำคัญจริง ๆ เขาจึงใช้เขียนบนกระดาษจีนอย่างดีด้วยหมึกสีดำ..."

ที่ว่าภาษาไทยมีตัวอักษร ๔๖ ตัว วันวลิตคงเข้าใจผิด เพราะภาษาไทยเรามีพยัญชนะอย่างมากก็ ๔๔ ตัวเท่านั้น

เรื่องกระดาษจีนอย่างดี ใช้เขียนเรื่องราวสำคัญ เห็นจะใช้บ่อย ๆ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม คือ เมื่อพระองค์มีพระราชสาส์นไปถวายโชกุน ตัวพระราชสาส์นว่า เป็นแผ่นทองจารึกด้วยตัวอักษรไทย แต่มีคำแปลกำกับพระราชสาส์น Sir Ernest Satow ได้ตรวจดูที่ประเทศญี่ปุ่น บอกไว้ว่าเขียนบนกระดาษจีน ด้วยตัวอักษรจีน

พูดถึงพระราชสาส์นแผ่นทอง ข้าพเจ้าเคยตรวจดูพระราชสาส์นของ ร. ๔ ทรงมีไปถึง Queen Victoria ที่ Public Record Office กรุงลอนดอน ในรัชกาลที่ ๔ ใช้กระดาษฝรั่งอย่างดีค่อนข้างหนา แต่ขลิบทองทั้ง ๔ ขอบกระดาษ ไม่ใช่แผ่นทองทั้งแผ่นเสียแล้ว กาลเวลาเปลี่ยนไป การใช้แผ่นทองคงบรรจุข้อความได้ไม่กี่บรรทัด แต่กระดาษฝรั่งขลิบทองทั้ง ๔ ขอบบรรจุข้อความไว้หลายหน้ากระดาษ ดังพระราชสาส์นของ ร. ๔ ที่เห็นมา

๕) เรื่องและวารสารเล่มเดียวกัน–หน้า ๕๕

"การพรรณนาเรื่องบ้านเมือง ส่วนมากเขาม่อบให้ภกษุสงฆ์เป็นผู้เก็บรักษา (ดังนั้น) ในหมู่ขุนนางคนมั่งมีหรือ ราษฎรสามัญ จึงไม่ค่อยรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองนอกจากที่เล่ากันจากปากหนึ่งไปสู่อีกปากหนึ่งเท่านั้น"

วันวลิตคงเข้าใจถูกต้องแล้ว ยกเว้นสถานที่บางแห่งที่ท่านเข้าไม่ถึง เช่น "หอหนังสือ" ในพระบรมมหาราชวัง

ในการสั่งให้ "คัดเข้าด้วยกันเป็นแห่งเดียว ให้ระดับ "ศักราชกันมา" ใน ค.ศ. ๑๖๘๐ รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ ดังปรากฏในบานเผนา (พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐฯ นั้น) จะเห็นได้ว่ามี "หอหนังสือ" "จดหมายเหตุโหร" และ "เหตุซึ่งมีในพระราชพงศาวดาร" อยู่ก่อนแล้ว ผู้คัดข้าไว้เป็นเล่ม มีหน้าที่เพียงเรียงลำดับก่อนหลังของเรื่อง คือ เป็นผู้ compile จาก source ต่างๆ ที่มีอยู่ในครั้งนั้น source เหล่านี้อาจสูญไหม้ไปในกองเพลิงเมื่อคราวเสียกรุง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ดังนั้นกรรมการผู้ชำระพระราชพงศาวดารกรุงเก่าจึงต้องเอาความจดจำของผู้เฒ่าผู้แก่ เรื่องต่าง ๆ จึงสับสนโดยเฉพาะเรื่องศักราช จะเห็น

ได้ชัดตอนปีรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ต่างฉบับก็ว่าไว้ต่างกันตั้งแต่ ๖ ปี, ๗ ปี, ๗ ปีครึ่ง จนถึง ๘ ปี เรื่องเหล่านี้เราจะพึ่งความจำไม่ได้ เพราะเป็นเหตุการณ์นานมาแล้ว เราต้องอาศัย contemporary records คือหลักฐานของคนในเวลานั้นจดไว้ จึงจะพอเชื่อถือได้

๑๐) **เรื่องและวารสารเล่มเดียวกัน หน้า – ๑๐๕**

"ข้าพเจ้าพยายามเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามความจริง และตามที่ข้าพเจ้าสืบทราบว่า....." มาถึงตอนนี้ เราก็พอจะสรุปเรื่องราวจากหนังสือ "การพรรณนาว่าด้วยกรุงสยาม" ของวันวลิตได้แล้วคือ

๑. สิ่งที่วันวลิตพบเห็นที่กรุงศรีอยุธยา เราพอเชื่อถือได้ ยกเว้นเรื่องสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงสั่งให้จับหญิงมีครรภ์โยนลงไปกันหลุมกระทุ้งให้ตาย เมื่อ ค.ศ. ๑๖๓๔ อันที่จริงวันวลิตก็ไม่ได้เขียนให้ชัดลงไปว่าท่านเห็นเอง การที่ท่านเชื่อเช่นนั้น คงจะมีใครบอกท่าน ท่านไม่สืบสวนให้ถ่องแท้ และนำไปเขียน จึงเป็นที่เสียหายแก่บ้านเมืองของเราอย่างมหันต์ทีเดียว

๒. เรื่องพวกมอญอพยพเป็นจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ ใน ค.ศ. ๑๖๓๕ ไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร แต่เป็นเรื่องพอเชื่อถือได้ เพราะประวัติศาสตร์พม่ายืนยัน

ในพงศาวดารมอญพม่า (ประชุมพงศาวดาร ภาค ๑) ไม่ระบุเรื่องมอญอพยพใน ค.ศ. ๑๖๓๕ แต่ไประบุเอาใน ค.ศ. ๑๖๕๖ (รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ) พวกพม่าจึงมีหนังสือเข้ามาขอครัวมอญคืน แต่ทางกรุงศรีอยุธยาไม่ยอมกลับให้ออกญาโกษาเหล็กไปรับครัวมอญได้รบกับพม่าที่ตำบลปลายด่านเมืองกาญจนบุรี อันจะเป็นมูลเหตุให้กองทัพไทยบุกรุกไปประชิดเมืองอังวะในเวลาต่อมา

๓. เรื่องสมเด็จพระเจ้าปราสาททองลบศักราชในปีชาล จุลศักราช ๑๐๐๐ วันวลิตมิได้จดลงไว้ แต่ในพงศาวดารมอญพม่า กล่าวไว้ว่า ฉัตรยอดพระเจดีย์ร่างกุ้งหักตกลงมาอีก ครั้นพระเจ้าอังวะได้ทรงทราบ ก็ทรงพระวิตกว่าคำบุราณว่าไว้ว่าถ้าศักราชครบ ๑๐๐๐ ปีแล้ว บ้านเมืองจะไม่เป็นสุข จะเกิดกลียุคในทุกประเทศ แลบัดนี้เกิดเหตุใหญ่ "ฉัตรยอดพระมหาเจดีย์หักลงมาจำเราจะทำกุศลให้ระงับเหตุร้ายนั้นเสีย ครั้นถึงเดือนหกขึ้น ๔ ค่ำ จึงให้บวชนาค ๑,๐๐๐ รูปสำเร็จให้เท่ากันกับศักราช.....จึงแผ่พระราชกุศลไปให้ทั่วสัตว์ทั้งปวง" (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑—พ.ศ. ๒๔๙๙ หน้า ๓๑๕)

เรื่องนี้ทางกรุงอังวะให้บวชนาคแผ่กุศล ทางกรุงศรีอยุธยาก็คงทำพอเป็นพิธี มิได้ลบศักราชอย่างจริงจังอะไร

เพราะข้อความในพระราชพงศาวดาร ก็เรียงลำดับเรื่องราวไปตามศักราชเดิม คือ ศักราช ๑๐๐๐ บีขาล ศักราช ๑๐๐๒ บีมะโรง ศักราช ๑๐๐๓ บีมะเส็ง ศักราช ๑๐๐๔ บีมะแม...

มีข้อสังเกตตอนนี้อยู่ข้อหนึ่งคือ

เรื่องราวในพระราชพงศาวดาร เฉพาะรัชกาลปราสาททอง มีข้อความที่มีลักษณะพิเศษใส่ร้ายพระศรีสุธรรม ฯ ว่า "สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระอนุชาองค์หนึ่ง ทรงพระกรุณาตรัสว่าน้องเราคนนี้น้ำใจกักขพะหยาบช้ามิได้มีหิริโอตตัปปะ จะให้เป็นอุปราชแผ่นดินต่างพระเนตรพระกรรณมิได้ ให้เป็นเจ้าชื่อ พระศรีสุธรรมราชา..." ซึ่งวันวลิตาล่าวไว้เป็นอย่างอื่นว่า "พระอนุชาซึ่งพระองค์ประกาศสถาปนาในคราวเดียวกันนั้นให้เป็นรัชทายาทสืบราชบัลลังก์"— (หน้า ๖๖ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗๙) และมีข้อความยกย่องสมเด็จพระนารายณ์ ฯ เป็นพิเศษ ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่า ผู้ที่เขียนเรื่องราวในรัชกาลนี้ จะต้องฝักใฝ่เข้าข้างสมเด็จพระนารายณ์ ฯ อย่างมากทีเดียว เพราะเป็นการเขียน "เอียง" เข้าข้างกันจนเห็นได้ชัด

ตามหลักเกณฑ์ historicgraphy และจริยธรรม นักประวัติศาสตร์ต้องกล่าวแต่เรื่องจริงที่มีหลักฐาน จะแสดงความเห็นหรือตีความหมายในบางเรื่องก็พออนุโลมให้ทำได้

แต่ต้องบอกไว้ว่าเป็นความเห็นหรือการตีความหมายของตน ในการที่ผู้แต่งพระราชพงศาวดารรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองจะฝักใฝ่เข้าข้างสมเด็จพระนารายณ์ฯ ก็เป็นไปตามสิทธิของบุคคลจะพึงมี แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าท่านจะมีสิทธิเอาเท็จหรือข้อความไม่มีหลักฐานพูดป้ายร้ายผู้อื่น เช่นว่าพระศรีสุธรรมราชา "มีน้ำใจกักขพะหยาบช้า มิได้มีหิริโอตตัปปะ จะให้เป็นอุปราชแผ่นดินต่างพระเนตรพระกรรณมิได้" เพราะพระศรีสุธรรมราชาได้เป็นอุปราช คือรัชทายาทสืบราชบัลลังก์ในต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ตามหลักฐานของวันวลิต ส่วนพระองค์ท่านจะ "มีน้ำใจกักขพะหยาบช้า มิได้มีหิริโอตตัปปะ" อย่างไร ก็ควรแสดงเรื่องราวออกมาให้เห็น แต่นี่เป็นการเขียนปูพื้นฐานให้ผู้อ่านเอียงเข้าข้างสมเด็จพระนารายณ์ฯ ก่อนที่พระองค์ท่านจะประสูติเสียอีก (คือพระศรีสุธรรมราชาได้เป็นอุปราชในปีสมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ราชสมบัติ ก่อนสมเด็จพระนารายณ์ฯ จะประสูติ ๒ ปี)

ในบรรดาเรื่องราวสำคัญ ๆ ที่วันวลิตเขียนไว้ แต่ไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร เช่น เรื่องศึกทางล้านนาไทย เรื่องมอญอพยพครั้งใหญ่ เรื่องทูตอังวะมาทูลขอให้ช่วยบ้องกันกรุงอังวะจากมอญกรุงหงสาวดี มีอยู่เรื่องหนึ่งควรอยู่ใน

พระราชพงศาวดารของรัชกาลนี้อย่างยิ่ง แต่ก็ไม่ปรากฏ คือ เรื่องไก้ช้าง.เผือกใน ค.ศ. ๑๖๓๕ เฉพาะเรื่องนี้ปรากฏอยู่ใน วารสารสยามสมาคม หน้า ๑๐๒ (เล่มดังกล่าว) ว่า "เมื่อปีกลายนี้ มีผู้จับช้างเผือกได้เชือกหนึ่งแถวเมืองนารราชสีมา เมื่อพระองค์ทรงทราบข่าวนี้ ก็ให้ทรงปลาบปลื้มพระทัยยิ่งนัก ช้างเผือกเชือกนี้ยังเล็กมาก จึงทรงโปรดให้ผู้จับไก้เลี้ยงดูไว้ก่อน .." จึงเห็นไก้ว่า ไม่ว่าจะเป็นเรื่องศึกเสือเหนือไก้ทางล้านนาหรือทางปักษานี ไม่ว่าจะเป็นเรื่องกับประเทศเพื่อนบ้าน คือ กรุงหงสาวดี และกรุงอังวะ แม้แต่เรื่องไก้ช้างเผือกซึ่งเป็นเรื่องมงคลประจำรัชกาล ต่างไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดารของรัชกาลนี้ทั้งนั้น มีปรากฏแต่เรื่องกกเจ้านายองค์อื่น ๆ ยกย่องเทิดทูนพระนารายณ์ราชบุตรจนสูงเด่น และเรื่องถ่ายแบบปราสาทพระนครหลวงมาสร้างที่ประทับร้อน ตำบลริมวัดเทพจันทร์ (ทรงให้นามว่า ศรียโสธรมหาพิมานบรรยงค์) โดยมิได้บอกไว้ว่า โปรดให้ช่างไปถ่ายแบบชนิดลอบไปซุ่มไป หรืออย่างไร เพราะเขมรกัมพูชาแข็งข้อต่อกรุงศรีอยุธยา นับแต่สมเด็จพระศรีสุพรรณมาธิราชสิ้นพระชนม์ เมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๘ แล้ว กว่าจะกลับคืนมาสู่อำนาจกรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองประเทศราชก็ตกเอารัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ คือ ค.ศ.

๑๗๑๘ (หน้า ๑๙๔ ประชุมพงศาวดารภาค ๑ พงศาวดารเขมร) คือ เขมรกัมพูชาแข็งเมืองอยู่ได้ ๑๐๐ ปี จึงกลับสู่ฐานะประเทศราชอีกครั้งหนึ่ง และราชสำนักก็อยู่ที่เมืองอื่นไม่ใช่กรุง "ศรียโสธร ซึ่งปกคลุมไปด้วยต้นหญ้าป่าไม้เพราะถูกทอดทิ้งมานานปี พระราชพงศาวดารมีแต่เรื่องเช่นนี้ ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่าใครก็ดีเป็นผู้เขียนเรื่องราวในรัชกาลนี้ไว้ ในพระราชพงศาวดาร คงเกิดภายหลังรัชกาลนี้มากจดจำได้แต่เรื่องพื้น ๆ เรื่องสำคัญ ๆ กลับไม่รู้เรื่องเอาเสียเลย จึงสมกับคำที่วันวลิตเขียนไว้ว่า : "ขุนนาง...ไม่ค่อยรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ของบ้านเมือง นอกจากที่เล่ากันจากปากหนึ่งไปสู่อีกปากหนึ่งเท่านั้น" Documented history หรือการใช้เอกสารหลักฐานเพื่อเขียนประวัติศาสตร์จึงดูจะไม่มีเอาเสียเลย

วันวลิตอยู่ในกรุงศรีอยุธยา นับแต่ปีที่ ๔ จนถึงปีที่ ๑๒ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง มีเหตุการณ์หนึ่งซึ่งวันวลิตทำเสนอผู้อำนวยการบริษัทที่กรุงบัตตาเวีย (ปรากฏในหน้า ๖๐ Dutch Papers หอพระสมุดวชิรญาณ ตีพิมพ์ ค.ศ. ๑๙๑๕) ซึ่งต่อมาใช้เป็นกฎปฏิบัติสำหรับเรือนานาชาติจะเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา เหตุการณ์นี้วันวลิตเขียนไว้ว่า "ผู้ช่วยของวันวลิตในห้างค้าขายกับพนักงาน

รวม ๑๐ คน ในวันที่ ๑๐ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๓๖ ได้ขออนุญาตพ้าผ่อนโดยนั่งเรือเล่นในแม่น้ำ แล้วมาขึ้นบกนั่งเล่นอยู่ในสวนข้างพระราชวังหลัง ใกล้วัดวรเชษฐาราม (ในเชิงอรรถบอกชื่อวัดไว้ผิดว่าวัดบูรพทิศ)[๒๔] พระภิกษุก็มาไล่ให้ออกไปเสีย พวกฮอลันดาขัดขืนไม่ยอมออกไปก็พักเล่นอยู่ ณ ที่นั้นจนเย็น มีอยู่ ๒ คน พากันไปเดินเล่นไปกิดทะเลาะกับคนของ the Prince (พระมหาอุปราช) เลยถูกกุมตัวไป พวกที่เหลือรู้ข่าวก็เข้าไปช่วย เลยถูกกุมตัวไปหมด เจ้าหน้าที่จึงนำส่งออกญาพระคลัง (ออกญาพระคลังไต่สวนแล้ว) ให้ใส่ขื่อคา ๒ คนแรก นอกนั้นถูกกุมตัวไว้ จนวันวลิตทราบข่าวก็รีบมาหาออกญาพระคลัง รับตัวคนทั้ง ๘ ออกไปได้ แต่ ๒ คนแรกยังถูกจองจำอยู่อีก ๑๖ วันจึงพ้นโทษ เหตุการณ์นี้ วันวลิตจำลงชื่อในหนังสือ โดยสัญญาจะปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมือง และเรือนานาชาติจะขึ้นมากรุงศรีอยุธยา จะต้องทอดสมอที่เมืองบางกอก แจ้งต่อ

---

๒๔ การที่หอพระสมุดวชิรญาณ ทำเชิงอรรถไว้ผิดเช่นนี้ ควรเป็นบทเรียนว่า ต่อไปผู้ที่จะทำเชิงอรรถควรปรึกษาท่านผู้รู้หลาย ๆ ด้าน ไม่ใช่ฟังแต่เสียงของคำแล้วเดาสุ่มไป วัดบวรเชษฐารามอยู่ที่ตำบลสวนหลวงเดิม มีพระเจดีย์เป็นอนุสรณ์สมเด็จพระศรีสุริโยทัย คือวัดถมสวรรค์ แล้วจึงมาเป็นพระวรเชษฐารามมหาวิหาร เป็นอนุสรณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

เจ้าหน้าที่ว่าเป็นเรือของใครมาจากไหน มีสินค้าหรือความประสงค์อย่างใด เมื่อได้รับอนุญาตแล้ว จึงจะแล่นเรือเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาได้ หนังสือที่วันวลิตทำไว้ให้ออกญาพระคลังนี้ว่า ลงวันที่เดือนยี่ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีชวด (จุลศักราช ๙๙๘)"

ข้อความที่วันวลิตรายงานไปนี้คลุมเครือเหลือเกิน คือ คนของตนไปทำอะไรผิดก็ไม่กล่าวให้ชัดเจน แต่เหตุการณ์เกิดขึ้นที่สวนข้างพระราชวัง (หลัง) ใกล้วัดวรเชษฐาราม หรือจะมีประกาศห้ามราษฎรไม่ให้เข้าไปพลุกพล่าน ณ สถานที่นั้นกระมัง เฉพาะคนฮอลันดา ๒ คน ซึ่งถูกจองจำอยู่ ๑๖ วัน จะเพียงแต่ไป "ทะเลาะ" หรือไป "ขัดขืนชกต่อยเจ้าหน้าที่" ก็ไม่กล่าวให้ชัด แต่เมื่อผู้ถูกลงโทษมีเพียง ๒ คน ส่วนอีก ๘ คน เจ้าหน้าที่ปล่อยตัวไป รูปเรื่องก็คงเป็นไปในแง่ "ขัดขืนชกต่อย" เจ้าหน้าที่ เรื่องนี้จึงเป็นปฐมเหตุให้เกิดกฎเกณฑ์ใหม่ให้เรือนานาชาติทอดสมอที่เมืองบางกอกเสียก่อน เมื่อได้รับอนุญาตหรือใบเบิกร่องแล้ว จึงจะขึ้นมายังกรุงศรีอยุธยาได้ นี่เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปีที่ ๘ ของรัชกาลนี้

พิจารณาข้อเขียนของวันวลิตในระหว่าง ๗–๘ ปีที่เขาเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้า

ปราสาททอง ข้อเขียนของเขาเป็นของผู้รู้เห็นเหตุการณ์ คือ contemporary recorder เขาเป็นคนขยันเขียนและสอดส่องเอาใจใส่ อะไรไม่รู้ก็สอบถามจากผู้รู้ มีขุนนางผู้หนึ่งซึ่งเขาอ้างชื่อไว้ว่าเป็นคนบอกเล่าให้เขาทราบ คือ ออกญาพิษณุโลก ท่านผู้นี้คือ ออกญาพระคลังในรัชกาลสมเด็จพระเชษฐาธิราช ครั้นมาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ท่านได้เลื่อนขึ้นเป็นออกญาพิษณุโลก มีแห่งหนึ่งระบุบรรดาศักดิ์ท่านเป็น "เจ้าพญาพิษณุโลก" ท่านผู้นี้กล้ากราบทูลพระกรุณาฯ ได้เป็นพิเศษผิดกับข้าราชการคนอื่นๆ เพราะตัวท่านเป็นผู้ถางทางให้สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ราชสมบัติ วันวลิตมีโอกาสได้ติดต่อกับขุนนางข้าราชการในรัชกาลนั้นอย่างใกล้ชิด เรื่องราวต่างๆ ที่เขาเขียนขึ้นจึงน่าเชื่อถือว่า ถ้าไม่ใช่ความจริงทีเดียว ก็ใกล้ความจริงเข้าไปมาก เมื่อมาเทียบกับข้อเขียนของผู้แต่งพระราชพงศาวดารเกี่ยวกับรัชกาลนี้ เรื่องราวเหตุการณ์จึงผิดกันไกล อะไรสำคัญๆ ที่วันวลิตจดไว้ก็ไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร ส่วนที่ปรากฏกลับเป็นเรื่อง "ลบศักราช" เรื่อง "ถ่ายแบบปราสาทยโสธร" และเรื่องยกยอปอปั้นพระนารายณ์ราชบุตรเหนือเจ้านายองค์อื่นๆ โดยไม่คำนึงถึงศักดิ์และศรีแห่งตำแหน่งนักประวัติศาสตร์คือไม่เขียนตามหลักฐานข้อเท็จจริง

นี่เป็นเพียงระยะสั้นในพระราชพงศาวดารฯ ซึ่งเรามี contemporary documents ในรัชกาลต่อมา คือ รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ เรามีหลักฐานผู้รู้เห็นเหตุการณ์มากมาย[๒๕] จนกระทั่งแบ่งกันเป็นค่ายๆ แต่เมื่อไปเปรียบกับข้อความในพระราชพงศาวดารในรัชกาลนั้น ก็ผิดกันลิบลับ ยิ่งรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งใครต่อใครพากันแซ่ซ้องสรรเสริญ พระราชพงศาวดารกลับกล่าวข้อความอ้อมแอ้มคลุมเครือ พิจารณาเพียง ๓ รัชกาลนี้ จะเห็นได้แล้วว่าเรานักศึกษาวิชาประวัติศาสตร์รุ่นใหม่จะเชื่อถือพระราชพงศาวดารนักไม่ได้ พระราชพงศาวดารกรุงเก่าเป็นเพียงข้อเขียนของผู้พึงคำบอกเล่า โดยไม่มีหลักฐานเอกสารสนับสนุนอยู่มากเรื่อง นี่ข้าพเจ้าหมายถึงหลังรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า "...เรื่องต่อนี้ไป ตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจนตลอดแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีเรื่องเกี่ยวข้องด้วยต่างประเทศมาก ข้าพเจ้ากำลังสืบหาหนังสือและสอบสวนอยู่..." สมเด็จฯ พระองค์นั้นก็

---

๒๕ มีรายละเอียดอยู่ในเรื่อง "เอกสารในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ" วารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับพิเศษประจำเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๕

ล่วงลับไปแล้ว งานที่ข้าพเจ้าเสนอมานี้ก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการสอบสวนนั้น ยังมีอีกเป็นอันมากที่ท่านผู้อ่านโดยเฉพาะนักศึกษาจะได้ทำการสอบสวนต่อไป ไม่ใช่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างสุดสิ้นเป็นยุติกันเพียงนี้

ข้าพเจ้าคิดใจมาใคร่ครวญข้อวินิจฉัยของท่านผู้ใหญ่ (ในคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์) ที่ว่า **"เรื่องที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารให้คงไว้ตามเดิม อะไรที่สอบสวนได้ใหม่เอาลงไว้ในเชิงอรรถ"** จึงเป็นอันว่า เรื่องราวที่มีหลักฐานก็จะเป็นเพียง Footnotes อะไรที่บอกเล่าต่อ ๆ กันมาโดยมีหลักฐานเลื่อนลอยหรือขัดกับหลักฐานข้อเท็จจริงกลับเป็นประวัติศาสตร์ตัวจริงของชาติไทย ถ้าข้อวินิจฉัยนี้ยังคงดำเนินอยู่ต่อไปชนิด "เถรตรง" ก็สมควรแล้วที่ผู้อยู่นอกวงการจะมีความเห็นไม่เป็นมงคลต่อคณะกรรมการฯ นี้ว่าไม่เห็นทำอะไร มีแต่ประชุมรับเบี้ยประชุม และตีพิมพ์แต่ของเก่าออกมา อันที่จริงเราทำกันมาก ทำกันคนละไม้คนละมือดังเรื่องนี้เป็นตัวอย่าง แต่คณะกรรมการฯ จะรับหรือไม่เป็นอีกเรื่องหนึ่ง

ข้าพเจ้ามาคำนึงดูว่า เราควรจัดหาเอกสารทั้งของไทยของเทศ ออกตีพิมพ์ให้เพิ่มพูนขึ้นจะอยู่ในชุดประชุมพงศาวดารหรือ ในวารสาร "ป.อ.บ." ของคณะกรรมการ

ชำระประวัติศาสตร์ก็สุดแล้วแต่ แต่ควรจัดพิมพ์เอกสารเรื่องราวประวัติศาสตร์ให้เพิ่มพูนขึ้น จะได้เป็นเครื่องมือทดสอบหรือเปรียบเทียบกับเอกสารอื่นๆ ที่มีตีพิมพ์ไว้แล้ว ขณะนี้หนังสือชุดประชุมพงศาวดารของหอสมุดแห่งชาติ มีอยู่แล้ว ๘๐ ภาค* เป็นผลงานต่อเนื่องกันมากกว่า ๕๐ ปี (นับแต่ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๕๗) ทางเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติก็คงขวนขวายหาเอกสารมาแปลและตีพิมพ์ต่อไปเรื่อยๆ ส่วนคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ฯ ซึ่งออกวารสาร "ป.อ.ป." หรือเอกสารประวัติศาสตร์และโบราณคดี เท่าที่จัดพิมพ์เอกสารออกมาจำนวนยังน้อยนัก และที่น่าเสียดายก็คือล่าช้าเหลือเกิน ไม่ทันใจคนรุ่นใหม่ซึ่งมีความกระตือรือร้นอยากรู้อยากศึกษาค้นคว้าเปรียบเทียบ ความใจเร็วใจร้อนนี้ดูจะเป็นสัญลักษณ์ของคนรุ่นนี้ทั่วไป ส่วนเสียก็มีแต่ส่วนดีก็พอมองเห็น ท่านผู้ใหญ่จึงควรจะเห็นใจในความรุ่มร้อนของคนหนุ่มสาว และช่วยเหลือจัดให้ตีพิมพ์เอกสารออกมาให้เร็วขึ้นสักหน่อย ข้าพเจ้าจำได้ว่า เมื่อเดือนสิงหาคมปีที่แล้ว ข้าพเจ้านำเอกสารภาษาไทยมาจากเมืองเชียงใหม่ มอบให้เลขานุการของคณะกรรมการฯ รวม ๕ เรื่อง มีตำนาน

---

* ปัจจุบันมีถึงภาค ที่ ๘๑ – บ.ก.

พระธาตุเมืองหริภุญชัย ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ตำนานสุวรรณโคมคำ ตำนานโยนก และตำนานเชียงแสน (ต่อมาในเดือนกันยายน ข้าพเจ้านำตำนานเมืองปัตตานีมามอบให้อีก) ตำนานเหล่านี้ นายสงวน โชติสุขรัตน์ กราบไหว้พระภิกษุสงฆ์ทางเมืองเชียงใหม่ให้ช่วยถอดออกมาเป็นภาษาไทย จากตัวหนังสือและภาษาล้านนา และยังช่วยกันสอบทานจนพอเชื่อถือได้ แต่จนบัดนี้ ก็ยังไม่มีวี่แววว่าเมื่อไรคณะกรรมการฯ จึงจะตีพิมพ์ออกมา บางตำนานกรมศิลปากรเคยตีพิมพ์มาแล้ว แต่คงเป็นคนละสำนวน ถ้าที่ได้มาใหม่มีการตีพิมพ์ขึ้นก็จะเป็นเครื่องมือให้ได้สอบทานกับสำนวนเดิมเพื่อแสวงหาความจริง เรามีการเร่งรัดพัฒนากันหลายสาย หลายแขนงในด้านเศรษฐกิจ แต่ในด้านประวัติศาสตร์และตำนานของบ้านเมือง เราก็ควรจะมีการเร่งรัดกันบ้าง อย่างน้อยก็ในด้านการพิมพ์เอกสารต่างๆ ขึ้นไว้ศึกษาเปรียบเทียบ ประวัติศาสตร์ของชาติไทยจึงจะเปลี่ยนโฉมจาก "คำบอกเล่า" มาเป็นโฉมใหม่ซึ่งอิงวิทยาศาสตร์ คือ มาเป็นประวัติศาสตร์ที่มีหลักฐานข้อเท็จจริงสนับสนุน เราจะปล่อยให้เศรษฐกิจของประเทศ คือ ร่างกายเติบโต แต่ประวัติศาตร์ วัฒนธรรม คือศีรษะเล็กหลิมอยู่อย่างเดิม หรือฟูบวมด้วยของเละเหลว นิยายนิทาน

ก็จะเป็นภาพของชาติที่มีลักษณะไม่น่าดูน่าชม ไม่เป็นสิริมงคลแก่ตัวเองหรือผู้พบเห็นอย่างยิ่ง ร่างกายและศีรษะควรได้รับการเร่งรัดพัฒนาพร้อมๆ กันไปฉันใด เศรษฐกิจและประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ก็ควรได้รับการเร่งรัดพัฒนาพร้อมๆ กันไปฉันนั้น

เมื่อเริ่มเขียนเรื่อง "สอบศักราชปีรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ" และนำส่งบรรณาธิการนิตยสารศิลปากร เป็นเดือนมิถุนายน ศกนี้ เฉพาะเนื้อเรื่องมีข้อความกว่า ๔๐ หน้ากระดาษพิมพ์ จะนำลงในนิตยสารให้จบในฉบับเดียวไม่เหมาะสม บรรณาธิการจึงแบ่ง เป็น ๓ ตอน ตอนละราว ๑๕ หน้า เริ่มพิมพ์แต่ฉบับประจำเดือนกรกฎาคม ๒๕๑๐ มาจบตอน ๓ เอาฉบับประจำเดือนพฤศจิกายน ๒๕๑๐ ซึ่งก็เท่ากับยืดเวลาให้ข้าพเจ้าได้ทดสอบข้อเขียนให้รัดกุมยิ่งขึ้น เรื่องต่างๆ ซึ่งขัดแย้งกันระหว่างหลักฐานกับข้อความในพระราชพงศาวดาร ข้าพเจ้าก็ได้กล่าวไว้แล้วจะไม่ขอกล่าวซ้ำอีก แต่มีอยู่เรื่องหนึ่ง คือ ในหมายเหตุ ๑ (รัชกาลสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์มีหรือไม่?) ซึ่งข้าพเจ้าจำต้องนำมากล่าวในตอนท้ายนี้ เพื่อให้เรื่องแจ่มกระจ่าง เพื่อความสะดวกแก่ท่านทั้งหลายได้พิจารณา

หลักฐานภาษาฮอลันดาของ Cornelius Van Nyenrode และ Martin Hautman (หน้า ๙๐) ลงวันที่ ๓ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๑๒ ที่ปรากฏในหนังสือของอิวาโอะ หน้า ๒๐๑—๒๐๓ มีข้อความสำคัญว่า "พระมหากษัตริย์ถูกลอบยิงด้วยอาวุธปืน ในพระบรมมหาราชวังขณะที่ทรงบรรทมอยู่" แต่เพราะเอกสารนี้มิได้บอกให้ชัดลงไปว่าท่านเสด็จสวรรคตหรืออย่างไร ข้าพเจ้าจึงได้ตีความหมายไปว่า พระองค์สิ้นพระชนม์ทันทีจากการถูกลอบปลงพระชนม์ครั้งนั้น

แต่ในเอกสารฮอลันดาของบุคคลชื่อเดียวกันทั้งสองท่าน เก็บไว้ที่หอสมุดแห่งชาติท่าวาสุกรี (ในห้อง Rare-Books ชั้น ๔) ลงข้อความอย่างเดียวกันไว้ แต่มีข้อความเพิ่มเติมไปว่า "he was not mortally wounded" คือพระองค์ทรงได้รับบาดเจ็บแต่ไม่ถึงกับสิ้นพระชนม์และยังลงข้อความต่อไปว่า ต่อมาพระองค์ให้ลงพระราชอาญาแก่ผู้คิดร้ายและพวกพ้องโดยทั่วหน้ากัน เอกสารนี้จึงทำให้การตีความหมายของข้าพเจ้าผิดพลาดไปชนิดกลับหน้ามือเป็นหลังมือ การตีความหมายจากเอกสารนี้ในลำดับต่อไปก็คือว่า กษัตริย์ซึ่งถูกลอบยิงด้วยอาวุธปืนในพระบรมมหาราชวังในวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑ ก็คือสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมนั่นเอง พระองค์เริ่มครองราชย์แต่ ค.ศ. ๑๖๑๐ ถูกลอบยิงเมื่อ

ค.ศ. ๑๖๑๑ ทรงได้รับบาดเจ็บไม่ถึงสิ้นพระชนม์ยังคงครองราชย์สืบต่อไปได้อีกนานจนถึง ค.ศ. ๑๖๒๘ จึงเสด็จสวรรคตใน ค.ศ. ๑๖๒๘ การสืบครองราชย์ของพระองค์ต่อจากสมเด็จพระเอกาทศรถจึงเป็นอันยุติตามหลักฐานของ Peter Floris และการเสด็จสวรรคตของพระองค์ ใน ค.ศ. ๑๖๒๘ จึงเป็นไปตามหลักฐานของวันวลิต ศิริรวมอายุรัชกาลของพระองค์ก็ได้ ๑๙ ปี คือ แต่ ค.ศ. ๑๖๑๐ ถึง ค.ศ. ๑๖๒๘

ก็เมื่อข้อเท็จจริงตามเอกสารของผู้รู้เห็นเหตุการณ์ในเวลานั้นเป็นเช่นนี้ ก็ทำให้เกิดปัญหาขึ้นว่า ถ้าความจริงเป็นเช่นนี้ รัชกาลของสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์จะไม่มีหรือ? ถ้ารัชกาลนี้ไม่มี เหตุใดผู้แต่งพระราชพงศาวดาร จึงนำเอาพระองค์เข้ามาอยู่ในอันดับผู้ครองกรุงศรีอยุธยาด้วยพระองค์หนึ่ง

ปัญหาข้อนี้ข้าพเจ้ามีเวลาใคร่ครวญอยู่ ๒—๓ เดือน คิดกลับไปกลับมาตามหลักฐานต่าง ๆ ที่มีอยู่ ข้าพเจ้ามาติดใจเอกสารฮอลันดาของ Sprinckel ซึ่งปรากฏในหนังสือของ Satow หน้า ๒๐๕ เอกสารฉบับนี้เล่าเหตุการณ์ตอนต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมไว้ว่า "มีแผนการณ์ที่จะยึดครองกรุงศรีอยุธยา แต่ทำไปไม่สำเร็จขณะที่สมเด็จพระเอกาทศรถยังทรงพระชนม์อยู่ แต่เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคต

แล้ว (ใน ค.ศ. ๑๖๑๐) หัวหน้าขบถคือออกพระนายไวย-วรนารถ ก็เริ่มดำเนินการเพื่อจะขึ้นเถลิงราชย์เป็นกษัตริย์ แต่ประชาชนไม่นิยมด้วย ต่างพากันฝักใฝ่เข้าข้างราชบุตรของกษัตริย์ · ราชบุตรของกษัตริย์จึงได้ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน[๒๖] พวกฮอลันดาเองก็เข้าข้างพระราชบุตร สู้รบกับพวกออกพระนายไวรวรนารถ ราชบุตรของกษัตริย์สวรรคต พระอนุชาองค์เล็กจึงได้ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน....." ข้อความที่ขีดเส้นใต้ที่ Footnote ทำให้น่าเชื่อว่าท่านผู้นั้นคือสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์ คือพระองค์ได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ตามหลักฐานของ Sprinckel แต่จะได้ขึ้นครองอยู่กี่วัน Sprinckel มิได้

---

๒๖ The plot could not be carried into execution as long as the King lived, but as soon as he was dead, the aforesaid Okpranaiwai intended to have himself crowned King, and proclaimed ruler of the country, But most of the townspeople helped the King's son, so that *he was crowned King*... The King's son afterwards lost his life, and his life, and his youngest brother obtained the Kingdom or crown....." Sprinckel Dutch agent in Siam

From SATOW's *Notes on the Intercourse between Japan & Siam*....., Yokohama, 1885 p. 205

กล่าวไว้ พระองค์จะได้ขึ้นครองถึง ๑ ปี กับ ๒ เดือน ดัง พระราชพงศาวดารว่าไว้ หรือน้อยกว่านั้นเราไม่มีทางทราบ แต่ทำให้เชื่อมั่นว่าพระองค์ได้ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ ได้ถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระราชบิดาดังพระราชพงศาวดารว่าไว้ และปัจฉิมวาจาของพระองค์ที่ว่า "เวราแล้วก็ตาม เลิกแต่อย่าให้ลำบากเลย" ก็คงจะสมจริงตามที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร พระองค์คงถูกพวกขบถปลงพระชนม์ คือพวกออกพระนายไวยวรนารถ ไม่ใช่สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมผู้เป็นอนุชา ดังพระราชพงศาวดารว่าไว้ แต่โอรสของสมเด็จพระเอกาทศรถยังมีอยู่อีก ๓ พระองค์ ดังวันวลิตได้ระบุพระนามให้ไว้คือ พระอินทราชา พระศรีศิลป์ และพระองค์ทอง การสู้รบระหว่างพระราชบุตรกษัตริย์กับพวกขบถคงยังดำเนินต่อไปจนในที่สุดพวกขบถต้องพ่ายแพ้ พระอินทราชาได้ขึ้นครองราชสมบัติ และท่านผู้นี้เอง คือ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

ถ้าการสอบสวนดังว่าตรงกับความเป็นจริงในเรื่องราวครั้งนั้น รัชกาลพระศรีเสาวภาคย์ก็ต้องมีตามหลักฐานคนชาติฮอลันดา ชื่อ Sprinckel แต่อายุรัชกาลของพระองค์คงสั้น แล้วผู้ที่ได้ครองราชย์สืบต่อมาคือสมเด็จพระเจ้าทรง-

ธรรมซึ่งหลักฐานทั้งของฮอลันดาของอังกฤษระบุชัดว่าเป็นโอรสองค์หนึ่งของสมเด็จพระเอกาทศรถ

เป็นอันว่าเรื่อง "สอบศักราชปีรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ" ก็ยุติลง โดยผนวกเรื่องราวในรัชกาลสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สมเด็จพระเชษฐาธิราช สมเด็จพระอาทิตยวงศ์ และ ๑๒ ปีแรกในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองปรากฏอยู่ในบทความนี้ด้วย ข้าพเจ้ามีเจตนาจะเสนอบทความนี้เป็นบรรณาการแก่ผู้ใฝ่ใจในวิชาประวัติศาสตร์ไทย ขอให้นิสิตนักศึกษาจงอ่านดูด้วยใจเป็นธรรม ทดสอบดูตามอัธยาศัย ส่วนจะเชื่อตามข้อเสนอของข้าพเจ้าหรือไม่เชื่อก็เป็นสิทธิของท่าน ขออุทิศบทความนี้เป็นดอกไม้ธูปเทียนบูชาแด่ดวงวิญญาณ "พระบิดาประวัติศาสตร์ไทย" สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ผู้ทรงกรุยทางไว้เป็นอันมาก เพื่อวิชาประวัติศาสตร์ไทยจะได้เจริญพัฒนาขึ้นตามลำดับ ความจริงในอดีตจะเป็นอย่างไรก็ขึ้นอยู่ที่เอกสารหลักฐานของผู้รู้เห็นเขียนขึ้นไว้ ถ้าผู้บันทึกเอกสารทำขึ้นไว้โดยยึดถือความจริงเป็นที่ตั้งและผู้ศึกษาทดสอบเอกสารนั้นด้วยความปรารถนาใฝ่รู้ความจริง ความจริงก็จะเป็นอมตะ ไม่ว่าใครจะเชื่อหรือไม่ก็ตาม

ปัจฉิมลิขิต

เกี่ยวกับคำ umper ซึ่งผู้เขียนเสนอว่าเป็นคำอังกฤษ คือ umpire แปลว่าผู้ชี้ขาด ใช้ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สำหรับตำแหน่งหัวหน้าหมู่บ้านชาวต่างประเทศในกรุงศรีอยุธยานั้น

ได้สอบถามผู้เชี่ยวชาญภาษาเขมร คือ มหาฉ่ำ ทองคำวรรณ ว่า คำว่า "อำเภอ" มีใช้ในภาษาเขมรหรือไม่ มหาฉ่ำ ตอบมาว่า เขมรใช้คำ สฺรุก (ซฺรก) โบราณ แปลว่าเมือง และคำว่า "นายอำเภอ" เขมรใช้คำว่า เจาหวายสฺรุก ถ้าจะถามคนเขมรว่าอยู่อำเภอไหน เขาใช้คำว่าเนาสฺรุกณา

เป็นอันว่าคำ "อำเภอ" เขมรไม่มีใช้ ข้อเสนอของผู้เขียนที่ว่าคำ "อำเภอ" น่าจะมาจากคำอังกฤษ umpire จึงเป็นข้อเสนอที่น่าใคร่ครวญดู.

พิมพ์ครั้งแรกใน นิตยสารศิลปากร ปีที่ ๑๐ เล่ม ๒—๔ กรกฎาคม—พฤศจิกายน ๒๕๑๐

การต่างประเทศในแผ่นดิน

พระเอกาทศรถ

รัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถเริ่มและสิ้นสุดในปีใดนั้น เราจะพึ่งพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ฯ ไม่ได้ เพราะพระราชพงศาวดารฉบับนั้นจบข้อความลงในปีมะโรง จุลศักราช ๙๖๖ เป็นปีที่พระนเรศวรมหาราชจะยกทัพหลวงไปเอาเมืองอังวะ ต้นฉบับก็หมดลงเพียงนั้น ซึ่งก็ยังอยู่ในรัชกาลพระนเรศวรมหาราช ส่วนพระราชพงศาวดาร

ฉบับอื่น ๆ คือฉบับ พันจันทนุมาศฯ ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ฯ ฉบับปรมานุชิตฯ ฉบับพระราชหัตถเลขาฯ ต่างก็ลงศักราชร่วมกันว่า รัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ เริ่มแต่ปีมะเส็ง จุลศักราช ๙๕๕ ลงไว้เช่นนี้เหมือนกันทั้ง ๔ ฉบับ ซึ่งขัดแย้งกับศักราชในฉบับหลวงประเสริฐฯ ไปหนึ่งรอบคือ ๑๒ ปี การสอบสวนศักราชรัชกาลต่าง ๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีท่านผู้ใหญ่หลายท่านได้ทำกันไว้ ต่างแสดงตัวเลขศักราชตรงกันว่า รัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถนั้น เริ่มแต่ปีมะเส็ง จุลศักราช ๙๖๗ หรือพุทธศักราช ๒๑๔๘ และสิ้นสุดรัชกาลในปีมะแม จุลศักราช ๙๘๒ หรือพุทธศักราช ๒๑๖๓ รวมปีรัชกาล ของพระองค์ได้ ๑๕ ปี ไม่ใช่ ๗ ปี ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารทั้ง ๔ ฉบับนั้นระบุเอาไว้*

เมื่อเราทราบปีรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นยุติเช่นนี้แล้ว เราก็มีเครื่องมือที่จะเอาไปเทียบเคียงกับประวัติศาสตร์ประเทศอื่น ๆ เพื่อจะทราบว่าในรัชกาลของพระองค์

* ปีครองราชสมบัติของพระเอกาทศรถ ที่ยอมรับกันในปัจจุบันคือ ๕ ปีเศษ (พ.ศ. ๒๑๔๘-๒๑๕๓) ตามการสอบค้นหลักฐานของ คจ. ขจรสุขพานิช ดังนั้นเหตุการณ์หลายอย่างจึงเปลี่ยนไป ไม่ใช่เกิดขึ้นในแผ่นดินพระเอกาทศรถ แต่ถึงกระนั้นเรื่องนี้ยังมีคุณค่าในหลายด้าน จึงนำมารวบรวมไว้ บ.ก.

ท่านนั้นเจ้าผู้ปกครองประเทศต่าง ๆ ทั้งที่อยู่ใกล้เคียงและที่อยู่ห่างไกล (ทว่ามีการติดต่อสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา) ว่าเป็นใคร จากการสอบสวนเทียบเคียงดังกล่าวจะได้ผลดังนี้

๑. ประเทศพม่า

พระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงสิ้นพระชนม์ ณ เมืองตองอู จึงเกิดการสู้รบแย่งชิงความเป็นใหญ่ระหว่างเมืองตองอูกับเมืองอังวะ พระเจ้ากรุงอังวะเป็นฝ่ายมีชัย ครอบครองบ้านเมืองได้ไม่นานก็สิ้นพระชนม์ พระราชโอรสได้ขึ้นเป็นพระเจ้าอังวะในพุทธศักราช ๒๑๔๘ อันเป็นปีเริ่มรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถ พระเจ้าอังวะพระองค์นี้ทรงพระนามว่า พระมหาธรรมราชา หรือ Anaukpetlun ทรงตีได้เมืองแปร ปราบนัดจินหน่องเมืองตองอู และเดอบริโตฝรั่งโปรตุเกส เจ้าเมืองสิเรียม แล้วตั้งเมืองหงสาวดีเป็นราชธานี ในพุทธศักราช ๒๑๕๖ พระมหาธรรมราชาองค์นี้ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเป็นพระอัยกาธิราช และมีบทบาทขับเคี่ยวกับสมเด็จพระเอกาทศรถ แย่งเมืองเชียงใหม่และบรรดาหัวเมืองมอญ ดังจะปรากฏต่อไปในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ

๒. ประเทศเขมร

เจ้าศรีสุพรรณมาธิราช อนุชาพระยาละแวก มาอยู่กรุงศรีอยุธยาได้ ๑๑ ปี สมเด็จพระเทวีเมืองเขมรทูลขอไปครอบครองประเทศ พระนเรศวรก็โปรดให้ตามคำขอนั้นแต่ปีเถาะ พ.ศ. ๒๑๔๖ เจ้าศรีสุพรรณมาธิราชจึงได้อภิเษกเป็นเจ้ากรุงกัมพูชา เป็นเจ้าประเทศราชขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยาตลอดรัชกาลพระเอกาทศรถจึงไม่มีเรื่องยุ่งยากทางด้านเขมร

๓. ประเทศลาว

เมื่อพระไชยเชษฐาพระเจ้าล้านช้างพ่ายแพ้แก่กองทัพพม่าแล้ว บ้านเมืองลาวก็ตกอยู่ในการครอบครองของกองทัพพม่าจวบจน พุทธศักราช ๒๑๔๕ พระเจ้าแผ่นดินพม่าจึงให้เจ้าหน่อเมืองลูกพระไชยเชษฐามาเป็นเจ้าล้านช้างเป็นประเทศราชขึ้นกับประเทศพม่า ครั้นเจ้าหน่อเมืองสิ้นพระชนม์ เจ้านายอื่น ๆ ได้ขึ้นครองแผ่นดินสืบมา พงศาวดารล้านช้างมิได้ระบุเหตุการณ์เกี่ยวข้องกับกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถเลย แต่จดหายเหตุหอสมุดวชิรญาณระบุไว้ว่า ในแผ่นดินพระเอกาทศรถ พระเจ้าล้านช้างยกทัพลงมาตั้งมั่นอยู่ ณ เมืองลพบุรี โดยมีพระเจ้าฝ่ายหน้าแห่งกรุงศรีอยุธยาเป็นแม่กอง สมเด็จพระเอกาทศรถทรงยกทัพออก

ไปและเกณฑ์ให้ชาวฮอลันดาเข้าช่วยในการยิงปืนใหญ่ ซึ่งพระเจ้าฮอลันดาประทานมาให้ แต่การรบพุ่งยังไม่ทันเกิดขึ้น พระยาล้านช้างก็ยกทัพรีบหนีไป ความดังกล่าวนี้ไม่ปรากฏในพงศาวดารล้านช้าง ส่วนพระราชพงศาวดารของเรามีข้อความลงไว้ว่า พระยาล้านช้างให้ราชทูตอุปทูตถือพระราชสาส์นและเครื่องบรรณาการมาถวาย ขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร สมเด็จพระเอกาทศรถก็ทรงพระกรุณาให้ทูตล้านช้างได้เข้าเฝ้า และจัดให้เลี้ยงดูแขกเมือง และพระราชทานรางวัลโดยขนาด ส่วนข้อความที่เกี่ยวกับพระเจ้าฝ่ายหน้าดังจดหมายเหตุฮอลันดาระบุว่าเข้าช่วยพระยาล้านช้างนั้น พระราชพงศาวดารระบุเรื่อง "พระมหาอุปราชเสวยยาพิษทิวงคต" ความข้อนี้ทำให้สงสัย เพราะเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับพระเจ้าฝ่ายหน้าหรือพระมหาอุปราชพระองค์นี้สับสนอยู่ เรื่องต่าง ๆ จัดเรียงเสียใหม่ได้ดังนี้

(๑) พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ระบุว่า "ทัพพระเจ้าฝ่ายหน้าเสด็จไปเอาเมืองขอมได้" ใน พ.ศ. ๒๑๔๖ (รัชกาลพระนเรศวร)

(๒) พระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ ระบุว่า "สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระมหาธรรมราชายกทัพไปช่วยเขมร ตีทัพพระยาออนแตก" (รัชกาลพระนเรศวร)

(๓) จดหมายเหตุฮอลันดาระบุว่า "พระเจ้าฝ่ายหน้าเข้าข้างพระยาล้านช้าง" (รัชกาลพระเอกาทศรถ)

(๔) พระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ ระบุว่า "เจ้าฟ้าสุทัศน์ พระราชโอรสองค์ใหญ่ในตำแหน่งพระมหาอุปราช กราบทูลพระกรุณาว่าขอพิจารณาคนออก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่าจะเป็นขบถหรือ พระมหาอุปราชมีความกลัวสมเด็จพระราชบิดาเป็นกำลัง ออกจากที่เฝ้าเสวยยาพิษสวรรคต" (รัชกาลพระเอกาทศรถ)

เมื่อพิจารณาตามเรื่องราวดังนี้แล้ว ก็ทำให้เชื่อได้ว่าพระเจ้าฝ่ายหน้าคือเจ้าฟ้าสุทัศน์ เป็นพระมหาอุปราชในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ แต่ท่านจะเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ของพระเอกาทศรถสมจริงดังพระราชพงศาวดารระบุไว้หรือก็ยังเคลือบแคลงอยู่ เพราะถ้าเจ้าฟ้าสุทัศน์เป็นพระราชโอรสสมเด็จพระเอกาทศรถสมจริง เหตุไฉนเจ้าฟ้าสุทัศน์จึงไปเป็นไส้ศึกเข้าข้างพระยาล้านช้าง ? และตามหลักฐานพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ๆ ท่านก็ทรงเป็นพระมหาอุปราชมาแต่แผ่นดินพระนเรศวรแล้ว หรือท่านจะเป็นพระราชโอรสสมเด็จพระนเรศวรได้ไหม ? ความข้อนี้ยังเคลือบแคลงอยู่

๔. ล้านนาไทย

เมื่อสมเด็จพระนเรศวรสวรรคตแล้ว พงศาวดารโยนกมิได้ระบุเหตุการณ์อย่างใดเลยตลอดรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ แต่จดหมายเหตุของอังกฤษและโปรตุเกส ระบุว่าพระมหาธรรมราชาหรืออีกนัยหนึ่งพระเจ้าอังวะ ได้สู้รบขับเคี่ยวกับกองทัพกรุงศรีอยุธยาหลายปีเพื่อแย่งเมืองเชียงใหม่ ทั้งกรุงอังวะและกรุงศรีอยุธยา ต่างก็ส่งคณะทูตไปขอให้โปรตุเกสเข้าช่วยตนรบพุ่ง ฝ่ายโปรตุเกสมัวรีรอจะขอผลประโยชน์จากฝ่ายพม่าก่อน ถ้าไม่ได้ดังประสงค์จึงจะหันมาพิจารณาข้อเสนอของไทย พระเจ้าอังวะคงจะทรงชั่งตรองดูเห็นว่าฝ่ายโปรตุเกสจะเอาประโยชน์จากเมืองยะไข่ไปก่อนแล้วจึงจะมาช่วยพม่ารบพุ่งไทย ผลเสียเบ็นของเห็นได้ชัดแน่นอน แต่ผลดียังเป็นเรื่องอนาคต จึงทรงยอมปรองดองกับกรุงศรีอยุธยา ถอยทัพไปจากล้านนาไทยโดยเลิกรบพุ่งกัน ความเช่นว่านี้ พระราชพงศาวดารของเรามิได้กล่าวไว้ และก็ไม่ได้กล่าวความสิ่งใดเลยเกี่ยวกับทางด้านล้านนาไทยจนตลอดรัชกาล ส่วนพงศาวดารพม่านั้นระบุว่า พระเจ้าอังวะยกทัพมายึดเมืองเชียงใหม่ได้ในพุทธศักราช ๒๑๕๘

และส่งคณะทูต ไปยังเมืองกัวเพื่อเจรจากับโปรตุเกส แต่เมื่อคณะทูต โปรตุเกส ได้เข้ามาขอเฝ้าพระองค์ ณ กรุงอังวะ พระองค์กลับไม่โปรดรับรองคณะทูตนั้น ส่วนความที่ว่าพระองค์ทรงยอมถอยทัพออก ไปจากเมืองเชียงใหม่ก็มิได้ระบุไว้เช่นเดียวกัน

๕. หัวเมืองมลายู

ตั้งแต่พวกโปรตุเกสได้เมืองมะละกาแต่พุทธศักราช ๒๐๕๔ ก็ส่งคณะทูตเข้ามาทำสัมพันธไมตรีกับกรุงศรีอยุธยาและกรุงหงสาวดี จนเมื่อพวกพม่ามาครอบครองกรุงหงสาวดีครั้งพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ ทหารโปรตุเกสก็สมัครเข้าเป็นทหารอาสาให้พม่าและก็ให้แก่ไทยด้วย ส่วนหัวเมืองอื่นๆ เช่น ยะโฮร์ ไทรบุรี โปรตุเกสหาได้ควบคุมไปถึงไม่ ทางเมืองยะโฮร์ก็ทำการสู้รบกับเมืองอะเจในเกาะสุมาตรา ต่างฝ่ายต่างก็ส่งคณะทูตไปขอให้โปรตุเกสช่วยตน เหตุการณ์เป็นเช่นนี้ตลอดรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ครั้นถึงพุทธศักราช ๒๔๑๙ อันเป็นปีที่ ๒ ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ฮอลันดาก็ทำสัญญาร่วมรบเข้าข้างยะโฮร์ ทางฝ่ายเมืองอะเจก็กลับเข้าข้างยะโฮร์ รุมรบโปรตุเกสเพื่อแย่ง

เมืองมะละกา แต่โปรตุเกสก็ยังคงยึดเมืองมะละกาเป็นที่มั่นได้ตลอดรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ และรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม ขณะนั้นฮอลันดากำลังเป็นชาติมีอำนาจ และในที่สุดก็ยึดเมืองมะละกาไปได้ในรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง เมื่อพุทธศักราช ๒๑๘๔

๖. หมู่เกาะชวา

ฮอลันดาเริ่มเข้ามามีบทบาทในหมู่เกาะชวา ในแผ่นดินพระนเรศวรมหาราช โปรตุเกสพยายามต่อสู้ขับไล่แต่ก็ไม่สำเร็จ จึงเสียเมืองบันตัมแก่ฮอลันดา ในพุทธศักราช ๒๑๔๔ ในปีต่อมาฮอลันดาก็ตั้งบริษัทค้าขายขึ้น ทรัพย์สมบัติและเรือกำปั่นค้าขายของบริษัทฮอลันดามีมากมาย มหาศาลเมื่อเทียบกับบริษัทค้าขายของอังกฤษ ซึ่งก็ตั้งบริษัทขึ้นไล่เลี่ยกันนั้น บริษัทฮอลันดามีทุนมากกว่าถึง ๘ เท่า ผู้สร้างอาณาจักรฮอลันดาขึ้นในหมู่เกาะชวามีนามว่าคูน (Jan Pieterszoon Coen) ท่านผู้นี้เป็นผู้วางนโยบายแผ่ขยายอิทธิพลของฮอลันดาในหมู่เกาะชวาเป็นปึกแผ่นถาวรสืบมา

๗. ประเทศจีน

การติดต่อกับประเทศจีนนั้น ไทยได้เริ่มมีขึ้นตั้งแต่ตั้งตัวเป็นปึกแผ่นได้เมื่อครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี แล้วก็มีการติดต่อเรื่อยมาในยุคกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีการส่งคณะทูตไปเมืองจีน และพระเจ้าฮ่องเต้ทรงส่งคณะทูตจีนมากรุงศรีอยุธยาแทบทุกรัชกาลก็ว่าได้ แม้ในแผ่นดินพระมหาธรรมราชาธิราช ขณะที่กรุงศรีอยุธยายังอยู่ใต้การครอบครองของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ไทยก็ยังส่งคณะทูตไปเฝ้าพระเจ้ากรุงปักกิ่งถึง ๒ ครั้ง เฉพาะในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถนั้น หลักฐานทางฝ่ายจีนบันทึกไว้ว่า ราชทูตไทยจากกรุงศรีอยุธยาไปเจริญทางพระราชไมตรี ณ กรุงจีน ๓ ครั้ง คือเมื่อพุทธศักราช ๒๑๕๔ พุทธศักราช ๒๑๖๐ และพุทธศักราช ๒๑๖๒

เรื่องการส่งทูตไปกรุงจีน นักประวัติศาสตร์ฝรั่งให้เกณฑ์วินิจฉัยไว้ว่า ถ้าประเทศใดส่งคณะทูตไปเยี่ยมคำนับพระเจ้ากรุงจีน ก็ให้ถือว่าประเทศนั้นประกาศเอกราชและมีอิสรภาพแล้ว พิจารณาตามเกณฑ์นี้ พระมหาธรรมราชาธิราชทรงส่งคณะทูตไปกรุงจีน เมื่อปีระกา จุลศักราช ๙๓๕ ครั้งหนึ่ง เมื่อปีขาล จุลศักราช ๙๔๐ ครั้งหนึ่ง ส่วนพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองสิ้นพระชนม์ต่อมาเมื่อปีมะเส็ง จุลศัก-

ราช ๙๔๓ เช่นนี้จะหมายความว่า พระมหาธรรมราชาฯ ทรงประกาศเอกราชในขณะที่พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองยังทรงพระชนม์อยู่หรือ ? กรุงศรีอยุธยาขณะนั้นก็ยังไม่มีกำลังเป็นปึกแผ่น เพราะต่อมาในปีที่พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองสิ้นพระชนม์ ไทยเรายังป้องกันเมืองเพชรบุรีไว้ไม่ได้ จึงเสียเมืองเพชรบุรีแก่พระยาละแวก เกณฑ์วินิจฉัยของนักประวัติศาสตร์ฝรั่งข้อนี้จึงไม่เห็นสมจริง

๘. ประเทศญี่ปุ่น

ชาวญี่ปุ่นได้คุมเรือออกมาแสวงหาโชคลาภตามหัวเมืองชายทะเลทางฝั่งแหลมมลายูนานมาแล้ว แต่มาเริ่มก่อเหตุร้ายมีหลักฐานขึ้นในปลายรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช คือ โจมตีเรือค้าขายอังกฤษ และฆ่านายเรืออังกฤษตายเมื่อพุทธศักราช ๒๑๔๘ ที่เมืองปัตตานี เรื่องออกพระเสนาภิมุขนำอาสาญี่ปุ่นเข้าในกองทัพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชคราวทรงกระทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาตามที่พระราชพงศาวดารได้บรรยายเอาไว้นั้นอาจจะเป็นจริงก็ได้ แต่ออกพระเสนาภิมุขผู้นี้คงไม่ใช่ยามาดา ผู้เรืองนามเป็นแน่ เพราะปรากฏหลักฐานว่า ยามาดานั้นเมื่อตันแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมยังเป็นเพียงออกขุนไชยสุระ นายอำเภอหมู่บ้านชาวญี่ปุ่นท่านมาได้เป็นออกญาเสนาภิมุขเอาในปลายแผ่นดิน

พระเจ้าทรงธรรม ส่วนการสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับประเทศญี่ปุ่นนั้น เริ่มในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และมากระชับสนิทแน่นแฟ้น มีการส่งคณะทูตอัญเชิญพระราชสาส์น ไปมาต่อกันในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ กับ โชกุน อิเอยาสุ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๘ และโชกุน ฮิเดตาดา เมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๙

๕. ประเทศสเปน

โปรตุเกสยึดเมืองกัวได้ในพุทธศักราช ๒๐๕๓ ส่วนสเปนก็ยึดได้หมู่เกาะฟิลิปปินส์เมื่อพุทธศักราช ๒๑๐๗ (อีก ๔ ปีต่อมา พระมหาจักรพรรดิสวรรคต พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองก็ตีได้กรุงศรีอยุธยา) สเปนและโปรตุเกสรวมราชบัลลังก์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชา โดยมีพระเจ้าดอนฟิลิปที่ ๒ เป็นพระมหากษัตริย์ ครั้นต่อมาในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทูตสเปนจากกรุงมนิลาได้เข้ามาทำสัญญาทางพระราชไมตรี ในปีต่อมาผู้สำเร็จราชการเมืองมนิลา ได้ส่งคณะทูตเข้ามากรุงศรีอยุธยาอีก มามีเรื่องเกิดรบพุ่งกับฝ่ายไทยในลำน้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่นั้นมาตลอดเวลา ๘๐ ปี ผู้สำเร็จราชการกรุงมะนิลาก็ไม่ได้ส่งทูตเข้ามาอีกจนถึงแผ่นดินพระเจ้าท้ายสระ ส่วนทางกรุงกัมพูชานั้น สเปนโดยผู้สำเร็จราชการ

กรุงมะนิลาทำการสัมพันธ์สนิทแน่นแฟ้น และยังมีจดหมายเหตุสเปนระบุว่า เมื่อคราวสมเด็จพระนเรศวรทรงตีได้เมืองละแวกนั้น พระยาละแวกหนีไปได้ทางแดวันลาว ซึ่งก็เป็นการยืนยันข้อความที่ปรากฏในพงศาวดารเขมรว่า พระบรมราชา (พระยาละแวก) พาพระมเหสี และพระราชบุตรทั้งสองหนีไปอยู่เมืองศรีส่อชอ แล้วเสด็จไปอยู่เมืองลาว และสวรรคต ณ ที่เมืองลาวนั้น สมเด็จพระนเรศวรนำเจ้าศรีสุพรรณมาธิราชและราชบุตรมากรุงศรีอยุธยา

๑๐. ประเทศฮอลันดา

รัฐบาลฮอลันดาได้ส่งชาวฮอลันดาผู้หนึ่งชื่อ คอร์เนเลียส์ สเปกซ์ เป็นทูตเข้ามาเฝ้าสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และขอตั้งห้างการค้าขายขึ้น เมื่อพุทธศักราช ๒๑๔๗ อันเป็นปีสุดท้ายในรัชกาลของพระองค์ ต่อมาอีก ๓ ปี สมเด็จพระเอกาทศรถก็ทรงส่งคณะทูตไทยรวม ๑๖ คน โดยสารเรือฮอลันดานำเครื่องราชบรรณาการไปเฝ้าพระเจ้ากรุงฮอลันดา คณะทูตไทยได้ถึงประเทศฮอลันดา เมื่อวันที่ ๒ กันยายน พุทธศักราช ๒๑๕๑ และได้เข้าเฝ้าพระเจ้ามอริสแห่งราชวงศ์ออเรนจ์ทูตไทยคณะนี้ดูจะเป็นคนไทยคณะแรกที่เดินทางไปถึงทวีปยุโรป และได้นำปืนใหญ่แบบยุโรปเข้ามาใช้ในกองทัพของกรุงศรีอยุธยา

๑๑. ประเทศอังกฤษ

ชาวอังกฤษเข้ามาค้าขาย ในกรุงศรีอยุธยา ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ คือ เมื่อพุทธศักราช ๒๑๕๕ ขณะนั้นอังกฤษยึด ได้เมืองสุรัตทางฝั่งตะวันตกของอินเดีย และเมืองมัทราสทางฝั่งตะวันออก ทางอ่าวเบงกอลแล้ว เมื่อราชทูตอังกฤษเข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยานั้นตรงกับราชวงศ์สจ๊วต แผ่นดินพระเจ้าเยมส์ที่ ๑ และคณะทูต ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระ-เอกาทศรถ เมื่อวันที่ ๑๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๑๕๕ และได้ถวายพระราชสาส์นของพระเจ้าเยมส์ แด่สมเด็จพระเอกาทศรถด้วย ครั้นต่อมาอีก ๓ ปี ผู้อำนวยการห้างอังกฤษที่กรุงศรีอยุธยาจะเดินทางกลับประเทศอังกฤษ สมเด็จพระเอกาทศรถจึงทรงมีพระราชสาส์นมอบให้แก่คนอังกฤษผู้หนึ่งชื่อ Lucas Antheunis นำไปกราบทูลถวายพระเจ้าเยมส์ ที่ ๑ ความข้อนี้พระราชพงศาวดารมิได้กล่าวสิ่งใดไว้เลย และดูประหนึ่งจะไม่มีใครบันทึกจดจำเอาไว้ จึงในเวลาต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พวกอังกฤษที่เข้ามาค้าขายอยู่ในกรุงศรีอยุธยาถูกคนฝรั่งแต่เป็นข้าราชการไทยเยาะเย้ยเอาว่าจะให้ทางราชการไทยให้ความอุดหนุนให้เท่ากับอุดหนุนพวกฮอลันดาและพวกฝรั่งเศสได้อย่างไร ในเมื่อพวกฮอลันดาก็ดี พวกฝรั่งเศสก็ดี พระมหากษัตริย์แห่ง

ประเทศนั้น ๆ ได้ทรงฝากฝัง ให้พระเจ้าอยู่หัวทรงเมตตา อารักขา ส่วนพวกอังกฤษนั้นมีแต่จดหมายมาจากนายห้างที่เมืองมัทราส เมืองสุรัต หาได้มีพระราชสาส์นมาจากพระมหากษัตริย์อังกฤษไม่ ข้าราชการไทยผู้นำขณะนั้นมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงสุรสงคราม คือ Constantin Faulcon นั่นเอง

ในรัชกาลนี้ เงินปอนด์สเตอร์ลิง เทียบเท่าเงินไทย ๘ บาท

๑๒. ประเทศฝรั่งเศส

ชาวฝรั่งเศสยังไม่ได้เข้ามาในกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลนี้ จะมามีบทบาททางการทูตและการเมืองอีก ๖๐ ปีต่อมา คือในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จึงขอยังไม่กล่าวถึง ณ ที่นี้

๑๓. ประเทศสหรัฐอเมริกา

ในขณะที่กรุงศรีอยุธยามีการเจริญพระราชไมตรีกับนานาชาติ สมเด็จพระเอกาทศรถทรงส่งคณะทูตครบชุดให้ออกไปเจริญทางพระราชไมตรีอยู่เช่นนี้ สหรัฐอเมริกายังมิได้ตั้งเป็นประเทศ ต่อไปอีกนานกว่า ๑๕๐ ปีคนอังกฤษไปตั้งเมือง Virginia ขึ้นในแผ่นดินพระเอกาทศรถ เมื่อพุทธศักราช ๒๑๕๐ และทูตคนแรกจากสหรัฐอเมริกาชื่อ Edmund

Roberts เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับไทยก็ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๕ คือ หลังรัชกาลพระเอกาทศรถกว่า ๒๐๐ ปี

๑๔. ประเทศโปรตุเกส

สัมพันธไมตรีกับประเทศโปรตุเกส ได้เริ่มมีมานานแล้วในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เมื่อโปรตุเกสได้เมืองกัวในประเทศอินเดีย เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๓ แล้วก็รุดมายึดเมืองมะละกาทางแหลมมลายู เมื่อพุทธศักราช ๒๐๕๔ แม่ทัพโปรตุเกสจึงส่ง ดวต เฟอร์นันเด ให้เป็นทูตเข้ามาเปิดทางพระราชไมตรีกับฝ่ายไทย ทางกรุงศรีอยุธยาก็รับทางพระราชไมตรีนั้น ได้ส่งทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีที่เมืองมะละกา และต่อมาได้ส่งไปยังเมืองกัว ในประเทศอินเดียด้วย ชาวโปรตุเกสจึงได้เข้ามาค้าขายแพร่ศาสนา และรับอาสาช่วยรบพุ่งเป็นกองอาสาฝรั่งมาแต่ครั้งนั้นแล้ว 'บรเทศ' ซึ่งพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐระบุว่า ยิงปืนออกไปต้องญาณประเชียรขบถตายกับคอช้างในแผ่นดินพระมหาธรรมราชาธิราชนั้น เห็นจะเป็นฝรั่งชาติโปรตุเกสนี่เอง เพราะฝรั่งชาติอื่นยังหาได้เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาไม่ ถึงแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ พวกโปรตุเกสตกอยู่ในฐานะลำบาก เพราะเกิดมีฝรั่งอีก ๒ ชาติ

คือ ฮอลันดาและอังกฤษเข้ามาแข่งขัน เกิดการรบพุ่งกันในท้องทะเลเนือง ๆ แต่ขณะนั้นพวกฮอลันดามีทุนทรัพย์และเรือแพมากกว่าอังกฤษหลายเท่า โปรตุเกสจึงหมายหัวฮอลันดาว่าเป็นศัตรูคู่อาฆาต จึงพยายามกีดกัน ขับไล่ฮอลันดาอยู่เสมอ

ตามหลักฐานของโปรตุเกส ปรากฏว่า อุปราชเมืองกัวได้จัดส่งบาทหลวงโปรตุเกสชื่อ Francisco da Annuciacao ให้อัญเชิญสาส์นมาถวายขอกระชับทางพระราชไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเอกาทศรถจึงทรงโปรดให้จัดส่งคณะทูตไทยออกไปยังเมืองกัว เมื่อพุทธศักราช ๒๑๖๑ อัญเชิญพระราชสาส์น (ซึ่งได้ตีพิมพ์ขึ้นไว้ในนิตยสารศิลปากร ปีที่ ๔ เล่ม ๓ ประจำเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๐๓) ทรงรับทางพระราชไมตรีและได้ทรงขอให้ 'แจ้งกิจคดีศรีศุภมิตร' ไปทูล พระเจ้าคอนพีลลิป ณ กรุงลิสบอนด้วย ในแผ่นดินนี้จึงปรากฏหลักฐานการทูตคณะนี้เพียงคณะเดียว แต่มีหลักฐานปรากฏเรื่องราวต่อมาว่า ทูตไทยคณะนี้ไปถึงเมืองกัวโดยสวัสดิภาพ.. แต่ทว่าไม่ได้เดินทางต่อไปยังกรุงลิสบอน ขึ้นพักที่เมืองกัวแล้วก็เดินทางกลับมายังกรุงศรีอยุธยา อุปราชเมืองกัวเพียงแต่ส่งพระราชสาส์นไปทูลพระเจ้าพีลลิปเพียงเท่านั้น

เพื่อความสะดวก จึงขอเรียบเรียงการทูตในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ เฉพาะที่ทรงให้ไปยังนานาประเทศดังต่อไปนี้ :—

ฮอลันดา	๑ ครั้ง	เมื่อพุทธศักราช	๒๑๕๐
อังกฤษ	๑ ครั้ง	เมื่อ —„—	๒๑๕๘
โปรตุเกส	๑ ครั้ง	เมื่อ —„—	๒๑๖๑
ญี่ปุ่น	๒ ครั้ง	เมื่อ —„—	๒๑๔๘
		และพุทธศักราช	๒๑๕๙
จีน	๓ ครั้ง	เมื่อ —„—	๒๑๕๔
		พุทธศักราช	๒๑๖๐
		และพุทธศักราช	๒๑๖๒

บรรดาพระราชสาส์น ซึ่งสมเด็จพระเอกาทศรถทรงมีไปยังพระมหากษัตริย์ประเทศต่าง ๆ ในรัชกาลของพระองค์นั้น พอสรุปได้ดังนี้ คือ :—

๑. ประเทศญี่ปุ่น ถวายโชกุน อีเอยาสุ ใน พ.ศ. ๒๑๕๓ และถวายโชกุน ฮิเดตาดา ในพุทธศักราช ๒๑๕๙

๒. ประเทศฮอลันดา ถวายพระเจ้ามอริส แห่งราชวงศ์ออเรนจ์ เมื่อพุทธศักราช ๒๑๕๐

๓. ประเทศอังกฤษ ถวายพระเจ้าเยมส์ที่ ๑ เมื่อพุทธศักราช ๒๑๕๘ และ

๔. ประเทศโปรตุเกส ถวายพระเจ้าดอนฟิลลิป เมื่อพุทธศักราช ๒๑๖๑

คณะทูตทั้ง ๕ คณะนี้ เราพบหลักฐานรายละเอียดเฉพาะพระราชสาส์นถวายพระเจ้าดอนฟิลลิปแห่งประเทศโปรตุเกสเพียงฉบับเดียว* และยังเป็นพระราชสาส์นที่ถวายผ่านอุปราชแห่งเมืองกัวด้วย แต่เราก็พอจะมองเห็นลักษณะตัวอักษรและข้อความสำนวนรวมทั้งตัวสะกดการันต์ที่นิยมใช้ในรัชกาลนั้น นับได้ว่าเป็นพระราชสาส์นฉบับเก่าที่สุดที่เราค้นหาได้ในขณะนี้

อนึ่ง ในพระราชสาส์นฉบับนี้ระบุชื่อคณะทูตครบชุด ว่า ใครเป็นราชทูต ใครเป็นอุปทูต และตรีทูต พร้อมทั้งระบุชื่อขุนนางที่กำกับเครื่องราชบรรณาการ ส่วนล่ามนั้นก็ระบุว่าเป็นบาทหลวงโปรตุเกส มีนามว่า บาทหลวงฟรันซิสโก ดันนูเซียเซา แม้แต่กัปตันเรือก็ระบุชื่อไว้ในพระราชสาส์นว่า ชื่อ มัลเวอรี เบ็น ชื่อนี้เห็นจะเป็นคนอังกฤษที่เอากำปั่นเข้ามาค้าขายในกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลนั้น ส่วนศักราชเป็นสิ่งแปลกที่ไม่ปรากฏในพระราชสาส์น จึง

---

* หนังสือของ Sir Ernest Satow ลงคำแปลพระราชสาส์นและศุภอักษรไว้หลายฉบับ ต้นฉบับภาษาไทยคงมีอยู่ในประเทศญี่ปุ่น แต่ฉบับที่เก่าที่สุดเห็นมีเพียงพระราชสาส์นพระเจ้าทรงธรรมเท่านั้น

ทำให้ความศักดิ์สิทธิ์ของพระราชสาส์นลดน้อยด้อยไป แต่อย่างไรก็ดี พระราชสาส์นอ้างถึง พระเจ้ากรุงอังวะ ว่าทรงส่งคณะทูตพม่าไปเจริญทางไมตรีกับโปรตุเกส และยังระบุพระนามพระเจ้ากรุงโปรตุเกสว่า ดอนพีลลิป ซึ่งเรามีเอกสารของโปรตุเกสยืนยันว่าศักราชในพระราชสาส์นคงตกอยู่ในพุทธศักราช ๒๑๖๑ อันเป็นปีที่ ๑๓ ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ

เพื่อความสะดวกแก่ผู้ที่มิได้อ่านนิตยสารศิลปากรฉบับที่แล้ว จึงขอนำความในพระราชสาส์นมาพิมพ์ลงไว้ในที่นี้ด้วย ตัวสะกดการันต์ได้เปลี่ยนแปลงให้คล้อยตามสมัยนิยมในปัจจุบัน ส่วนสำนวนลีลาในการใช้ภาษา ได้คงไว้ตามรูปเดิม

พระราชสาส์นสมเด็จพระเอกาทศรถทรงมีไปถึงอุปราชแห่งเมืองกัวเขียนอย่างปัจจุบัน

พระบรมรสพจนภาโคยงการ
มานพระบัณฑูรพระบาทสมเด็จ
เอกาทศรุทธอิศวรบรมนาถ
บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว

ดีศรีอยุธยามหาดิลกภพนพ
รัตนราชธานีบุรีรมย์อุดม
สวามีศรีสุพรรณคฤหรัตนจ
เจ้าปราสาททองเจ้ามหามงคล

กว่าท้าวพระยาฝ่ายทิศตะ
วันออกทั้งปวงทรงพระกรุณา
มีพระราชเมตตาภาวะ มาถึง
พระยาวีชเรหด้วยพระยา

สัง แลกปีตันมลเวรรีเบน ถือ
หนังสือแลมงคลราชบรรดา
การเข้าไปทูลเกล้าทูลกระหม่อม
ถวายนั้น พระบาทสมเด็จเอ –

พระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ได้ดำรัส
อรรถอักษรแห่งพระยาวีชเรห
อันให้เข้าไปถวายนั้นเสร็จ
ทุกประการ ก็มีพระราชหฤทัย

ถ้อยคำพระยาวชิรเรหอันได้
มีน้ำใจชื่นชมยินดีต่อ
ความสามิภักดิ์อันเที่ยงแท้
และจะใคร่รับพระราชกิจจานุกิจ ใน
พระบาทสมเด็จ ----

บรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้า
อยู่หัว ทั้งปวงนั้นพระบาทสมเด็จ
เอกาทศรุทธอิศวรบรมนาถบรม
บพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มีพระ

กรุณาแก่พระยาวชิรเรหนักหนา
หาสิ่งที่จะอุปมาบมิได้ประการหนึ่ง
ซึ่งมีหนังสือพระยาวชิรเรห ให้
ปาตรีผเรผรันสีศกุตนุสีย่าสังทูล พ

กฎพระยาประตุการว่าจะขอให้เป็น
พระราชไมตรีด้วยพระบาทสมเด็จ.
เอกาทศรุทธอิศวรบรมนาถบรม

บพิตรพระพุ (ทธเจ้าอยู่) หัว
———————————
อาทิตย์ก็ดี ขอพระราชไมตรีนั้น
อย่าได้ม้วย แลซึ่งพระบาทสมเด็จ
เอกาทศรุทธอิศวรบรมนาถบรม
บพิตรพระพุทธเจ้า————
———————————
ราชหฤทัยยินมลากยินดีนักหนา
แลน้ำพระราชหฤทัยพระบาทสมเด็จ
เอกาทศรุทธอิศวรบรมนาถบรมบพิตร
พระพุ——————————
แต่ก่อนมาไซร้ เพราะจะใคร่ให้
แผ่นดินเมืองปรตุการแลแผ่น
ดินกรุงพระมหานครทวาราวดี
ศรีอยุธยาเป็นแผ่นกระดาน ท——
———————————
พระราชไมตรีนั้นเป็นกันสนิท
เสน่ห์มั่นคงยัน (จะหาจลาจล)
มิได้ตามประเพณีสัจธรรมไมตรี

อันมีในพระมหาภัตริย์เจ้าทั้งหลา (ย)
———————————
การนี้ก็สมในพระราชหฤทัยอัน
(ควร) พึ่งมาแต่ก่อนทั้งปวงนั้นประ
การหนึ่ง ด้วยพระยาวีชเรหให้ทูล
พระกรุณาความสองประการ———
———————————
หนังสือพระอางวะมาถึงพระ
ยาวีชเรหว่าจะขอเป็นไมตรีแล
พระยาวีชเรหก็ไปมิรับแลให้งด-
ไว้ แต่ทำไมลาปุนกร เมื่อใดแล
มี———————————
ว่าประการใดไซร้ จึงให้ทำตาม
นั้น พระบาทสมเด็จเอกาทศรุทธ
อิศวรบรมนาถบรมบพิตรพระ
พุทธเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชหฤทัย
———————————
เพราะเหตุพระยาวีชเรหมีความ
สวามิภักดิ์อันซื่ออันจริง จึงได้
แถลงแจ้งกิจเนื้อคดีเข้าไปถวาย
ให้ทรัสทราบ ก็หากเป็นประเพ (ณี)

ดี ในพระมหากษัตริย์เจ้าอันยิ่ง
แล การอันจะเป็นมิตรก็ดี เป็น
ศัตรูก็ดีไซร้ ย่อมพิจารณาหาสิ่ง
อันจะเป็นประโยชน์ แลมิเป็น

ไซร้ ก็เอาสิ่งนั้น จึงจะได้คิดอ่าน
ตกแต่งการสิ่งนั้นประการหนึ่ง
อันพระยาวีชเรหจะตกแต่ง
ฝรั่งผู้สันทัดถือเรื่อ (ง) อันระมา

พระราชกำหนดนั้น ก็สม (ใน
พระราช) หฤทัย พระบาทสมเด็จเอกา
ทศรุทธอิศวรบรมนาถบรมบพิตร
พระบาทพระเจ้าอยู่หัว

ถาแก่พระยาวีชเรหเป็นอันยิ่ง
นัก หาสิ่งจะเสมอด้วยมิได้แล
ความสองประการนี้ พระบาทสมเด็จ

เอกาทศรุทธอิศวรบ – – – – –
– – – – – – – – – – – –
ทธเจ้าอยู่หัว จะได้มีพระราชกำหนด
ให้แจ้งกิจกดีทั้งปวงไซร้ เกริก
ท้าวพระยามหากษัตราธิราช
อันมีในจัตุทิศภาคจ – – – – –
– – – – – – – – – – – –
จะร่วมพระราชหฤทัยคิดอ่านกิจการ
บ้านเมืองทั้งปวงไซร้ ยังจะมีอยู่ เหตุ
ดังนี้ พระบาทสมเด็จเอกาทศรุทธอิศวร
– – – – – – – – – – – –
อยู่หัวมิได้พิพากษาด้วยพระมหา
กษัตริย์เจ้าผู้อันได้เป็นบรมมิตรนั้น
จะเป็นที่ดิเตียนแห่งปรประเทศาธิราช
– – – – – – – – – – – –
พระยามหากษัตริย์แลเป็นใหญ่
กว่าเมืองฝรั่งทั้งปวง (ไซร้) ยังมี
เมื่อใด พระมหานครทั้งสองเป็น
สะพาน – – – – – –
ได้ร่วมพระราชหฤทัยคิดดำริศริ

กิจจ (านุกิ) จทั้งปวง แลเห็นประโยชน์
จะได้แก่เสนาบดีกระวีชนชนากรอันมี
———————————
ตกแต่งการสิ่งนั้นไซร้ แลประการ
———(พระยาวีชเรช———
ว่าด้วยฝรั่งลูกค้าก็ดี ฝรั่งทหารก็
————————พระราชกำหนด
ประการใด ๆ ก็ดีไซร้ (จะหา)
ให้เอาตัวฝรั่งผู้นั้น———————
————————ข้าหลวงผู้ใด
แลข่มเหงฝรั่งก็ดี ขอให้เอาตัว
มากราบทูลพระกรุณา แลให้ลง
โทษโท
โ———โทษานุ—————ราช
———กด (ไป) แก่ท้าวพระยาทุก
เมืองอย่าให้ฆ่าฟันฝรั่งเสีย อนึ่ง
ฝรั่งผู้ใดเข้ามาค้าขาย ครั้นแลฉุก
ไซร้ จะพระราชทานทรัพย์
สิ่งสินทั้งปวงให้ไปแก่บุตรภรรยาผู้ฉุกนั้น
พระบาทสมเด็จเอกาทศรุทธอิศวรบรมนาถ

บรมบพิตร พระบาทพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็สม
ในพระราชหฤทัยโดย
คำรินั้นทุกประการ ก็ให้มีพระราชกำหนด
กฎหมายไปแก่ท้าวพระยาใหญ่น้อยทั้งปวง
แล เล่ากฎไปนั้น แก่ท้าวพระยาหัวเมือง
ใหญ่ทั้งปวงบาตรีผเรผรันสิศ
กุตนุสียาสังแก่กปีตันมลเวรรีเบน
———————ทุกประการ
อนึ่งด้วยฝรั่งลูกค้าอันจะได้เข้ามา
ค้าขายในขัณฑเสมากรุงพระมหา
นครทวาราวดีศรีอยุธยา
ทั้งปวงนั้น ให้พระยาวิชเรหกฎหมาย
ให้แก่ฝรั่งลูกค้าทั้งปวงอย่าให้ข่มเหง
เบียนข้าขัณฑสีมากรุงพระมหานคร
ทวาราวดีศรีอยุธยา————
————————————
ด้วยข้าขัณ (ฑ) สีมากรุงพระมหานคร
ทวาราวดีศรีอยุธยา แลให้ทำตาม
บังคับบัญชาเจ้าน้ำเจ้าท่า อันจะได้
รักษาลูกค้าทั้งปวงตามพ——————
————————————

ครั้นแลลูกค้าทั้งปวงแลได้ทำตาม
บังคับบัญชาเจ้าน้ำเจ้าท่าทั้งปวงแล้ว
ไซร้ จึงสิ่งอันชื่อว่าจะเป็นความยาก
ทั้งปวงนั้นแล จะมี (แก่) ——————
——————————
สืบไปภายหน้าเห็นมีราง มีเลว
ประ (การ) ใด แผ่นดิน ณ เมืองประตุการ
แผ่น (ดิน) พระมหานครทวาราวดีศรี
อยุธยา แลจะตั้งอยู่ แลท่าน
——————————
อันสนิทเสน่หา แลอัน (ย) อดยิ่ง
กว่าบุราณราชประเพณี พระมหา
กษัตริย์เจ้าทั้งหลาย แต่ก่อน
ก็จักให้ราชทูตาอันทูตสัญจรไปมา
——————————
ครทั้งปวง อย่าให้ขาด และจะให้ได้
ประโยชน์แก่ราษฎร์ประชาพาณิชนิกร
ผู้เป็นข้าขันฑเสมาพระมหานคร
ทั้งสอง จงเป็นอันยิ่ง————
——————————

เรหอันจะคิดอ่านแต่งแปลงกิจจานุกิจ
ทั้งปวงจงทุกประการ จึงพระราชโองการ
มานพระบัณฑูรตรัสให้บาตรีผเรผรัน
สีศกุตนุ ———————
สงครามแล้ว หลวงสมุทร์ไมตรี
ขุนอนุชิตราชา แลศรีกุกข้าหลวง
ประกับด้วยกปีตันมลเวรี เบน ถือ
พระราชโองการมานพ ————
———————————
ยาประสาทแลพระราชทานมาแก่
พระ (ยา) วีชเรหแลให้แจ้งความสุขานุสุข
ทั้งปวง ครั้นปาตรีผเรผรันสีศตนุสียาสัง
แลพระยา ———————
แลกปีตันมลเวรีเบนมาถึง พระ (ยา)
วีชเรหแล้วไซร้ จงพระยาวีชเรห
ได้เลี้ยงดูปาตรีผเรผรันสีศกนุตุนุ
สียาสี ———— พระญา ————
———————————
แล้วแล ได้ตกแต่งปาตรีผเรผรันสิศก
ตุนุสิยะสังแลพระยาสมุทร์สงคราม แล
หลวงสัมฤทธิ์ไมตรี ขุนอนุชิตราชาแล

ณ บัตรพระราชสาส์น แลราชมงคลประนาม
การไปถึงทองผีหลิบพระยาประตุการ
ให้แจ้งกิจคดีศรีสภามิตรและกิจการความ

พลันทันเทศกาลแลพระบาทสมเด็จเอกาทศ
รุทธอิศวรบรมนาถบรมบพิตรพระบาทพระ
พุทธเจ้าอยู่หัว จะถา (ม) พึ่งข่าวสุศ (สว) –

ยาประตุการ

หมายเหตุ พระราชสาส์นฉบับนี้ หอสมุด Bodlein มหาวิทยาลัย Oxford บอกมาว่าเขียนบนกระดาษขาวชนิดหยาบ ดังที่พวกจีนใช้เขียนหนังสือ มีขนาดวัดได้ ๘๗ × ๖๗ เซนติเมตร หอสมุดซื้อจากนาง Edward Bernard เมื่อ ค.ศ. ๑๖๙๘ (ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา) ผู้ขายจะได้มาอย่างไร เขาไม่ทราบ

หนังสือที่ใช้เป็นหลัก ในการเรียบเรียงเรื่องนี้คือหนังสือ ชื่อ 'การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา' รวบรวมโดย คุณสมจัย อนุมานราชธน ตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์ไทยเขษม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓ ในท้ายหนังสือเล่มนั้น ผู้รวบรวมได้ระบุ

ชื่อหนังสือต่าง ๆ ที่ท่านใช้ในการรวบรวมกว่า ๖๐ ชื่อ จำนวนหนังสือคงกว่า ๑๐๐ เล่ม เพราะมีชื่อวารสาร Royal Asiatic Society ของอังกฤษ วารสาร Asiatique ของฝรั่งเศส วารสารสยามสมาคมของไทย ฯลฯ ก็ระบุไว้เพียงครั้งเดียว ๆ หาได้ระบุจำนวนเล่มไม่ และเพราะหนังสือ 'การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา' มิได้ระบุการทูตระหว่างกรุงศรีอยุธยากับประเทศจีนไว้ ในที่นี้จึงนำมาลงไว้ด้วย โดยอาศัยประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ เป็นหลัก นอกจากนั้นก็ได้ใช้หนังสือเรื่อง "ไทยรบพม่า" และหนังสืออื่น ๆ อีกบ้างพอสมควร ทั้งนี้เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่า รัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ เป็นรัชกาลที่เริ่มยุคใหม่ของไทย โดยการเปิดประเทศรับฝรั่งนานาชาติ ให้เข้ามาติดต่อสังสรรค์แลกเปลี่ยนสินค้าและความคิดเห็นซึ่งกันและกัน อันเป็นมูลฐานความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตฝรั่ง ซึ่งจะผลิดอกออกผลรุ่งเรืองจนสุดยอดต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์

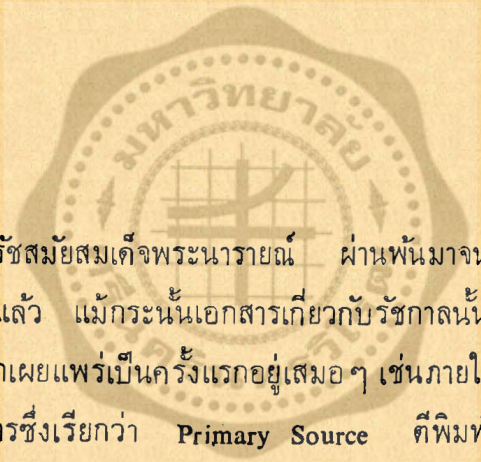
หลักฐานสเปนรับรองข้อความในพระราชพงศาวดารกัมพูชา ว่าพระยาละแวกหนีไปได้ สมเด็จพระนเรศวรฯ ทรงได้แต่พระอนุชาเอามาไว้ยังกรุงศรีอยุธยา อยู่ในหนังสือคุณสมจัยฯ หน้า ๓๕ ส่วนหลักฐานญี่ปุ่นที่ว่า ยามาดา นางามาซา ยังเป็นเพียงออกขุนไชยสุระ เมื่อต้นรัชกาลสมเด็จ

พระเจ้าทรงธรรมนั้นอยู่ในหนังสือของ Sir Ernest Satow เรื่อง สัมพันธภาพระหว่างประเทศญี่ปุ่นและประเทศสยาม ในศตวรรษที่ ๑๗ (ตีพิมพ์ที่เมืองโยโกฮามา ค.ศ. ๑๘๘๕) ในหนังสือนี้ Satow ได้นำพระราชสาส์นและศุภอักษรจากฝ่ายไทยไปลงไว้หลายฉบับ มีศุภอักษรฉบับหนึ่ง จากออกญาศรีธรรมราชอำมาตยนุชิตพิพิธรัตนราชโกษาธิบดี มีไปถึงเสนาบดีญี่ปุ่น ลงวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ บีขาล (พ.ศ. ๒๑๖๘) ในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม ระบุว่า ขุนไชยสุระซึ่งได้เลื่อนตำแหน่งเป็น หลวงไชยสุระ บัดนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเป็น พระเสนาพิมุขราชมนตรีแล้ว ส่วนบรรดาศักดิ์ออกญาเสนาภิมุข ซึ่งหลักฐานฮอลันดาระบุไว้นั้น ท่านคงจะได้รับในปลายแผ่นดินหรือต้นแผ่นดินพระเชษฐาธิราช

ชื่อ ยามาดา มีปรากฏหลายชื่อด้วยกันในต้นแผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง แต่ออกญาเสนาภิมุข ยามาดา นางามาซา ถึงอสัญกรรมที่เมืองนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๖ ในรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง

(พิมพ์ครั้งแรกใน นิตยสารศิลปากร ปีที่ ๔ เล่ม ๕ มกราคม ๒๕๐๔)

เอกสารในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์

รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ผ่านพ้นมาจนบัดนี้ถึง ๒๗๘ ปีแล้ว แม้กระนั้นเอกสารเกี่ยวกับรัชกาลนั้นก็ยังมีตีพิมพ์ออกเผยแพร่เป็นครั้งแรกอยู่เสมอ ๆ เช่นภายใน ๒๕ ปีนี้มีเอกสารซึ่งเรียกว่า Primary Source ตีพิมพ์ออกมา ๔ เรื่องด้วยกัน คือ:–

การเดินทางของบาทหลวงเดอฟองตาเนย์ (De Fontaney) สู่ประเทศสยามและประเทศจีน (ตีพิมพ์ที่เมืองเซี่ยงไฮ้ ค.ศ. ๑๙๔๒)

ความทรงจำของบาทหลวง เดอ เบซ (De Beze) เกี่ยวกับชีวิตและมรณกรรมของ ซี. ฟอลคอน (ตีพิมพ์ที่กรุงโตเกียว ค.ศ. ๑๙๔๗)

กรุงโรมและบรรดามิซซังในแหลมอินโดจีนในคริสต-ศตวรรษที่ ๑๗ (ตีพิมพ์ที่กรุงปารีส ค.ศ. ๑๙๔๘)

การเดินทางมากรุงสยามของบาทหลวงบูเวต์ (Bouvet) (ตีพิมพ์ที่เมืองเลเดน ค.ศ. ๑๙๖๓)

หนังสือทั้ง ๔ เล่มนี้ ต้นฉบับเขียนเป็นภาษาฝรั่งเศส และเมื่อตีพิมพ์ออกมา ก็ยังคงใช้ภาษาฝรั่งเศสตามรูปเดิม พร้อมทั้งทำคำอธิบายและหมายเหตุเพิ่มเติมให้ไว้เป็นภาษาฝรั่งเศสด้วย ใครใฝ่ใจใคร่ศึกษาเรื่องราวก็จำต้องรู้ภาษาฝรั่งเศสให้ดีเสียก่อนจึงจะเข้าใจได้ละเอียดถูกต้อง (ยกเว้นที่แปลเป็นภาษาไทยแล้วเล่มหนึ่ง คือ ความทรงจำของบาทหลวงเดอ เบซ แปลเป็นไทยโดย สันต์ ท. โกมลบุตร จากต้นฉบับภาษาฝรั่งเศส สำนักพิมพ์ก้าวหน้า พิมพ์จำหน่าย) ส่วนเอกสารที่ยังไม่มีผู้ใดศึกษาตีพิมพ์ ก็เชื่อว่ายังคงมีอยู่อีก เช่น เอกสารภาษาเปอร์เซียเขียนด้วย

ตัวหนังสืออาหรับ* ของราชทูตเปอร์เซียเข้ามากรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยนั้น ต้นฉบับเป็นของบริติช มิวเซียม หอสมุดแห่งชาติของเราได้มาหลายปีแล้ว แต่ยังหาคนอ่านและแปลออกมาเป็นภาษาไทยไม่ได้ ทราบแต่ว่าพระเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียองค์ที่ส่งราชทูตมายังราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์ทรงพระนามว่าสุไลมาน (Sulaiman) ที่หนึ่ง* (ผู้เขียนเคยระบุพระนามว่า Iskander ในหน้าสุดท้ายเรื่อง ออกญาวิไชเยนทร์ พระนามนี้ผิดไป ที่ถูกคือ Sulaiman ที่หนึ่ง) ถ้าวันใดเราสามารถตีพิมพ์เอกสารภาษาเปอร์เซียนี้ออกเผยแพร่เป็นภาษาไทยได้ เราก็จะได้เครื่องมือไว้เปรียบเทียบกับเอกสารภาษาฝรั่งเศสของราชทูต เดอ โชมองต์ และราชทูต เดอ ลาลูแบร์

---

* ในสมัยต่อจากนั้น ภาษาเปอร์เซียเขียนด้วยตัวหนังสือเปอร์เซียใช้มาจนบัจจุบัน ภาษาเปอร์เซีย เขียนด้วยตัวหนังสืออาหรับ หากคนรู้ภาษานั้นอ่านได้ยาก มีนักศึกษาชาวฝรั่งเศส ชื่อ *Aubin* พยายามอ่านและแปลกว่าสิบปีแล้ว แต่ยังไม่ได้ตีพิมพ์ (ภายหลังนายยอห์น โอเคน ได้แปลและมีการตีพิมพ์ในชื่อว่า *The Ship of Sulaiman* นายดิเรก กุลสิริสวัสดิ์ ได้แปลต่อเป็นภาษาไทยในชื่อว่าสำเภากษัตริย์สุลัยมาน–บก.)

* จาก Arberry, *The Legacy of Persia*, Cambridge University Press, 1953 หน้า ๓๘๕

ในพระที่นั่งศิวโมกข์พิมาน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีตู้ลายรดน้ำอยู่ใบหนึ่ง ประตู ๒ บาน มีภาพลายรดน้ำอยู่ ๒ ภาพ ภาพหนึ่งคือภาพพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันเป็นเอกฉันท์ อีกภาพหนึ่งเป็นภาพซึ่งยังเป็นที่ถกเถียงกันว่าจะเป็นภาพพระเจ้าโอรังเซบ แห่งราชวงศ์โมกุล อินเดีย (ตามพระมติของสมเด็จกรมพระยาดำรงฯ) หรือภาพพระเจ้าสุไลมานที่หนึ่งแห่งเปอร์เซีย ผู้ทรงส่งคณะทูตมายังราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์ ผู้ที่เสนอแย้งว่าเป็นภาพพระเจ้าสุไลมานที่หนึ่งแห่งเปอร์เซียแสดงเหตุผลว่า "พระเจ้าโอรังเซบ หาเคยส่งทูตเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาไม่ แต่พระเจ้าสุไลมานที่หนึ่งเคยส่งราชทูตมาเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์" นี่ก็เป็นการเสนอความเห็นตามหลักฐานที่มีอยู่ในมือเท่านั้น ถ้าวันใดมีหลักฐานว่าพระเจ้าโอรังเซบแห่งราชวงศ์โมกุล อินเดีย เคยมีสัมพันธ์ทางทูตกับสมเด็จพระนารายณ์ ความเห็นประการหลังก็จะไม่แข็งแกร่งอย่างทุกวันนี้

การเดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยาของราชทูต เดอโชมองต์ ตัวท่านทูตเองเขียนและตีพิมพ์เป็นภาษาฝรั่งเศสที่กรุงปารีสแต่ ค.ศ. ๑๖๘๗ ในห้องสมุดบางแห่งในกรุงเทพฯ ยังหาอ่านได้ถ้าประสงค์จะอ่าน แต่ตัวพิมพ์ใน

สมัยนั้นอ่านยาก ไม่สะดวก เพราะเราเคยชินกับตัวพิมพ์สมัยใหม่เสียแล้ว ท่านสังฆราช ปาเลอกัวซ์ จึงนำมาพิมพ์ไว้ให้อีกครั้งหนึ่งใน ค.ศ. ๑๘๕๔ ในหนังสือของท่าน ชื่อ ราชอาณาจักรสยาม (เล่มสอง หน้า ๓๔๐—๓๖๘) แม้กระนั้น ผู้ไม่ถนัดภาษาฝรั่งเศสจึงต้องพึ่งคำแปลเป็นภาษาอังกฤษของ เซอร์ ยอห์น เบาริง ท่านราชทูตอังกฤษผู้นี้ตีพิมพ์ไว้ให้ในหนังสือ ชื่อ ราชอาณาจักรและประชาชนชาวสยาม (เล่มสอง หน้า ๗๒—๙๓) ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๗ จากฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษนี้ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) แปลออกเป็นภาษาไทยตีพิมพ์ในประชุมพงศาวดารภาค ๑๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ การทูตของ เดอ โชมองต์ จึงมีปรากฏทั้ง ๓ ภาษา คือ ฝรั่งเศส อังกฤษ และไทย ใครสะดวกจะอ่านดูจากภาษาใด ก็เลือกหาอ่านได้ตามใจชอบ

ส่วนการเดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาของราชทูต เดอ ลาลูแบร์ อุปทูตเซเบเรต์และนายพลเดส์ฟาช ตัวราชทูตเองแต่งไว้ และตีพิมพ์ที่กรุงปารีสเป็นภาษาฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๙ มีผู้แปลเป็นอังกฤษตีพิมพ์ที่กรุงลอนดอน เมื่อ ค.ศ. ๑๖๙๓ และจากฉบับภาษาอังกฤษนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงแปลเป็น

ภาษาไทย (แต่เพียง ๗๔ หน้า จากต้นฉบับภาษาอังกฤษ ๒๖๐ หน้า) ถ้าท่านไปถามหาหนังสือนี้จากร้านค้าคุรุสภาที่ถนนราชดำเนิน เจ้าหน้าที่ผู้ขายจะบอกท่านว่า มีฉบับภาษาไทยของ เดอ ลาลูแบร์ ไว้จำหน่ายพร้อมอยู่แล้ว โดยที่เธอ (ผู้ขาย) อาจไม่ทราบว่าเป็นฉบับของ เดอ ลาลูแบร์เพียง $\frac{๑}{๓}$ ของฉบับเดิม ผู้ซื้อหาหนังสือนี้จึงต้องคำนึงถึงความจริงข้อนี้ด้วย ได้ทราบว่าคุณสันต์ ท. โกมลบุตร พยายามซื้อหาฉบับเดิมภาษาฝรั่งเศสได้จากกรุงปารีสในราคากว่าพันบาท และกำลังแปลส่งทยอยออกตีพิมพ์ในวารสารรายเดือน สามทหาร อีกไม่ช้าคงจะมีผู้ตีพิมพ์จำหน่ายเป็นเล่มสมบูรณ์ ผู้สนใจอยากอ่านจากต้นฉบับเดิม จึงควรติดตามงานแปลของท่านผู้นี้ในหนังสือ สามทหาร ไปพลางก่อน (ขณะนี้แปลจบ และพิมพ์ออกมาโดยสำนักพิมพ์ก้าวหน้า ชื่อว่า จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์ ๒ เล่ม—บ.ก.)

จากคำแปลเป็นภาษาอังกฤษ (ของ เซอร์ ยอห์น เบาริ่ง เล่มสอง หน้า ๗๒—๙๓) คณะทูตของเดอ โชมองต์ ออกเดินทางจากเมืองเบรสต์ Brest) มาถึงสันดอนที่ปากน้ำเมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน ค.ศ. ๑๖๘๕ ใช้เวลาเดินทาง

๖ เดือนเศษ ท่านสังฆราช ลาโน และบาทหลวง เดอ ลีออง ออกไปต้อนรับถึงสันดอนโดยพระราชโองการ ครั้นวันที่ ๑๔ ตุลาคม เมื่อ ม. กองสตังซ์ พบกับท่านราชทูต เป็นครั้งแรก ท่านสังฆราช ลาโน "ทำหน้าที่เป็นล่าม" ในการสนทนาระหว่าง ม. กองสตังซ์ กับท่านราชทูต นี่เป็นการแสดงว่า ม. กองสตังซ์ หรือ ฟอลคอน ไม่เข้าใจภาษาฝรั่งเศส ต้องพึ่งท่านสังฆราชแปลเป็นภาษาไทยในการเจรจากับท่านราชทูต แต่ครั้นวันราชทูตเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ (๑๘ ตุลาคม) และท่านราชทูตกราบทูลสุนทรกถาด้วยภาษาฝรั่งเศส ม. กองสตังซ์กลับเป็น "ผู้แปล" สุนทรกถานั้นถวายสมเด็จพระนารายณ์ นี่จะหมายความว่า ม. กองสตังซ์ เกิดรู้ภาษาฝรั่งเศสภายในเวลาห่างกันเพียง ๔ วันกระนั้นหรือ หรือว่าได้มีการตระเตรียมแปลสุนทรกถากราบทูลในระหว่าง ๔ วันนั้นแล้ว ในวันเข้าเฝ้า ม. กองสตังซ์จึงสามารถ "แปล" กราบทูลเป็นภาษาไทยได้โดยเรียบร้อย

อนึ่งในคณะทูตของ ราชทูต เดอ โชมองต์ มีระบุชื่อบาทหลวง เดอ ชัวสี และ "สุภาพบุรุษอีก ๑๒ คน" ซึ่งไม่ได้ระบุชื่อ นอกจากนี้ยังระบุชื่อวิศวกร เดอ ลามาร์ และนายทหาร เดอ ฟอร์แบง ท่านทั้งสองนี้ สมเด็จ

พระนารายณ์ทรง "ขอยืม" ไว้ใช้ในกรุงศรีอยุธยา มีนายทหารอีก ๒ ท่านที่มีชื่อระบุไว้ คือ เดอ โวดรีคูร์ และ เดอ ยอยเออร์ส

คณะทูตชุดนี้ออกเดินทางกลับประเทศฝรั่งเศสในวันที่ ๒๒ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ ใช้เวลาอยู่ในราชอาณาจักรสยามราว ๓ เดือน

จากบันทึกการทูตของ ราชฑูต เดอ โชมองต์ เราจึงทราบว่ามีชาวฝรั่งเศสชื่ออะไรบ้างที่ร่วมคณะเข้ามากรุงศรีอยุธยาในครั้งนั้น และจากบุคคลไม่ระบุชื่อ คือ "สุภาพบุรุษอีก ๑๒ คน" เราก็พอทราบจากทางอื่นว่า ในจำนวนนี้มีบาทหลวง ตาชาร์ด บาทหลวงฟองตาเนย์ และบาทหลวงบูเวต์ รวมอยู่ด้วย (๒ ท่านที่ระบุนามหลังเพื่อน เอกสารเพิ่งตีพิมพ์ภายใน ๒๕ ปีนี้เอง) อีก ๙ ท่าน จะเป็นบาทหลวงทั้งหมด หรือจะรวมวิศวกร เดอ ลามาร์ และนายทหาร เดอ ฟอร์แบง และอีก ๒ ท่านเข้าไว้ด้วย ก็ยังไม่เป็นที่ทราบชัด ถ้ารวมผู้ไม่ใช่นักบวชทั้งสี่นี้ เราก็ยังต้องรอสืบหาอีก ๕ ท่าน* ในจำนวน ๑๒ ที่ไม่ระบุชื่อไว้แต่เดิม

---

* อาเครียง โดเน, ประวัติมิสซังในกรุงสยาม : ระบุชื่อบาทหลวงให้ไว้อีก ๓ รูปคือ Lecomte, Visdelou และ Gerbillon (หน้า ๕๕)

เฉพาะบาทหลวง ตาชาร์ด ท่านเป็นผู้เดินทางกลับฝรั่งเศส กับท่านราชทูตไทย* และเดินทางมากรุงศรีอยุธยากับคณะทูตใหม่ คือ เดอ ลาลูแบร์ แล้วเดินทางกลับประเทศฝรั่งเศสตอนปีสุดท้ายในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ นอกจากนี้ ท่านยังมากรุงศรีอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง ในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา แต่ขากลับครั้งที่ ๓ ไปไม่ถึงประเทศฝรั่งเศส ไปมรณภาพที่เมืองจันทรนครในแคว้นเบงกอล เมื่อวันที่ ๒๑ ตุลาคม ค.ศ. ๑๗๑๒** ท่านจึงเป็นผู้ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องของกรุงศรีอยุธยานับแต่แรกจนถึงวาระสุดท้าย รวม ๒๗ ปี (ค.ศ. ๑๖๘๕ ถึง ค.ศ. ๑๗๑๒) ส่วนบาทหลวงแชร์แวส เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาสี่ปี แต่เข้ามากับใครยังหาเรื่องราวไม่พบ พบแต่ว่าออกจากประเทศไทยพร้อม

---

* คณะออกพระวิสุทธสุนทรออกจากกรุงศรีอยุธยา เมื่อ ๒๒ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ กลับเข้ามาเมื่อ ๒๗ กันยายน ค.ศ. ๑๖๘๗ ไม่อยู่ในกรุงศรีอยุธยา ๒๑ เดือนเศษ ท่านอยู่ในประเทศฝรั่งเศส ระหว่างวันที่ ๑๘ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๖ ถึงวันที่ ๑ มีนาคม ค.ศ. ๑๖๘๗ ท่านจึงอยู่ในดินแดนฝรั่งเศส ๘ เดือนเศษ เรื่องราวในพระราชพงศาวดารที่ว่าท่านอยู่ในฝรั่งเศส ๓ ปี ได้แหม่มเป็นภรรยาและเกิดบุตรด้วย จึงไม่ใช่ประวัติศาสตร์

** Gatty : การเดินทางมากรุงสยามของบาทหลวง บูเวต์, เลเดน, ๑๖๖๓ (ฟุตโน้ต ๑ หน้า ๑)

กับราชทูตออกพระวิสูทธสุนทรในปลาย ค.ศ. ๑๖๘๕ (บอกไว้ในคำชี้แจงของผู้พิมพ์ต้นฉบับเดิม) ท่านเขียนเรื่องกรุงศรีอยุธยาไว้เล่มหนึ่ง คุณสันต์ ท. โกมลบุตร แปลเป็นไทย และสำนักพิมพ์ก้าวหน้าพิมพ์จำหน่ายแล้ว เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ คือเรื่อง ประวัติศาสตร์ธรรมชาติ และการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม

ในการเดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาของคณะทูต เดอ โชมองต์ ครั้งนั้นมีปรากฏแผนที่ประเทศสยามและอาณาจักรใกล้เคียงอยู่แผ่นหนึ่ง ดูจะเป็นแผนที่เขียนขึ้นตามวิทยาการสมัยใหม่ของบาทหลวงฝรั่งเศส ๖ ท่าน สังกัดในคณะเยซูอิต ชื่อบาทหลวง ๖ ท่านนี้ แผนที่ไม่ได้ระบุว่าไว้มีใครบ้าง แผนที่นี้เขียนขึ้นแต่ ค.ศ. ๑๖๘๕ เพิ่งมาตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๙๖๓ (คือ ๒๗๘ ปี หลังเหตุการณ์) ปรากฏในหนังสือชื่อ การเดินทางมากรุงสยามของบาทหลวง บูเวต์ ซึ่งตีพิมพ์ที่เมือง เลเดน เมื่อ ค.ศ ๑๙๖๓ บาทหลวง ๖ ท่านนี้คงอยู่ในคณะ "สุภาพบุรุษอีก ๑๒ คน" ซึ่งท่านราชทูต เดอ โชมองต์นำเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ เสียดายที่เราไม่ทราบชื่อท่านเหล่านี้จากแผนที่นั้น

เพราะเท่าที่สังเกตได้จากแผนที่ดังกล่าว ท่านทั้ง ๖* ต้องเป็นบุคคลผู้รอบรู้ในวิทยาการสมัยใหม่อย่างไม่มีปัญหา

เกี่ยวกับแผนที่ วิศวกรชื่อ เดอ ลามาร์ ผู้ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ ทรงขอยืมจากท่านทูต ฯ ไว้ใช้สอยในกรุงศรีอยุธยา ได้ทำขึ้นแผ่นหนึ่ง เป็นแผนที่จากปากน้ำเจ้าพระยาเข้ามาจนถึงกรุงศรีอยุธยา แผนที่ฉบับนี้มีปรากฏในหนังสือหลายเล่ม รวมทั้งในหนังสือ ออกญาวิไชเยนทร์ (หน้า ๓๒) ของผู้เขียนที่ตีพิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ แล้วด้วย

เมื่อท่านราชทูตเดอ โชมองต์และคณะ พร้อมด้วยคณะราชทูตไทยคือคณะโกษาปานออกจากกรุงศรีอยุธยาไปประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๒๒ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ ทางกรุงศรีอยุธยา เรามีเอกสารของใครบ้างที่เขียนไว้ให้ใช้เป็นหลักฐาน ในการสืบสวนหาเรื่องราวของรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เป็นที่ทราบกันแล้วว่า สมเด็จพระนารายณ์ขึ้นครองราชย์แต่ วันที่ ๙ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๕๖ และพวก

---

* อาเดรียง โลเน : ระบุชื่อท่านทั้ง ๖ นี้ไว้ให้ คือ Fontaney, Tachard, Lcompte, Bouvet, Gerbillon และ Visdelou (หน้า ๕๕) และหนังสือของ Gatty อีนขัน (หน้า ๘–๑๓ ที่ฟุตโน้ต)

นักบวชชาวฝรั่งเศส นำโดยสังฆราช ลัมแบร์ต* เข้ามาพำนักอยู่ในกรุงศรีอยุธยาแต่วันที่ ๒๒ สิงหาคม ค.ศ. ๑๖๖๒ คือ ๖ ปีต่อมา นับแต่นั้นมา พวกนักบวชฝรั่งเศส อันประกอบด้วยสังฆราชปาลู ลัมแบร์ต และลาโน พร้อมด้วยบาทหลวงลูกวัด ก็ประกอบกิจกรรมซึ่งเป็นของใหม่สำหรับชาวสยามในครั้งนั้น คือบันทึกเรื่องราวและนำส่งไปยังกรุงปารีสเพื่อรายงานเก็บรักษา พวกสมัยใหม่ในวิชาประวัติศาสตร์กระทำเช่นนี้เรื่อยมา จนถึง ค.ศ. ๑๙๒๐ คือ ๒๕๘ ปี ต่อมา อาเดรียง โลเน จึงนำเอกสารเหล่านั้นมาตีพิมพ์เป็นหนังสือ ๓ เล่ม (เล่ม ๑ เป็นการบรรยาย เล่ม ๒ และ ๓ เป็นภาคเอกสาร) ให้ชื่อว่า ประวัติมิซซังในกรุงสยาม เป็นเรื่องราวนับแต่นักบวชฝรั่งเศสออกจาก

---

* ลัมแบร์ต เดอ ถามอต สังฆราชแห่ง Berythe เข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยา เมื่อ ๒๒ สิงหาคม ค.ศ. ๑๖๖๒ ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ ค.ศ. ๑๖๖๕ ได้รับพระราชทานที่ดินสร้างวัด โรงเรียน โรงพยาบาล ที่บ้านปลาเห็ด ได้เข้าเฝ้าครั้งที่สองเมื่อ ค.ศ. ๑๖๖๗ และครั้งที่ ๓ เมื่อ ค.ศ. ๑๖๗๓ (๑๘ ตุลาคม) พร้อมด้วยสังฆราชปาลู ผู้อัญเชิญพระราชสาสน์จากสันตะปาปาและพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ท่านเป็นผู้ก่อตั้งคณะ "มิซซิออง เอตรังแชร์" เป็นปึกแผ่นในประเทศไทย ท่านมรณภาพที่กรุงศรีอยุธยา ๑๕ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๗๕ เรื่องราวของท่าน de Bourges เขียนไว้ และตีพิมพ์ที่ปารีส แต่ ค.ศ. ๑๖๖๖

กรุงปารีสมาถึงกรุงศรีอยุธยาในเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๖๖๒ นับแต่ปีนั้นจนถึงรัชกาลที่ ๒ ในยุครัตนโกสินทร์ ค.ศ. ๑๘๑๑ เอกสารในรอบ ๑๕๐ ปีนั้น มีอยู่อย่างไรก็นำมาตีพิมพ์โดยมิได้แก้ไขเปลี่ยนแปลง เป็นหลักฐานชั้นหนึ่ง (หรือ Primary Source) ซึ่งพวกนักบวชชาวฝรั่งเศสได้สร้างขึ้นให้แก่วิชาน้ำที่เกี่ยวกับประเทศไทย ถ้าเราจะหยุดคิดและมาพิจารณาให้ความเป็นธรรมแก่ชาวต่างชาติที่มีบทบาทในกรุงศรีอยุธยา หนังสือ ประวัติมิชซังในกรุงสยาม ที่ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๙๒๐ แสดงเรื่องราวของกรุงศรีอยุธยาตลอดระยะเวลา ๑๕๐ ปี นับแต่รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เป็นเอกสารชั้นหนึ่ง ซึ่งเทียบได้อย่างดีกับเอกสารประเภทเดียวกัน ในเรื่องราวของประเทศต่าง ๆ ในทวีปเอเชีย แท้จริงแล้ว ประเทศ ลังกา พม่า มลายู เขมร ญวน จีน ญี่ปุ่น หรือประเทศอื่น ๆ ในทวีปเอเชียทั้งหมดดูจะไม่มีเอกสารของชาวต่างชาติตลอดระยะเวลาอันยาวนานถึง ๑๕๐ ปี ที่จะเทียบกับเอกสารนี้ได้เลย

ในหนังสือ ประวัติมิชซังในกรุงสยาม ที่กล่าวถึงนี้ ตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มีบุคคลชาวฝรั่งเศสอยู่ในกรุงสยามตลอดเวลา คืออยู่ในกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงเทพพระมหานคร ตลอดระยะเวลา ๑๕๐ ปีนี้ มี

เรื่องราวสิ่งใดที่น่ารายงานไปยังกรุงปารีส นักบวชฝรั่งเศสก็รายงานไป จะเป็นเรื่องที่น่าชื่นชมเกี่ยวกับประเทศของเรา หรือเรื่องที่ฟังแล้วไม่น่าเลื่อมใส หรือแม้แต่เรื่องที่ไม่ควรจะเกิดขึ้นแต่ก็ได้เกิดขึ้น เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้เมื่อเกิดขึ้นแล้ว พวกนักบวชฝรั่งเศสเป็นรายงานไปยังกรุงปารีสอย่างครบถ้วน ใครรู้ภาษาฝรั่งเศสดีและสนใจในวิชานี้ ควรหาหนังสือชุดนี้ไว้ศึกษา ผู้รวบรวมชื่อ Adrien Launay เป็นบาทหลวงคณะเยซูอิต ศึกษาเรื่องราวจากเอกสารเหล่านี้ และตีพิมพ์ที่กรุงปารีส ค.ศ. ๑๙๒๐

ดังกล่าวแล้ว หนังสือชุดนี้มี ๓ เล่มจบ เฉพาะเล่ม ๒ และเล่ม ๓ หอพระสมุดวชิรญาณได้ให้แปลเป็นภาษาไทย เลือกคัดเฉพาะบางเรื่อง ตีพิมพ์อยู่ในชุด ประชุมพงศาวดารภาค ๓๒ และใกล้เคียง ผู้ที่เป็นเจ้าหน้าที่กระทำการเลือกคัด เชื่อว่า คือศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์ และผู้แปลเป็นภาษาไทย คือ นายอรุณ อมาตยกุล แต่เล่ม ๑ อันเป็นภาคบรรยายในหนังสือชุดนี้ ยังไม่ได้มีการแปลและตีพิมพ์ออกมาเผยแพร่

เฉพาะหนังสือชุดนี้ เล่ม ๑ ซึ่งกล่าวถึงเรื่องราวในเมื่อสมเด็จพระนารายณ์ทรงต้อนรับนักบวชชาวฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ. ๑๖๖๒ นอกจากท่านสังฆราช ลัมแบร์ต เดอ ลามอต

ที่ระบุนามไว้แล้ว มีระบุชื่อบาทหลวงฝรั่งเศสอีกหลายท่าน ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับการทูตของท่านราชทูต เดอ โชมองต์ และแม้แต่ท่านราชทูตเดอ ลาลูแบร์ พวกนักบวชเหล่านั้นเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาต่างวาระกัน และดำเนินชีวิตไปในทางศาสนา ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องการเมือง บุคคลเหล่านี้ซึ่งเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในยุคแรก ผู้เขียนอยากจะระบุชื่อไว้ คือ* Guiart, Bouchard, Savary, Langlois, Vachet, de Courtaulin, Sevin, de Chandebois, de Falandin, Forget และ Gayme จาก ๑๑ รายชื่อนี้ งานของบาทหลวงเกม และของบาทหลวง วาเชต์ มีปรากฏในเรื่องราวการทูตระหว่างประเทศสยาม และประเทศฝรั่งเศสในฐานะล่าม แต่นามของบาทหลวง เดอ คูร์โตแลง มีปรากฏในแผนที่กรุงศรีอยุธยาว่าเป็นผู้ "สร้าง" แผนที่นั้น ว่าที่จริงแผนที่กรุงศรีอยุธยาพร้อมทั้งแผนที่เมืองบางกอกอยู่ด้านซ้ายและแผนที่เมืองลพบุรีอยู่บนขวา ใครจะเป็นผู้ "สร้าง" จะต้องมีความรู้ในวิชาการแผนที่เป็นอย่างดี บาทหลวง คูร์โตแลง

---

* จาก อาเดรียง โลเน : เล่ม ๑ หน้า ๑๑

เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาก่อนท่านราชทูตเดอ โชมองต์ อย่างน้อย ๑๒ ปี คือเมื่อระบุรายชื่อบาทหลวง ๑๑ ท่าน ดังกล่าวชื่อของบาทหลวงผู้นี้อยู่ในอันดับที่ ๖ และว่าท่านทั้ง ๑๑ นี้เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาระหว่าง ค.ศ. ๑๖๖๘ ถึง ค.ศ. ๑๖๗๓ จะเป็นปีใดใน ๕ ปีนี้ไม่ได้มีระบุไว้ ในระยะต่อมา คือ ระหว่าง ค.ศ. ๑๖๗๔ ถึง ๑๖๗๙ มีบาทหลวงเข้ามาสมทบในกรุงศรีอยุธยาอีก ๕ รูป (โลเน: หน้า ๒๔) รูปสำคัญเพราะเป็นแพทย์ด้วย ชื่อ Paumard ครั้นเมื่อสังฆราชเดอ ลามอต มรณภาพ และสังฆราช ลาโน เป็นผู้สืบแทนตำแหน่งตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๗๙ มีบาทหลวงพวกที่สามเข้ามาสมทบอีก ๑๑ รูป (โลเน: หน้า ๓๙) รูปสำคัญ คือ เดอ ลีออง เข้ามาใน ค.ศ. ๑๖๘๑ ท่านผู้นี้เป็นล่ามไปกับคณะทูตออกพระวิสุทธสุนทรจึงเห็นได้ว่า ก่อนราชทูตฝรั่งเศส เดอ โชมองต์ จะเข้ามากรุงศรีอยุธยา มีบาทหลวงฝรั่งเศสเข้ามาก่อนหน้าท่านถึง ๓ รุ่น รวม ๒๖ รูปส่วนที่มากับท่านสังฆราช เดอ ลามอต เมื่อ ค.ศ. ๑๖๖๒ มี ๒ รูป คือ de Bourges และ Deydier และที่เข้ามาพร้อมกับท่านสังฆราชปาลู เมื่อ ค.ศ. ๑๖๖๔ มีระบุชื่อไว้ ๔ รูป

มีบาทหลวง ลาโน* ซึ่งต่อมาได้เป็นสังฆราชแทนท่าน เดอ ลามอต รวมอยู่ด้วย และมีเจษฎาจารย์ ชาเมซอง ด้วยอีกท่านหนึ่ง เมื่อรวมทั้งสิ้นก็ได้ ๓๖ รูป ทั้งนี้ยังไม่นับพวกบาทหลวงที่เข้ามากับคณะทูตฝรั่งเศสทั้ง ๒ คณะ รายชื่อท่านเหล่านี้ โลเน ระบุไว้อย่างครบถ้วน เอกสารที่ท่านเหล่านี้เขียนขึ้นไว้ก็มีของ วาเซต์ (ผู้เป็นล่ามไปกับขุนนางผู้น้อยสองท่าน) และของเดอ ลีออง ผู้เป็นล่ามในคณะออกพระวิสุทธสุนทร ส่วนตอนเกิดกลียุค มีการรบราฆ่าฟันกับทหารฝรั่งเศส ก็มีเอกสารของบาทหลวง เดอ ลีออง จดบันทึกไว้ด้วย

จากหนังสือ ประวัติมิซซังในกรุงสยาม เรายังทราบความเก่าแก่ก่อนคณะนักบวชฝรั่งเศสเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาด้วย โลเน เขียนไว้ว่า "ราชอาณาจักรสยามมี

---

* หลุยส์ ลาโน เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา แต่ ค.ศ. ๑๖๖๔ ได้รับแต่งตั้งเป็นสังฆราชเมื่อท่านลัมแบร์ต เดอ ลามอต มรณภาพ เมื่อ ค.ศ. ๑๖๗๔ ท่านเป็นอธิการโรงเรียนที่ป้านปลาเห็ด และก่อตั้งโรงเรียนที่ตำบลมหาพราหมณ์ ท่านเรียนรู้ภาษาบาลี ภาษาไทย มอญ ฯลฯ แต่งหนังสือไวยากรณ์ไทยและบาลี พจนานุกรมไทย (โลเน: หน้า ๔๔) และได้รับความยกย่องเป็นผู้รู้ภาษาไทยอย่างดีเป็นรูปแรก สังฆมณฑลเมื่อเป็นสังฆราชของท่าน คือ สังฆราชแห่ง *Metalopolis* ท่านมรณภาพที่กรุงศรีอยุธยา เมื่อ ค.ศ. ๑๖๖๖

จำนวนผู้เข้ารีตถือศาสนาแคธอลิกไม่มากนัก ผู้ประกาศศาสนาชุดแรกเป็นบาทหลวงโปรตุเกส ๒ รูป ชื่อเยอโรม และ เซบาสเตียน สังกัดอยู่ในคณะโดมินิกัน ท่านเข้ามาจากเมืองมะละกา แต่ ค.ศ. ๑๕๕๕ แต่ต้องเสียชีวิต รูปแรกใน ค.ศ. ๑๕๖๖ และรูปที่ ๒ ใน ค.ศ ๑๕๖๙ (ไม่ระบุรายละเอียด) นักบวชคณะโดมินิกันรูปอื่นก็เข้ามารับงานต่อไป แล้วจึงมีนักบวชคณะฟรังซิสกัน และคณะเยซูอิตเข้ามาสมทบด้วย พวกเยซูอิตเข้ามาเมื่อ ค.ศ. ๑๖๐๙ โดยมีบาทหลวง บาเทเลอมี เป็นหัวหน้า ครั้นถึง ค.ศ. ๑๖๖๒ (ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์) บาทหลวงแคธอลิกในกรุงศรีอยุธยามีอยู่ด้วยกัน ๑๑ รูป สังกัดอยู่ในคณะเยซูอิต ๔ รูป คณะโดมินิกัน ๒ รูป คณะฟรังซิสกัน ๒ รูป และไม่สังกัดคณะใดคณะหนึ่งอีก ๓ รูป บาทหลวงทั้ง ๑๑ รูปนี้ เป็นชาติโปรตุเกสทั้งนั้น ยกเว้นรูปสองรูปที่เป็นชาติสเปน ในตอนนี้จำนวนผู้เข้ารีตมีอยู่ราว ๒,๐๐๐ คน" (โลเน: หน้า ๓) โบสถ์โปรตุเกส ๒ โบสถ์ยังมีซากให้เห็นจนทุกวันนี้ ในเขตโปรตุเกสนอกเกาะอยุธยา มีชื่อว่าสันโตโดมิงโก (ของคณะโดมินิกัน) และสันโต เปาโล (ของคณะเยซูอิต)*

---

* จาก แชร์แวส : ฉบับแปล หน้า ๒๐๙

เมื่อสังฆราช เดอ ลามอต ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์อย่างไม่เป็นทางการแล้ว พระองค์ทรงมอบเด็กไทย ๑๐ คน ให้ท่านสังฆราชอบรมสั่งสอนวิทยาการสมัยใหม่ของยุโรป แล้วจึงพระราชทานที่ทางให้ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย พร้อมทั้งให้สร้างโบสถ์ และโรงเรียนขึ้นที่หมู่บ้านหนองปลาเห็ดเมื่อ ค.ศ. ๑๖๖๖ พวกบาทหลวงจึงเรียกชื่อหมู่บ้านว่า "บ้านเซนต์ ยอแซฟ" หมู่บ้านของพวกเข้ารีตในรัชสมัยนั้นยังคงอยู่มาจนปัจจุบัน นอกเกาะอยุธยาทางทิศใต้ ใกล้วัดพุทไธสวรรย์ นับแต่ได้รับพระราชทานที่ทางแต่สมัยนั้นมาจนบัดนี้นับได้ ๓๐๐ ปีพอดี นับเป็นแหล่งเข้ารีตที่ยั่งยืนที่สุดในประเทศไทย แหล่งเข้ารีตนี้เป็นแหล่งของคณะ Mission Etrangeres คือ คณะเดียวกับของโบสถ์อัสสัมชัญ คณะอื่นมีตั้งอยู่ก่อนแต่ก็ยังไม่ยั่งยืน ตั้งขึ้นแล้วล้มไป ปัจจุบันมีคณะโดมินิกันและคณะเยซูอิตเข้ามาตั้งในพระนครราว ๑๐ ปีนี้ แต่ก็ขาดตอนจากอดีตไปนานแล้ว

เมื่อพูดถึงคณะต่าง ๆ ในนิกายแคธอลิก เราก็มาถึงตอนสำคัญเกี่ยวกับบุคคลมีชื่อเสียงในทางการเมืองของยุคนั้น คือ ซี. ฟอลคอน หรือ วิไชเยนทร์ ฟอลคอนเข้ามามีบทบาทในราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์ภายหลังสังฆราชทั้ง ๓ หลายปี เอกสารระบุชื่อคนผู้นี้เป็นครั้งแรกเมื่อ

ค.ศ. ๑๖๗๔ คือ หลังสังฆราช เดอ ลามอต ๑๒ ปี และภายหลังที่ "บ้านเซนต์ ยอแซฟ" ได้ตั้งขึ้น ๘ ปี โลเนระบุว่า ท่านผู้นี้เกิดเมื่อ ค.ศ. ๑๖๔๘ ที่เกาะเซฟาโลเนียประเทศกรีซ (โลเน: หน้า ๕๐) เมื่อเข้ามาเริ่มบทบาทในราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์ มีอายุได้เพียง ๒๖ ปี แต่ภายในเวลา ๑๔ ปี ที่เข้ามารับราชการอยู่นั้น เราทราบจากหลักฐานทางอื่นว่า ท่านได้เลื่อนตำแหน่งและบรรดาศักดิ์อย่างรวดเร็ว คือ เป็นออกหลวงสุรสาคร แล้วเป็นออกพระฤทธิกำแหง ฯ แล้วจึงได้เป็นออกญาวิไชเยนทร์ สมุหนายกในบั้นปลายในชีวิตของท่าน เมื่อท่านถูกประหาร มีอายุเพียง ๔๐ ปี เท่านั้น ชีวิตของท่าน มีผู้เขียนไว้หลายสำนวนและหลายพวก คือเขียนขึ้นโดยคนฮอลันดา และคนอังกฤษ* ๒ พวกนี้ผลประโยชน์ขัดกันกับท่าน แต่ที่เขียนขึ้นโดยชาวฝรั่งเศส ก็ยังแตกแยกเป็น ๒ พวกใหญ่ ๆ คือพวกสังฆราชที่กรุงศรีอยุธยาและพวกบาทหลวง เยซูอิต ที่เข้ามากับราชทูต มีบาทหลวงตาชาร์ด เป็นต้น อันที่จริงท่านสนิทกับพวกบาทหลวงตาชาร์ดมาก แต่ก็มีโอกาส

---

* คนฮอลันดาเขียนขึ้นให้ชื่อว่า "ชีวิตและพฤติกรรมของ ซี. ฟอลคอน" (ศิลปากร ปีที่ ๘ เล่มที่ ๑ พ.ศ. ๒๔๘๗ และที่คนอังกฤษเขียนไว้นั้นมีมากคอน อยู่ในหนังสือ *Records of the Relations....*)

คลุกคลีกันเพียง ๒ ระยะ ระยะละราว ๓ เดือน คือ ระหว่างที่ราชทูต เดอ โชมองต์ และราชทูต เดอ ลาลูแบร์ เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา นอกนั้นไม่ได้มีโอกาสคลุกคลีกันเลย เกี่ยวกับบาทหลวงตาชาร์ด ก่อนจะเดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยา ท่านเคยเดินทางไปทวีปอเมริกา เพราะฉะนั้นต้องนับว่าท่านเป็นผู้ได้เดินทางผ่านทั้ง ๔ ทวีป คือ อเมริกา ยุโรป แอฟริกา และเอเชีย เรื่อง "ออกขุนชำนาญเรือแตกที่แหลมกู๊ดโฮป" ซึ่งท่านเขียนขึ้นตามคำบอกเล่าของออกขุนชำนาญ (บทที่ ๖ ในหนังสือ ออกญาวิไชเยนทร์) ย่อมเป็นองค์พยานได้อย่างดีว่า ท่านเป็นผู้มีภาพพจน์ในการเขียนหนังสือเป็นอย่างเลิศ และเมื่อท่านเขียนเรื่องมูลเหตุซึ่งฟอลคอนจะเข้ามารับราชการในกรุงศรีอยุธานั้น (คือเรื่องฟอลคอนเรือแตก และพบทูตไทยกลับจากประเทศอิหร่านเรือแตกเช่นเดียวกัน จึงจัดหาเรือเป็นพาหนะพาทูตไทยกลับมากรุงศรีอยุธยาได้) ท่านก็ใช้ภาพพจน์เป็นการ "ระบายสี" ชีวิตของฟอลคอนให้น่าเลื่อมใสไม่ตรงกับความจริง ท่านพบฟอลคอนเป็นครั้งแรกใน ค.ศ. ๑๖๘๕ เป็นปีที่ ๑๑ ที่ฟอลคอนเข้ารับราชการแล้ว จึงเป็นการเขียนแบบ "ระบายสี" ให้ชีวิตของฟอลคอนงดงามฉูดฉาดขึ้น มีผู้เขียนเป็นบาทหลวงเยซุอิตอีกท่านหนึ่ง ชื่อ

D'.Orleans ให้ชื่อว่า ประวัติของ ม.· กองสตังซ์ ตีพิมพ์ครั้งแรกในประเทศฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๙๐ ท่านราชทูต เซอร์ ยอห์น เบาริง แปลเป็นอังกฤษให้ไว้ The Kingdom and People of Siam, (เล่ม ๑ หน้า ๓๘๕—๔๐๗) ว่า ฟอลคอนเป็นชาวเวนิส แต่ไปเกิดในประเทศกรีซ บิดาเป็นบุตรเจ้าเมืองเซฟาโลเนีย แต่ยากจน ฟอลคอนจึงหนีออกจากบ้าน ลงเรือค้าขายเดินทางไปประเทศอังกฤษเมื่ออายุได้ ๑๐ ปี ต่อจากนั้น จึงเข้าทำงานในบริษัท East India Co. เดินทางมาตะวันออก ต่อมาจึงออกมาตั้งตัวซื้อเรือบรรทุกสินค้าไปค้าขาย เรือแตก ๒ ครั้งก็ไม่ท้อถอย ครั้งที่ ๓ เรือแตกที่ผั่งมะลาบาร์ อินเดีย จึงได้พบราชทูตไทยเรือแตกเช่นเดียวกัน ฟอลคอนจึงจัดซื้อเรือเป็นพาหนะพาราชทูตผู้นั้นกลับเข้ากรุงศรีอยุธยา นี่เป็นมูลเหตุที่ฟอลคอนจะได้เข้ารับราชการกับออกญาพระคลัง (คือ โกษาเหล็ก) การที่เรื่องแต่งของ ตาชาร์ด ตีพิมพ์ที่กรุงปารีส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖ และ ดอร์ลีอังส์ ลอกมาตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๖๙๐ โดยไม่ได้ทดสอบเรื่องราวว่าจะเท็จจริงเพียงไร จึงเป็นการชักชวนให้ผู้แต่งคนอื่น ๆ ลอกกันต่อ ๆ มา จนปรากฏในหนังสือ อุโฆษสมัย ใน ค.ศ. ๑๙๒๐ เรื่องการจะเปลี่ยนลัทธิจากโปรเตสแตนท์มานับถือตามลัทธิโรมันแคธอลิก

ก็ฟังดูชอบกล ท่านเขียนว่าบิดามารดาของฟอลคอนนับถือโรมันแคธอลิก แต่ฟอลคอนเองเมื่อเด็กต้องอยู่กับพวกอังกฤษ พวกนั้นจึงชี้ชวนให้นับถือลัทธิที่ผิด (คือ โปรเตสแตนต์) แต่วันหนึ่งฟอลคอนล้มเจ็บทำท่าจะไม่รอด จึงขอให้คุณพ่อ อังตวน โทมาส ให้ศีลล้างบาป หันไปนับถือโรมันแคธอลิก เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๘๒ แล้วต่อมาอีก ๒—๓ วัน ก็กระทำการสมรสกับหญิงญี่ปุ่น* (ที่กรุงศรีอยุธยา) ซึ่งนับถือโรมันแคธอลิกอยู่ การที่ผู้เขียน (ดอร์ลีอังส์) ลำกับเรื่องราวไว้เช่นนั้น ฟังดูชอบกล เพราะฟอลคอนล้มเจ็บใกล้จะตาย จึงสละลัทธิความเชื่อถือเดิมหันมารับนับถือลัทธิใหม่ แต่ "ต่อมาอีก ๒—๓ วัน" กลับไปกระทำการสมรสกับหญิงที่นับถือลัทธิโรมันแคธอลิก ผู้อ่านที่อ่านแล้วเกิดความสงสัยสนเท่ห์ก็คงมี ว่าการที่ชายจะสละลัทธิความเชื่อถือของตนไปรับนับถือลัทธิของฝ่าย

---

* ดอร์ลีอังส์ : หน้า ๑๙ แต่โลเน : หน้า ๗๔ กล่าวว่า หญิงนี้เป็นโปรตุเกส ชื่อ "คอนซากาโอมาร์" (ชื่อนี้จึงกลายเป็นคุณหญิง "ทองกีบม้า" ในสำเนียงไทย) โลเนนำบันทึกเรื่องฟอลคอนและคุณหญิงโลยบาทหลวง ดอร์ลีอังส์ มาลงไว้หลายแห่ง และมีหนังสือประวัติของ ฟอลคอน อีกเล่มหนึ่ง คือ Deslanders, M., *Histoire de M. Constance.* Amsterdam, 1756 มีจดหมายของ 'an English Catholic' ว่าบิดาของหญิง ชื่อ Fanique เป็นโปรตุเกส แต่มารดาเป็นญี่ปุ่น

หญิง ดูจะเกี่ยวกับการอยากได้หญิงมาเป็นภรรยามากกว่า (ซึ่งตัวอย่างในสมัยนี้ก็ยังมีอยู่) ส่วนเรื่องการยกเมืองบางกอกมะริดให้ทหารฝรั่งเศส "คุ้มครอง" การขบถของพระเพทราชาต่อสมเด็จพระนารายณ์ การวางแผนจะจับพระเพทราชาแล้วล้มเหลว การประหารผู้นับถือศาสนาคริสต์ "ทุกคน" ในราชอาณาจักร การถูกประหารของฟอลคอน* ฯลฯ เป็นการเขียนนวนิยาย โดยมีฟอลคอน และศาสนาคริสต์เป็นพระเอกของเรื่อง นอกนั้นเป็นพวกผู้ร้าย นี่เป็นการเขียนของบาทหลวง ดอร์ลีอังส์ ตีพิมพ์ที่กรุงปารีส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๙๐

เมื่อ เซอร์ ยอห์น เบาริ่ง แปลเรื่องของฟอลคอนเขียนโดยบาทหลวง ดอร์ลีอังส์ ให้ไว้แล้ว ท่านก็นำข้อเขียนของ แคมเฟอร์ มาลงให้ไว้เป็นการเปรียบเทียบ โดยท่านเขียนว่า ข้อเขียนของท่านทั้งสองนี้ "แตกต่างกันอย่างประหลาด" (Strangely Contrasted) (เล่มสอง หน้า ๔๐๗ – ๔๑๐) แคมเฟอร์ผู้เข้ามากรุงศรีอยุธยาราว ๒ ปี หลังฟอลคอนถูกประหาร เขียนไว้ว่า "หม่อมบีย์ฟอลคอน และพรรคพวก วางแผนยึดอำนาจ โดยจะ

---

* E.W. Hutchinson, *Adventurers in Siam in the 17 th century.* London, 1940 หน้า ๘ ว่า วันถูกประหารของฟอลคอน คือ ๕ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๘

ให้หม่อมบีย์เป็นกษัตริย์ แต่พระเพทราชาปราบปรามได้แล้วให้ประหารหม่อมบีย์และฟอลคอนเสีย ส่วนภรรยาของฟอลคอนนั้น ถ่มน้ำลายรดหน้าเขาด้วย และไม่ยอมให้จูบลาลูกชายอายุ ๔ ขวบ ในขณะถูกนำตัวไปประหาร" นี่เป็นการเขียนของบาทหลวงตอร์ลีอังส์และของแคมเฟอร์ เกี่ยวกับฟอลคอน ผู้เขียนทั้งสองต่างไม่ได้อยู่รู้เห็นเหตุการณ์โดยตนเอง แต่ต่างก็อาศัยข้อเขียน หรือคำบอกเล่าของผู้อื่น ที่อยู่ใกล้ชิดเหตุการณ์ ผู้บอกเล่าเอียงไปทางใด ผู้เขียนเอียงตามไปด้วย

เท่าที่เขียนมานี้ ยังไม่ได้กล่าวถึงชาวต่างชาติ ซึ่งเข้ามาพร้อมคณะทูต เดอลา ลูแบร์ ซึ่งรวมทั้งนักบวช ทหาร และพลเรือนก็มีไม่น้อยกว่า ๖๐๐ คน ยังมีพวกพ่อค้าอังกฤษซึ่งมีจำนวนเป็นร้อยในรัชสมัยนี้ และพวกทหารที่มีส่วนพัวพันทำการรบพุ่งที่เมืองมะริด นอกจากนี้ยังพวกฮอลันดา โปรตุเกส พวกอิหร่าน แขกมัวร์ และชาวเมืองของประเทศใกล้เคียง เช่น มลายู ชวา จีน ญี่ปุ่น ถ้าจะประมวลหยาบ ๆ ก็คงไม่ต่ำกว่าพัน แต่จากพวกพลทหารและพ่อค้าธรรมดาซึ่งคงมีจำนวนมาก เราจะพึ่งอาศัยข้อเขียนเป็นการบันทึกเหตุการณ์ย่อมไม่ได้ แม้กระนั้นข้อเขียนของพวกบาทหลวงฝรั่งเศสพ่อค้าคนสำคัญของอังกฤษและฮอ-

ลันดา ก็มีจำนวนมากพอดู ถ้าจะประมวลเอกสารทั้ง Pimary Source และ Secondary Source มาไว้ให้ปรากฏ ก็คงจะมีจำนวนหลายหน้ากระดาษทีเดียว

ในการเรียบเรียงหนังสือเรื่อง ออกญาวิไชเยนทร์ (ตีพิมพ์จำหน่าย พ.ศ. ๒๕๐๖)* ผู้เขียนยังมิได้ใช้เอกสารอีกหลายฉบับ โดยเฉพาะเอกสารของสังฆราช ปาลู **ผู้ชักนำประเทศฝรั่งเศสและประเทศสยามให้เป็นทองแผ่นเดียวกัน (ก่อนฟอลคอนจะเข้ารับราชการในสำนัก และเอกสารของฮอลันดาในชื่อเรื่อง "ชีวิตและพฤติกรรมของ ซี. ฟอลคอน" ผู้เขียนคือ พ่อค้าฮอลันดาประจำกรุงศรีอยุธยา ชื่อ Joannes Keyts และ Peter Van De Hoorn (ไม่ใช่ ฟอนฟลีตหรือวันวลิต Van Vliet ดังที่เคยเชื่อกัน ทั้งนี้เพราะฟอนฟลีตกลับประเทศฮอลันดาร่วม ๓๐ ปี ก่อนฟอลคอนจะเข้ามามีบทบาทในราชสำนัก) เอกสารฮอลันดานี้อาจเป็นปฏิปักษ์ต่อฟอลคอนอยู่บ้าง แต่เอกสารของสังฆราช ปาลู เชื่อได้ว่าท่านคงให้ความเป็นจริงเกี่ยวกับรัชสมัย

---

* พิมพ์ซ้ำโดยองค์การค้าของคุรุสภา พ.ศ. ๒๕๒๗

** สังฆราชผู้นี้มีนามเต็มว่า สังฆราชแห่ง *Heliopolis* เข้ามาในกรุงศรีอยุธยาเมื่อ ๑๗ มกราคม ค.ศ. ๑๖๖๔ กลับออกไปในปีต่อมา กลับเข้ามาอีกพร้อมด้วยพระราชสาส์นพระหฤษฎ์ที่ ๑๔ ท่านยังออกไปและกลับเข้ามาอีกครั้งหนึ่งพร้อมด้วยพระราชสาส์นฉบับที่ ๒ จนประเทศไทยและฝรั่งเศสเป็น "ทองแผ่นเดียวกัน" แล้วท่านจึงกลับออกไปโดยไม่ย้อนเข้ามาอีก

สมเด็จพระนารายณ์ได้อย่างดียิ่ง เอกสารนั้นชื่อว่า ความสัมพันธ์โดยสังเขประหว่างสังฆราชฝรั่งเศสกับประเทศสยาม-ตีพิมพ์ที่กรุงปารีส ค.ศ. ๑๖๖๘

รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์นั้น มีความสำคัญในเรื่องราวที่เกี่ยวกับต่างประเทศเอกสารที่เกี่ยวกับเรื่องนี้มากหลาย จนในเวลาปัจจุบันก็ยังมีผู้นำออกมาตีพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกอยู่เสมอ ควรจะถึงเวลาหรือยังที่นักศึกษาสมัยใหม่ในวิชาประวัติศาสตร์จะรวบรวมเอกสารเหล่านี้ มาให้ความเป็นธรรมแก่รัชสมัยของพระองค์ ทั้งนี้ โดยคำนึงถึงคำว่า "มหาราช" ซึ่งมีผู้ถวายสมัญญาแด่พระองค์ และในเวลาเดียวกัน ก็ไม่ควรลืมข้อตำหนิที่ว่า พระองค์เป็นผู้ทรงดำเนินนโยบายนำประเทศชาติเข้าสู่กลียุค คือชักศึกเข้าบ้าน ในระหว่างคำสดุดี และคำกล่าวร้ายเช่นนี้ ความจริงจะอยู่ตรงไหนเพราะถ้าไม่มีทางที่จะลบความจริงในเรื่องเกิดศึกกับกองทหารฝรั่งเศสในเดือนสุดท้ายในรัชกาลของพระองค์ได้ เราก็ควรคำนึงด้วยว่า รัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ มีการสัมพันธ์กับนานาประเทศมากมาย เป็นยุคที่ฝรั่งเศสฝ่ายหนึ่ง กับฮอลันดา และ หรืออังกฤษอีกฝ่ายหนึ่ง กำลังแก่งแย่งความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ การจะรู้เท่าทันคนชาวต่างประเทศ

โดยเฉพาะพระราชาผู้ยิ่งใหญ่ในทวีปยุโรป* ผู้ซึ่งทรงมีพระราชสาส์นมายัง "เพื่อนที่ดีและน่ารักยิ่งของข้าพเจ้า" ต้องการความรอบรู้ทันคนและความเป็นผู้อัจฉริยะ ความสามารถดังว่า เพิ่งมาปรากฏในรัชสมัยสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง คือ หลังจากได้เรียนรู้ ภาษา ขนบประเพณี และจิตใจชาวต่างประเทศมาแล้วพอสมควร การรู้เท่าทันคนเป็นข้อบกพร่องของสมัยนั้น รัชสมัยพระนารายณ์จึงน่าจะเป็นรัชสมัยที่ล้ำหน้าไปราวสองศตวรรษ

มีคำถามจากผู้อยู่ในวัยศึกษาผู้หนึ่งถามว่า "ก็เมื่อในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มีชาวต่างชาติเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาร่วมพันคน และในจำนวนนั้น มีพวกนักปราชญ์ผู้ทรงความรู้ในวิทยาการสมัยใหม่หลายสิบ หรือร่วมร้อยคน คนไทยเราได้เรียนรู้อะไรเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองบ้างจากท่านเหล่านั้น ในเวลา ๓๓ ปี ของรัชกาลนั้น"

คำถามนี้เราลองมาหาคำตอบกันดูทีหรือ เรื่องขนบประเพณีของชาวต่างชาติเราจะไม่พูดถึง เพราะถึงคนไทยในรัชสมัยนั้นเรียนรู้มา ก็เป็นเพียงเครื่องประดับสติปัญญาหาเกิดประโยชน์ทางวัตถุไม่

เรามาพูดถึงวิทยาการสมัยใหม่ เช่น คณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และโดยเฉพาะวิชาทำแผนที่ซึ่งยัง

---

* คือ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ค.ศ. ๑๖๖๐-๑๗๑๕ (พ.ศ. ๒๒๐๔-๒๒๕๘)

มีตัวอย่างดูได้ในปัจจุบัน แผนที่ซึ่งพวกบาทหลวงฝรั่งเศส "สร้าง" ขึ้นไว้มีหลายฉบับ คือ แผนที่เอเชียอาคเนย์ที่บาทหลวงคณะเยซูอิต ๖ รูปช่วยกันทำ แผนที่ปากน้ำเจ้าพระยาจนถึงกรุงศรีอยุธยา ของวิศวกร เดอ ลามาร์ แผนที่มหานครศรีอยุธยาแสดงเขตที่อยู่อาศัยของชาวต่างประเทศให้ไว้ด้วย แผนที่นี้สร้างขึ้นโดยบาทหลวง คูร์โตแลง สังกัดในคณะมิซิออง เอตรังแยร์ (ปรากฏในหนังสือ ประวัติมิชชังในกรุงสยามของโลเน เล่ม ๑ หน้าสุดท้าย และปรากฏในหนังสือ การเดินทางมากรุงสยามของบาทหลวงบูเวต์ หน้า ๑๐๖) แผนที่พระมหานครศรีอยุธยา แสดงผังเมือง โดยวิศวกร ฟรังซัวร์ เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๗ (อยู่ในหนังสือของ โลเน เล่ม ๑ หน้ารองสุดท้าย) แผนที่ประเทศสยาม ไม่ปรากฏชื่อผู้ทำ แต่พิมพ์อยู่ในหนังสือการทูตของเดอ ลาลูแบร์ (อยู่ในหนังสือของ ลาลูแบร์ และในหนังสือของโลเน เล่ม ๑ หน้าก่อนรองสุดท้าย) นอกจากนี้ยังมีผังเมือง เมืองละโว้ (ไม่ทราบชื่อผู้สร้าง) และเมืองบางกอก (ชื่อผู้สร้างจำไม่มั่น จึงไม่บอกให้ไว้) แผนที่และภาพผังเมืองเหล่านี้ สร้างขึ้นโดยบาทหลวงและวิศวกรฝรั่งเศสทั้งนั้น พวกเหล่านี้ส่วนมากเป็นราชบัณฑิต ในราชสำนักพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ จะมียกเว้นก็แต่บาทหลวง คูร์โตแลง ผู้เข้ามาอยู่กรุงศรีอยุธยาแต่ ค.ศ. ๑๖๖๘–๑๖๗๓ ท่านคงอยู่

กรุงศรีอยุธยานานปีทีเดียว (จดหมาย ๒ ฉบับ ของท่าน ลงวันที่ ๓๐ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๓ โลเน หน้า ๙๑ และ ๓๓๐ เล่ม ๒)* และแผนที่ประเทศสยามก็เชื่อว่าคงเป็นงานของท่าน ที่มีผู้เชื่อว่าเป็นงานของราชทูต เดอลาลูแบร์นั้น เป็นไปไม่ได้ เพราะท่านราชทูตเข้ามาอยู่กรุงศรีอยุธยาเพียง ๓ เดือนเท่านั้น ผู้ที่จะทำแผนที่ประเทศสยามได้ จำต้องมีเวลายาวนาน ท่องเที่ยวและกระทำการวัดสำรวจตามวิทยาการสมัยใหม่ทั่วพระราชอาณาเขต ส่วนบาทหลวงฝรั่งเศสคณะเยซูอิตอยู่กันในกรุงศรีอยุธยารูปละไม่นาน ก็เดินทางออกนอกประเทศไป ผู้ที่อยู่นานและเป็นบาทหลวงมีความรู้ในวิชาทำแผนที่ ก็เห็นมีแต่บาทหลวง คูร์โตแลง มีปัญหาที่น่าคิดก็คือว่าพวกฮอลันดาจะเป็นผู้สร้างแผนที่ประเทศสยามฉบับนี้ได้หรือไม่ พวกฮอลันดาส่วนใหญ่เป็นพ่อค้า จะมีพวกช่างที่มีความรู้ในทางต่อเรือ สร้างตึก สร้างโรงเก็บสินค้า ก็พอไปได้ แต่ในวิชาทำแผนที่และเป็นแผนที่ประเทศไม่ใช่ผังเมือง ไม่เห็นทางที่พวกฮอลันดาจะมีเวลาและความ

---

* จากหลักฐานเท่าที่ปรากฏนี้ แสดงว่า บาทหลวง เดอ คูร์โตแลง อยู่ในกรุงศรีอยุธยาอย่างน้อย ๑๐ ปี (๑๖๗๓-๑๖๘๓) มีเวลานานพอที่จะทำแผนที่กรุงศรีอยุธยา ลพบุรี บางกอก และแผนที่ประเทศไทยได้

อดทนพอ และเหตุผลที่สำคัญก็คือ เมื่อพวกเขาลงแรงเวลาเหนื่อยยากทำขึ้นมาแล้ว ก็ไม่เห็นเกิดดอกออกผลอะไร พวกพ่อค้าอังกฤษก็เช่นกัน พวกนี้ใช้เวลาทำเงินทำทอง และเลี้ยงดูกันอย่างสนุกสนานเป็นปกติวิสัยผู้ที่มีความสามารถมีเวลานานพอ และมีความปรารถนาจะสร้าง "สิ่งดีงาม" ขึ้น ก็เห็นมีแต่พวกบาทหลวงคณะมิซิออง เอตรังแยร์ เท่านั้น คนไทยยังต้องใช้เวลาอีกยาวนานในการสร้างพื้นฐานและแสวงหาความรู้ในวิทยาการแผนใหม่นี้ ดังจะเห็นได้ว่าแผนที่กรุงเทพพระมหานคร "สร้าง" โดยคนไทย คือ กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ฯ เป็นฉบับแรก มามีปรากฏในต้นรัชกาลที่ ๕ ตีพิมพ์ที่เมืองสิงคโปร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ นี่เอง

ถ้าจะพูดถึงการสร้างป้อม หล่อปืนใหญ่ ขุดคลอง สร้างการประปา ฯลฯ ซึ่งคนไทยคงจะได้เรียนรู้จากวิศวกรต่างชาติมาแล้วในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ แต่ความรู้เหล่านี้ไม่จีรังยั่งยืนมาจนชั้นหลัง แม้แต่วิทยาลัย ซึ่งบาทหลวงคณะ มิซิออง เอตรังแยร์ตั้งขึ้นแล้ว และก็ได้กำหนด

ชื่อไว้แล้วว่า Constantinien* เป็นการให้เกียรติแก่ฟอลคอนผู้อุปถัมภ์ แต่วิทยาลัยดังว่าก็ต้องเลิกล้มไป เพราะสถานการณ์ทางการเมืองไม่เอื้อต่อการพัฒนา จึงมีแต่โรงเรียนที่ตำบลมหาพราหมณ์ เป็นแบบโรงเรียนวัด จัดสอนเด็กอนาถาให้รู้จักเลขผานาที อ่าน เขียน ภาษาไทย และคัมภีร์ศาสนาคริสต์ เพียงเท่านั้น โรงเรียนที่ตำบลมหาพราหมณ์นี้ย้ายมาจากที่ตั้งเดิมที่บ้านหมู่หนองปลาเห็ด หรือ "บ้านเซนต์ ยอเซฟ"

ถ้าเช่นนั้นแล้ว การที่มีชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะพวกราชบัณฑิตจากราชสำนักพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาเป็นจำนวนมาก ไม่ได้ก่อประโยชน์ที่จีรังยั่งยืนให้แก่พวกเราทีเดียวหรือ ผู้เขียนไม่กล้ายืนยันว่าพวกเราชั้นหลังได้รับประโยชน์อะไรจากพวกราชบัณฑิตเหล่านั้น

---

* โลเน : หน้า ๖๗ "สมเด็จพระนารายณ์พระราชทานที่ดิน ....(และ) ฟอลคอนสัญญาจะก่ออาคารเป็นตึก และเพื่อเป็นการสมนาคุณผู้ก่อตั้งทางคณะ (มิชชัง) จึงตั้งชื่อวิทยาลัยนี้ว่า ***"คอนสตันตินีเนียน"*** ...จำนวนนักศึกษาเพิ่มขึ้นจนเกือบถึง ๘๐ และฟอลคอนสัญญาจะให้เงินอุดหนุนปีละ ๑.๕๐๐ เอกูส์" วิทยาลัยนี้ตั้งขึ้นที่ลพบุรีใกล้วัดส่วนตัวของฟอลคอน บิดีที่ตั้งวิทยาลัย บอกไว้กว้าง ๆ ว่า ในระหว่างที่ออกพระวิสุทธสุนทรไปฝรั่งเศส คือปลาย ค.ศ. ๑๖๘๕ หรือ พ.ศ. ๒๒๒๘

นอกจากเอกสารเป็นจำนวนสิบไว้ศึกษา และแผนที่และแผนผัง ๕–๖ แผ่นไว้ทดสอบ แต่ความรู้ในทางวิชาการช่าง การแพทย์ และแม้แต่ในวิชาศิลปศาสตร์ เราไม่ได้รับประโยชน์สิ่งใดเลย เหตุการณ์ทางการเมืองมายับยั้งการพัฒนาในยุคนั้น และถ้าเราจะถามต่อไปว่า ถ้าเหตุการณ์ทางการเมืองมีผลในทางตรงข้าม คือประเทศต้องตกอยู่ใต้อาณัติของฝรั่งเศส เป็นเมืองขึ้นของเขา วิทยาการแผนใหม่ก็คงจะจีรังยั่งยืนต่อมาจนชั่วลูกชั่วหลาน แต่เอกราชอธิปไตย และความเป็นไทยก็จะสิ้นสุดลงใน พ.ศ. ๒๒๓๑ ประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองก็จะเปลี่ยนรูปไป จะมีรายละเอียดเป็นอย่างใดก็เหลือเดา จึงทำให้น่าคิดว่า ระหว่างความเจริญแต่ขาดความเป็นไทย และรักษาความเป็นไทยไว้ได้โดยขาดความเจริญ พวกเราสมัครใจจะเลือกเอาข้อใด

ผู้เขียนมิได้พูดถึงเอกสารภาษาไทยมาแต่ต้น ก็เพราะเรามีเอกสารของรัชสมัยนี้น้อยเหลือเกิน ที่ขึ้นหน้าขึ้นตาเป็นสมุดข่อยที่เรียกกันว่า **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐ** ฯ สมุดข่อยนี้เขียนด้วย รง บนพื้นดำแสดงให้ชมในตู้กระจกในพระที่นั่งศิวโมกข์พิมาน ใครผ่านไปผ่านมาอาจไม่สังเกต และเด็กนักเรียนอาจเดินผ่านไป ถ้าครูไม่ดึงความสนใจมาให้เห็น แท้จริงสมุดข่อยเล่มนี้เป็น

เพียงการคัดลอกของเก่าที่มีอยู่ก่อนรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มาเรียงลำดับเรื่องราวไว้ ตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าอู่ทองมาจนถึงปลายรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร อีกฉบับหนึ่งซึ่งพอเชื่อได้ว่าเป็นเอกสารของรัชสมัยนี้ (แต่ไม่ปรากฏต้นฉบับเสียแล้ว) คือ คำพยากรณ์ในตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ข้อความว่าจะเกิดกลียุคขึ้นในประเทศ ดังข้อความว่า "ทางน้ำก็จะแห้งเป็นทางบก เวียงวังก็จะรกเป็นป่าเสือ" เอกสารภาษาไทยในประเทศไทยมีอยู่เพียงเท่านี้ ที่อยู่ต่างประเทศ (คือประเทศฝรั่งเศส) ก็เห็นมี ศุภอักษรของโกษาปาน ๒ ฉบับ มีไปถึงมิตรสหายชาวฝรั่งเศส และหนังสือสัญญาการค้าขายระหว่างกรุงสยามกับกรุงฝรั่งเศส ระหว่างออกญาพระเสด็จฯ กับท่านราชทูต เดอ ลาลูแบร์ เอกสารทั้ง ๓ ฉบับนี้ตีพิมพ์ไว้ให้ปรากฏใน วารสารสยามสมาคม (เล่ม ๑๔ ภาค ๑ ประจำ ค.ศ. ๑๙๒๑)* และได้

* เกี่ยวกับเอกสารภาษาไทย ๓ ฉบับนี้ ลงวันเดือนปี ตามแบบไทยไว้ทั้งสามฉบับ คือ ๒ ฉบับแรกลงไว้ว่า "วันพุธ เดือนแปด แรม ๒ ค่ำ ปีเถาะนพศก พุทธศักราช ๒๒๓๑" ซึ่งทางเอกสารฝรั่งเศสลงวันเดือนปีตามทัศนะฝรั่งไว้ว่า ตรงกับวันที่ ๒๔ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๗ และเอกสารฉบับที่ ๓ ลงวันเดือนปีไว้ว่า "วันพฤหัสฯ เดือนอ้าย ขึ้น ๘ ค่ำ ปีเถาะนพศก พุทธศักราช ๒๒๓๑" ซึ่งเอกสารฝรั่งเศสลงวันเดือนปีไว้ว่าตรงกับ วันที่ ๑๑ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๗ (นักปฏิทินโหราศาสตร์ของเราควรสอบทานดู เพราะไม่มีปฏิทินจำหน่ายในตลาดถอยหลังไปไกลถึงรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์)

ทราบข่าวว่ามีสมุดบันทึกของโกษาปานยังอยู่ที่กรุงปารีส (สำนักงานใหญ่ของคณะมิซิออง เอตรังแยร์) แต่เอกสารนี้ ผู้เขียนยังไม่ได้เห็น และหอสมุดแห่งชาติยังไม่ได้มา เท่าที่ทราบเอกสารภาษาไทยมีเพียงเท่านี้

ส่วนเอกสาร Primary Source ในภาษาฝรั่งเศส เท่าที่ตีพิมพ์แล้ว (บางเล่มผู้เขียนเองก็ยังไม่เคยเห็น) เรียงลำดับปีตีพิมพ์ได้ดังนี้

1. BOURGES : *de Relation du Voyage de Mgr. E'Eveque de Bergyte. Paris, 1666*
2. PALLU : *Relation abr'ge'e des Missions...aux Royaumes de...Siam. Paris, 1668*
3. TACHARD : *Voyage de Siam...Paris, 1686*
4. DE CHAUMONT : *Relation de l'ambassade...a la bour du Roi de Siam. Paris, 1687*
5. TACHARD : *Second voyage de Siam, Paris, 1689*
6. GERVAISE : *Histoire naturelle et politique du royaume de Siam. Paris, 1690*
7. LA LOUBERE : *Du Royaume de Siam. Amsterdam, 1691*
8. DES FARCES : *Relations des revolution arrivees a Siam dans L'annee 1688. Amsterdam, 1691*

9. VOLLANT DES VERQUAINS : *Histoire de le Revolution,...1688, Lille, 1691*

10. BLANC, R.P. : *Histoire de le Revolution de Siam. Lyon, 1692*

11. DE CHOISY : *Journal du Voyage de Siam. Trevoux, 1741*

12. GARARDI : *Memoire du Comte de Forbin. Amsterdam, 1748*

13. BERNARD : *Le Voyage du P. de Fontaney au Siam...,Shanghai, 1942*

14. DRANS ET BERNARD : *Memoire du P. de Beze Tokyo. 1947*

15. GATTY : *Voyage de Siam du Pere Bouvet, Leiden, 1963*

เฉพาะหมายเลข ๙ และ ๑๐ ผู้เขียนไม่กล้ายืนยันว่าท่านผู้แต่งเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาหรือไม่ แต่เพราะหนังสือ ๒ เล่มนี้ตีพิมพ์ใกล้ชิดเหตุการณ์ จึงรวมเข้ามาไว้ให้ ส่วนเอกสารที่มีอยู่แต่ยังไม่ได้ตีพิมพ์ ทราบว่ามี สมุดบันทึกของ Ceberet มีกล่าวประปรายโดยศาสตราจารย์เซเดส์ ในวารสารสยามสมาคม เล่ม ๑ ประจำ ค.ศ. ๑๙๒๑ ส่วนบาทหลวงเยซูอิต ๖ รูป ซึ่งเป็นราชบัณฑิตในราชสำนัก

พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ มีเอกสารตีพิมพ์แล้ว ๓ ท่าน คือ Tachard, De Fontaney และ Bouvet ส่วนอีก ๓ ท่านยังไม่มีการตีพิมพ์ คือ L'comte, Gerbillon และ Visdelou เฉพาะบาทหลวงในคณะมิซิอองเอตรังแยร์ ราว ๓๖ รูป มีเอกสารตีพิมพ์เป็นเอกเทศเพียงไม่กี่ราย นี่ไม่นับที่นำมารวมไว้ในประวัติมิซซังในกรุงสยาม ของ โลเน ซึ่งมีอยู่มาก

การบันทึกเรื่องราวของคนฝรั่งเศส ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มีมากมายเช่นนี้ เอกสารของคนไทยในรัชสมัยนั้นจึงหาเทียบเขาไม่ได้ และความจริงข้อนี้ก็มีมาจนถึงต้นยุครัตนโกสินทร์ เราเพิ่งมาเริ่มตีพิมพ์สิ่งจดบันทึกในพระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ ๔ รัชกาล โดยเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ในรัชกาลที่ ๕ นี่เอง

เอกสารของอังกฤษในรัชสมัยนั้น เทียบกับของฝรั่งเศสไม่ได้ เพราะส่วนมากเป็นเรื่องค้าขาย จะมีที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการเมือง เห็นมีอยู่ ๒ ฉบับ คือ **การปราบขบถมักกะสัน ที่กรุงศรีอยุธยา** เขียนโดย แซมมวล ไวต์ รายงานไปยังพี่ชาย (George White) ซึ่งขณะนั้นอยู่ที่ประเทศอังกฤษ (ตีพิมพ์อยู่ใน Anderson, ***English Intercourse With Siam***) หน้า ๒๒๙–๒๓๒ (และหนังสือของโลเน: หน้า ๑๙๓–๑๙๕ เล่ม ๒) อีกเรื่องหนึ่งเป็นเรื่องเมืองมะริด

เป็นสมุดบันทึกของ คาเวนปอร์ต เลขานุการของแซมมวล ไวต์เจ้าเมืองมะริด (ตีพิมพ์อยู่ในเรื่อง *Siamese White* ของ Collis)

เอกสารฮอลันดา จะมีมากน้อยเพียงใดไม่มีทางทราบ เท่าที่ตีพิมพ์และมีผู้แปลไว้แล้ว คือ ที่ให้ชื่อว่า ชีวิตและพฤติกรรมของ ซี. ฟอลคอน เชื่อว่าผู้เขียนเป็นพ่อค้าฮอลันดาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในสมัยที่ Joannes Keyts และ Peter Van De Hoorn เป็นผู้กำกับห้างค้าขายของฮอลันดา

ส่วนเอกสารปลีกย่อย มีอยู่ประปราย เหลือที่จะนำมากล่าวในที่นี้ได้

จาก ประวัติมิซซังในกรุงสยาม ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญของเรื่องนี้ มีเรื่องราวเกี่ยวกับรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์นำมาตีพิมพ์ให้ไว้ ๒๘๘ หน้า เรียงพิมพ์ด้วยตัวจิ๋ว เป็นเอกสารของสังฆราช บาทหลวง นายทหารฝรั่งเศส ตลอดจนของโกษาปาน และข้าราชการไทย ภาษาที่ใช้ในเอกสารเป็นภาษาฝรั่งเศสและลาติน (เอกสารของคนไทยมีปรากฏเป็นภาษาฝรั่งเศส เข้าใจว่าเป็นคำแปล ส่วนภาษาไทยหาไม่ได้เลย) เป็นการบันทึกเรื่องราวกว่า ๓๐ ปี ในรัชสมัยนั้น โดยบุคคลต่าง ๆ ในวงราชการหรือวงของการศาสนา เอกสารราว ๓๐๐ หน้านี้เป็น "ขุมทอง" ของนักประวัติ-

ศาสตร์ทีเดียว ถ้ารู้ภาษาฝรั่งเศสดีพอ ผู้เขียนรู้ภาษานี้อย่างเด็กนักเรียน แม้จะคลำมา ๓—๔ ปี แล้วก็ได้ผลเล็กๆ น้อยๆ นักศึกษาที่รู้ภาษาฝรั่งเศสอย่างดี ถ้าใช้เวลาเพียง ๓—๔ เดือน จะได้ความรู้อย่างแตกฉาน หาจากที่อื่นไม่ได้ (พระราชสาส์นสมเด็จพระนารายณ์ทรงมีไปถึงสันตะปาปา และถึงพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ มีปรากฏเป็นภาษาฝรั่งเศสหลายแห่ง ส่วนศุภอักษรของข้าราชการไทย เช่น ของโกษาเหล็ก ออกญาพระเสด็จ โกษาปาน ฯลฯ ก็มีปรากฏเป็นภาษาฝรั่งเศสเช่นกัน ต้นฉบับหรือแม้แต่สำเนาเป็นภาษาไทย คงสูญหายหาไม่ได้แล้ว)

การศึกษาประวัติศาสตร์จากเอกสาร อาจเป็นของใหม่ในประเทศเรา แต่ก็ถึงเวลาแล้วที่พวกนักศึกษาจะต้องใช้วิธีนี้ ถ้าอยากทราบความจริง การศึกษาประวัติศาสตร์รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ จากพระราชพงศาวดารฉบับต่างๆ ที่มีอยู่ เป็นการศึกษาเรื่องราวที่คนในยุครัตนโกสินทร์เขียนขึ้น คนเขียนเกิดหลังเหตุการณ์และเขียนตามคำบอกเล่าต่อๆ กันมา การจะได้ความจริงหรือแม้แต่ใกล้เคียง ก็เหลือวิสัย การประมวลเอกสารของรัชสมัยนั้นและการศึกษาชั้นรองจนได้เรื่องราวที่เกิดขึ้น จะเป็นเครื่องมือในการพิจารณาเหตุการณ์ปัจจุบันได้แจ่มแจ้งขึ้น เอกสารภาษา

ฝรั่งเศส คนฝรั่งเศสย่อมหาอ่านได้สะดวก และเมื่อเขาอ่านพบเรื่องนายพล เดส์ฟาช ต้องยอมจำนน ยอมถอนทหารออกไปจากพระราชอาณาจักร การจะคิด "แก้ลำ" ย่อมเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ซึ่งเขาก็ "แก้ลำ" ได้สำเร็จในเรื่อง ร.ศ. ๑๑๒ เป็นการล้างอายได้อย่างแนบเนียน พระราชพงศาวดารของเราไม่ได้ให้ความเข้าใจอะไรแก่เราในเรื่องนี้เลย มิหนำซ้ำยังพราวไปด้วยเวทมนตร์คาถาและการไม่เผชิญกับความจริง เราเป็นคนรุ่นหลังรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ร่วม ๓๐๐ ปี จะคิดอย่างใด ปฏิบัติการอย่างใด ก็อยู่ในดุลยพินิจของแต่ละบุคคล แต่เพราะเรื่องนี้เขียนขึ้นเพื่อนักศึกษาที่อ่อนอาวุโสกว่าผู้เขียน จึงขอแนะนำบรรดาท่านเหล่านี้ว่า พระราชพงศาวดารของเราที่มีอยู่ ใช้ไม่ได้หลายแห่ง เราต้องศึกษาจากเอกสารหรือ Primary Source จึงจะได้เรื่องราวที่เกิดขึ้น แต่เมื่อศึกษาแล้วเราจะสรุปความเห็นอย่างไรในเรื่องรับสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เป็นเรื่องของแต่ละนักศึกษาไม่มี "ครู" คนใดบังคับ ชี้ชวน หรือโน้มน้าวความคิดเห็นของเราได้ วิชาประวัติศาสตร์จึงเป็นวิชาประชาธิปไตย ไม่มีการบังคับขู่เข็ญ แต่ประการใด

เอกสารในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์

หมายเหตุท้ายเรื่อง

๑. เกี่ยวกับแผนที่ประเทศไทย ที่มีปรากฏในหนังสือการทูตของ เดอ ลาลูแบร์ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๖๙๑ นั้น แผนที่นี้ดูจะเป็นแผนที่ประเทศไทยฉบับแรก ทำขึ้นเมื่อกว่า ๒๗๕ ปีมาแล้ว มาตราส่วนไม่ได้บอกไว้ เส้นรุ้งเส้นแวงก็ไม่ปรากฏ และสถานที่บางแห่งก็ลงไว้ผิดพลาดจากความเป็นจริงไปบ้าง แม้กระนั้น เราก็จำต้องยอมรับว่าเป็นความพยายามอย่างดีที่สุดของคนในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ได้สร้างขึ้น เมื่อตรวจจากต้นฉบับภาษาฝรั่งเศส ซึ่งมีอยู่ที่สยามสมาคม ชื่อผู้สร้างมีปรากฏอยู่ในตัวแผนที่ คือ F. Ertinger (เอฟ. เออร์แตงเยร์) ส่วนในคำชี้แจงของ เดอ ลาลูแบร์ นั้น ท่านอธิบายว่า ผู้ทำแผนที่นี้ได้เดินทางไปทั่วประเทศไทย แต่ (คงจะเป็นการเดินทางอย่างรีบด่วน) ท่านเกรงจะผิดพลาด จึงมอบให้ Cassini (คาสสีนี) ราชบัณฑิตในวิชานี้ที่กรุงปารีสตรวจแก้ไข แล้วจึงตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๖๙๑ แต่ F. Ertinger จะเป็นใครเข้ามากรุงศรีอยุธยาพร้อมคณะทูตชุดนี้หรืออย่างไร อยู่ในกรุงศรีอยุธยา

นานเท่าใดท่านไม่ได้บอกไว้ ความเข้าใจของผู้เขียนที่ว่าบาทหลวง Courtaulin คงเป็นผู้สร้างแผนที่นี้จึงผิดไป

๒. ยังมีแผนที่ประเทศไทยอีกฉบับหนึ่ง อยู่ในหนังสือ Le Siam Ancien ภาค ๑ (เล่มที่ ๒๗ ในหนังสือชุดของ Musee Cuimet) หน้า ๓๒ ผู้แต่ง คือ Lucien Fournereau ตีพิมพ์ที่กรุงปารีส ค.ศ. ๑๘๙๕ แผนที่นี้สร้างขึ้นโดยบาทหลวง Placide แห่งคณะออกัสติน อุทิศให้ท่านราชทูต เดอ โชมองต์ ผู้ทำแผนที่มีคำอธิบายว่า เป็นราชบันทึกในวิชาภูมิศาสตร์ประจำราชสำนักพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แต่ตำบลที่ตั้งเมืองใหญ่เมืองเล็กในประเทศสยามลงไว้สับสนไม่ถูกที่ แสดงว่าผู้สร้างไม่ได้เดินทางสำรวจด้วยตนเอง ได้ถามข้อความจากผู้อื่นได้มาอย่างไรก็เอาไปลงไว้อย่างนั้น บีที่สร้างคงเป็น ค.ศ. ๑๖๘๕ บีที่ราชทูต เดอ โชมองต์เดินทางเข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยา แต่ไม่ได้ตีพิมพ์ในหนังสือของเดอ โชมองต์ กลับมาตีพิมพ์เอาเมื่อ ค.ศ. ๑๘๙๕ กว่าสองร้อยบีหลังทำขึ้น ความขลังของหนังสือ Le Siam Ancien จึงหย่อนไปมาก

๓. ส่วนแผนที่ของวิศวกร เดอ ลามาร์ (บางแห่งเขียนว่า เดอ ลาแมร์) แสดงสายลำน้ำเจ้าพระยา จากปากน้ำถึงกรุงศรีอยุธยา ที่มีปรากฏในหนังสือ Le Siam

Ancien หน้า ๓๔ เป็นแผนที่ชัดเจน กว่าที่ปรากฏในที่อื่น แสดงเมืองบางกอกไว้ชัดเจน กว่าที่ปรากฏในที่อื่น แสดงเมืองบางกอกไว้ชัดเจนว่า เป็นเกาะอยู่กลางแม่น้ำ และท่านใช้คำอธิบายว่า "I. De Bankck" คำย่อ I. คงหมายถึง Ile แปลว่า "เกาะ" ผู้เขียนเคยเห็นเอกสารรัชกาลที่ ๑ เขียนบางกอกว่า "บางกอะ" อยู่แห่งหนึ่ง คำว่า "บางกอะ" ดูจะถูกต้องกว่าที่เขียน "บางเกาะ" เสียอีก เพราะถ้าเราสะกด "เ–ก–า" แล้วประวิสรรชนีย์ จะไม่ได้เสียงถูกต้องเหมือนสะกด "ก–อ" แล้วประวิสรรชนีย์ แต่อย่างไรก็ดี คำว่า "บางกอะ" มีความหมายตรงกับ Ile De Bankok ของ วิศวกร เดอ ลามาร์ จากคำนี้ กลายมาเป็น บางกอก อย่างไรก็อธิบายไม่ถูก แต่ทำให้เชื่อว่าความหมายเดิมของ "บางกอก" คือ "บางหรือหมู่บ้านบนเกาะ" คงไม่ใช่ "บางหรือหมู่บ้านที่มีต้นมะกอก" เป็นสัญลักษณ์ ดังที่มีผู้พยายามอธิบายอยู่เสมอ โดยไม่ได้แสดงหลักฐานสนับสนุนคำอธิบายนั้น

๔. เอกสารภาษาไทยที่กรุงปารีส คือ ศุภอักษร ๒ ฉบับของโกษาปาน และหนังสือสัญญาไทย–ฝรั่งเศส ที่ตีพิมพ์ในวารสารสยามสมาคมเล่ม ๑๔ ประจำเดือน

แผนที่ลำน้ำเจ้าพระยา จากปากน้ำถึงกรุงศรีอยุธยาของวิศวกร เดอ ลามาร์ ในรัชสมัยพระน

สิงหาคม ค.ศ. ๑๙๒๑ เก็บไว้ที่กระทรวงอาณานิคม สมุดบันทึกของโกษาปาน (เรายังไม่ได้มา) เป็นสมบัติของสำนักงานใหญ่ Mission Etrangéres, Rue De, Bac, Paris ส่วนที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงปารีส มีเอกสารต่าง ๆ ร้อยกว่าเรื่อง รวมทั้งแผนที่ประเทศสยามฉบับต่าง ๆ ด้วย

(พิมพ์ครั้งแรกใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับพิเศษ ๓ มิถุนายน ๒๕๐๙)

บาทหลวงเยซูอิตชาวฝรั่งเศส สู่ประเทศสยาม

มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ

บาทหลวงคณะเยซูอิตชาวฝรั่งเศสชุดแรกที่เดินทางมาสู่ประเทศสยาม มี ๖ ท่าน คือ•

คุณพ่อ ฟองตาเนย์ (*Fontaney*) หัวหน้าคณะ
,, เกอบิยอง (*Gerbillon*)
,, เลอคองต์ (*L' Compte*)

• *A Relation of the Voyage to Siam*, Performed by Six Jesuits, London ๑๖๘๘, หน้า ๕ สยามสมาคม ถนนอโศก กรุงเทพมหานคร ได้มา ๑ เล่ม เป็นหนังสือดีพิมพ์ที่กรุงลอนดอนร่วม ๓๐๐ ปีแล้ว

คุณพ่อ วิส์เดอลู (*Visdelou*)

„ คูเวต์ (*Couvet*)

และ „ ตาชาร์ด (*Tachard*) เลขานุการ

บาทหลวงเยซูอิต ๖ ท่านนี้ ร่วมมากับคณะทูตชุดเชอวาเลียร์ เดอ โชมองต์ สู่ประเทศสยาม แล้วจะเดินทางต่อไปยังประเทศจีน โดยได้รับแต่งตั้งจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ให้เป็นนักคณิตศาสตร์ประจำราชสำนักฝรั่งเศส เดินทางมาเพื่อประโยชน์และความก้าวหน้าทางวิชาดาราศาสตร์ วันแต่งตั้งคือ ๒๘ มกราคม ค.ศ. ๑๖๘๕ ณ นครแวร์ซายส์

ใน ค.ศ. ๑๖๘๕ ปีเดินทางของบาทหลวงเยซูอิตชุดนี้ ณ ราชสำนักกรุงสยาม สมเด็จพระนารายณ์ทรง.ปีนพระเจ้าแผ่นดินและ ณ กรุงปักกิ่ง จักรพรรดิ กังสี (Kang-Hsi) ทรงปกครองประเทศ และที่กรุงปักกิ่งมีบาทหลวงเป็นเจ้าอธิการคณะเยซูอิต มีชื่อว่า เวอบีสต์ (Ferdinand Verbiest) เป็นการสืบผลงานของคณะเยซูอิตมาแต่บาทหลวง ริชชี (Ricci) แต่ร่วมร้อยปีแล้วสำ: รับกรุงศรีอยุธยา มีบาทหลวงเยซูอิตชาวโปรตุเกส และชาวสเปนเคยมาพำนักอยู่ก่อนแล้ว แต่บาทหลวงเยซูอิตชาวฝรั่งเศสเพิ่งเดินทางมาเป็นชุดแรก จึงจำเป็นต้องได้รับใบผ่าน

(Pass — port) จากพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสเสียก่อน และใบผ่านนี้ บาทหลวงฝรั่งเศสชุดนี้ก็ได้รับก่อนออกเดินทาง ความจำเป็นต้องได้รับฉันทะจากพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสเสียก่อน ก็เพื่อตัดปัญหายุ่งยากที่อาจเกิดขึ้นจากบาทหลวงคณะอื่นในกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นพวกที่เข้ามาอยู่ในกรุงแต่เดิมคือเป็นบาทหลวงในคณะโดมินิกัน หรือฟรังซิสกัน หรือแม้คณะเยซูอิต เป็นต้น แต่เป็นคนในเชื้อชาติโปรตุเกส หรือสเปน บาทหลวงเชื้อชาติฝรั่งเศส แม้อยู่ในคณะเยซูอิต ก็อยากที่จะหลุดพ้นจากการแก่งแย่งชิงดีในการประกาศศาสนาคริสต์ในกรุงสยาม บาทหลวงที่ถือสัญชาติอื่นที่ไม่ใช่โปรตุเกสหรือสเปนจะเข้ามาประกาศศาสนาคริสต์ในกรุงศรีอยุธยา เคยได้รับความยุ่งยากมาแล้ว แม้เป็นสังฆราชก็ไม่ปลอดภัยในเรื่องนี้ ชาวฝรั่งเศสสังกัดคณะ Missions Etrangéres เมื่อเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาแต่ต้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ (ค.ศ. ๑๖๖๒) ทางรัฐบาลสยามจัดให้เข้าไปพำนักในหมู่บ้านโปรตุเกส เพราะเห็นเป็นพวกฝรั่งด้วยกัน มีหน้าที่ในการแผ่ศาสนาด้วยกัน แต่ท่านก็อยู่ไม่ได้เพราะทนการกีดกันเสียดสีไม่ได้ ทางรัฐบาลสยามต้องให้ย้ายไปอยู่ที่หมู่บ้านหนองปลาเห็ด ด้านตะวันตกของวัดพุทไธสวรรย์ แล้วก็เลยอยู่ ณ ที่นั้นร่วมกับคนญวน และต่อมาจึงเปลี่ยน

ชื่อเป็นหมู่บ้าน "เซนต์ยอแซฟ" จนทุกวันนี้ การที่ผู้เขียนเคยเขียนไว้[๒] ว่าพวกฝรั่งเป็นชาติใจแคบก็เนื่องมาจากเรื่องเช่นนี้เป็นสำคัญ เพราะแม้ประกาศศาสนาก็ยังกีดกันในพวกฝรั่งด้วยกันเช่นนี้ สำมะหาอะไรกับเรื่องเศรษฐกิจหรือการเมือง ความจำเป็นในการได้ใบผ่านหรือ Pass—port จากพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส จึงเนื่องมาจากความจำเป็นนี้

คณะบาทหลวงเยซูอิตชุดนี้ เริ่มออกเดินจากเมือง Brest ในเช้าวันที่ ๓ มีนาคม ๑๖๘๕ ในขบวนเรือของคณะราชทูตเชอวาเลียร์ เดอ โชมองต์ มีขุนนางไทย ๒ ท่าน ซึ่งเดินทางไปประเทศฝรั่งเศส เพื่อสืบข่าวความเป็นไปของคณะราชทูตไทยชุดแรกแต่ปีก่อน แต่ไม่ปรากฏข่าวคราวสิ่งใดเลย คณะราชทูตไทยชุดแรกนี้ โดยสารเรืออังกฤษชื่อ Sun of the East[๓] ออกจากกรุงศรีอยุธยาแล้วก็หายเงียบไปถึง ๔ ปี นานเกินปกติทางราชสำนักกรุงสยามจึงส่งขุนนาง ๒ ท่านนี้ให้เดินทางไปสืบข่าว ก็ได้ความว่า เรือ Sun of the East ได้อับปางไปเสียแล้ว ผู้คนในเรือก็สูญหายไม่มีข่าวคราว ขุนนาง ๒ ท่านนี้ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าชาลส์ที่ ๒ แห่งอังกฤษ และพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส และ

---

๒ ขจร สุขพานิช, ออกญาวิไชยเยนทร์. คำนำ

๓ *A Relation of the Voyage...*, หน้า ๔.

ได้โดยสารเรือคณะราชทูตฝรั่งเศสกลับสู่ประเทศสยามด้วย ล่ามจากกรุงศรีอยุธยา ชื่อบาทหลวง เลอ วาเชต์ (Le Vachet) ก็เดินทางกลับกรุงศรีอยุธยาด้วย ล่ามผู้นี้ต่อมาได้เข้าไปเป็นล่ามประจำคณะราชทูตออกพระวิสุทธสุนทร (หรือโกษาปาน) ไปฝรั่งเศสอีกครั้ง ได้บันทึกเรื่องราวละเอียดไว้มาก ดังที่ ฟ. ฮีแลร์ คัดเลือกแปลเป็นภาษาไทยไว้ และหอพระสมุดวชิรญาณ ได้จัดพิมพ์ในชื่อเรื่อง "โกษาปานไปฝรั่งศส" จึงนับว่าท่านเป็นคนฝรั่งเศสที่เข้าช่วยราชการของราชสำนักกรุงสยามไว้ให้ปรากฏ

ในคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดเชอวาเลียร์ เดอ โชมองต์ ครั้งนั้น ควรระบุผู้บัญชาการขบวนเรือ คือ เลอ โวดริคูร์ (Le Vaudricourt) บาทหลวง เดอ ชัวสี ร้อยโทเดอ ฟอร์แบง และวิศวกร เดอ ลามาร์ ไว้ด้วย เพราะต่อมาท่านเหล่านี้จะมีบทบาทในกรุงศรีอยุธยาทั้ง ๔ ท่าน

การเดินทางจากเมือง Brest มาถึง Cape of Good Hope ราบรื่นปลอดโปร่ง ณ ที่นี้ หัวหน้าคณะนักบวชเยซูอิต คือ บาทหลวงฟองตาเนย์ ได้ขึ้นเยี่ยมคำนับผู้บัญชาการป้อม ชาวฮอลันดา ชื่อ Vanderstel โดยมีบาทหลวงตาชาร์ด ผู้บันทึกเรื่องราวนี้ เป็นล่ามภาษาโปรตุเกสให้ นี่แสดงว่าบาทหลวงตาชาร์ดรู้ภาษาโปรตุเกส

ด้วย การสนทนากันดำเนินไปในภาษาโปรตุเกสตลอดเวลา ในการสนทนาครั้งนี้บาทหลวงเยซูอิตได้ขออนุญาตทำการ (ส่องกล้อง) จัดหาตำแหน่งเส้นรุ้งเส้นแวงที่ตนอยู่โดยเครื่องมือใหม่เอี่ยม นำติดตัวมาจากปารีส และก็ได้รับอนุญาตด้วยความเอื้อเฟื้อให้ท่านขึ้นมาพักยังบ้านพักบริษัทตลอดเวลาที่เรือยังพักอยู่ ณ ที่นั้น

ในวันที่ ๖ มิถุนายน ๑๖๘๕[๔] ขบวนเรือเคลื่อนออกจาก Cape of Good Hope มุ่งสู่เกาะชวา และได้ทอดสมอหน้าเมือง Bantam แล้วจึงเคลื่อนขบวนเรือไปทอดสมอที่หน้าเมือง Batavia ได้ขึ้นพบผู้บัญชาการป้อมเมือง Batavia (M. Campiche)

วันที่ ๒๕ สิงหาคม ๑๖๘๕ ขบวนเรือก็เคลื่อนออกจาก Batavia สู่ประเทศสยาม เมื่อมาถึงแหลมมลายู มีข้อความซึ่งควรคัดลงไว้เพื่อทดสอบว่าจะจริงดังว่าหรือไม่ คือข้อความที่ว่า[๕] We then ranged along Coasts of Johor, Patane & Pahan whose Kings are Tributury to the King of Siam คือ "เมื่อขบวนเรือแล่นเข้ามาสู่ชายฝั่งทะเลของยะโฮร์ ปัตตานี และปาหัง เจ้าผู้ครองแคว้นเหล่านี้เป็น

---

[๔] เล่มเดียวกัน, หน้า ๘๐.

[๕] เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๓๒.

ประเทศราชของกษัตริย์แห่งกรุงสยาม" ความรู้ที่เราได้จากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาไม่มีข้อความที่กล่าวอย่างแจ้งชัดเช่นนั้น จึงควรทำเป็นหมายเหตุไว้เพื่อการทดสอบต่อไปว่าราชอาณาจักรสยามแผ่ลงล่างถึงยะโฮร์ ในรัชกาลนี้หรือไม่ ?

วันที่ ๒๓ กันยายน ขบวนเรือได้ทอดสมอลงที่นอกสันดอนอ่าวสยาม นับแต่ออกเดินทางจากท่าเมือง Brest ประเทศฝรั่งเศส รวมเวลาได้ ๒๐๕ วันพอดี หรือ ๖ เดือน กับ ๒๐ วัน

เมื่อทอดสมอขบวนเรือแล้ว ท่านราชทูตฝรั่งเศสได้จัดส่งร้อยโท ฟอร์แบง และบาทหลวงวาเชต์ให้ไปแจ้งการมาถึงกรุงสยามของคณะราชทูตฝรั่งเศส ร้อยโทฟอร์แบง ได้รับบัญชาให้มาแจ้งข้อราชการ ณ เมืองบางกอก ส่วนบาทหลวงวาเชต์ ให้เข้ามา ณ กรุงศรีอยุธยา ผู้ว่าราชการเมืองบางกอกขณะนั้น เป็นคนถือสัญชาติ Turk นับถือศาสนาอิสลาม[๖]

มาถึงตอนนี้ ผู้บันทึกเรื่องราว (บาทหลวงตาชาร์ด) ได้ให้ภูมิหลังของ[๗] Constantin Phaulkon ซึ่งผู้บันทึกได้

---

[๖] เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๓๔.

[๗] เล่มเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ขนานนามว่า Lord Constance, Minister of State เป็นบุคคลถือสัญชาติกรีก เกิดที่เกาะเซฟาโลเนีย บิดาท่านเป็นผู้ดีชาวเวนิส เป็นบุตรของผู้สำเร็จราชการเกาะนั้น และมารดา (ของฟอลคอน) สืบสายมาจากผู้ดีตระกูลเก่าแก่ของเกาะ นี่เป็นการสร้างภาพ (Image) ให้ฟอลคอนเสียใหม่หรูหรา ผุดผ่อง ผิดไปจากข้อมูลที่เราจะหาได้จากเอกสารของห้างอิสต์อินเดียของอังกฤษ แท้จริงบาทหลวงตาชาร์ดเป็นผู้ชุบชีวิตให้ฟอลคอนเสียใหม่ ผิดไปจากความเป็นจริงเป็นอันมาก เพราะขณะนั้น ท่านมีบรรดาศักดิ์เป็นเพียงออกพระฤทธิกำแหง* ผู้ช่วยเสนาบดีกรมท่า (ตัวเสนาบดีคือออกญาพระเสด็จ) เพียงเท่านั้น ยังไม่มีตำแหน่งเป็นเสนาบดีหรือ Minister of State แต่อย่างใด จากบ้านเกิดแต่อายุ ๑๒ ใน ค.ศ. ๑๖๖๐ ฟอลคอนหนีออกจากบ้าน "เพื่อกอบกู้ฐานะ" โดยอาศัยความอุปการะจากกัปตันเรืออังกฤษเข้าสู่กรุงลอนดอน แล้วก็สมัครเป็นเด็กรับใช้ในเรือสินค้า เดินทางมาสู่อินเดียตะวันออก (หรือ East Indies) จนเข้ามาสู่ประเทศสยาม ในชั้นแรกฟอลคอนออกจากห้างอิสต์อินเดียของอังกฤษ เพื่อแสวงหาโชคลาภโดยอิสระแต่

---

* *The Ship of Sulaiman*, หน้า ๑๔๕ ระบุบรรดาศักดิ์ของท่านว่า "ออกพระฤทธิกำแหง ภักดี ศรีสุริยเสนา"

โชคไม่ช่วยในการค้าขายเรือที่จัดหาบรรทุกสินค้าออกไปจำหน่ายถูกพายุพัดเข้าสู่ปากน้ำ ๒ ครั้ง ในครั้งที่ ๓ ซ้ำร้าย เรือเกิดอับปางที่ฝั่งมะละบาร์ในประเทศอินเดีย เงินที่ติดตัวเมื่อขึ้นฝั่งได้มีเหลือเพียง ๒,๐๐๐ คราวน์ ณ ชายหาดที่นี้ ฟอลคอนอ่อนระโหยโรยแรงนอนหลับไป เมื่อเคลิ้มๆ อยู่นั้น ฝันไปว่าตนมองเห็นคนผู้หนึ่งแต่งตัวโอ่อ่าเดินเข้ามาหา และบอกกับฟอลคอนว่า "เจ้าจงเดินทางกลับสู่ถิ่นที่เจ้ามาเถิด" ฟอลคอน เมื่อตื่นขึ้นตอนเช้า ก็ตั้งใจแน่วแน่จะหาทางกลับสู่ประเทศสยามให้ได้ และในเช้าวันนั้นเอง ฟอลคอนก็พบคนอีกผู้หนึ่ง เรือแตกเช่นเดียวกับตน แต่ไม่สามารถกู้สิ่งของหรือเงินทองติดตัวได้เลย เมื่อ ๒ คนนี้พบกันและ "both of them speak Siamese"[๕] คือ ต่างก็พูดภาษาไทย ฟอลคอนก็อาสาจะออกเงินนำคนผู้นั้นกลับกรุงศรีอยุธยาโดยออกเงินซื้อเรือและเสื้อผ้าอาหาร นำมาสู่กรุงศรีอยุธยาให้ได้ คนผู้นั้นเป็นข้าราชการกรุงสยามเดินทางไปเจริญพระราชไมตรี ในตำแหน่งราชทูตยังประเทศเปอร์เซีย เมื่อข้าราชการผู้นั้นกลับสู่ราชสำนักกรุงสยามแล้ว ก็แจ้งการได้รับความช่วยเหลือจากฟอลคอนให้ออกญาพระคลังทราบ จึงได้รับเชิญให้เข้าพบ และเพราะฟอลคอน

---

[๕] เล่มเดียวกัน. หน้า ๑๓๖.

มีบุคลิกดี ปัญญาไว และมีอุตสาหะวิริยะ ออกญาพระคลังจึงกราบทูลสมเด็จพระนารายณ์ให้ทรงทราบ และได้เอาตัวไว้ใช้ช่วยราชการแต่นั้นมา นี่เป็นภูมิหลังของฟอลคอนที่บาทหลวงตาชาร์ดได้บันทึกเอาไว้ มาถึงตอนนี้ และเพื่อเป็นการทดสอบคำของบาทหลวงตาชาร์ด ราชทูตไปสู่ประเทศเปอร์เซียผู้นี้ เอกสารเปอร์เซียระบุชื่อให้ไว้ว่า เป็นชาวเปอร์เซีย ชื่อ Haji Salim[๕] ถูกฟอลคอนสอบสวนเสนอให้ลงโทษหลุดจากตำแหน่งหน้าที่ในราชการจึงแทนที่จะได้รับความเอื้อเฟื้อจากฟอลคอนตามคำของบาทหลวงตาชาร์ด กลับถูกสอบสวนและหลุดพ้นจากตำแหน่งหน้าที่ นี่เป็นตัวอย่างว่าในบางครั้ง บาทหลวงตาชาร์ดเป็นนักแต่งนวนิยายมากกว่าผู้จดบันทึกเรื่องราวประวัติศาสตร์

จากเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๖๘๕ บาทหลวงตาชาร์ดได้มีโอกาสพบและรู้จักฟอลคอน ๓ เดือนแล้ว ท่านก็เดินทางกลับสู่ประเทศฝรั่งเศส ท่านกลับมาสู่กรุงศรีอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง ใน ค.ศ. ๑๖๘๖ ในขบวนราชทูต ม. เดอ ลาลูแบร์ มีโอกาสได้พบปะและสนทนาวิสาสะกับฟอลคอนอีก ๓ เดือน แล้วก็เดินทางกลับสู่ประเทศฝรั่งเศสอีกครั้งหนึ่งในปีรุ่งขึ้น คือ ค.ศ. ๑๖๘๘ ฟอลคอนในบรรดาศักดิ์ ออกญาวิไชเยนทร์

---

[๕] เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๐๔.

ได้ถูกจับตัวและถูกประหาร บาทหลวงตาชาร์ดจึงมีโอกาสรู้จักคุ้นเคยกับฟอลคอนรวม ๒ ครั้ง เป็นเวลา ๖ เดือน แต่ภาพที่ท่านวาดฟอลคอนไว้ให้ชาวโลกและผู้สนใจในวิชาประวัติศาสตร์ของกรุงสยามได้ทราบแต่ครั้งนั้น กลับจีรังยั่งยืนมากว่า ๓๐๐ ปีแล้วไม่มีใครจะลบล้างภาพวาดนั้นได้ อย่างไรก็ดี เมื่อผู้เขียนยังเป็นเด็ก เรียนหนังสืออยู่ที่โรงเรียนอัสสัมชัญ ได้อ่านหนังสือเรื่อง "เจ้าพระยาวิชาเยนทร์" ที่ ฟ. ฮีแลร์ เขียนไว้ในหนังสือ "ดรุณศึกษา" เป็นการเขียนโดยท่านยึดข้อเขียนของบาทหลวงตาชาร์ดเป็นหลัก ฟ. ฮีแลร์ ก็วาดภาพต่อไปว่า ออกพระวิสุทธสุนทรเมื่อกลับจากการทูตเมืองฝรั่งเศส เมื่อพบ "เจ้าพระยาวิชาเยนทร์" ก็ลงกราบขอบคุณความช่วยเหลือสนับสนุนจากขุนนางชาวกรีซผู้นั้น เป็นการต่ออายุและวาดเรื่องราวให้โลดโผนยิ่งขึ้น ต่อมาเมื่อข้าพเจ้าเติบโตพอมีปัญญาและได้ทดสอบเรื่องราวที่เคยศึกษามา กลับปรากฏเป็นความจริงว่าออกพระวิสุทธสุนทรเมื่อกลับจากการทูตที่ประเทศฝรั่งเศสในปลาย ค.ศ. ๑๖๘๗ นั้น ฟอลคอนในขณะนั้นก็ยังมีบรรดาศักดิ์เป็นออกพระฤทธิกำแหง ผู้ช่วยเสนาบดีกรมท่ายังไม่ได้รับพระราชทานเลื่อนยศตำแหน่งเป็นออกญา เสนา

บดีกรมมหาดไทย* เหตุใด ฟ. ฮีแลร์ จึงเขียนให้ผิดความจริงไปเช่นนั้นก็เหลือทราบหรือท่านจะเหมือนฝรั่งเศสโดยทั่วๆ ไป คือมีเลือดร้อน เจ้าอารมณ์ ในบางครั้งอารมณ์ก็ผลักดันให้เลยเถิดไปบ้าง

บาทหลวงตาชาร์ดเดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ และ ๒ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ตัวท่านเองก็เขียนหนังสือไว้โดยให้ชื่อว่า 1 st Voyage & 2nd Voyage to Siam ส่วนครั้งที่ ๓ ท่านเดินทางเข้ามาในราวปีที่ ๑๐ ในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา การเดินทางครั้งที่ ๓ นี้ เมื่อได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระเพทราชาแล้ว ท่านจึงมรณภาพที่เมืองจันทรนครในประเทศอินเดีย โดยยังเดินทางกลับไม่ถึงประเทศฝรั่งเศส ข้าพเจ้าได้เขียนภูมิหลังของท่านผู้นี้ไว้แล้ว[๑๐] ผู้สนใจโปรดติดตามหาอ่านเพื่อประดับสติปัญญาเท่อญ ปากกาของท่านที่ได้วาดบุคคลเช่นฟอลคอนแม้ไม่ตรงข้อเท็จจริง ก็ยังได้รับการส่งเสริมต่ออายุโดยปากกาของ ฟ. ฮีแลร์ แห่งโรงเรียนอัสสัมชัญผู้ใฝ่ใจทดสอบเพื่อความจริงในวิชาประวัติศาสตร์ไทย จึงควรทราบไว้ก่อนจะอ่านเรื่องราวที่ท่านเขียนขึ้นไว้ ข้าพเจ้าขอ

---

* หรือเดิมเรียกว่า สมุหนายก

๑๐ บาทหลวงตาชาร์ด, อักษรสาส์น (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๔).

โอกาสกล่าวคำเกี่ยวกับท่านผู้นี้ว่า ท่านเป็นบุคคลที่รักเทิดทูน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ของท่านเหนือสิ่งใด แม้บางครั้งข้อเขียนของท่านในการเทิดทูน ซึ่งหลัก ๓ ประการนั้น จะขัดกันบ้างกับข้อเท็จจริง

งานที่ฟอลคอนเสนอตัวรับใช้ราชการจนได้เป็นที่โปรดปรานแห่งสมเด็จพระนารายณ์ดังที่บาทหลวงตาชาร์ดเขียนไว้ คือการสอบบัญชีที่ราชทูตชาวแขกมัวร์ยื่นขึ้นมาหลังจากกลับจากการทูต ณ ประเทศหนึ่ง บัญชีที่ยื่นมานั้นทางราชการต้องจ่ายเงินให้แก่ราชทูตแขกมัวร์อีกเป็นจำนวนหนึ่ง แต่ฟอลคอนตรวจสอบและโต้แย้งความถูกต้องจนราชทูตแขกมัวร์กลับเป็นผู้ต้องชำระเงินคืนให้แก่ทางราชการเป็นจำนวน ๑ ๓,๐๐๐ คราวน์ นี่เองเป็นความดีที่สมเด็จพระนารายณ์ถึงกับทรงคำนึงจะแต่งตั้งให้ฟอลคอนได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกรมท่า (ตามคำของตาชาร์ด) ในเมื่อออกญาโกษาเหล็กถึงอสัญกรรม ตาชาร์ดไม่ได้เขียนบอกไว้ว่า ออกญาโกษาเหล็กถึงอสัญกรรมตามปกติธรรมดาหรืออย่างไร (แต่เรื่องนี้ลาลูแบร์ และบาทหลวง เดอ เบซ เขียนไว้ให้) ที่ท่านเขียนบอกมูลเหตุที่ฟอลคอนจะได้รับตำแหน่งแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยเสนาบดีกรมท่าก็ต่างไปจากเอกสารของห้างอิสต์อินเดียของอังกฤษมากมาย เรื่องนี้ตาชาร์ด

เป็นผู้ที่เราควรเชื่อถือน้อยที่สุด ฟอลคอนในเวลานั้นเข้ารับราชการได้ ๑๑ ปีแล้ว (คือเข้ารับราชการแต่ราว ค.ศ. ๑๖๗๔) ตาชาร์ดเข้ามาอยู่เพียง ๓ เดือนก็เขียนเรื่องราวภูมิหลังของฟอลคอนอย่างเป็นตุเป็นตะ ขัดแย้งกับเอกสารของห้างอังกฤษอย่างมากมาย ดังจะตรวจดูได้จากหนังสือชุด *Reoords of the Relations between Siam & Foreign Countries in the 17th Century.* 5. vols. Bangkok 1915–21. ซึ่งหอพระสมุดวชิรญาณได้ให้คัดมาและตีพิมพ์ไว้ให้เป็นหลักฐาน

การต้อนรับคณะทูตเข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยาในวันที่ ๓ ตุลาคม จึงนับแต่วันที่ ๓ มีนาคม ที่เรือออกเดินทางจาก Brest รวมเวลาได้ ๗ เดือนพอดี** ในเวลานั้น มีบาทหลวงเยซูอิตอยู่ในกรุงศรีอยุธยาก่อนแล้ว ๑ ท่าน ชื่อ Suarez เป็นชาวโปรตุเกส อีกองค์หนึ่ง ชื่อ Meldo...เดินทางไปเมืองหมาเก๊ายังไม่กลับมา ท่านผู้นี้ก็คงเป็นโปรตุเกสเช่นกัน บาทหลวงตาชาร์ดในตอนนี้ระบุถึงฟอลคอนว่าท่านได้พบสนทนากับ "the Lord Constane the first, or to say better, the only Minister of the Kingdom" คือ "ท่านกองสตังซ์เสนาบดีอันดับแรก หรือควรกล่าวว่าเสนา

** *A Relation of the Voyage...*, หน้า ๑๔๗.

บดีแต่ผู้เดียวในราชอาณาจักรสยาม"[๑๒] การกล่าวเช่นนี้เป็นความเท็จอย่างแน่ชัด เพราะฟอลคอนหรือออกพระฤทธิกำแหงในตอนนี้ เป็นผู้ช่วยเสนาบดีกรมท่า นีคาชาร์ดกลับกล่าวอย่างหน้าตาเฉยว่าท่านเป็นเสนาบดีและเป็นเสนาบดีแต่ผู้เดียวในราชอาณาจักรสยามไปเสียแล้ว การที่ตาชาร์ดจงใจกล่าวเลยจริงเพื่อยกย่องคนที่จะเป็นเครื่องมือของศาสนาคริสต์และราชสำนักฝรั่งเศสเช่นนี้ทำให้ความน่าเชื่อถือของท่านด่างพร้อยไปเป็นอันมาก

เรื่องบ้านพักท่านราชทูตระหว่างอยู่ในกรุงศรีอยุธยา เพราะบ้านหลวงสร้างยังไม่เสร็จฟอลคอนจึงตกลงจัดให้ท่านเข้าพักยัง "บ้านขุนนางผู้ใหญ่เชื้อชาติเปอร์เซียน"[๑๓] ตาชาร์ดบอกไว้เพียงเท่านี้ ไม่ได้บอกอะไรเพิ่มเติมว่าขุนนางผู้ใหญ่ชาวเปอร์เซียนผู้นี้เป็นใคร มีตำแหน่งอะไรแต่หลักฐานอิหร่าน[๑๔] ระบุว่าท่านเป็นคนอิหร่าน ชื่อ Age Muhammed แต่จะดำรงตำแหน่งอะไรไม่บอกไว้เช่นกัน ผู้สนใจปัญหานี้เป็นพิเศษจึงต้องแสวงหาจากที่อื่นต่อไป

---

๑๒ เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๔๗.

๑๓ เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๔๘.

๑๔ *The Ship of Sulaiman...*; หน้า ๑๐๑.

ตาชาร์ดบอกไว้ด้วยว่า ฟอลคอนมีบ้านเดิมอยู่ในหมู่บ้านญี่ปุ่น[๑๕] เพิ่งย้ายเข้ามาอยู่บ้านใหม่ในกรุงข้างบ้านที่จัดให้ท่านราชทูตพักครั้งนี้เอง (ซึ่งตรงนี้ ตาชาร์ด เรียกบ้านพักท่านราชทูตว่า "วังท่านราชทูต") เรื่องหมู่บ้านญี่ปุ่นจะอยู่ตรงไหน จะอยู่ระหว่างหมู่บ้านชาวฮอลันดา และหมู่บ้านอังกฤษทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาใต้วัดพนัญเชิงหรืออย่างไรควรทำความเข้าใจให้แน่เสียด้วย เพราะหลังจากปีนี้ ค.ศ. ๑๖๘๕ หมู่บ้านญี่ปุ่นจะร่วงโรยไม่ค่อยมีลูกหลานชาวญี่ปุ่นมีชีวิตอยู่อาศัยเสียแล้วก็เป็นได้ ฟอลคอนเองซึ่งมีท่านผู้หญิงเป็นลูกผสม คือทางฝ่ายพ่อเป็นโปรตุเกส และฝ่ายแม่เป็นหญิงญี่ปุ่น และมีนิวาสถานอยู่ที่หมู่บ้านญี่ปุ่น บัดนี้ได้ย้ายเข้ามาอยู่บ้านใหม่ในตัวเกาะ ชื่อของท่านผู้หญิงผู้นี้ Donna Quimar มาเรียกเป็น ทองกีบม้าจนเข้าไปอยู่ในทำเนียบ ตำแหน่งวิเสทในวังหลวง Donna คอนญา กลายเป็น "ทอง" Quimar กีมาร์ กลายเป็น "กีบม้า" เป็นคำภาษาไทย (ทองกีบม้า) แต่มีรกรากต้นมาจาก ภาษาสเปน–โปรตุเกส หรืออย่างไร ข้าพเจ้าก็ขอเสนอไว้ให้ท่านทั้งหลายพิจารณา

---

[๑๕] เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๔๘.

เมื่อบ้านพักราชทูตจัดได้เป็นที่พอใจของฝ่ายแขกเมืองแล้ว ก็ถึง "พิธีการ" เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นในเรื่องนี้ เป็นที่ตกลงกันเป็นที่ถูกใจทั้ง ๒ ฝ่ายว่า ให้บรรดาคณะติดตามท่านราชทูตเข้ามาในท้องพระโรงก่อน ในหลวงจะเสด็จออก แล้วนั่งขัดสมาธิบนพรม หรือนั่งจัดเท้าไว้เบื้องหลังแบบนั่งพับเพียบ เมื่อเสด็จออก และเห็นท่านราชทูตเดินเข้ามาต่อพระพักตร์ (สวมหมวก สะพายดาบ ใส่รองเท้าอยู่) แล้วหยุดเปิดหมวกก้มศีรษะถวายบังคมเป็นระยะ ๆ ๓ ครั้ง แล้วท่านราชทูตอ่านพระราชสาส์น สังฆราช Metalopolis แปลเป็นภาษาโปรตุเกสฟอลคอนกราบทูลเป็นภาษาไทย เมื่อในหลวงรับสั่งตอบ ฟอลคอนก็แปลเป็นภาษาโปรตุเกสสังฆราชแปลต่อเป็นภาษาฝรั่งเศสให้ท่านราชทูตทราบพิธีการต้อนรับราชทูตยืดยาว แต่ก็มีลักษณะสำคัญดังกล่าวมานี้ แสดงว่าฟอลคอนรู้ภาษาโปรตุเกสและภาษาไทยท่านสังฆราชรู้ภาษาโปรตุเกส และภาษาฝรั่งเศส ฟอลคอนอาจจะไม่รู้ภาษาฝรั่งเศส แต่ท่านสังฆราชรู้ภาษาไทยด้วยแน่

เมื่อเสร็จพิธีต้อนรับท่านราชทูตและพระราชสาส์นพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แล้วได้ ๘ วันสมเด็จพระนารายณ์เป็น

เจ้าก็โปรดฯ ให้ราชทูตเข้าเฝ้าอีกครั้งหนึ่งเป็นการภายใน ครั้งนี้ผู้ติดตามคณะราชทูตหาได้เข้าเฝ้าไม่ ผู้ที่ได้เข้าเฝ้าในครั้งนี้สังฆราช บาทหลวงเดอชัวสี และเจ้าอาวาส เดอ ลีออง คือ ท่านแห่งกรุงศรีอยุธยา เสร็จพิธีภายในครั้งนี้แล้วเรื่องขุนนาง ๒ ท่านไปทำความผิด ณ กรุงปารีส ก็ได้รับการพิจารณาพิพากษา และถูกลงโทษจำขังเป็นเวลา ๑ เดือน ท่านไปทำความผิดอย่างใดไว้ ผู้บันทึกไม่ได้บอกไว้

พิธีพระราชทานกฐินหลวงเสร็จสิ้นแล้ว สมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าเสด็จขึ้นไปประทับยังกรุงละโว้พร้อมด้วยพระสนมกำนัล ที่กรุงละโว้นี้ พระองค์ประทับอยู่บีหนึ่งๆ ถึง ๙ เดือน—๑๐ เดือน[๑๖] ณ กรุงละโว้ ฟอลคอนหาโอกาสให้ราชทูตนำบาทหลวงเยซูอิต ๖ ท่าน ที่เป็นนักคณิตศาสตร์ ประจำราชสำนักพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เข้าเฝ้า เพื่อจะได้สาธิตกล้องส่องดูดาวแบบใหม่ให้พระองค์ได้ทอดพระเนตรด้วย ท่านราชทูตและคณะบาทหลวงเยซูอิตออกเดินทางไปเมืองละโว้ ในวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๑๖๘๕ ท่านสังฆราช และเจ้าอาวาสเดอ ลีออง ก็ได้ร่วมขบวนขึ้นมาด้วย

---

๑๖ ข้อความนี้ตรงกับจดหมายอิหร่าน บอกไว้ *The Ship of Sulaiman....* หน้า ๕๔.

ตาชาร์ด ได้บันทึกเรื่องน่าสนใจเรื่องหนึ่งไว้ คือว่า "สมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าทรงมีช้างอย่างน้อย ๒๐,๐๐๐ เชือก โดยไม่นับช้างป่าอีกเป็นจำนวนมากในพระราชอาณาจักร"[๑๗] จำนวนช้างถึง ๒๐,๐๐๐ เชือกเช่นนี้ ถ้าว่าใกล้เคียงความจริง ก็ย่อมแสดงว่า จางวางกรมช้าง คือ พระเพทราชา ย่อมจะเป็นบุคคลผู้ทรงอิทธิพลในราชอาณาจักรสยามอย่างมหาศาล ถ้าเทียบจำนวนช้างกับจำนวนรถถังในปัจจุบันก็คงเห็นความสำคัญแจ่มชัดขึ้น

ณ กรุงละโว้ นี้ วิศวกร เดอ ลามาร์ ได้รับพระบรมราชโองการให้สร้างป้อมตามวิทยาการสมัยใหม่ เพื่อเป็นการป้องกันอริราชศัตรู การสร้างป้อมที่ละโว้นี้ ให้อยู่ในอันดับรองลงมาจากการสร้างป้อมบางกอกทางฝั่งตะวันออก คือ ป้อมที่มีชื่อต่อมาว่า ป้อมวิไชเยนทร์ ส่วนป้อมฝั่งตะวันตกที่เมืองบางกอก (มีชื่อต่อมาว่า ป้อมวิไชยประสิทธิ์) คงสร้างเสร็จเรียบร้อยในปีนั้น

วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พวกเราได้เข้าเฝ้าเป็นการภายใน ในพระราชวังกรุงละโว้ การเฝ้าครั้งนี้เป็นเวลาสั้น ๆ

---

๑๗ *A Relation of the Vayage...*, หน้า ๑๕๗.

แต่หัวหน้าคณะบาทหลวง ฟองเตาเนย์ ได้ถวายหนังสือ ซึ่งท่านได้เขียนขึ้นเป็นภาษาฝรั่งเศสต่อพระหัตถ์ มีคำแปลเป็นภาษาไทยกำกับพระองค์ทรงรับไว้แล้ว มอบต่อให้ฟอลคอน ต่อมาอีก ๒—๓ วัน ฟอลคอนได้นำเรื่องที่กราบทูลสมเด็จพระนารายณ์มาเล่าให้พวกเรา (บาทหลวงเยซูอิต ๖ คน) ฟังว่า ท่านให้กราบทูลเสนอให้พระองค์ทรงสร้างหอดูดาว ขึ้นตามแบบนครปารีสและนครปักกิ่งที่กรุงละโว้ โดยจะขอบาทหลวงนักคณิตศาสตร์คณะเยซูอิต ๒๐ รูป จากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และเพื่อจะให้งานสร้างหอดูดาวนี้มีทางจะสำเร็จยิ่งขึ้น จึงขอวิงวอนบาทหลวงเยซูอิตรูปใดรูปหนึ่งจากจำนวน ๖ รูป ให้เดินทางกลับกรุงปารีส เพื่อเป็นภารธุระให้เรื่องของนักคณิตศาสตร์ ๒๐ รูป นั้นบรรลุความสำเร็จ คณะบาทหลวงเยซูอิต เมื่อได้ทราบเรื่องเช่นนี้ต่างก็ปรึกษากัน และตกลงมอบเรื่องให้บาทหลวงตาชาร์ด เป็นเจ้าของเรื่องเดินทางกลับกรุงปารีส เพื่อจัดการให้เรื่องนี้สำเร็จ สมพระราชประสงค์ บาทหลวงตาชาร์ดบันทึกตอนนี้[๑๙] ว่า

---

๑๙ เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๐๓. ผู้บันทึกไม่ได้ระบุชื่อตนเองแม้แต่ครั้งเดียวในหนังสือนี้ แต่เราก็ทราบว่าท่านชื่อ บาทหลวงตาชาร์ด เดินทางกลับประเทศฝรั่งเศส แล้วเดินทางกลับประเทศสยามอีกครั้งหนึ่งพร้อมด้วยราชทูตเดอ ลาลูแบร์ ใน ค.ศ. ๑๖๘๗

ตัวท่านรู้สึกเสียใจอย่างยิ่งที่ไม่สามารถเดินทางไปประเทศจีนกับคณะ ดังที่ท่านได้ตั้งความหวังไว้มานานแล้ว แต่งานจัดข่อนักคณิตศาสตร์ให้สมพระประสงค์ของสมเด็จพระนารายณ์ เป็นเจ้ามีความสำคัญยิ่งกว่า จึงต้องตัดสินใจรับจะดำเนินเรื่องให้สำเร็จ

เมื่อบาทหลวงตาชาร์ดรับที่จะเดินทางกลับกรุงปารีสพร้อมคณะราชทูตเช่นนั้น จึงมีโอกาสได้พบปะสนทนากับฟอลคอนใกล้ชิดยิ่งขึ้นทุกที คณะราชทูตได้ชมการต่อสู้ระหว่างช้างต่อช้าง ช้างต่อเสือ ได้ชมพิธีจุดประทีป ๑,๙๐๐–๒,๐๐๐ ดวง รอบ ๆ พระราชวัง คณะทูตได้เข้าพบบุคคลผู้หนึ่ง ซึ่งตาชาร์ดระบุชื่อว่า Elephant Prince ผู้ถือกำเนิดวันเดียวกับสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า[๑๕]

ข้อความเกี่ยวกับ Elephant Prince มีเพียงประโยคเดียวเพียงเท่านั้น แต่เราก็พอจะอนุมานได้ว่าท่านผู้นั้น หรือเจ้าชายช้าง ผู้ทรงสหทินชาติกับสมเด็จพระนารายณ์ จะต้องหมายถึงสมเด็จพระเพทราชา "จางวางกรมช้างในขณะนั้น" และตามที่ ม. ลาลูแบร์ เขียนไว้ใน ค.ศ. ๑๖๘๗ ว่า

---

[๑๕] เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๑๓.

"มารดาของออกพระพิพิธราชานั้นเป็นพระนมของพระมหากษัตริย์องค์ปัจจุบัน และมารดาของท่านเอกอัครราชทูตที่เราได้เห็นตัวกันที่นี่ก็เป็นพระนมเหมือนกัน"[๒๐] ตาชาร์ดระบุถึงสมเด็จพระเพทราชา ว่าทรงเป็น Elephant Prince ในรัชกาลก่อน ส่วนลาลูแบร์ ให้ความละเอียดต่อไปว่า มารดาของท่าน เป็นพระนมสมเด็จพระนารายณ์ ถ้าเราพิจารณาเพียงเท่านี้ ก็จะได้ทราบว่า เจ้าชายพระองค์นี้ประสูติจากเจ้าจอมมารดาพระองค์หนึ่ง ในวันเดียวกับที่เจ้าฟ้านารายณ์ประสูติ และเจ้าจอมมารดาของเจ้าชายทรงเป็นพระนมให้เจ้าฟ้านารายณ์ด้วย หรืออีกนัยหนึ่งต่างก็เป็นโอรสสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ผิดกันแต่องค์หนึ่งประสูติจากพระอัครมเหสี ส่วนอีกองค์หนึ่งประสูติจากเจ้าจอมมารดา

ถ้าเรามีข้อมูลเพียงเท่านี้ เรื่องสับสนก็จะไม่เกิดขึ้น แต่ที่นี้ ลาลูแบร์ ยังระบุนามของ Elephant Prince ว่า ออกพระพิพิธราชา ฟังทำนองเป็นขุนนางในบรรดาศักดิ์ "ออกพระ" ไปเสีย ทำให้ต้องหยุดคิดว่า นี่เป็นเรื่องอะไร ออกพระพิพิธราชา ก่อนได้ราชสมบัติ ท่านเป็นเจ้าชาย

---

๒๐ สันต์ ท. โกมลบุตร. จดหมายเหตุลาลูแบร์, เล่ม ๑, หน้า ๓๕๘.

หรือ เป็นขุนนางแน่ ? แล้วก็มีคำถามขึ้นมาทันควันว่า ถ้าท่านเป็นเพียงขุนนางในบรรดาศักดิ์ ออกพระ ทำไม สมเด็จพระนารายณ์ เมื่อทรงพระประชวรจึงทรงแต่งตั้งให้ ท่านผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน (ตามที่ระบุไว้ในพระราช-พงศาวดาร) ขุนนางอื่น ๆ สูงกว่าศักดิ์ "ออกพระ" ไม่มี แล้วหรือ ? การตั้งคำถามโต้แย้ง ถึงจะมีเหตุผลน่าฟัง ก็ยัง ไม่ใช่หลักฐานว่าสมเด็จพระเพทราชา ก่อนจะได้ราชสมบัติ ทรงเป็นเจ้า เป็นเชื้อพระวงศ์ สืบสายมาจากพระราชบิดา องค์เดียวกับสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า คือ สมเด็จพระเจ้า-ปราสาททอง เราจำต้องค้นหาหลักฐาน ข้อมูลอื่น ๆ เพิ่มเติม นอกจากการจดบันทึกของบาทหลวงตาชาร์ดดังระบุไว้นี้

ตาชาร์ดบรรยายพระลักษณะของสมเด็จพระนารายณ์ ผู้เป็นเจ้าไว้ดังนี้ "... พระองค์ผู้ทรงครอบครองราชบัลลังก์ อยู่ในขณะนี้ ทรงพระชนมายุราว ๕๕ พรรษา ลักษณะ พระวรกายย่อมกว่าขนาดกลางเล็กน้อย แต่มีพระวรกาย สมส่วน..."[๒๑] (และยังบรรยายพระลักษณะต่อไปอีกหลาย หน้า)

---

๒๑ *A Relation of the Voyage...*, หน้า ๒๒๗—๒๒๘.

"องค์สันตปาปาทรงส่งพระรูปพระมหาไถ่ และพระมารดาผู้ทรงพรหมจรรย์มาถวายพระองค์ทรงจัดไว้เบื้องสูงในห้องพระบรรทม เป็นการแสดงความเคารพนับถือ..."

มีจันทรุปราคาที่กรุงละโว้ในวันที่ ๑๑ ธันวาคม พวกเราก็ได้มีโอกาส (ใช้กล้องดูดาว) สังเกตปรากฏการณ์ธรรมชาตินั้น ขณะที่เรามาอยู่ในประเทศสยาม น้ำได้ท่วมทุกหนทุกแห่ง การหาที่วางเครื่องมือจึงทำได้อย่างลำบาก ที่กรุงละโว้นี้จึงเป็นโอกาสแรกที่เราใช้เครื่องมือนี้ได้

ในวันเดียวกันนั้น สมเด็จพระมหากษัตริย์ ทรงเชื้อเชิญให้ท่านราชทูตได้เข้ามาดูการจุดพะเนียงในพระบรมมหาราชวัง ในโอกาสจับช้างป่า ราว ๔ โมงเย็น พระองค์ทรงส่งช้าง ๖ เชือกมาให้เป็นพาหนะแก่ชาวเรา เราจึงออกเดินทางไปทะเลชุบศร พร้อมด้วยเครื่องมือ (ส่องดูดาว)[๒๒]

พระองค์ทรงส่องกล้องส่องดูจันทรุปราคา และทรงถามพวกเราหลายข้อ เช่นว่าทำไมจึงทรงเห็นเป็นพระจันทร์

---

๒๒ เล่มเดียวกัน หน้า ๒๓๒ ข้อความตอนนี้ ข้าพเจ้าแปลโดยไม่เข้าใจเลยว่า "การจุดพะเนียง" Illuminations จะเกี่ยวข้องกับการจับช้างป่าอย่างไร และเมื่อเวลา ๔ โมงเย็น ยังไม่ค่ำด้วย หรือ จะจับช้างในตอนเย็น ตอนค่ำมีการจุดพะเนียงที่พระราชวัง เมืองลพบุรี.

ในกล้องหวักลับ ? ทำไมพระจันทร์จึงแหว่งไป และก็ยังทรงเห็นได้ในกล้อง ? What a clock was it at Paris? (ข้าพเจ้าขอแปลว่า "ที่นครปารีสกี่โมงแล้ว" เพื่อเทียบเวลากับที่เมืองละโว้) ทำไมการร่วมกัน Observe ในประเทศห่างไกลกันจึงมีประโยชน์ ?... พระองค์แสดงพระประสงค์จะดูจากกล้องยาว ๑๒ ฟุต ที่บาทหลวงฟองตาเนย์กำลังใช้อยู่ พวกเราจึงช่วยกันยกกล้องนั้นไปให้พระองค์ได้ทรงดู[๒๓]

พระองค์ใคร่ทรงทราบว่า ใคร (บาทหลวงรูปไหน) จะรับภารธุระกลับกรุงปารีส (ในการขอนักคณิตศาสตร์มากรุงสยาม) และเมื่อได้ทรงทราบว่า คือ ข้าพเจ้า (บาทหลวงตาชาร์ด) แล้ว จึงทรงรับสั่งว่า พระองค์จะจัดส่งคณะราชทูตไทยไปกรุงปารีสด้วย ขอให้ข้าพเจ้าได้ให้คำแนะนำคณะราชทูตนั้น (ตามโอกาส) ด้วย และว่าพระองค์จะทรงขอนักคณิตศาสตร์จำนวน ๑๒ รูป จากคณะเยซูอิตด้วย[๒๔]

---

๒๓ เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๓๘.

๒๔ เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๓๙. (หน้า ๒๐๓ ฟอลคอนเล่าว่า จะทรงขอจำนวน ๒๐ รูป)

ที่กรุงละโว้ มีนักดาราศาสตร์พราหมณ์ ได้คำนวณถึงจันทรุปราคาว่า จะเกิดขึ้นใกล้เคียงความจริง คือผิดไปเพียง ๑๕ นาที... พวกเราได้พบปะกับท่าน แต่เพราะเราไม่รู้ภาษาไทยจึงเจรจาซักถามกันไม่ได้ผลนัก[๒๕]

พระมหากษัตริย์ทรงกลับ (พระราชวังที่) ทะเลชุบศร ส่วนราชทูตกลับละโว้ในวันรุ่งขึ้นกษัตริย์จะให้โอกาสพวกเราทูลลา จึงในวันที่ ๑๒ ธันวาคม (ค.ศ. ๑๖๘๕) เวลา ๘.๐๐ น. เช้า พวกเราก็ได้กราบถวายบังคมลา[๒๖]

เมื่อเสร็จราชพิธีทูลลา และการเลี้ยงส่งแล้ว ราชทูตก็ออกเดินทางสู่กรุงศรีอยุธยา ข้าพเจ้าอยู่ที่ลพบุรี อีกวันหนึ่ง และเมื่อร่ำลาจากบาทหลวงเยซูอิต (อีก ๕ รูป) ที่มาด้วยกันข้าพเจ้าใจไม่สบายเลย... เรือของเราถึงกรุงศรีอยุธยา เช้าวันที่ ๑๔ ธันวาคม ข้าพเจ้าร่ำลาบาทหลวง Suarez และ Fucity (ชาวโปรตุเกส)

ในวันที่ ๑๔ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ ฟอลคอนลงเรือมาสู่สันดอนเพื่อส่งราชทูต... เรามาถึงเมืองบางกอกเช้า

---

๒๕ เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๔๒.

๒๖ เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๔๘. ในวันทูลลานี้ คณะราชทูตอิหร่านได้เข้ามาอยู่ในแคว้นตะนาวศรีแล้ว และจะเดินทางเข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยาในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๑๖๗๖

วันรุ่งขึ้น... ราชทูตมาถึงสันดอนวันอาทิตย์ที่ ๑๖ ธันวาคม และขึ้นเรือ (ทะเล) Oyseau ราว ๗ โมงตอนค่ำของวันนั้น ข้าพเจ้านั่งเรือลำเดียวกับฟอลคอนมาสันดอน

คณะราชทูตสยามยังไม่มาขึ้นเรือ Oyseau.... จวบจนอีก ๓ วันต่อมา บาทหลวงวาเชต์ (ล่ามคณะราชทูตสยาม) และคณะราชทูตสยามจึงได้มาขึ้นเรือ

เรือแล่นใบออกนอกสันดอนวันที่ ๒๒ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕... เรามาถึง Bantam ๑๐ มกราคม ๑๖๘๖... และในวันที่ ๑๘ มิถุนายน เรือของเราก็ทอดสมอที่หน้าเมือง Brest หลังพิธีขอบคุณพระเจ้า (Te Deum) แล้ว พวกเราก็ขึ้นบก

ในการจดบันทึกของบาทหลวงตาชาร์ดเล่มนี้ มีการกล่าวถึงการสืบสันตติวงศ์ในกรุงสยามไว้ให้ดังนี้ — (หน้า ๒๗๔)

In the Kingdom of Siam, the King' s Brothers are preferred before his children in the Succession to the Crown, but it returns to these after the death of their Uncles. The present King has two brothers who live with him in the palace, he has also, ..., an adoptive Son, who accompanies him in all places,

นี่เป็นการกล่าวถึงการสืบสันตติวงศ์ จากพระมหากษัตริย์ไปสู่พระอนุชาธิราช แล้วจึงถึงพระบรมโอรสาธิราช และได้กล่าวถึงสมเด็จพระอนุชาธิราช ๒ องค์ คือ เจ้าฟ้าอภัยทศ และเจ้าฟ้าน้อย และยังกล่าวถึงพระบีย์ ราชบุตรเลี้ยงของสมเด็จพระนารายณ์ อันเป็นเรื่องราวที่เราทราบจากพระราชพงศาวดาร ฯ แล้ว

บาทหลวงตาชาร์ดไม่ได้ระบุเรื่องออกหลวงสุรศักดิ์ว่าเป็นโอรส (ลับ) ของสมเด็จพระนารายณ์ ราชทูตเดอ ลาลูแบร์ ก็ไม่ได้กล่าวถึงเช่นกัน แม้บาทหลวงแชร์แวส (Gervaise) ผู้อยู่กรุงศรีอยุธยานานกว่าผู้อื่น ก็ไม่ได้กล่าวถึง บาทหลวงเดอ เบซ ก็ไม่ได้ระบุไว้ เรื่องออกหลวงสุรศักดิ์ที่พระราชพงศาวดารว่าเป็นโอรสลับสมเด็จพระนารายณ์ประสูติจากเจ้าหญิงเชียงใหม่ ที่ตำบลโพธิ์ประทับช้าง พิจิตร จึงยังเป็นปัญหาเคลือบคลุมอยู่จนบัดนี้.

(พิมพ์ครั้งแรกใน นิตยสารศิลปากร ปีที่ ๑๘ เล่ม ๔ พฤศจิกายน ๒๕๑๗)

อยุธยา-ในต้นแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา

(วิเคราะห์ข้อมูลของ แคมเฟอร์)

แคมเฟอร์เข้าเขตเมืองไทยเมื่อวันที่ ๒๘ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๙๐ กลับออกไปวันที่ ๒๓ กรกฎาคม ค.ศ. เดียวกัน ระยะเวลาที่ท่านอยู่ในบ้านเมืองไทย แม้จะน้อยเพียง ๒ เดือน (๕๗ วัน) แต่ท่านได้ให้ข้อมูลตามความรู้เห็นไว้มาก และก็เป็นข้อมูลตอนสำคัญ คือตอนผลัดเปลี่ยนแผ่นดินจากสมเด็จพระนารายณ์มาเป็นแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา

ข้อมูลเหล่านี้เราจึงน่าจะรวบรวมไว้เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องราวตอนสำคัญของบ้านเมืองเรา หัวหน้าบริษัทฮอลันดาในเวลานั้นชื่อ ฟอนฮูน (Van Hoorn) จะเขียนอะไรเกี่ยวกับเรื่องราวในเวลานั้นหรือไม่ เรายังไม่มีทางทราบได้ เราจึงต้องอาศัยข้อมูลจากแคมเฟอร์เขียนไว้ตีพิมพ์อยู่ในหนังสือชื่อ History of Japan[๑]

ภูมิหลังของแคมเฟอร์ในทางวิชาการ สูงกว่าฝรั่งใด ๆ ที่เคยเข้ามากรุงศรีอยุธยา คือเมื่อท่านเข้ามากรุงศรีอยุธยานั้น ท่านเป็นผู้เรียนรู้หลายภาษาจากมหาวิทยาลัย Cracow, โปแลนด์ จนได้ปริญญาเอก (Doctor in Philosophy) และเรียนต่อที่ Kenigsburg ปรัสเซีย ในวิชาแพทย์อีก ๔ ปี เมื่อออกจากปรัสเซียไปยังสวีเดน ก็ได้รับยกย่องจากคณาจารย์มหาวิทยาลัย Upsala เมื่อราชสำนักสวีเดนเชิญท่านเข้ารับตำแหน่งศาสตราจารย์ ท่านไม่ยินดีรับ เพราะอยากท่องเที่ยวหาประสบการณ์เพิ่มเติม ในที่สุดรับตำแหน่งเลขานุการคณะทูตสวีเดนไปเจริญทางพระราชไมตรี

---

[๑] Engelbert Kaempfer, *History of Japan*—ฉบับภาษา High-Ducth และฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ ตีพิมพ์พร้อมกันที่กรุงลอนดอน ค.ศ. ๑๗๒๗ ฉบับที่ผู้เขียนใช้เป็นฉบับตีพิมพ์ใหม่ที่ Glasgow, ค.ศ. ๑๙๐๖ สองบทแรกในหนังสือนี้เป็นเรื่องราวของกรุงศรีอยุธยา และอีก ๑๓ บทเป็นเรื่องราวญี่ปุ่น

กับรุสเซีย และกับเปอร์เซีย ได้เข้าเฝ้าทั้งพระเจ้าปีเตอร์มหาราชแห่งรุสเซีย และชาห์สุไลมานอิหร่าน ในวันที่เข้าเฝ้าชาห์แห่งอิหร่าน ท่านได้พบคณะทูตจากหลายประเทศได้เข้าเฝ้าในวันเดียวกัน (คือ ๓๐ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๕) มีราชทูตจากสมเด็จพระนารายณ์เข้าเฝ้าด้วย ครั้นเสร็จเรื่องราวทางการทูตแล้ว ท่านไม่สมัครจะกลับยุโรป โดยประสงค์จะท่องเที่ยวหาประสบการณ์ต่อไป จึงได้งานใหม่ในตำแหน่งนายแพทย์ประจำบริษัทการค้าของฮอลันดา ได้ลงเรือท่องเที่ยวในอ่าวเปอร์เซีย และลงใต้เข้าเขตอาณาจักรโมกุลในอินเดียทั้งฝั่งตะวันตกและตะวันออก และแวะเยี่ยมเกาะลังกา เกาะสุมาตรา และในการเดินทางกับคณะทูตของฮอลันดา จะไปยังประเทศญี่ปุ่น ได้แวะที่กรุงศรีอยุธยาก่อนเป็นเวลาร่วม ๒ เดือน เพื่อยื่นศุภอักษรจากผู้สำเร็จราชการหมู่เกาะชวาต่อออกญาโกษาธิบดี ขณะนั้นแคมเฟอร์มีอายุได้ ๓๙ ปี นับว่าเป็นผู้รอบรู้มีประสบการณ์เหนือฝรั่งใด ๆ ในกรุงศรีอยุธยา

อันที่จริง หนังสือนี้เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับญี่ปุ่น มีข้อมูลที่ละเอียดพิสดารมากและได้ตีพิมพ์ที่กรุงลอนดอนด้วย เมื่ออังกฤษเข้าไปตั้งสถานกงสุลในเกาะญี่ปุ่นอีก ๑๖๕ ปีต่อมา (ก่อนจักรพรรดิเมจิจะครองราชบัลลังก์) อังกฤษ

ประสบโศกนาฏกรรมหลายครั้งหลายหนสูญเสียชีวิตพ่อค้าข้าราชการไปหลายคน ทั้งนี้เพราะไม่ศึกษาขนบประเพณีของญี่ปุ่นที่แคมเฟอร์ได้เขียนบอกไว้ ไปประพฤติทะเลิกทะลักโดยเฉพาะกับขบวนเจ้านครที่ต้องเข้ากรุงโตเกียวเป็นงานประจำปี ต้องเสียชีวิตโดยผีดาบซามูไรหลายต่อหลายครั้ง ขบวนเจ้านครเหล่านี้ แคมเฟอร์เขียนไว้ว่า อย่างน้อยมีผู้คนจำนวนเป็นพัน และในขบวนเจ้าผู้ครองนครใหญ่ ๆ มีถึง ๑๐,๐๐๐—๒๐,๐๐๐ ก็มี ทุกคนอยู่ในระเบียบวินัย น้อมเกียรติให้เจ้าผู้ครองนครเป็นอย่างดี เมื่อพ่อค้าข้าราชการอังกฤษขี่ม้าทะเลิกทะลักผ่าขบวนเข้าไป (โดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์) จึงโดนซามูไรฆ่าตายในระยะระหว่างปี ๑๘๕๒—๑๘๖๙[๒] โศกนาฏกรรมนี้จึงจะมีขึ้นบ่อยครั้ง

ในเรื่องราวของประเทศญี่ปุ่น โดยเฉพาะนโยบายต่างประเทศมีหนังสือตำราหลาย ๆ เล่มเขียนไว้ว่า ญี่ปุ่นปิดประเทศแต่ ค.ศ. ๑๖๓๖ ไม่คบค้ากับโลกมากกว่า ๒๐๐ ปี ข้อเท็จจริงตามข้อมูลที่แคมเฟอร์ให้ไว้ขัดแย้งกับคำกล่าวนี้ คือฮอลันดายังคงคบค้าติดต่อกับญี่ปุ่นตลอดเวลาโดยไม่ขาด

---

๒ ในระยะ ๑๗ ปีนี้ กงสุลใหญ่อังกฤษคนแรกคือ Rutherford Alcock ต่อด้วยราชทูต Sir Harry Parkes จนถึงสมัย "ฟื้นฟู" คือจักรพรรดิเมจิทรงปกครองประเทศญี่ปุ่นใน ค.ศ. ๑๘๖๘ โชกุนคนสุดท้าย คือ Tokugawa Keiki

สาย มีการส่งเอกอัครราชทูตไปเฝ้าโชกุนปีละครั้งเป็นธรรมเนียม ห้างค้าขายก็ยังเปิดอยู่ที่เมืองนางาซากิตลอดระยะเวลา "ปิดประเทศ" อังกฤษเองห้างที่ตั้งที่เมือง Firando แต่ ค.ศ. ๑๖๑๓ ปิดลงอีก ๑๐ ปีต่อมา และเมื่อเข้าไปติดต่อจะเปิดห้างใหม่ใน ค.ศ. ๑๖๗๓ ทางรัฐบาลญี่ปุ่นไม่อนุมัติ เพราะพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ (พระเจ้าชาร์ส์ที่ ๒) ไปสมรสกับเจ้าหญิงโปรตุเกส ซึ่งญี่ปุ่นถือว่าประเทศโปรตุเกสเป็นศัตรูของญี่ปุ่น ส่วนจีน, มอญ, สยาม ฯลฯ แคมเฟอร์ให้ข้อมูลว่า มีการกำหนดเรือสินค้าให้เข้าไปค้าขายได้ในประเทศญี่ปุ่น ปีละเท่านั้นลำ (คือจีนปีละ ๗๐ ลำ, อยุธยาและปัตตานีปีละ ๔ ลำ, ญวนปีละ ๒ ลำ, เขมรปีละ๒ ลำ) นอกจากข้อมูลจากแคมเฟอร์ ศาสตราจารย์ชาวญี่ปุ่น ชื่อเซอิจิ อีวาโอะได้เสนอบทความไว้เป็นเรื่องการค้าขายในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองและสมเด็จพระนารายณ์กับญี่ปุ่น เพราะฉะนั้นการ "ปิดประเทศ" จึงหมายความเพียงญี่ปุ่นไม่ยอมคบค้ากับประเทศที่นับถือศาสนาโรมันแคธอลิกเท่านั้น คือ โปรตุเกส และสเปน (ฝรั่งเศสในสมัยนั้นยังไม่แผ่อำนาจมาทาง Far East)

ข้าพเจ้าขอพูดเรื่องราวเกี่ยวกับญี่ปุ่นแต่เพียงนี้ โดยจะหันมากล่าวแต่เรื่องราวของอยุธยาตามข้อมูลที่แคมเฟอร์ให้ไว้

เมื่อเรือสินค้าฮอลันดานำแคมเฟอร์เข้ามาในน่านน้ำสยาม คือแต่เมืองปัตตานีเข้ามาบนเรือลำนั้นมีข้าราชการสยามโดยสารมาแต่เมืองปัตตาเวียด้วย ชื่อ Monpromcena (ข้าพเจ้าเดาว่า หม่อมพรหมเสนา)[๓] ท่านผู้นี้โดนฝรั่งเศสคุมตัวไปเมื่อเกิดการรบพุ่งกับทหารไทยที่เมืองบางกอกใน ค.ศ. ๑๖๘๔ และไปปล่อยไว้ที่เมือง กาลิกัต ในประเทศ

---

[๓] ข้าพเจ้าเคยค้านคุณสันต์ ท. โกมลบุตร ในการแปล Monpan เป็น หมื่นปาน คราวนี้ข้าพเจ้าก็ขอค้าน อ. สายสุวรรณ ผู้แปล แคมเฟอร์ ในคำ Monpromcena หมื่นพรหมเสนาด้วย คำ mon ใน ๒ กรณีนี้ ข้าพเจ้าเชื่อว่า คือ หม่อมไม่ใช่หมื่น ตรงกับคำในสมัยรัตนโกสินทร์ว่า พระองค์เจ้าท่านทั้ง ๒ คือ โอรสกษัตริย์ โดยมีพระมารดาเป็นพระสนม ถ้าจะแปลเป็น หมื่นปาน, หมื่นพรหมเสนา แคมเฟอร์ บอกไว้ชัดเจนว่าจะต้องเขียน O-muen หรือออกหมื่น ไม่ใช่ Mon เฉย ๆ ถ้าท่านผู้อ่านคิดว่านี่เป็นปัญหาปลีกย่อย ไม่ใช่เรื่องสำคัญ ก็ขอได้โปรดพิจารณาด้วยว่า หม่อมปานเป็นต้นวงศ์ของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในราชวงศ์จักรกรี ดัง ร. ๔ ทรงไว้ให้ปรากฏ

เราจำต้องขอบใจ แคมเฟอร์ ในการเขียนเรื่องราวในสมัยกรุงศรีอยุธยาไว้เป็นหลักฐานในการวินิจฉัย ผู้เป็นต้นวงศ์จักรีว่าสืบสายมาจากใคร คือสืบสายมาจากพระเจ้าปราสาททอง

อินเดีย ผู้ว่าราชการเมืองจึงส่งท่านมาปัตตาเวีย และท่านจึงขอโดยสารเรือฮอลันดาเข้ามากรุงศรีอยุธยาด้วย หมอมพวหมเสนาผู้นี้มีประสบการณ์ในการเดินเรือค้าขาย ระบุชื่อเมืองต่าง ๆ ในอ่าวสยามให้แคมเฟอร์ฟัง คือ ปราณบุรี, ชะอำ, เพชรบุรี, แม่กลอง, (นคร) ไชยศรี และที่ปากน้ำ โดยระบุชื่อ Pagnam Taufia[๔] หรือปากน้ำเจ้าพระยา นี่เป็นข้อมูลว่า ชื่อ "ปากน้ำเจ้าพระยา" เป็นชื่อที่เรียกกันมาแต่รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์แล้ว

วันที่ ๖ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๙๙ เรือฮอลันดาเมื่อจอดที่ปากน้ำ ก็ยิงปืนใหญ่ ๕ นัด เป็นธรรมเนียมเป็นการบอกกล่าวว่ามีเรือเข้ามาในราชอาณาจักรสยามแล้ว นอกจากเรือหาปลาซึ่งแลเห็นได้ทั่วไป มีเรือสำเภาจีนจอดอยู่หลายลำ แคมเฟอร์ยังระบุป้อมปืนใหญ่ทั้ง ๒ ฟากของปากน้ำซึ่งตั้งขึ้นไว้เนื่องจากความยุ่งยากกับฝรั่งเศสเมื่อปีเศษ ๆ ที่ผ่านมา "เราเข้าพบและได้รับการต้อนรับอย่างดีจากผู้ว่าราชการเมืองชื่อ Corc เป็นชนชาติสวีเดน" แคมเฟอร์ให้ภูมิหลัง

---

๔ แคมเฟอร์ ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น, ฉบับตีพิมพ์—Glasgow ๑๙๐๖—เล่ม ๑ หน้า ๑๕

ของ คอร์ ไว้ด้วยว่า มียศเป็นสิบเอกทหารสวีเดนมาก่อน ที่จะเข้ารับราชการในราชอาณาจักรสยาม

วันที่ ๙ มิถุนายน แคมเฟอร์กับพวกลงเรือใบลำเล็กเข้ามาที่เมืองบางกอก แคมเฟอร์บันทึกว่า "เราแลเห็นป้อมใหญ่ ซึ่งฝรั่งเศสสร้างขึ้นบนฝั่งขวาของแม่น้ำ ป้อมนี้เสียหายมาก เหนือเมืองบางกอกมีผู้คนอาศัยหนาแน่นทั้งสองฝั่ง มีบ้านเรือนตั้งอยู่เป็นหมู่บ้าน" แคมเฟอร์ได้วาดแผนที่ของลำน้ำเจ้าพระยาให้ไว้ด้วย แต่ในบทความนี้ข้าพเจ้าจะนำแผนที่ของวิศวกรฝรั่งเศสชื่อ Francois[๕] มาลงไว้ เพราะเขียนขึ้นก่อนกัน เพียงปีเดียว แต่กระจ่างชัดกว่าของแคมเฟอร์มาก

ป้อมใหม่ที่แคมเฟอร์กล่าวไว้ คือ ป้อมวิไชเยนทร์ที่ปากคลองตลาด ร. ๑ ได้โปรดให้รื้อเพื่อนำอิฐมาสร้างกำแพงเมือง "รัตนโกสินทร์" ในรัชกาลของพระองค์ เป็นการขยายกำแพงเมืองของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งมีคูเมืองคือคลองหลอดปัจจุบันหน้ากระทรวงมหาดไทยมาเป็นคลองโอ่งอ่าง หน้าวังบูรพา กรุงรัตนโกสินทร์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงกว้างใหญ่กว่า "กรุงธนบุรี"

---

๕ จาก Lucieu Fournerean, *Le Siam Ancien Paris* 1895. Plate XII หน้า ๑๔

ฟากด้านตะวันออกของสมเด็จพระเจ้าตากสินมาก เหตุใดจึงให้ชื่อป้อมใหม่ที่ฝรั่งเศสสร้างว่า ป้อมวิไชเยนทร์และป้อมเก่าทางด้านตะวันตกว่า ป้อมวิไชยประสิทธิ์ ข้าพเจ้ายังไม่พบข้อมูล แต่ป้อมทั้งสองนี้ต้องสร้างขึ้นในระหว่าง ๖ ปีสุดท้าย ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ป้อมทั้ง ๒ นี้ได้มีบทบาทครึกโครมในหนังสือของชาวต่างประเทศ มีการสู้รบกันด้วยปืนใหญ่ข้ามแม่น้ำ มีการล้อมป้อมวิไชเยนทร์โดยทหารไทย จนทหารฝรั่งเศสยอมจำนน ยอมถอนตัวออกจากเมืองบางกอกแต่โดยดี "รายละเอียดและหลักฐานปรากฏในหนังสือ" "ออกญาวิไชเยนทร์" กรุงเทพ, ๒๕๐๖. แล้วแต่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาของเรา ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องราวนี้แม้แต่คำเดียว

วันที่ ๑๑ มิถุนายน ราว ๗ โมงเช้า แคมเฟอร์มาถึงห้างค้าขายออลันดาใต้กรุงศรีอยุธยาด้วยสุขภาพสมบูรณ์ ในบ่ายวันนั้น ทางรัฐบาลสยามส่งข่าวมาว่า ให้ควบคุมผู้คนไว้ในตัวห้างให้เรียบร้อย "พระเจ้าแผ่นดินสยามจะเสด็จโดยทางชลมารค" แคมเฟอร์จึงบันทึกประสบการณ์ที่เปอร์เซียไว้ให้ว่า "เมื่อฝ่ายใดของกษัตริย์จะเสด็จออก ประชาชนต้องปิดประตูหน้าต่าง และอยู่แต่ในบ้านห้ามทำเสียงอึกทึก ถ้าพบขบวนพระมหากษัตริย์พระราชินี หรือเจ้านาย ราษฎร

ต้องหมอบกับพื้น หันหลังให้แก่ขบวนเสด็จจนขบวนผ่านพ้นไปแล้วจึงจะเดินเหินต่อไปได้"[๖] นี่เป็นประสบการณ์ของแคมเฟอร์ที่กรุง Isphahan ซึ่งขณะนั้นเป็นราชธานีของอิหร่าน แคมเฟอร์อยู่ในประเทศอิหร่านร่วม ๒ ปี เมื่อพบเห็นอะไรที่อยุธยาพอจะเปรียบเทียบกับเรื่องราวทางอิหร่านได้ แคมเฟอร์ก็เขียนบอกไว้

วันที่ ๑๒ มิถุนายน เป็นวันฌาปนกิจศพมารดาของโกษาปาน แคมเฟอร์อธิบายไว้ว่า "มารดาแท้ของโกษาปานล่วงลับไปแล้วเมื่อ ๑๕ เดือนก่อน นี่เป็นการฌาปนกิจศพแม่นมของโกษาปานที่ตัวท่านเคารพนับถือเสมือนแม่" แม่นมผู้นี้จะใช่ "เจ้าแม่วัดดุสิต" หรือไม่ แคมเฟอร์ไม่ได้บอกอะไรมากกว่านั้น จึงเดาอะไรไม่ได้ เพียงแต่บอกว่าสถานที่ฌาปนกิจศพของผู้ล่วงลับอยู่ในระหว่าง ๒ แควของแม่น้ำตรงข้ามกรุง ณ กลางที่นี้ได้ก่อเจดีย์สูงใหญ่ ประดับประดาอย่างวิจิตรพิศดาร หีบศพวางอยู่บนพื้นไม้หอม สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จมาฌาปนกิจศพด้วยพระองค์เอง "เพื่อเป็นเกียรติแก่ท่านโกษาธิบดี ผู้ซึ่งพระองค์ทรงมีความนับถืออย่างน่าพิศวง" มีการสร้างอาศรมให้ภิกษุสงฆ์อยู่อาศัยด้วย ประตูนำไปสู่ "กุฏิ" สงฆ์ มีหลังคาหลายชั้นลงรักปิดทองสวยงาม

---

๖ Kaempfer เล่มเดียวกัน หน้า ๒๒

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา มีข้อความหนึ่งเกี่ยวกับมารดาออกญาโกษาธิบดี (เหล็ก) ออกญาโกษาธิบดี (ปาน) ดังนี้

"ในขณะนั้นสมเด็จพระอัครมเหสีเดิมแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในบรมโกศซึ่งเป็นพระราชมารดาเลี้ยงของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ได้อภิบาลบำรุงรักษาพระองค์แต่ยังทรงพระเยาว์นั้น ครั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จสวรรคตแล้ว จึงทูลลาสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกไปตั้งพระตำหนักอยู่ในที่ใกล้พระอารามวัดดุสิต และที่พระตำหนักวัดดุสิตนั้นเป็นที่พระตำหนักแต่ก่อน ครั้นแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า และเจ้าแม่ผู้เฒ่าซึ่งเป็นพระสนมเอกของสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า และเป็นมารดาเจ้าพระยาโกษาเหล็ก เจ้าพระยาโกษาปาน ซึ่งได้ขึ้นไปช่วยกราบทูลขอพระราชทานโทษสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินขณะเป็นที่ออกหลวงสรศักดิ์ และชกเอาปากเจ้าพระยาวิไชเยนทร์ครั้งนั้น และเจ้าแม่ผู้เฒ่านั้นได้ตั้งพระตำหนักอยู่ในที่นั้น ครั้นแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้และสมเด็จพระราชมารดาเลี้ยง ก็เสด็จตั้งพระตำหนักอยู่ในที่นั้นสืบต่อกันมา แล้วจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าตั้งให้เป็นกรมพระเทพามาตย์ ..."[๗]

---

๗. พระราชพงศาวดารฯ ฉบับพระราชหัตถเลขา — โอเดียนสโตร์ เล่ม ๒ ตอน ๑ หน้า ๒๗๐—๑

ข้อความที่คัดมาเสนอนี้ เป็นเรื่องราวของ ๓ รัชกาล จึงจำต้องตีความหมายให้กระจ่างเสียก่อน คือ ๑) แม่ของโกษาเหล็ก, โกษาปาน (เมื่อสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์) ทูลลาไปสร้างพระตำหนักอยู่ที่วัดดุสิต และได้นามต่อมาว่า "เจ้าแม่วัดดุสิต" ๒) แม่เลี้ยงของออกหลวงสรศักดิ์ เมื่อสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชาแล้ว ก็ทูลลาออกไปตั้งพระตำหนักอยู่ในที่ใกล้พระอารามวัดดุสิต สมเด็จพระเจ้าเสือทรงพระกรุณาโปรดตั้งให้เป็นกรมพระเทพามาตย์

เกี่ยวกับเจ้าแม่วัดดุสิต ข้อความที่คัดมาเสนอ มีคำที่ผิดไปคำหนึ่งคือคำที่ว่า "...เจ้าแม่ผู้เฒ่าซึ่งเป็น พระสนมเอก ของสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า..." คำว่าพระสนมเอกในที่อื่น[๙] ใช้คำว่า พระนม คือ "...ด้วยเจ้าพระยาโกษาขุนเหล็กคนนี้เป็นลูกพระนมและได้รับพระราชทานนมร่วมเสวยแต่ยังทรงพระเยาว์..." การที่โกษาเหล็กลูกพระนมได้รับพระราชทานนมร่วมเสวยมาแต่สมเด็จพระนารายณ์ยังทรงพระเยาว์ แล้วมาเปลี่ยนฐานะพระนม มาเป็นพระสนมเช่นนี้ ความผิดพลาดอยู่ที่ผู้ตรวจปรู๊ฟ ไม่ใช่เป็นข้อผิดพลาดของผู้เขียนพระราชพงศาวดาร

---

๙. พระราชพงศาวดาร เล่มเดียวกัน หน้า ๑๔๑

เกี่ยวกับพระนมของสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า ม. เดอลาลูแบร์ ระบุไว้อีกท่านผู้หนึ่งคือมารดาของพระเพทราชา ดังข้อความว่า "...มารดาของออกหลวงพระพิพิธราชานั้น เป็นพระนมของพระมหากษัตริย์รัชกาลปัจจุบัน และมารดาของท่านเอกอัครราชทูต (หมายถึงออกพระวิสุทธสุนทร) ที่เราได้เห็นตัวกันที่นี่ (ในประเทศฝรั่งเศส) ก็เป็นพระนมเหมือนกัน..."[๕] เป็นอันว่าสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า มีพระนมอยู่ ๒ คือ มารดาของโกษาเหล็ก, โกษาปาน และมารดาของพระเพทราชา

เกี่ยวกับพระเพทราชา ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า มีข้อความแย้งกันระหว่าง ม. เดอลาลูแบร์ และบาทหลวงตาชาร์ด คือ ลาลูแบร์ เชื่อว่า พระเพทราชาเป็นขุนนางอยู่ในบรรดาศักดิ์ "ออกพระ" ดังข้อความของท่านว่า "...ออกพระพิพิธราชาซึ่งเรียกกันให้เพี้ยนไปว่าเพทราชา เป็นผู้บังคับบัญชาเหล่าช้างและเหล่าม้าทั้งปวงอยู่ และนับว่าเป็นกรมที่ใหญ่โตกรมหนึ่งแห่งราชอาณาจักร... ล้วนอยู่ใต้บังคับบัญชาออกพระพิพิธราชาทั้งสิ้น ซึ่งแม้จะมี

---

[๕] ม. ลาลูแบร์, จดหมายเหตุลาลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. สำนักพิมพ์ก้าวหน้า กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๑๐ เล่มหนึ่ง หน้า ๓๕๙.

บรรดาศักดิ์เป็นเพียง ออกพระ ก็ยังมีศักดิ์มีอำนาจยิ่งใหญ่ประชาชนพลเมืองก็รักมาก..."[๑๐]

ส่วนบาทหลวงตาชาร์ดลงข้อความไว้เพียงสั้น ๆ จนกลายเป็นปริศนาไปว่า "...คณะทูต (ฝรั่งเศส) ได้เข้าพบบุคคลผู้หนึ่ง ซึ่งตาชาร์ดระบุชื่อว่า Elephant Prince ผู้ถือกำเนิดวันเดียวกับสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า..."[๑๑]

ตาชาร์ดบันทึกข้อความนี้ไว้เมื่อท่านร่วมกับคณะทูตฝรั่งเศสเข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยากับคณะทูตชุด เชอวาเลียร์ เดอโชมองต์ ใน ค.ศ. ๑๖๘๕ ข้อความสั้น ๆ เช่นนี้ ให้ความเข้าใจเป็นข้อมูลไว้เป็น ๓ ประเด็น คือ ๑) ท่านผู้เป็นเจ้า ไม่ใช่ข้าราชการ ๒) ท่านผู้นี้บังคับบัญชากรมคชบาล ซึ่งพระราชพงศาวดารใช้คำว่า "จางวาง" และ ๓) ท่านผู้นี้เกิดร่วมวัน, เดือน, ปี, กับสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า หรือร่วม "สหทินชาติกับสมเด็จพระนารายณ์"

การที่ตาชาร์ด และเดอลาลูแบร์ ต่างบันทึกเรื่องราวในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ในเรื่องพระเพทราชา เมื่อเอามารวมกันเข้า ก็จะได้ผลดังนี้ พระเพทราชาถือกำเนิด

---

๑๐. เล่มเดียวกัน หน้า ๓๖๗

๑๑. ขจร สุขพานิช, บาทหลวงเยซูอิตชาวฝรั่งเศสสู่ประเทศสยาม "ศิลปากร" ปีที่ ๑๘ เล่มที่ ๔ ฉบับ พฤศจิกายน ๒๕๑๗

ร่วม วัน, เดือน, ปี กับเจ้าฟ้านารายณ์ และท่านได้รับพระราชทานนมร่วมกับสมเด็จพระนารายณ์ และเมื่อมาผนวกกับความจากพระราชพงศาวดารเกี่ยวกับโกษาธิบดีขุนเหล็กเข้าด้วย ก็จะรวมผลได้ว่า ทั้งเจ้าฟ้านารายณ์ พระเพทราชา และขุนเหล็ก ถือกำเนิดร่วมบีคือร่วมสหชาติกัน และเจ้าฟ้านารายณ์มีพระนมอยู่สองคือ แม่ของพระเพทราชาและเจ้าแม่วัดดุสิต

ปัญหาที่ยังตีไม่แตก คือ ใครเป็นพ่อของพระเพทราชาและขุนเหล็ก

พระราชพงศารดาร ระบุถึง แม่ของขุนเหล็กทูลลา (ออกจากพระราชวัง) ไปตั้ง "พระตำหนักอยู่ที่ใกล้พระอารามวัดดุสิต" ถ้าแม่ของขุนเหล็กเป็นผู้หญิงสามัญ ทำไมพระราชพงศาวดารจึงไม่ใช้คำว่าไปสร้างบ้านอยู่ที่ใกล้พระอารามวัดดุสิต นี่กลับใช้คำว่าไปตั้ง "พระตำหนัก" อันเป็นศัพท์แสงใช้สำหรับเจ้านายไม่ใช่บ้านราษฎรสามัญ

บางทีแคมเฟอร์จะให้ข้อมูลเพิ่มเติมในเรื่องเหล่านี้ได้บ้าง แคมเฟอร์ระบุว่า "วันที่ ๑๒ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๙๐ ...มารดาแท้ของโกษาปานล่วงลับไปแล้ว เมื่อ ๑๕ เดือนก่อน" นี่ก็ต้องหมายความว่า เจ้าแม่วัดดุสิตวายชนม์แต่เดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๖๘๙ ภายหลังวันสวรรคตของสมเด็จพระ-

นารายณ์เพียง ๘ เดือน (วันสวรรคตของสมเด็จพระนารายณ์ คือ ๑๑ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๖๘๘) การที่มารดาโกษาเหล็ก, โกษาปาน ทูลลาออกจากพระราชวังเมื่อผลัดเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ ไปสร้าง "พระตำหนัก" อยู่ใกล้พระอารามวัดดุสิต และได้ใช้บั้นปลายของชีวิตที่พระตำหนักนี้เพียง ๘ เดือนก็วายชนม์ "เจ้าแม่ผู้เฒ่า" จึงได้รับขนานนามว่า "เจ้าแม่วัดดุสิต" สืบต่อมา

การที่มารดาเลี้ยงของโกษาปานวายชนม์ และมีการฌาปนกิจศพเมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๙ จึงไม่ใช่ศพ "เจ้าแม่วัดดุสิต" แต่เธอจะเป็นใคร เราต้องแสวงหาข้อมูลจาก Source อื่นต่อไป และพระอารามที่ทรงพระกรุณาโปรดให้สร้างเป็นอนุสรณ์โดยฝังกระดูกและอัฐิไว้ใต้ดิน แล้วก่อพระเจดีย์สรวม "พระศพ" ไว้ดังแกมเฟอร์เล่าไว้ว่าอยู่ "ระหว่างแควทั้งสองของแม่น้ำเจ้าพระยาตรงข้างกรุง" คืออยู่คนละฟากกับกรุงศรีอยุธยา และที่วัดพระพบัญเชิงมีซากอารามเก่าอยู่หลายอาราม[๑๒] จะเป็นอารามหนึ่งในหลายพระอารามนี้กระมัง (ปรากฏในแผนที่ของพระยาโบราณราชธานินทร์ว่ามี ๔ วัดคือ วัดรอ วัดโคก วัดชอม และวัดมณฑป)

---

[๑๒] แกมเฟอร์, เล่มเดียวกัน หน้า ๑๕

มีข้อมูลเกี่ยวกับสมเด็จพระศรีสุธรรมราชา อนุชาสมเด็จพระเจ้าปราสาททองว่าท่านถูกสำเร็จโทษเมื่อวันที่ ๙ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๕๖ เป็นเดือนที่สามตั้งแต่ขึ้นครองราชย์[๑๓] ข้อมูลนี้เทียบกับพระราชพงศาวดารได้ดีทีเดียว เพราะพระราชพงศาวดาร (ฉบับพระราชหัตถเลขา)[๑๔] ระบุว่า พระศรีสุธรรมราชาธิราชเสวยราชย์ได้สองเดือนกับยี่สิบวัน"

วันขึ้นเสวยราชย์ของสมเด็จพระนารายณ์ก็คือวันเดียวกันนี้ คือ ๙ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๕๖ และวันสวรรคตของพระองค์ แคมเฟอร์ระบุไว้ว่า ๑๑ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๖๘๙[๑๕] ค.ศ. ๑๖๘๙ นี้หลักฐานจากที่อื่น ๆ ให้ไว้ต้องกันว่า เป็น ค.ศ. ๑๖๘๘ ส่วนวันและเดือนตรงกันนี่เป็นข้อผิดพลาดของแคมเฟอร์ซึ่งข้าพเจ้าเคยพบครั้งแรก เพราะท่านเป็นคนละเอียด มีภูมิรู้แน่น ไม่น่าจะมาพลาดเช่นนี้เลย

ในข้อมูลอื่น ๆ เช่น พระเพทราชา สั่งจับพระอนุชาธิราช ๒ พระองค์ของสมเด็จพระนารายณ์สำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์ที่เมืองลพบุรี ในข้อกล่าวหาว่า "พระอนุชาธิราช

---

[๑๓] แคมเฟอร์, เล่มเดียวกัน หน้า ๓๕

[๑๔] พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา โอเดียนสโตร์ เล่ม ๒ ตอน ๑ หน้า ๔๗

[๑๕] แคมเฟอร์, เล่มเดียวกัน หน้า ๓๕

ทั้ง ๒ พระองค์ ทรงฝักใฝ่อยู่ข้างฟอลคอน" เมื่อเทียบกับข้อความในพระราชพงศาวดารเรื่องเจ้าฟ้าอภัยทศ พระราชโอรสสมเด็จพระนารายณ์ ถูกสำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์ ที่วัดทรก เมืองลพบุรี เรื่องราวก็รับกันดี ยกเว้นแต่แคมเฟอร์กล่าวว่า พระอนุชาธิราช ๒ พระองค์ ถูกสำเร็จโทษ ไม่ใช่พระโอรสาธิราช ในเรื่องนี้ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเชิงอรรถไว้ให้เป็นยุติว่า[๑๖] "เจ้าอภัยทศหนังสือพงศาวดารว่าเป็นพระราชโอรสสมเด็จพระนารายณ์ แต่ตามจดหมายเหตุของฝรั่งที่ได้เข้ามาเมืองไทยในครั้งนั้นทุกฉบับ กล่าวความต้องกันว่า สมเด็จพระนารายณ์ไม่มีพระราชโอรส มีแต่พระราชธิดา"

ข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับญาติโยมของพระเพทราชาที่แคมเฟอร์ให้ไว้คือ

"...he had always looked upon Petraatia as his most intimate friend, *who was his Sister's Son, whose Sisters and Daughters were the King's Wives*, and who besides having on all occasions expressed an abhorrence for the

---

[๑๖] สมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เล่มเดียวกับหมายเหตุ ๒ เชิงอรรถ หน้า ๑๕๑.

burden of a Crown had never given the King room to suspect him of so cruel a design. Under this grief he died two days after, being the eleventh of July 1689..."

ข้าพเจ้าจะพิจารณาแต่ข้อความที่อยู่ใน "อัญญประกาศ" เป็นข้อความเพียง ๑๓ คำ แต่มีความสำคัญมหาศาลสำคัญจนอาจร้อพื้นความเข้าใจเรื่องราชวงศ์บ้านพลูหลวงเสียใหม่ว่า ราชวงศ์บ้านพลูหลวงจะมีจริงตามที่พระราชพงศาวดารว่าไว้หรือไม่ เพราะพระราชพงศาวดารในเรื่องพระอนุชาสมเด็จพระนารายณ์ ก็ว่าเป็นพระราชโอรสเสียแล้ว ในเรื่องราวเครือญาติของผู้อื่นมิไขว้เขวยิ่งขึ้นหรือ ข้อความอัญญประกาศ แปลได้ว่า "(พระเพทราชา) เป็นโอรสของพระพี่นาง (ของสมเด็จพระนารายณ์) ส่วนพระขนิษฐาและพระธิดา (ของพระเพทราชา) เป็นบาทบริจาริกาของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (พระนารายณ์)"

อ่านคำแปลของตัวเองแล้วรู้สึกงงๆ จึงขอทำความเข้าใจเสียใหม่ด้วยถ้อยคำธรรมดาว่า "พี่สาวใหญ่ของสมเด็จพระนารายณ์มีบุตรชื่อพระเพทราชา และน้องสาวและบุตรสาวของพระเพทราชา เป็นนางห้ามในสมเด็จพระนารายณ์" ตามศักดิ์ พระเพทราชาเป็นหลาน (น้า) สมเด็จ

พระนารายณ์ (และก็เป็นอื่นๆ อีก) แต่แคมเฟอร์ไม่ได้บอกว่าใครคือพ่อของท่าน แต่เมื่อพี่สาวใหญ่ของสมเด็จพระนารายณ์ให้กำเนิดแก่พระเพทราชา ก็พอดีเจ้าฟ้านารายณ์ประสูติ เด็กทั้งสองจึงได้ร่วมนมกันมา

เมื่อเป็นเช่นนี้ แม่ของพระเพทราชาก็ต้องอยู่ในวังหลวง และแม่ของโกษาธิบดีเหล็กก็ต้องอยู่ในวังหลวงด้วย จึงจะสามารถถวาย "นม" ให้เจ้าฟ้านารายณ์ได้ เพราะตามข้อมูลจากพระราชพงศาวดาร แม่ของโกษาเหล็กเป็น "พระนม" สมเด็จพระนารายณ์และตามข้อมูลของลาลูแบร์ แม่ของพระเพทราชาก็เป็น "พระนม" ของสมเด็จพระนารายณ์ด้วย

แต่ใครเป็น "พ่อ" ของโกษาเหล็ก ใครเป็นพ่อของพระเพทราชา ข้าพเจ้ายังไม่พบจดหมายเหตุใดๆ บอกไว้

ในชั้นนี้จึงขอขมวดข้อมูลต่างๆ เก็บสะสมไว้เป็น "ธนาคารข้อมูล" ดังนี้

แม่ของโกษาเหล็ก โกษาปาน ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ลาออกจากวังไปตั้ง "พระตำหนัก" อยู่ข้างอารามวัดดุสิต จึงได้นามว่า เจ้าแม่วัดดุสิต เจ้าแม่วัดดุสิตมีบทบาทเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ยังเมืองลพบุรี กราบทูลขอพระราชทานโทษให้ออกหลวงสรศักดิ์ (เรื่องทำร้าย

ร่างกายออกญาวิไชเยนทร์ เพราะออกญาวิไชเยนทร์ให้สึกเอาภิกษุสามเณรออกทำราชการ) นี่เป็นข้อมูลตามพระราชพงศาวดาร

ส่วนแม่ของพระเพทราชา เป็นพี่สาวใหญ่ของสมเด็จพระนารายณ์ (ตามข้อมูลของแคมเฟอร์) เช่นนี้ต้องหมายความว่า แม่ของพระเพทราชาร่วมพระราชบิดากับสมเด็จพระนารายณ์คือ สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงเป็นพระราชบิดาของแม่พระเพทราชา ส่วนใครจะเป็นพ่อของพระเพทราชา เรายังไม่ทราบ

พระเพทราชาจึงมีทั้งตาเป็นพระเจ้าแผ่นดิน (คือพระเจ้าปราสาททอง) และมีน้าเป็นพระเจ้าแผ่นดิน (คือสมเด็จพระนารายณ์) การที่พระเพทราชามีกษัตริย์ทั้งสองเป็นตาและเป็นน้าเช่นนี้ และได้เป็นจางวาง "กรมช้าง" ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ด้วยการที่บาทหลวงตาชาร์ดระบุถึงท่านว่า "Elephant Prince" จึงรับกันได้ดีกว่า ท่านเป็นเจ้าราชินิกูล ไม่ใช่ขุนนางธรรมดา

ท่านได้เข้าประชุมเสนาบดีตอน นายพล เด ฟาร์ช กุมทหารฝรั่งเศสจะเข้ามาประจำที่ป้อมบางกอก และได้คัดค้านเสียงแข็งกร้าวอยู่แต่ผู้เดียว แต่ก็คัดค้านไม่สำเร็จ

การคัดค้านเรื่องทหารฝรั่งเศสจะเข้าประจำป้อมบางกอก สมเด็จพระนารายณ์มิได้ทรงถือเป็นความผิดต่อแผ่นดิน

ท่านได้เป็นผู้สำเร็จราชการ ตอนสมเด็จพระนารายณ์ทรงประชวร และท่านได้รับคำร้องทุกข์จากราษฎรเมืองบางกอก ถูกทหารฝรั่งเศสข่มเหงรังแก จนรับปากกับท่านสังฆราชภิกษุสงฆ์ จะขจัดปัดเป่าให้ (ตามข้อมูลของบาทหลวงเดอเบซ)

ในที่สุดท่านจึงเข้ายึดอำนาจการปกครอง ขับไล่ทหารฝรั่งเศสให้ออกไปนอกพระราชอาณาจักร ส่วนตัวประกอบอื่นๆ เช่น ออกญาวิไชเยนทร์ พระบีย์ ตลอดจนเจ้าฟ้าอภัยทศ เจ้าฟ้าง่อย ที่ฝักใฝ่เข้าข้างออกญาวิไชเยนทร์ ท่านก็ให้ประหารหรือสำเร็จโทษ เพราะเป็นศัตรูตัวสำคัญของแผ่นดิน จะเอาไว้ไม่ได้

การที่แคมเฟอร์ ระบุว่า พระเพทราชา "having on all occasions expressed an abhorrence for the burden of the Crown" คือ "ในทุกโอกาส (พระเพทราชา) แสดงความเอือมระอาในภาระหนักของพระมหากษัตริย์" ก็คงเป็นจริงตามนิสัยไม่ชมชอบการเป็นพระมหากษัตริย์ เพราะพระราชภาระธุระมหาศาล แต่เมื่อได้รับทราบความ

เดือดร้อนของราษฎรอันเนื่องมาจากนโยบาย "ชักศึกเข้าบ้าน" ของสมเด็จพระนารายณ์ การจะแก้ไขความเดือดร้อนของราษฎรก็จำต้องขับไล่ทหารฝรั่งเศสให้ออกไปเสียจากราชอาณาจักร คือทั้งเมืองบางกอกและเมืองมะริด การจะปฏิบัติตามนโยบายนี้ได้ก็คือ ต้องขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินเสียเอง พระเจ้าน้าคือสมเด็จพระนารายณ์ก็ทรงประชวรอยู่ และท่านก็เป็นผู้สำเร็จราชการอยู่แล้ว มีอำนาจสิทธิ์ขาดอยู่ในมือ เรื่องราวที่ปรากฏในจดหมายเหตุของบาทหลวงเดอเบซแสดงภาวะความเดือดร้อนบีบบ่วนของบ้านเมืองในตอนนั้น ประกอบกับข้อมูลสั้นๆ ที่แคมเฟอร์ให้ไว้ด้วย จึงเป็นข้อมูลที่สำคัญแสดงสาเหตุและเหตุการณ์แวดล้อมในการเปลี่ยนแผ่นดิน โดยเปลี่ยนนโยบายการต่างประเทศของสมเด็จพระนารายณ์นั่นเอง

หมายเหตุท้ายเรื่อง

ข้าพเจ้าได้ข้อมูลในบทความนี้จากข้อเขียนของแคมเฟอร์ คนเยอรมัน เกิดในแคว้น Westphalia และเข้ามารับหน้าที่เป็นนายแพทย์ประจำบริษัทค้าขายของฮอลันดาเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. ๑๖๙๐ บีที่ ๒ ในแผ่นดิน

สมเด็จพระเพทราชา (หรือสมเด็จพระมหาบุรุษตามที่ระบุไว้ในพระราชพงศาวดาร)

พระเพทราชาเป็นเจ้านายโดยพระราชมารดาฯ เป็นราชธิดาสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และยังเป็น "พระนมเอก" เจ้าฟ้านารายณ์ด้วย

เจ้าฟ้านารายณ์ ผู้ร่วมนมกับพระเพทราชา จึงเป็น "พระเจ้าน้า" ของพระเพทราชาด้วย เพราะ "พระนมเอก" ผู้นี้เป็นพี่สาวเจ้าฟ้านารายณ์ตามข้อมูลของแคมเฟอร์

ถ้าแคมเฟอร์ไม่ได้ให้ข้อมูลนี้ไว้ พวกเราปัจจุบันจะไม่เข้าใจว่า พระเพทราชาเป็นใครมาก่อน เป็นขุนนางในบรรดาศักดิ์ "ออกพระเพทราชา" หรือจะเป็น "เจ้า" ถ้าเป็นเจ้าจะเป็นโดยสืบสายมาจากใคร

แม้แต่ฝรั่งแต่ก่อน คือ ลาลูแบร์ ยังเข้าใจว่าพระเพทราชาเป็นขุนนางในบรรดาศักดิ์ "ออกพระ"

บัดนี้เราได้ข้อมูลจากแคมเฟอร์ว่า ท่านเป็นเจ้าราชินิกูล ไม่ใช่ขุนนาง ความสงสัยไม่สะดวกใจในเรื่องท่านเข้าประชุมเสนาบดี และท่านได้รับแต่งตั้งเป็นผู้สำเร็จราชการในขณะที่พระเจ้าอยู่หัวทรงประชวรก็หมดไป เพราะท่านเป็นเจ้านาย ไม่ใช่ขุนนาง ถึงแม้จะเป็นเพียงเจ้านายโดยมีแม่เป็นราชธิดาของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

ข้อมูลนี้ ให้ความกระจ่างแก่เราว่า พระเพทราชา เป็นใครแน่ เป็นความก้าวหน้าในวงวิชาการประวัติศาสตร์ไทยอีกก้าวหนึ่ง เป็นการก้าวหน้าจากข้อมูลของแคมเฟอร์

ราชทินนาม "พระเพทราชา" เป็นราชทินนามโดดเดี่ยว จะไม่มีท่านผู้อื่นทรงราชทินนามนี้ เป็นราชทินนามพิเศษสำหรับเจ้านายทางราชินิกูล ผิดกับราชทินนามเจ้านายทางราชวงศ์โดยตรง เช่นพระราเมศวร พระอินทราชา เราจะพบทั้งสองราชทินนามนี้ หลายองค์ต่างยุคต่างสมัยกันในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา

ข้าพเจ้าได้ทราบมานานแล้วว่า เรื่องราวของแคมเฟอร์เข้ามากรุงศรีอยุธยาฯ ฯพณฯ ดิเรก ชัยนาม ได้แปลและตีพิมพ์ไว้นานแล้ว แต่ข้าพเจ้าจะยังไม่หยิบหนังสือของท่านออกอ่าน โดยเกรงจะทำให้ข้อเขียนของข้าพเจ้าต้องคล้อยตามอิทธิพลข้อเขียนของท่าน จึงเมื่อข้าพเจ้าเขียนบทความนี้เสร็จจึงพยายามแสวงหาหนังสือฯพณฯ ดิเรก ชัยนาม มาอ่านดู แต่ก็ยังหาไม่ได้ ได้แต่ฉบับ อ. สายสุวรรณ แปล (ตีพิมพ์ในงานฌาปนกิจ

นายรวย ศยามานนท์ ๒๘ มกราคม ๒๕๐๘) แม้คำแปลนี้ผิดกับความเข้าใจของข้าพเจ้าอยู่บ้าง แต่ก็ไม่สลักสำคัญนัก จึงขอผ่านไป

(พิมพ์ครั้งแรกใน วารสารประวัติศาสตร์ ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ มกราคม–เมษายน ๒๕๑๕)

กรุงศรีอยุธยาแตกเพราะอะไร

กรุงศรีอยุธยา แตกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ เป็นการแตกอย่างสิ้นเชิง ไม่มีข้อสงสัยสงใดแต่เป็นการเสียกรุงจริง ๆ เพียงครั้งเดียว คือ ครั้งนี้ เพราะการเสียกรุงในครั้งพระเจ้าบุเรงนอง เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๒ คือเมื่อราว ๒๐๐ ปีก่อน เป็นการเสียกรุงเพราะพระยาจักรีเป็นไส้ศึกเปิดประตูให้ บุเรงนองล้อมกรุงอยู่ราวสี่เดือนก็ตีไม่ได้ แต่การเสียกรุงครั้งหลังพม่าล้อมกรุงอยู่ราว ๑๔ เดือน พม่าเอาไฟสุมกำแพงเมือง ราก

กำแพงทรุดลง พม่าก็กรูเข้าเมืองได้ กรุงศรีอยุธยาจึงถึงพินาศเป็นครั้งแรกนับแต่สร้างกรุงมาเป็นเวลา ๔๑๗ ปี

ผู้เขียนเคยอ่านเรื่องราวตอนนี้ในพระราชพงศาวดาร ก็ไม่ได้ความกระจ่างอ่านหนังสือ "ไทยรบพม่า" พระนิพนธ์สมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ก็ได้ความไม่กระจ่างอีกเช่นเดียวกัน มีการกล่าวตรงกับพระราชพงศาวดารบ้าง มีการอธิบายจุดมุ่งหมายของพม่าขัดกับหลักฐานที่ปรากฏในพงศาวดารพม่าบ้าง และสำคัญที่สุดก็คือ องค์พระนิพนธ์ทรงกล่าวว่า "ในชั้นแรกพม่าตั้งใจเพียงจะมาตีปล้นตามหัวเมืองไทย...เพราะฉะนั้น พระเจ้ามังระจึงมิได้เสด็จมาเองให้เป็นพระเกียรติยศเหมือนอย่างพระเจ้าหงศาวดีและพระเจ้าอลองพญา" ถ้อยคำที่อ้างมาเช่นนี้ ผิดไปจากเรื่องราวที่ปรากฏในพงศาวดารพม่า พงศาวดารพม่าจึงเป็น source ที่จะอธิบายข้อสงสัยนี้ได้ ดังเรื่องต่อไปนี้

ในประการแรกจะขอกล่าวชี้แจงว่า ผู้แต่งพระราช-พงศาวดาร (จะเป็นผู้ใดไม่ปรากฏชื่อ) เมื่อแต่งพระราช-พงศาวดารตอนนี้ในปลายรัชกาลที่ ๑ ก็ยังไม่ทราบว่าเหตุใดกรุงศรีอยุธยาจึงต้องแตกไปเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ จึงเขียนเรื่องราวเป็นทำนองว่า พระเจ้าอังวะคำรัสให้มังมหานรธา

เป็นแม่ทัพคุมทัพมาตีเมืองทวาย เมืองตะนาวศรี แต่ปลาย พ.ศ. ๒๓๐๗ ครั้นตีได้ ๒ เมืองนี้แล้วก็ยกติดตามมาตีเมืองชุมพรได้ จึงปรึกษากันว่า เรามาตีเมืองทวายได้ บัดนี้หาผู้ใดจะต้านทานทแกล้วทหารเราไม่ ควรเราจะเข้าไปชิงเอาซึ่งเศวตฉัตร ณ กรุงเทพมหานคร เป็นความชอบถวายพระเจ้าอังวะเห็นจะได้โดยสะดวก ครั้นปรึกษาพร้อมกันแล้วก็ดำเนินทัพเข้ามาตีเมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรี เมืองกาญจนบุรี ผู้แต่งพระราชพงศาวดารเขียนไว้เช่นนี้ ก็ตรงกับที่องค์นิพนธ์หนังสือ "ไทยรบพม่า" ทรงนิพนธ์ว่า "ในชั้นแรกพม่าตั้งใจเพียงจะมาตีปล้นตามหัวเมืองไทยอย่างที่เรียกในภาษาอังกฤษว่า raid แล้วแต่จะเข้ามาได้เพียงไหนก็จะเข้ามาเพียงนั้น ถ้าเห็นว่าถ้าไทยมีกำลังมากนักก็จะถอยกลับไป" ข้อความทั้งสองนี้มีความหมายอย่างเดียวกัน

แต่พงศาวดารพม่ากล่าวไว้อีกอย่างหนึ่ง คือกล่าวไว้ว่า เมื่อพระเจ้ามังระได้ราชสมบัติในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๓๐๖ ยังรอราชพิธีราชาภิเษกอยู่ ได้ทรงวางแผนการที่จะตีกรุงศรีอยุธยาแต่ครั้งนั้นแล้ว โดยประการแรกทรงเพิ่มยศแม่ทัพพม่า ชื่ออภัยคามินี เป็นเนเมียวสีหบดี ให้เป็นผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่ ให้ระดมกำลังชายฉกรรจ์ในเขต

แคว้นไทยใหญ่ล้านนา และล้านช้างเข้าเป็นกองทัพ โดยมีจุดหมายจะมาโจมตีกรุงศรีอยุธยาเนเมียวสีหบดีถวายบังคมลาจากกรุงรัตนสิงห์ แต่เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๓๐๖ ด้วยไพร่พลในชั้นแรกจำนวน ๒๐,๐๐๐–มีช้าง ๑๐๐ เชือก ม้า ๑๐,๐๐๐ ตัว

แล้วพระองค์แต่งตั้งแม่ทัพพม่าอีกท่านหนึ่งชื่อมหานรธา ให้คุมทัพอีก ๒๐,๐๐๐ ช้าง ๑๐๐ เชือก ม้า ๑,๐๐๐ ตัว ลงมาตีเมืองทวาย มะริด ตะนาวศรี แล้วให้เข้ามาทางเมืองราชบุรี ตีเมืองเพชรบุรี ไชยา ชุมพร กาญจนบุรี และสุพรรณบุรี เมื่อได้เมืองเหล่านี้แล้วให้รอทัพอยู่ที่เมืองสุพรรณบุรี จนกว่าจะได้รับคำสั่งต่อไป

การที่พระเจ้ามังระทรงวางแผนการโจมตีกรุงศรีอยุธยาก่อนเข้าพิธีราชาภิเษกเช่นนี้เป็นการแสดงแผนการแบบใหม่ ซึ่งไม่เคยปรากฏมาแต่ก่อน คือกำหนดจุดตั้งทัพที่เชียงใหม่แห่งหนึ่ง ที่เมืองทวายอีกแห่งหนึ่ง เมื่อพร้อมกันเมื่อใดก็จะได้มีบัญชาให้รุกเข้ามาทั้ง ๒ ทางเป็นแบบคีมหนีบ หรือ pincer movement แผนยุทธศาสตร์แบบคีมหนีบนี้ในระยะหลังแม่ทัพนายกองของฮิตเลอร์ได้นำมาใช้เป็นผลสำเร็จในสมัยเรานี้เอง นี่เห็นได้ว่าพระเจ้ามังระ ซึ่งต่อ

มาได้ย้ายเมืองหลวงมาตั้งที่เมืองอังวะ เป็นผู้ทรงริเริ่มแผนการยุทธแบบ pincer movement ก่อนฮิตเลอร์ร่วม ๒๐๐ ปี

พระเจ้ามังระทรงมีบัญชาเป็นแนวทางให้แม่ทัพทั้งสองปฏิบัติด้วย คือว่าถ้าเมืองใดต่อรบสู้ทัพพม่าเมื่อตีได้ก็ให้จับเจ้าเมืองและผู้คนเป็นเชลยส่งมากรุงอังวะ บ้านเมืองให้เผาให้พินาศไป แต่ถ้าเมืองใดยอมอ่อนน้อมก็อย่าให้ทำลายเมืองนั้น ให้เกณฑ์ชายฉกรรจ์เข้าสมทบในกองทัพเพื่อเป็นกำลังรี้พลต่อไป แม่ทัพพม่าทั้งสองปฏิบัติตามพระบัญชานี้เมืองใดที่ต่อสู้ขัดขืนก็ทำลายเสีย ส่วนเมืองที่ยอมอ่อนน้อมวางอาวุธ เช่นกรุงลานช้างเมืองแพร่ น่าน ลำพูน พะเยา เชียงของ เชียงราย เนเมียวสีหบดีได้ชายฉกรรจ์จากเมืองเหล่านี้เกณฑ์เข้ามาสมทบในกองทัพอีกเป็นอันมาก ทหารในกองทัพของเนเมียวสีหบดีจากจำนวน ๒๐,๐๐๐ ในชั้นแรกเมื่อมาตั้งทัพประชิดกรุงศรีอยุธยาก็มีเพิ่มขึ้นเป็นกว่า ๗๐,๐๐๐ คน ส่วนกองทัพมหานรธานั้นก็ได้ชายฉกรรจ์ที่ยอมเข้ามาสมทบไพร่พลเมื่อมาตั้งอยู่ใกล้วัดภูเขาทองก็มีเพิ่มขึ้นอ่อนน้อมเป็นอีกเท่า ๕๐,๐๐๐ คน

ด้านเนเมียวสีหบดีลงมาตั้งอยู่เหนือพระนครที่วัดป่าฝ้าย ปากน้ำพระประสบห่างจากกรุงราว ๔๐ เส้น แต่เดือน

กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๐๘ ส่วนทัพมหานรธาก็เคลื่อนจากสุพรรณบุรีมาตั้งอยู่ข้างวัดภูเขาทองทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของกรุงศรีอยุธยาในเวลาไล่เลี่ยกัน

เมื่อกองทัพทั้งสองเข้ามาประชิดกรุงในปลาย พ.ศ. ๒๓๐๘ เช่นนี้แล้ว มีเหตุใหญ่เกิดขึ้นทางกรุงอังวะซึ่งจะอธิบายว่า เพราะเหตุใหญ่นี้พระเจ้ามังระจึงเสด็จเป็นจอมทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยาไม่ได้ อย่าว่าแต่พระเจ้ามังระจะเสด็จไม่ได้ แม้แต่แม่ทัพพม่าผู้มีชื่อเสียงอีกผู้หนึ่งพระองค์ก็จำต้องสำรองตัวไว้เพื่อใช้ปราบเหตุใหญ่ที่เกิดขึ้นในเวลานั้นท่านผู้นี้คือ อะแซหวุ่นกี้ ซึ่งพม่าขนานนามในภาษาของเขาว่า วุ่นขยี่มหาสีหสุระ

เหตุใหญ่ที่เกิดขึ้นในครั้งนั้น แต่แรกก็เป็นเรื่องหยุมหยิมทางพรมแดนระหว่างพม่ากับจีน คือ พ่อค้าจีนคนหนึ่งนำสินค้าเข้ามาขายทางเมืองบ้านหม้อในแคว้นไทยใหญ่ สินค้าถูกเจ้าหน้าที่พม่าลักขโมย เมื่อไปฟ้องร้องผู้ควบคุมเมืองบ้านหม้อก็ไม่ได้ของคืนจึงนำเรื่องราวไปร้องทุกข์ต่อเจ้าหน้าที่จีนแคว้นยูนนาน ยังมีพ่อค้าจีนอีกผู้หนึ่งนำสินค้าเข้ามาขายที่เมืองเชียงตุง เจ้าหน้าที่พม่าผู้ซื้อสินค้าเมื่อซื้อแล้วไม่ยอมชำระเงิน พ่อค้าจีนติดตามทวงถามเกิดเป็นปาก

เสียงกันขึ้น ฝ่ายคนจีนถูกฆ่าตายคนหนึ่ง ก็นำเรื่องกลับไปร้องเรียนต่อเจ้าหน้าที่จีนในมณฑลยูนนาน ฯ มูลเหตุแห่งการทะเลาะวิวาทก็มีเพียงเท่านี้ แต่พวกเจ้าฟ้าไทยใหญ่ซึ่งลี้ภัยอยู่ ณ มณฑลยูนนานกระพือเรื่องให้ใหญ่ขึ้นเจ้าหน้าที่จีนที่ยูนนานจึงนำเรื่องขึ้นทูลเสนอจักรพรรดิ เขียนหลงจักรพรรดิมีบัญชาให้นำทัพเข้าไปตีเมืองเชียงตุง เป็นการตอบแทนที่ฝ่ายจีนต้องเสียชีวิต ทางกรุงอังวะจึงต้องส่งอะแซหวุ่นกี้ให้คุมทหาร ๒๐,๐๐๐ ออกมาขับไล่ทัพจีน อะแซหวุ่นกี้ถวายบังคมลาพระเจ้าอังวะออกมาปฏิบัติงานคราวนี้แต่เดือน ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๐๙ อันที่จริงทัพของอะแซหวุ่นกี้เป็นทัพที่ ๒ เพราะมีทัพพม่าทัพแรกได้ออกไปปฏิบัติการไล่ทัพจีนก่อนหน้านั้นแล้ว แต่คงปฏิบัติกิจการไม่สู้ได้ผลนัก จึงจำต้องสั่งให้อะแซหวุ่นกี้นำทัพออกไปเอง นี่ตรงกับเหตุการณ์ที่กรุงศรีอยุธยาตอนกองทัพพม่าล้อมกรุงอยู่ค้างฝนไม่ยอมถอยทัพดังแต่ก่อน

การที่กองทัพพม่าทั้ง ๒ กอง ประชิดติดกรุงศรีอยุธยาตลอดหน้าฝนใน พ.ศ. ๒๓๐๙ พงศาวดารพม่ากล่าวไว้ว่า "ในเมื่อฤดูฝนย่างเข้ามา ลูกทัพนายกองพม่าก็เสนอต่อมหานรธา ซึ่งขณะนั้นได้ตั้งตนเป็นแม่ทัพใหญ่ บัญชาการ

ทัพที่ล้อมกรุงว่าขอให้ถอยทัพเสียเถิด เพราะในไม่ช้าน้ำก็จะไหลหลากมาท่วมทุ่งเป็นทะเลใหญ่ ช้างม้าผู้คนก็จะไม่มีที่อาศัย แต่มหานรธาไม่ยอมถอย...กลับสั่งให้ลูกทัพนายกองออกไปต้อนระดมบรรดาวัวควายของชาวบ้านไว้เป็นเสบียง ให้ต้อนช้างม้าไปเลี้ยงดูในที่สูง ให้สร้างป้อมคูขึ้นไว้เป็นที่อยู่อาศัย และให้ระดมการปลูกข้าวในระหว่างที่ว่างศึก บรรดาลูกทัพนายกองทั้งหลายต่างก็เห็นชอบด้วยและปฏิบัติตาม คำสั่งนี้ผ่านไปได้ ๕ วัน น้ำก็เริ่มไหลขึ้นมา ทหารพม่าจึงต่อเรือขึ้นใช้เป็นอันมาก"

ว่าที่จริงมหานรธาเคยเป็นแม่ทัพรอง เนเมียวสีหบดีในขณะไปตีเชียงใหม่ ในแผ่นดินพระเจ้ามังลอก แต่บัดนี้จะเพราะเหตุใดพงศาวดารพม่าไม่ได้บอกไว้ ท่านกลับแสดงตัวเป็นแม่ทัพใหญ่ ว่ากล่าวบัญชาการโดยเด็ดขาด และเนเมียวสีหบดีก็เห็นด้วยไม่คัดค้าน

พงศาวดารพม่ากล่าวถึงการสู้รบ ป้องกันพระนครของชาวกรุงศรีอยุธยา มีการระบุชื่อขุนนางไทยหลายท่าน แต่ละท่านยกทัพออกมาก็ต่างพ่ายแพ้แก่พม่าทุกครั้ง มียกเว้นอยู่ครั้งหนึ่ง ที่ทัพพม่าต้องถอยหนีเกือบจะแตกพ่าย แต่ด้วยทัพของเนเมียวสีหบดีหนุนเนื่องขึ้นมาระดมโจมตีทหาร

ไทยทางด้านหลัง ทัพไทยจึงต้องถอยเข้ากรุง แม่ทัพไทยที่ยกออกไปโจมตีพม่าเกือบประสบความสำเร็จ พงศาวดารพม่าระบุชื่อไว้ให้คือ พระยาตาก ท่านผู้นี้ต่อมาเราก็ทราบแล้วว่าคือผู้กอบกู้เอกราชของชาวไทย ในนามสมเด็จพระเจ้าตากสินกรุงธนบุรี

ในขณะที่การสู้รบป้องกันพระนครประชิดติดพันกันเมื่อสิ้นฤดูฝนแล้ว ทางกรุงอังวะก็ยังวิตกกังวลเกี่ยวกับกองทัพจีนที่เข้ามาบุกรุกอาณาเขตพม่า คือเมื่อกองทัพจีนต้องพ่ายแพ้แก่อะแซหวุ่นกี้ ในเดือน ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๐๙ ทัพจีนทัพที่ ๒ ก็ยกเข้ามาอีกในเดือนมกราคม ศักราชเดียวกัน ทัพที่สองของจีนได้สู้รบกับทัพพม่าและในที่สุดก็ต้องถอยกลับออกไปเช่นทัพที่หนึ่ง และก่อนทัพที่ ๓ ซึ่งเป็นทัพใหญ่จะเข้ามาบุกรุกอาณาเขตพม่าในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๓๑๐ เหตุการณ์ทางกรุงศรีอยุธยาก็เกิดขึ้นสองเรื่องคือ ในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐ กรุงศรีอยุธยาก็แตกแก่ข้าศึก และในเดือนตุลาคม ระหว่างวันที่ ๑๔ ถึงวันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๓๑๐ คือระหว่าง ๑๕ วันนี้ พระเจ้าตากสิน กรุงธนบุรีก็ขับไล่ทหารพม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้นให้แตกพ่ายไป (ในหลักฐานเก่าของเรากล่าวไว้ว่าพระเจ้าตากยกทัพเรือเข้ามาทาง

ปากน้ำ เมื่อข้างขึ้นเดือน ๑๒ และภายใน ๒—๓ วัน ก็ตีทัพพม่าที่ธนบุรีและที่ค่ายโพธิ์สามต้นแตก หลักฐานของเราบอกไว้แต่เดือน ๑๒ ข้างขึ้น แต่มิได้ระบุว่ากี่ค่ำ ผู้เขียนจึงต้องกล่าวว่าระหว่าง ๑๕ วันในข้างขึ้นเดือน ๑๒ นั้นที่เหตุการณ์กู้ชาติทำได้สำเร็จ

ตามหลักฐานของไทยระบุว่า กรุงศรีอยุธยาแตกเมื่อวันอังคาร เดือน ๕ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีกุน จุลศักราช ๑๑๒๙ นั้น ตรงกับวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐ แต่พงศาวดารพม่าระบุวันเสียกรุงไว้ผิดกัน ๒ วัน ว่าเป็นวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน Tagu จุลศักราช ๑๑๒๙ นี่ก็ตรงกับวันที่ ๙ เมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐ ก่อนที่จะเสียกรุงหลายเดือน จะเป็นวันใดพงศาวดารพม่ามิได้ระบุไว้ ผู้ทำหน้าที่แม่ทัพใหญ่คือ มหานรธา ถึงแก่กรรม out of illness คือป่วยตาย เนเมียวสีหบดีจึงเป็นผู้บัญชาการทัพในการล้อมกรุงแต่ผู้เดียว เนเมียวสีหบดีจึงทำเรื่องราวไปถวาย ณ กรุงอังวะให้ทราบ ผู้ถือหนังสือนี้เดินทางไปถึงกรุงอังวะในวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๓๐๙ การถึงแก่กรรมของมหานรธา จึงเกิดขึ้นก่อนหน้านี้ ๒—๓ เดือน คือคงเกิดขึ้นในราวเดือนตุลาคม เมื่อสิ้นฝนในศกเดียวกันนั้น

เมื่อพม่าเข้ากรุงได้ และเข้าในพระบรมมหาราชวัง พงศาวดารพม่ากล่าวไว้ว่าไม่พบพระเจ้าแผ่นดินสยามจนเช้ารุ่งขึ้น และระบุไว้ว่า พระเจ้าเอกทัศน์เสด็จสวรรคตในขณะที่ปลอมแปลงพระองค์หลบหนีออกจากพระราชวัง ถูกกระสุนบืนลูกหลง random shot ในขณะที่ต่างก็ว้าวุ่นโกลาหล พงศาวดารพม่ายังได้กล่าวต่อไปว่า พระเจ้าเอกทัศน์มีพระมเหษี ๔ องค์ มีพระสนม ๘๖๙ และมีพระญาติวงศานุวงศ์อีกกว่า ๓๐ ส่วนบืนใหญ่น้อยมีอยู่ในท้องพระคลัง กว่า ๓,๐๐๐ กระบอก และกระสุนบืนก็มีราว ๕๐,๐๐๐ นัด (แต่จะมีดินบืนเหลือมากน้อยเท่าใดไม่ได้กล่าวไว้) เนเมียวสีหบดีได้รับพระราชโองการพระเจ้ามังระให้ทำลายกรุงให้ราบคาบ กวาดต้อนผู้คนและทรัพย์ในท้องพระคลังนำไปกรุงอังวะ ทัพพม่าจึงได้ออกจากกรุงศรีอยุธยาในวันที่ ๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๑๐ คือหลังจากตีกรุงได้แล้วร่วมสองเดือน

เหตุที่เนเมียวสีหบดีไม่แต่งตั้งนายทหารพม่าชั้นผู้ใหญ่ให้คุมกำลังไว้รักษาพระนคร แต่กลับให้ทำลายกรุงเสียให้ย่อยยับและรีบยกทัพกลับกรุงอังวะ ก็เพราะการสู้รบกับกองทัพจีนยังไม่เสร็จสิ้น เมื่อทัพจีนทัพที่ ๒ พ่ายแพ้ถอยกลับออกไปแล้ว ทัพจีนทัพที่ ๓ ซึ่งเป็นทัพใหญ่กว่า

สองทัพแรก ก็ยาตราเข้าสู่อาณาเขตพม่า ทัพที่ ๓ นี้แบ่งออกเป็น ๒ กองทัพ มีรี้พลรวมกัน ๖ แสนคน แม่ทัพที่หนึ่งเป็นพระอนุชาของจักรพรรดิเขียนหลง ส่วนแม่ทัพที่ ๒ เป็นพระราชบุตรเขย เนเมียวสีหสุระซึ่งบัดนี้ได้เลื่อนยศขึ้นเป็นเนเมียวมหาสีหสุระ ได้รับบัญชาให้เข้าร่วมกองทัพของอะแซหวุ่นกี้ ยกออกไปยันและตีโต้กองทัพจีน แต่เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๓๑๐ แต่แรกทัพจีนได้ชัยชนะรุกรบเข้ามาจนห่างกรุงอังวะเพียงราว ๒ – ๓ คืน แต่เมื่อทหารพม่ายืนหยัดต่อสู้ไม่ยอมถอย และใช้ยุทธวิธีตัดการลำเลียง ในที่สุดทัพจีนก็ต้องถอย พระอนุชาจักรพรรดิเขียนหลงถูกทัพพม่าล้อมไว้จนต้องปลงพระชนม์พระองค์เอง ส่วนราชบุตรเขยสามารถนำทหารที่เหลือถอยออกไปนอกเขตพม่าได้อย่างกะปลกกะเปลี้ย

แม้แต่ได้พ่ายแพ้ต่อกองทัพพม่าถึง ๓ ครั้ง ๓ หน ทัพจีนทัพที่ ๔ รี้พล ๕ แสน (ตัวเลขเหล่านี้ระบุไว้ในพงศาวดารพม่า) ก็ยาตราเข้ามาในดินแดนพม่าอีก อะแซหวุ่นกี้ต้องใช้วิริยะอุตสาหะตีตัดกำลังกองทัพจีนและล้อมทัพจีนไว้ได้จนแม่ทัพจีนต้องส่งคนออกมาขอเจรจาสงบศึก ทางฝ่ายพม่าได้ประชุมกัน เห็นพ้องต้องกันว่า ถึงแม้จะปราบกองทัพที่ ๔ นี้ได้ อานุภาพของมหาอาณาจักรจีนก็ยัง

มีอยู่อีกมากมายนัก คงจะส่งทัพที่ ๕, ๖, ๗ เข้ามาย่ำยีอาณาเขตพม่าอยู่เรื่อย ๆ ถ้าไม่ออมชอมกันในครั้งนี้เรื่องยุ่งยากต่าง ๆ ก็จะไม่มีที่สิ้นสุด จึงตกลงทำสัญญาสันติภาพยอมให้ทหารจีนพร้อมด้วยอาวุธยุทธภัณฑ์ออกไปนอกอาณาเขตพม่าได้ด้วยปลอดภัย กองทัพที่ ๔ ของจีนจึงถอยออกไป และนี่ก็เป็นการจบเรื่องราวยุ่งยากระหว่างพม่ากับจีนในตอนหัวเลี้ยวหัวต่อที่สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงมีเวลา ๓—๔ ปี ในการรวบรวมเขตแดนต่าง ๆ ในราชอาณาจักรไทยให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันดุจเก่า

ผู้เขียนได้กล่าวถึงแผนการยุทธศาสตร์ของพระเจ้ามังระว่า ทรงใช้แผนรุกรานเป็นรูปคีมหนีบ ทางเหนือเป็นปากคีมที่ ๑ มีจุดตั้งรูปอยู่ที่เชียงใหม่ และทางตะวันตกเป็นปากคีมที่ ๒ มีจุดตั้งรูปอยู่ที่เมืองทวาย แล้วจึงเริ่มบีบลงมาจนถึงกรุง เมื่อประชิดติดพันพระนครแล้ว ก็โหมแรงบีบกระหน่ำโดยไม่คำนึงถึงฝนฟ้าหน้าน้ำที่จะท่วมทุ่ง และเมื่อฝ่ายไทยอ่อนแรงลงก็รุกเข้ามาตั้งป้อมประชิดติดกำแพงพระนครขุดอุโมงค์เอาฟืนสุมรากกำแพงเมือง จนเมื่อกำแพงพังลงก็กรูกันเข้าฆ่าฟันผู้คนในพระนคร เฉพาะในศึกเสียกรุงใน พ.ศ. ๒๓๑๐ เนเมียวสีหบดีเคลื่อนคีมด้านเหนือลงมาจากนครเชียงใหม่เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๐๘ ส่วน

มหานรธาก็เคลื่อนคืมผ่ายตะวันตกเข้ามาทางเมืองราชบุรี เพชรบุรี แต่ราวเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๐๘ การที่ทัพทั้งสองเคลื่อนย้ายลงมาเป็นคืมหนีบในเดือนเดียวบีเดียวกันนี้ มิได้แสดงว่าทัพพม่าเป็นแต่เพียงกองโจรปรารถนาแต่จะปล้นสดมภ์ แต่เป็นแผนการที่วางไว้สำเร็จรูปที่กรุงอังวะแล้ว และเมื่อปากคืมพร้อมเพรียงกันแล้ว พระเจ้ามังระก็ทรงบัญชาให้เคลื่อนทัพทั้งสองลงมาในแบบรูปคืมหนีบมหาศาล จนประสบความสำเร็จตีกรุงศรีอยุธยาได้ ใน พ.ศ. ๒๓๑๐

แผนยุทธศาสตร์อันเดียวกันนี้ พระเจ้ามังระได้ทรงนำมาใช้อีกครั้งหนึ่ง ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินกรุงธนบุรี คือโปรดให้เนเมียวมหาสีหสุระระดมกำลังรี้พลที่นครเชียงใหม่ ส่วนทางหัวเมืองมอญ โปรดให้อะแซหวุ่นกี้ ซึ่งตอนนี้เลื่อนยศเป็นอัครหวุ่นคยีเป็นแม่ทัพใหญ่ คุมทหารเข้ามาทางไทรโยคแขวงเมืองกาญจนบุรี แต่เพราะสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีไม่ใช่พระเจ้าเอกทัศน์ และมีสหายศึกคู่พระทัยชั้นเยี่ยมถึงสองพระองค์คือสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าและสมเด็จกรมพระราชวังบวรฯ เมื่อเนเมียวมหาสีหสุระเริ่มเคลื่อนพลลงมาจากนครเชียงใหม่สมเด็จพระเจ้าตากสินก็เสด็จยกทัพขึ้นไปโจมตีจนเนเมียวมหาสีหสุระต้องแตกพ่ายหนี

ออกไปและพระองค์ยังได้ทรงให้ทัพไทยล้อมนครเชียงใหม่ ระดมโจมตีจนทัพพม่าในนครเชียงใหม่ต้องละทิ้งเมืองหนีออกไปจนพ้นราชอาณาเขต คือไม่ทรงยอมให้กองทัพซึ่งเป็นปากคีมทางฝ่ายเหนือเคลื่อนย้ายลงมาได้ เมื่อก่อเป็นรูปเป็นร่างขึ้นพระองค์ก็โจมตีให้แตกร่นถอยออกไปจนตั้งตัวไม่ติด แล้วพระองค์ก็ทรงรีบรุกลงมายังพระมหานคร (ในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีระบุว่า พระองค์ทรงสั่งให้ผีพายพายเรืออย่างรีบด่วน จากตากถึงกรุงธนบุรีภายในเวลา ๑๐ วัน ซึ่งคงเป็นประวัติการณ์) ทรงบัญชาให้กองทหารทั้งหลายทั้งปวงมุ่งไปยันทัพพม่าของอะแซหวุ่นกี้ทางไทรโยคได้ล้อมกองทหารจำนวน ๓,๐๐๐ ของฉับกุงโบ่ไว้จนอดโซ ไม่มีแรงสู้รบยอมออกมาสวามิภักดิ์ จนกองทัพอะแซหวุ่นกี้เข้ามาทางไทรโยคไม่ได้ จึงต้องถอยกลับไปพักฝนที่เมืองเมาะตะมะและเข้ามาทางจังหวัดตากเมื่อสิ้นฤดูฝนแล้ว จึงได้เกิดสู้รบกันขึ้นทางเมืองสวรรคโลก สุโขทัย และพิษณุโลก การที่อะแซหวุ่นกี้ล้อมเมืองพิษณุโลกไว้ โดยที่สหายศึกของสมเด็จพระเจ้าตากสิน กรุงธนบุรี ทรงบัญชาการป้องกันเมืองพิษณุโลก และมีทัพพระเจ้าตากสินทรงโจมตีอะแซหวุ่นกี้เป็นทัพกระหนาบ การศึกในตอนนี้กำลังเข้มข้น ก็พอดีพระเจ้ามังระสิ้นพระชนม์ เจ้าจิงกูจา ราชบุตร

ได้ราชสมบัติทรงบัญชาให้ทัพพม่าถอยกลับหมดทุกทัพ อะแซหวุ่นกี้ได้เมืองพิษณุโลกก็เป็นแต่เพียงเปลือกเมือง เสบียงอาหารในเมืองหมดสิ้นแล้ว การรบพุ่งในขั้นต่อไปกำลังอยู่ในระยะวิกฤต ยังไม่ทราบผลว่าใครจะแพ้ใครจะชนะ พระราชโองการพระเจ้าจิงกูจาก็มาถึงให้อะแซหวุ่นกี้และลูกทัพนายกองทั้งปวงถอยทหารกลับยังกรุงอังวะ (เพื่อจะได้อะแซหวุ่นกี้เป็นกำลังโอบชูพระองค์ไว้บนบัลลังก์) ซึ่งท่านก็ต้องรีบปฏิบัติตามกองทหารที่ไม่ทราบเรื่องก็ถูกทหารไทยล้อมระดมโจมตี ฝ่ายไทยได้เชลยและอาวุธยุทโธปกรณ์ของพม่านำส่งมายังพระนครเป็นหลายครั้ง ยกสุดท้ายในการต่อสู้รบระหว่างอะแซหวุ่นกี้ฝ่ายหนึ่งกับสมเด็จพระเจ้าตากสินกรุงธนบุรีอีกฝ่ายหนึ่งก็เป็นอันพักไป ไม่มีการสู้รบต่อมา ไม่มีฝ่ายใดแพ้ฝ่ายใดชนะ แผนยุทธศาสตร์ของพระเจ้ามังระ ซึ่งนำมาใช้ตีกรุงศรีอยุธยาได้ผลเมื่อนำมาใช้ในการโจมตีกรุงธนบุรีไม่สำเร็จ และเมื่อต่อมาพระเจ้าปดุงโอรสอีกองค์หนึ่งของอลองพญานำมาใช้โจมตีกรุงเทพมหานครในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าก็ไม่ได้ผลเช่นเดียวกัน ความเป็นอัจฉริยะในการรบพุ่งจึงเป็นพระเกียรติของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีและสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ทั้งนี้มิได้หมายความว่าแผนยุทธศาสตร์ของพระเจ้ามังระ

ไม่ได้ความ ความสำคัญขึ้นอยู่กับฝ่ายรับว่าถ้าเป็นบุคคลเช่นสมเด็จพระเจ้าเอกทัศน์ แผนยุทธศาสตร์นั้นเป็นใช้ได้ผลแน่ ไม่ว่าคราวไหน แต่เมื่อมาใช้กับสมเด็จพระเจ้าตากสินหรือสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า แผนนั้นถึงแม้ว่าจะวิเศษประการใดก็ไม่สามารถจะก่อรูป สร้างพลังและหนีบกระหน่ำเอาจนการต่อต้านของฝ่ายไทยต้องพังพินาศ

ข้าพเจ้าเขียน อธิบายความสงสัยที่ข้าพเจ้ามีอยู่เองว่าไทยเราเสียกรุง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ อย่างไร ได้เล่าตามหลักฐานของฝ่ายพม่า แล้วยังได้เล่าสืบต่อมาว่าแผนยุทธศาสตร์ที่เรียกกันว่า pincer movement ใช้ได้ผลจนไทยเราต้องเสียกรุง แต่เมื่อนำมาใช้อีกครั้งหนึ่งในราชการพระเจ้าตากสิน กรุงธนบุรี กลับต้องประสบความล้มเหลวและเรื่องต่อมาถึงรัชกาลพระเจ้าปดุง ในการดำเนินแผนยุทธศาสตร์เดียวกันนี้ ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าก็ต้องประสบความล้มเหลวอีก

เรื่องที่เขียนมาให้ท่านทั้งหลายได้อ่านนี้ขอได้ถือเป็นแต่เพียงการเสริมความเข้าใจ ซึ่งท่านควรจะได้รับเมื่อได้อ่านเรื่องราวในพระราชพงศาวดารและจากหนังสือ "ไทยรบพม่า" พระนิพนธ์สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ข้อความใดที่รับกันหรือขัดแย้งกันก็โดยเจตนาประการเดียว

คือการแสวงหาความจริง ซึ่งจะอธิบายเรื่องต่าง ๆ ในอดีต ให้คนรุ่นใหม่รุ่นปัจจุบันได้เข้าใจได้อย่างถูกแท้ไม่มีข้อสงสัย ขอขอบคุณท่านที่อุตส่าห์อ่านมาจนจบเรื่อง

หมายเหตุ พงศาวดารพม่า ฉบับพระเจ้าปดุง (Bagyidaw) เรียบเรียงขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๒ ตรงกับรัชกาลที่ ๓ ในยุครัตนโกสินทร์ สยามสมาคม ถนนอโศก ตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ มีจำหน่าย ภาค ๑ และภาค ๒ ชุดละ ๑๐๐ บาท คำแปลเป็นภาษาอังกฤษนี้ พระไพรศล-ศรรักษ์ (เทียน สุพินทุ) ข้าราชการกรมป่าไม้เป็นผู้แปล ในการตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษได้นำเรื่องราวของ Sir Arthur Phayre ผู้แต่งประวัติศาสตร์พม่าเล่มแรกมาลงประกอบด้วย เพื่อให้นักศึกษาได้ใช้เทียบเคียง หนังสือนี้ผู้เขียนได้ใช้เป็น source ในการเขียนเรื่องนี้

(พิมพ์ครั้งแรกใน ชุมนุมจุฬา ๑๒ สิงหาคม ๒๕๑๒)

พระราชพงศาวดารยุคอยุธยา

พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๓๑๐

พระราชพงศาวดารยุคอยุธยา มีกษัตริย์ราชวงศ์ต่าง ๆ ครองบ้านเมืองร่วม ๓๓ พระองค์ ตลอดเวลา ๔๑๗ ปี รัชกาลของพระมหากษัตริย์ทั้ง ๓๓ พระองค์นี้ นับแต่องค์ปฐมคือ สมเด็จพระรามาธิบดี (อู่ทอง) จนถึงรัชกาลที่ ๑๘ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชบีเริ่มและบีสิ้นสุดรัชกาลเป็นที่ยุติถูกต้องแล้ว เพราะเรามีพระราชพงศาวดาร

ฉบับหลวงประเสริฐ ฯ เป็นหลักมั่นคงเพื่อทดสอบในเมื่อเกิดความสงสัย

แต่พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐสิ้นสุดเอาปีสุดท้ายในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคตในปีมะเส็ง จุลศักราช ๙๖๗ ศักราชนี้จึงเป็นปีเริ่มรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ไปจนถึงปีเสียกรุงเมื่องปีกุน จุลศักราช ๑๑๒๙ ระยะเวลา ๑๖๒ ปีนี้ มีกษัตริย์ครอบครองบ้านเมืองอีก ๑๕ พระองค์

การจะทราบปีเริ่มและปีสิ้นสุดรัชกาลของแต่ละพระองค์ใน ๑๕ รัชกาลนั้น เมื่อเกิดความสงสัย เราจำต้องพึ่งอาศัยหลักฐานชาวต่างประเทศซึ่งเข้ามาพำนักอยู่ในกรุงศรีอยุธยาแต่ครั้งนั้น

ข้าพเจ้าได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ในการประชุมครั้งที่ ๕/๒๕๑๑ เมื่อ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๑๑ ให้เสนอตารางเทียบปีรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ และรัชกาลต่อ ๆ มาไปจนเสียกรุง คือตั้งแต่ปีรัชกาลที่ ๑๙ ไปจนถึงปีรัชกาลที่ ๓๓ ข้าพเจ้าจึงขอเสนอตารางเทียบดังกล่าวมาด้วยแล้ว

หลักฐานของชาวต่างประเทศซึ่งตีพิมพ์ไว้ดังที่ข้าพเจ้าใช้ในการทำตารางเทียบนี้ ข้าพเจ้าขอเรียนชี้แจงดังนี้

๑. นับแต่รัชกาลที่ ๑๙ (เอกาทศรถ) ไปจนถึงรัชกาลที่ ๒๔ ตอนต้นรัชกาล (ปราสาททอง) ข้าพเจ้าใช้หนังสือดังนี้

Records of the Relations I – และเลขหน้า เรียกโดยย่อว่า Records I...

Dutch Papers 1608 – 1620 (ยังไม่ได้ตีพิมพ์) เรียกโดยย่อว่า D.P.

Voyage of Floris to the East Indies และเลขหน้า เรียกโดยย่อว่า Floris—...

จดหมายเหตุวันวลิต ตามฉบับของ Iwao และเลขหน้า เรียกโดยย่อว่า วันวลิต, Iwao

หลักฐานของ Sprinckel ซึ่ง Sir Ernest Satow อ้างมา แต่ไม่ทราบว่าท่านอ้างมาจากไหน

๒. นับแต่รัชกาลที่ ๒๔ ตอนต้นรัชกาล ไปจนถึงรัชกาลที่ ๒๗ ตอนต้นรัชกาล (นารายณ์) ข้าพเจ้าใช้หนังสือ Records of the Relations... เล่ม ๒ ไปจนถึงเล่ม ๔ และเลขหน้า เรียกโดยย่อว่า Records II—...

๓. นับแต่รัชกาลที่ ๒๘ (เพทราชา) ไปจนสิ้นสุดรัชกาลที่ ๓๓ (สุริยาศน์อมรินทร์) ข้าพเจ้าใช้เอกสารของบาทหลวงฝรั่งเศส ปรากฏในหนังสือของ Adrian Launay

ชื่อ Histoire de la Mission de Siam ๑๖๖๒—๑๘๑๑ มี ๓ เล่มจบ และมีแปลเป็นภาษาไทยบางตอน ดังปรากฏในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๕, ๓๖, ๓๗, ๓๘, และ ๓๙ เมื่ออ้างหลักฐานจากหนังสือดังกล่าว ข้าพเจ้าจะใช้คำย่อว่า ป.ช. ๓๕, ป.ช. ๓๙ ตามด้วยเลขหน้า (ตามฉบับสำนักพิมพ์ก้าวหน้า)

รัชกาลที่ ๒๓ พระเจ้าอุทุมพร ฉบับพระราชหัตถเลขาตรงกับที่ผู้เขียนเสนอขอแก้ส่วนของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรง ฯ ตรงกับของผู้เขียนตั้งแต่รัชกาลที่ ๒๗ จน ๓๓ ยกเว้นเพียงรัชกาลที่ ๓๒ รัชกาลเดียวที่ไม่ตรงกัน ส่วนที่ตรงกันหมดคือรัชกาลสุดท้ายที่ ๓๓

การเสนอปีเริ่ม และปีสิ้นสุดรัชกาลตั้งแต่สมเด็จเอกาทศรถ ไปจนกระทั่งเสียกรุง ระยะเวลารวมได้ ๑๖๒ ปี ไม่มีตกหล่นหรือผิดพลาดประการใด จะแตกต่างกันบ้างก็ตรงปีเริ่มและปีสิ้นสุดของแต่ละรัชกาล ดังที่สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงแก้ไขไว้ ปรากฏในท้ายประชุมพงศาวดารภาค ๕ หน้า ๖๓๐—๖๓๑ ข้าพเจ้าใช้หลักฐานอะไรเสนอแก้ไขอีกครั้งก็ได้บอกไว้โดยให้ชื่อหนังสือ และหน้าไว้ด้วยแล้ว

ต้นฉบับหน้า 312
รูปร่างในแบบหน้าหนังสือหน้า 112-113
จุดชัด.

หลักฐานที่ใช้ในการเสนอขอแก้

รัชกาลที่ ๑๙ Floris—๕๕

„ ๒๐ Sprinckel, Satow—๒๐๕

„ ๒๑ วันวลิต, Iwao—๑๗,๒๑๖

„ ๒๒ วันวลิต, Iwao—๒๑๘

„ ๒๓ วันวลิต, Iwao—๑๒๘,๒๒๐

„ ๒๔ วันวลิต และ Records II—๒๐

„ ๒๕ วันวลิต และ Records II—๒๐

„ ๒๖ วันวลิต และ Records II—๒๐

„ ๒๗ วันวลิต และ Records IV—๕๖

„ ๒๘ ป.ช. ๓๗—๑๗๒

„ ๒๙ ป.ช. ๓๗—๑๘๙

„ ๓๐ ป.ช. ๓๘—๒๕๒

„ ๓๑ ป.ช. ๓๙—๓๗๖

„ ๓๒ ป.ช. ๓๙—๓๗๖

„ ๓๓ ป.ช. ๓๙—๔๒๐

หมายเหตุ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (ฉบับโอเดียนสโตร์ เล่ม ๒ ตอน ๑ หน้า ๔๘๓) ระบุว่า "รวมสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน .....นับกษัตริย์ได้ ๓๔ พระองค์..." นี่คงนับรัชกาลขุนวรวงศาธิราชเข้าไว้ด้วย เรามาตัดรัชกาลนี้ออกไป เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ นี้เอง จำนวนกษัตริย์จึงเหลือเพียง ๓๓ พระองค์

(พิมพ์ครั้งแรกใน แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี ปีที่ ๕ เล่ม ๒ เดือนพฤษภาคม ๒๕๑๔ หน้า ๑๑๕–๑๒๐)

ใครคือผู้แต่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา?

ข้าพเจ้าเขียนเรื่องนี้ขึ้น เพื่อเป็นการเสนอแก่ผู้สนใจและบรรดาคณาจารย์ ในวิชาประวัติศาสตร์ไทยให้ร่วมกันพิจารณาว่าความคิดเห็นนี้จะมีส่วนจริงมากน้อยเพียงไร และข้อเสนอในตอนสรุปจะได้ยึดถือได้หรือไม่ อันที่จริงชื่อเรื่องก็ค่อนข้างยาวอยู่แล้ว แต่ถ้าจะให้ได้ใจความสมบูรณ์ จำเป็นที่จะเรียกให้เต็มว่า "พระราชพงศาวดารกรุงสยาม—ความเป็นมาและการจัดลำดับความ

สำคัญเมื่อเปรียบเทียบกับพระราชพงศาวดารฉบับอื่น ๆ เท่าที่มีอยู่"

พระราชพงศาวดารกรุงสยาม มีสร้อยต่อท้ายว่า ฉบับบริติชมิวเซียม สำนักพิมพ์ก้าวหน้า ๘๘๒ วังบูรพาพระนคร ได้รับอนุญาตจากกรมศิลปากร ให้ตีพิมพ์จำหน่าย แต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ คือ ๘ ปีมาแล้ว ขณะนี้หาซื้อได้ยาก จะมีเหลือจำหน่ายอยู่เล่มสองเล่มก็แต่ห้องจำหน่ายหนังสือ หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี โดยเจ้าหน้าที่ต้องไปหยิบออกจากโกดังเก็บหนังสือ ท่านที่ยังไม่ได้หาซื้อไว้จำต้องรอจนกว่ากรมศิลปากรจะอนุญาตให้มีการพิมพ์จำหน่ายอีกครั้งหนึ่ง จึงจะหาซื้อได้ด้วยความสะดวกจากร้านหนังสือทั่วไป

ในการอนุญาตให้สำนักพิมพ์ก้าวหน้าพิมพ์จำหน่าย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ กรมศิลปากรโดยหัวหน้ากองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ในเวลานั้น (คุณตรี อมาตยกุล) ได้ทำคำชี้แจงไว้ในคำนำหนังสือนั้นแล้ว ว่าหนังสือฉบับนี้เป็นสมบัติของบริติชมิวเซียมประเทศอังกฤษ โดยเจ้าของนำไปมอบให้ คือ *J. Hurst Hayes Esquire* เมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๔๘ และอีก ๑๐ ปีต่อมา (ค.ศ. ๑๙๕๘) ข้าพเจ้า (นายขจร สุขพานิช) เป็นผู้ไปพบและขอถ่ายไมโครฟิล์มส่งมาให้กรมศิลปากรพิจารณา และเมื่อต่อมา

สำนักพิมพ์ก้าวหน้าขออนุญาตตีพิมพ์จำหน่าย กรมศิลปากร จึงได้อนุญาตให้มีการพิมพ์เผยแพร่ ตลาดหนังสือเมืองไทย จึงมีหนังสือฉบับนี้จำหน่ายแก่ผู้สนใจแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗

เกี่ยวกับเจ้าของผู้มอบหนังสือนี้ให้แก่ บริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน ชื่อของท่าน *J. Hurst Hayes* อยู่ในสกุล Hayes ในสกุลเดียวกับนายแพทย์ Hayes ผู้รับราชการอยู่ในรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และนายแพทย์ เฮย์ เป็นผู้ออกทุนทรัพย์สร้าง ห้องสมุด *Nelson Hayes* ถนนสุริวงศ์ และเป็นผู้อุปการะโรงเรียน วัฒนาวิทยาลัย ถนนสุขุมวิท พระนคร อีกด้วย หนังสือฉบับนี้จึงมีส่วนเกี่ยวกับนายแพทย์ เฮย์ ในรัชกาลที่ ๕ นั้นเป็นแน่ แต่ท่านจะได้หนังสือนี้ไปอย่างไรไม่มีบันทึกบอกไว้ ข้าพเจ้าจึงได้แต่เดาเอาว่า นายแพทย์ เฮย์ คงได้พบเห็นพระราชพงศาวดารกรุงสยาม ในหอพระสมุดในพระบรมมหาราชวัง หรือในหอพระสมุดวชิรญาณ (ที่สนามหลวง) ตอนเปิดหอพระสมุดนี้ให้ประชาชนได้ใช้เป็นประโยชน์แล้ว หมอเฮย์จึงได้ว่าจ้างคนไทยผู้มีความรู้และลายมือสวยงามคัดจากต้นฉบับเดิมซึ่งเป็นสมุดข่อยจำนวน ๓๐ เล่มสมุดไทย คัดลงไว้ในสมุดกระดาษฝรั่ง พิจารณาจากลายมือคัดหน้าแรกจนถึงหน้าสุดท้ายร่วม ๕๐๐ หน้า เป็นลายมือสวยงาม

สม่ำเสมอตลอด ๕๐๐ หน้า ใครเป็นผู้รับจ้างคัดลอกจะต้องใช้อุตสาหะน่าชมเชยอย่างยิ่ง (ดังปรากฏตัวอย่างลายมือคัดหน้าต้นและหน้า ๓๘ ในฉบับตีพิมพ์ของสำนักพิมพ์ก้าวหน้า) เราจึงเชื่อได้ว่า ข้อความจากสมุดข่อย ๓๐ เล่ม ดังได้มาปรากฏในฉบับพิมพ์ของสำนักพิมพ์ก้าวหน้าจะไม่มีการตกหล่นเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด เป็นฉบับ authentic ให้ผู้สนใจได้พิจารณาศึกษาโดยไม่ต้องห่วงใยการตกหล่นเปลี่ยนแปลงใด ๆ

เมื่อนายแพทย์ เฮย์ ได้พระราชพงศาวดารฉบับนี้เป็นสมบัติส่วนตัวแล้ว (ท่านจะมีประวัติส่วนตัวอย่างไรจะเข้ามาในและออกไปนอกราชอาณาจักรบ้างใด ข้าพเจ้าไม่มีเวลาสืบสวน) เมื่อท่านกลับออกไปประเทศอังกฤษ ทรัพย์สมบัติของท่านรวมทั้งพระราชพงศาวดารฉบับนี้ ในสมุดฝรั่งหนึ่งเล่ม จึงตกทอดแก่ทายาทในเมื่อท่านวายชนม์ และทายาท (คือ *J. Hurst Hayes Esq.*) เป็นผู้มอบให้ บริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑ และจาก บริติชมิวเซียม ข้าพเจ้าจึงได้ถ่ายไมโครฟิล์มเข้ามายังพระนคร และเมื่อมีการพิมพ์จำหน่ายพระราชพงศาวดารฉบับนี้จึงมีชื่อต่อท้ายว่า **ฉบับบริติชมิวเซียม ความเป็นมาของ พระราชพงศาวดาร**

กรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม จึงกล่าวโดยย่อดังนี้ อันที่จริงก็เป็นฉบับที่อยู่ในพระนครเมื่อรัชกาลที่ ๕ แต่เขารักษาไว้ดีกว่าเรา

ส่วนการจัดลำดับที่สำคัญของพระราชพงศาวดารฉบับนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับพระราชพงศาวดารฉบับอื่น ๆ เท่าที่เรามีอยู่ เป็นเรื่องยุ่งยากสักหน่อย เพราะเรามีพระราชพงศาวดารเรียกชื่อต่าง ๆ กันหลายเล่ม โดยมีผู้นำเข้ามอบให้รัฐบาลต่างกาลต่างวาระกัน ในที่นี้จะหยิบยกเปรียบเทียบฉบับที่ยังเป็นปัญหาเพียง ๒ เล่ม คือ ฉบับที่เรียกว่า "พันจันทนุมาศ" และฉบับ "จักรพรรดิพงศ์" ส่วนฉบับอื่น ๆ ที่ไม่มีปัญหาโดยมีที่มาแน่นอนแล้ว จะกล่าวถึงตอนสรุปในตอนจัดลำดับความสำคัญของพระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ เท่าที่มีอยู่ และเราพอรับเข้าไว้ได้ในทำเนียบพระราชพงศาวดาร

พระราชพงศาวดารฉบับ พันจันทนุมาศ และฉบับ จักรพรรดิพงศ์ เมื่อกรมศิลปากรอนุญาตให้มีการตีพิมพ์จำหน่าย มีชื่อผิดไปจากพระราชพงศาวดารกรุงสยามว่า พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา และ พงศาวดารกรุงธนบุรี เล่มหลังนี้มีสร้อยต่อท้ายว่า "ฉบับ พันจันทนุมาศ (เจิม)" มีต้นฉบับอยู่ในหอสมุดแห่งชาติเป็นสมุดข่อย "มีจำนวนสมุด

ไทยตามลำดับเป็น ๒๒ เล่ม ขาดในระหว่างบ้างบางเล่ม" คำในเครื่องหมายอัญญประกาศเป็นคำของเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติ (คือ คุณศรี อมาตยกุล) ท่านผู้อ่านคงสังเกตจำนวนสมุดไทย ๒๒ นี้เปรียบกับสมุดไทย ๓๐ เล่ม ในหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงสยาม และ "ขาดในระหว่างบ้างบางเล่ม" คือ มีต้นฉบับไม่ครบ ๒๒ เล่ม เมื่ออนุญาตให้ตีพิมพ์จำหน่าย และเมื่อราว ๑๐ ปีที่แล้วมา ข้าพเจ้าได้ขออนุญาตเข้าไปตรวจดูต้นฉบับพงศาวดารฉบับ พันจันทนุมาศ นับต้นฉบับมีอยู่ในเวลานั้นราว ๑๒ เล่มเท่านั้น ถ้าท่านผู้อ่านขออนุญาตเข้าไปตรวจต้นฉบับพงศาวดารนี้ในขณะนี้ (ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๕) ข้าพเจ้าเชื่อว่าต้นฉบับจะมีเหลือให้ท่านตรวจนับไม่ถึง ๑๐ เล่ม และจำนวนต้นฉบับจะค่อย ๆ อันตรธานสูญหายไปเรื่อยๆ จนไม่มีเหลือให้ตรวจต้นเปรียบเทียบสักวันหนึ่ง นี่เป็นปรากฏการณ์อันธรรมดาสามัญในบ้านเมืองเรา เมื่อมาคิดดูในเรื่องเช่นนี้ เราก็น่าขอบใจ นายแพทย์ เฮย์ ที่มีใจศรัทธาจ้างคนคัดไว้แต่ในรัชกาลที่ ๕ และ บริติชมิวเซียม เป็นผู้รับภาระและรักษาไว้ให้แก่เรา ท่านทั้งหลาย

ส่วน พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) นั้น ต้นฉบับในหอสมุดแห่งชาติเป็นใบลาน

จารลงไว้ในใบลาน ๑๘ ผูก "มีข้อความส่วนมากยุติต้องกันกับฉบับหมอบรัดเล เว้นแต่เรื่องในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์" ดังที่เจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติทำคำชี้แจงไว้ ฉบับหมอบรัดเล คือพระราชพงศาวดารที่หมอบรัดเลได้รับอนุญาตให้ตีพิมพ์จำหน่ายในรัชกาลที่ ๓ "เผดียง" กรมสมเด็จพระปรมานุชิตให้ทรงแก้ชำระจากของเดิม และฉบับที่มีการตรวจแก้ชำระนี้ เมื่อมีการตีพิมพ์จำหน่ายในรัชกาลที่ ๔ เรียกกันว่า "ฉบับหมอบรัดเล" และเมื่อกระทรวงศึกษาธิการนำมาใช้ในโรงเรียนรัฐบาลในรัชกาลที่ ๕ เรียกกันว่า "ฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม" ในบทตามนี้จะขอเรียกว่า "ฉบับรัชกาลที่ ๓" เพราะเป็นการตรวจแก้ชำระในรัชกาลนั้น

ความสำคัญของการเปรียบเทียบต้นฉบับพงศาวดารจึงมาอยู่ที่ พระราชพงศาวดารกรุงสยาม กับฉบับ พันจันทนุมาศ (เจิม) ว่าหนังสือ ๒ เล่มนี้ ฉบับใดเป็นฉบับแท้ของรัชกาลที่ ๑ เพราะจากรัชกาลที่ ๑ ในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนี้เองที่เรามีพระราชพงศาวดารไว้เป็นหลักแผ่นดินให้อนุชนคนรุ่นหลังได้ยึดถือเพื่อศึกษาความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของชาติไทย

วิธีสอบหาความจริงว่าหนังสือเก่าแก่ ๒ เล่มนี้ ฉบับใดที่เราน่าจะยึดถือเป็นฉบับหลัก (ขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า นี่

เป็นวิธีการของข้าพเจ้าซึ่งท่านผู้อ่านอาจไม่เห็นด้วยก็ได้) ข้าพเจ้าจะขอหยิบยกพิจารณาข้อความที่ปรากฏใน "บานแผนก" ที่ปรากฏในหน้าแรกของพงศาวดารทั้ง ๒ เล่มนี้ โดยจะอ้างจากฉบับที่มีการตีพิมพ์จำหน่ายก่อน คือ **ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)**

จากพระราชพงศาวดาร **ฉบับ พันจันทนุมาศ (เจิม)** ตีพิมพ์ไว้เป็นภาคที่ ๖๔ ในชุดประชุมพงศาวดาร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ ปรากฏข้อความในบานแผนกไว้ดังนี้

"ศุภมัสดุ ศักราช ๑๑๕๗ ปีเถาะสัปตศก สมเด็จพระบรมธรรมมิกมหาราชาธิราช พระเจ้าอยู่หัว ผ่านถวัลยราชย์ ณ กรุงเทพทวาราวดี ศรีอยุธยา เถลิงพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงชำระพระราชพงศาวดาร" แล้วก็เริ่มเรื่องราวตอนแรกสร้างกรุงศรีอยุธยา เมื่อศักราช ๗๑๒ ปีขาลโทศก (หน้าแรก **ฉบับ พันจันทนุมาศ**)

จากพระราชพงศาวดารกรุงสยาม **ฉบับบริติชมิวเซียม** (สำนักพิมพ์ก้าวหน้าตีพิมพ์จำหน่าย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗) มีบานแผนก ๒ ตอน ดังข้อความต่อไปนี้

"ศุภมัสดุ จุลศักราช ๑๑๕๗ ปีเถาะสัปตศก สมเด็จพระบรมธรรมกมิราชาธิราชเจ้าอยู่หัว ผู้ผ่าน

ถวัลยราชย์ ณ กรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยา เถลิงพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงชำระพระราชพงศาวดาร ตั้งแต่พระรามาธิบดีสร้างกรุงศรีอยุธยาลำดับกษัตริย์ลงมา ๑๑ องค์ ถึงพระไชยราชาจนจับขุนวรวงศา แม่ศรีสุดาจันทร์ฆ่าเสีย แล้วหงสาวดียกทัพมาถึงแล้วกลับคืนไป พระมหาจักรพรรดิให้เตรียมกองทัพไปเมืองละแวก (หน้า ๕๑, ๕๒ ในฉบับพิมพ์พระราชพงศาวดารกรุงสยาม) พิจารณาแต่ข้อความที่ยกมาเปรียบเทียบ ตามคำใน "บานแผนก" จากหนังสือเก่าแก่ ๒ เล่มนี้ ข้าพเจ้าขอสรุปความเห็นดังนี้

๑. ข้อความสำคัญทั้ง ๒ เล่ม คล้ายคลึงจนเกือบเหมือนกัน มีระบุศักราชตรงกัน พระนามกษัตริย์ตรงกัน ทรงประกอบกิจอันเดียวกัน คือชำระพระราชพงศาวดาร

๒. การจะชำระพระราชพงศาวดาร หมายความว่ามีพระราชพงศาวดารเดิมอยู่แล้ว จะมีมาแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี หรือก่อนหน้านั้นไม่ได้บอกไว้ แต่อย่างน้อยจะต้อง พระราชพงศาวดารมาแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

๓. ฉบับพระราชพงศาวดารกรุงสยาม ฯ มีบานแผนกสมบูรณ์กว่า โดยมีข้อความเพิ่มเติมออกไปอีก ๔ บรรทัด (ตามฉบับสำนักพิมพ์ก้าวหน้าดีพิมพ์) และเพราะคำว่า "ศักราช" ใน ฉบับ พันจันทนุมาศ ใน ฉบับ บริติชมิวเซียม ใช้คำว่า "จุลศักราช" เพื่อตัดปัญหาในเรื่องนี้ ประกอบกับมีข้อความพิสดารออกไปอีก ๔ บรรทัด เป็นการอธิบายให้รายละเอียดออกไปกว่าฉบับ พันจันทนุมาศ

ข้าพเจ้าขอสรุปไว้ชั้นหนึ่งก่อนว่า เมื่อจุลศักราช ๑๑๕๗ ปีเถาะ อันเป็นปีที่ ๑๔ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ-พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์ทรงชำระพระราชพงศาวดาร ซึ่งมีต้นฉบับมาแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

แต่นี้เป็นข้อความในบานแผนกตอน ๒ (คือแต่หน้า ๕๑ ในพระราชพงศาวดารกรุงสยาม ฯ) ยังมีข้อความในบานแผนกตอน ๑ อยู่ในหน้าแรกของพระราชพงศาวดาร ฉบับนี้คือ

> "วันที่ ๕ ฯ ๒ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๖๙ ปีเถาะนพศก เพลาค่ำ เสด็จออก ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ล้นเกล้า ฯ กรมพระราชวังบวร ฯ ทูลเกล้าถวาย เล่ม ๑" แล้วก็เริ่มเรื่องราวว่า

"และในเรื่องราวเดิมเหตุนั้น ยังมีดาบสทั้งสองชื่อพระสัชนาลัย และเจ้าฤาษี สิทธิมงคลพี่น้อง...สั่งสอนว่าสูทั้งหลายอย่าประมาท จงช่วยกันทำกำแพงกันตัว อย่ามัวเมาแก่ตัณหา สาตราเร่งตกแต่งไว้ จันพงศ์พราหมณ์สืบไปในภายหน้า จะเป็นกระหัสจะตักจุกเกล้าเหล่าชี.....มีมหาธรรมราชเป็นประธาน ให้ชีพ่อพราหมณ์ภัดเอาแลงมาทำกำแพง สถาปนาพระนคร ๗ ปี พระฤาษีทั้งสองจึงประสาทนามว่า เมืองสวรรค์เทวโลก...แล้วพระดาบสทั้งสองจึงอภิเษกพระธรรมราชให้เป็นพระยาธรรมราช และนำเอานางท้าวเทวีอันเป็นหลานสาวแห่งนางโมคัลลีบุตร ในบ้านหริภุญไชยมาเป็นอัครมเหสี..."

ข้อความในบานแผนกหน้าแรกของฉบับบริติชมิวเซียม และกำเนินเรื่องราวแก่แรกสร้างเมือง "สวรรค์เทวโลก" และพระฤาษีสัชนาลัยและสิทธิมงคลอภิเษกพระธรรมราช และนางท้าวเทวีบ้านหริภุญไชยเป็นพระเจ้าแผ่นดินและมเหสี และมีเรื่องราวก่อนตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี อยู่ในฉบับพิมพ์ราว ๒๐ หน้ากระดาษเช่นนี้ เป็นเรื่องใหม่ในพระราชพงศาวดาร (แต่เป็นเรื่องเก่าในพงศาวดารเหนือ) และด้วยเหตุนี้เอง อธิบดีกรมศิลปากรในเวลานั้น (คือคุณธนิต อยู่โพธิ์) จึงใช้เวลาในการพิจารณาตัดสินใจ

ว่าจะขอให้ข้าพเจ้าถ่ายไมโครฟิล์มมาทั้ง ๓๐ เล่มสมุดไทย หรือไม่ และไมโครฟิล์มดังว่าจึงมาเป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติอีก ๒ ปีต่อมาหลังจากเสนอมาให้ทราบแต่ พ.ศ. ๒๕๐๑

จากบานแผนกตอน ๑ ในพระราชพงศาวดารกรุงสยาม ข้าพเจ้าขอสรุปความเห็นดังนี้ :—

๑. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช กรมพระราชวังบวรฯ ได้นำขึ้นทูลเกล้าถวายแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ข้อความเดิมก่อสร้างกรุงศรีอยุธยา พระองค์ทรงพิจารณาแล้ว ให้จัดเป็นข้อความเบื้องต้นในพระราชพงศาวดารกรุงสยาม อยู่ในสมุดข่อยเล่มที่ ๑ ในจำนวนทั้งหมด ๓๐ เล่มด้วยกัน

๒. บีทูลเกล้าถวายพระราชพงศาวดารเล่มต้นนี้ อยู่ในบีรัชกาลที่ ๒๖ ในแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระราชพงศาวดารกรุงสยาม ฉบับบริติชมิวเซี่ยม จึงจัดเข้าอยู่ในพระราชพงศาวดารของทางราชการ แต่รัชกาลที่ ๑ แห่งยุครัตนโกสินทร์มีต้นฉบับครบถ้วนให้ตรวจสอบพิจารณาศึกษาได้ทั่วกัน จบข้อความเอาเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงเถลิงถวัลยราชได้เป็นบีที่ ๓ ในจุลศักราช ๑๑๔๖ มะโรงศก

การคัดเขียนเพื่อเก็บรักษาพระราชพงศาวดาร คงทำกันเป็นหลายชุด และเก็บรักษาไว้ต่างที่กัน แม้จะเก็บรักษาไว้ในพระบรมมหาราชวังด้วยกันทุกชุด และเมื่อสิ้นรัชกาลที่ ๑, ที่ ๒, และมาถึงรัชกาลที่ ๓ ตอนปลาย, รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง "เผดียง" กรมสมเด็จพระปรมานุชิตให้ทรงแก้ไขชำระพระราชพงศาวดาร เจ้าหน้าที่คงหยิบฉบับที่รัชกาลที่ ๑ ทรงชำระในปีที่ ๑๔ (ในรัชกาลที่ ๑) มาส่งมอบถวายให้ทรงชำระ ฉบับทรงชำระจึงเริ่มเรื่องราวแต่แรกสร้างกรุงศรีอยุธยา จนเกิดมีการตีพิมพ์จำหน่ายในรัชกาลที่ ๔ และต่อมาเรื่องราวพระฤาษี ๒ องค์ และพระธรรมราชเมืองสวรรคโลกและนางเทวี บ้านหริภุญไชย จึงหลงหูหลงตาไปว่า ๑๐๐ ปี จะมีผู้พบเห็นก็แต่นายแพทย์ เฮย์ ในรัชกาลที่ ๕ และยังนำไปเก็บรักษาไว้ที่บ้านเดิมในประเทศอังกฤษเสียด้วย เพิ่งจะมาปรากฏแก่สายตาประชาชนใน พ.ศ. ๒๕๐๗ (ตามฉบับพิมพ์จำหน่ายของสำนักพิมพ์ก้าวหน้า) อันเป็นปีที่ ๑๘ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ในราชจักรีวงศ์

ก็ในเมื่อเจ้าหน้าที่ในรัชกาลที่ ๓ หยิบฉบับที่รัชกาลที่ ๑ ทรงชำระแต่ปีที่ ๑๔ ในรัชกาลมาส่งมอบถวายกรม

สมเด็จพระปรมานุชิตให้ทรงชำระ จนเกิดฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม หรือฉบับหมอบรัดเลเป็นผลตามมา นี่เป็นเรื่องในรัชกาลที่ ๓ ซึ่งอาจเป็นเช่นนี้หรือจะเป็นด้วยเหตุผลอย่างอื่นก็ได้ แต่ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท จะไม่ทรงทราบทีเดียวหรือว่ามีพระราชพงศาวดารอยู่อีกฉบับหนึ่งในรัชกาลที่ ๑ คือฉบับที่ทรงรับจากการทูลเกล้าถวายของล้นเกล้า ฯ กรมพระราชวังบวร ฯ ในปีที่ ๒๖ ในรัชกาล แม้จะกล่าวว่า สมเด็จกรมพระปรมานุชิต ประทับอยู่ที่วัดพระเชตุพน แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงประทับอยู่ในพระบรมมหาราชวัง หนังสือสำคัญที่เก็บรักษาไว้ในพระบรมมหาราชวัง พระองค์จะไม่ทรงทราบเอาทีเดียวหรือ ปัญหาเช่นนี้ ข้าพเจ้าตอบไม่ได้ (ข้าพเจ้าจนปัญญาต้องขอนิ่งไม่ตอบ) เช่นเดียวกับปัญหาที่ว่า นายแพทย์ เฮย์ ในรัชกาลที่ ๕ ไปพบเห็น พระราชพงศาวดารครุ่งสยาม เข้าได้อย่างใด ไปพบเห็นเข้าที่ไหน ในหอสมุดวชิรญาณ ที่สนามหลวง เช่นนั้นหรือ ปัญหาเหล่านี้ข้าพเจ้าก็ตอบไม่ได้เช่นกันจึงขอประกาศบอกกล่าวให้ท่านทั้งหลายผู้สนใจให้ช่วยค้นหาคำตอบด้วย เพราะคำ

ตอบที่ถูกต้องเหล่านี้จะมีส่วนสำคัญให้วิชา Historiography ของไทยเรามีหลักฐานมั่นคงสืบไป

ได้พูดถึงพระราชพงศาวดารฉบับรัชกาลที่ ๑, ฉบับรัชกาลที่ ๓ และฉบับรัชกาลที่ ๔ (ดังเรียกกันว่า ฉบับพระราชหัตถเลขา) มาพอสมควรแล้ว ข้าพเจ้าขอแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมบางประการเกี่ยวกับคำว่า "พระราช-ศรีสวัสดิ์" ซึ่งปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม และในที่อื่น ๆ

เมื่อวันที่ ๙ ตุลาคมศกนี้ หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เขียนบทความไว้ใน "สยามรัฐ" หน้า ๕ อ้างถึงเรื่องราวในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีอู่ทอง ตอนทรงส่งพระราชโอรส สมเด็จพระราเมศวรให้เป็นแม่ทัพยกไปปราบ "ขอมแปรพักตร์" และสมเด็จพระราเมศวรไปทรงเสี่ยที "เสียพระศรีสวัสดิ์แก่ข้าศึก" ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ได้ออกความเห็นว่า พระศรีสวัสดิ์ที่เสียไปแก่ข้าศึกครั้งนั้นคงเป็นเจ้านายเขมรที่มาฝักใฝ่อยู่กับกรุงศรีอยุธยา

เมื่อข้าพเจ้าอ่านข้อความตอนนี้และความเห็นของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ประกอบ ข้าพเจ้าก็ระลึกถึงความเห็นของชาวฝรั่งเศสผู้หนึ่งชื่อ เลอ แคลร์ (*Le Clere*) ผู้แต่งพงศาวดารกัมพูชา แสดงไว้เกี่ยวกับ "พระศรีสวัสดิ์"

องค์นี้ว่าคงเป็นเจ้านายไทย คือเป็นพระอนุชาของสมเด็จพระราเมศวร

ข้าพเจ้าขอเสนอข้อคิดเห็นในเรื่องนี้ คือ นอกจากมี "พระศรีสวัสดิ์" ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีอู่ทองแล้ว ยังมี "พระศรีสวัสดิ์" (หรือข้อความใกล้เคียงกัน) อยู่ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีอีก ๓ แห่ง คือ

๑. ในจดหมายรายวันทัพสมัยกรุงธนบุรี ตอนปราบเมืองพุทธไธมาศและเขมร ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖ (ฉบับคุรุสภาหมายเลข ๑๘๔๐)

"...แต่นี้สืบไปเมื่อหน้านายทัพนายกองทั้งปวงจะรบญวนนั้น ให้เข้าไปเป็นกอง ๑๐ ลำบ้าง ๕ ลำบ้าง...ผู้ใดรั้งรอย่อหย่อนให้เสีย ราชศรีสวัสดิ์ นั้น ให้นายทัพผู้ใหญ่ตัดศีรษะเสียบอย่าให้ดูเยี่ยงอย่างกัน..." (หน้า ๒๔๒ ฉบับคุรุสภา)

๒. ในพระราชพงศาวดารกรุงสยาม ฉบับบริติช มิวเซียม (ฉบับสำนักพิมพ์ก้าวหน้า)

"...ครั้น ณ วัน ปีชวด สัมฤทธิ์ศก เพลาเช้า ๒ โมงเศษ เสด็จถึงเมืองชลบุรี มีพระราชบริหารให้พิพากษาโทษพิฆาตพระยาอนุราช หลวงพล ขุนอินเชียง ซึ่งกระทำความผิดด้วยโจรกรรม ศีชิงสำเภาลูกค้าวาณิช กระทำทุจริต

ให้เสียพระเกียรติยศพระ ราชศรีสวัสดิ์ นั้น ตามกฎพระ-อัยการ..." (หน้า ๖๖๑)

ถ้าท่านผู้อ่านตรวจดูเรื่องราวในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จะพบข้อความใกล้เคียง "พระศรีสวัสดิ์" อีกหลายแห่ง (ดังหน้า ๒๒๕ ฉบับคุรุสภา ในจดหมายรายวันทัพสมัยกรุงธนบุรี) "...วาดทัพถอยให้เสีย พระศรีสวัสดิ์ เสียคน เสียเรือ ๑๑ ลำ..." การที่สมเด็จพระราเมศวรเสีย "พระศรีสวัสดิ์" ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีอู่ทอง และข้าทหาร นายทัพ นายกองในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี "เสียราชศรีสวัสดิ์" ดังได้อ้างมา ข้าพเจ้าเข้าใจว่าหมายถึงเสียพระเกียรติยศ ไม่ใช่เสียเจ้านายพระราชวงศ์องค์ใดเลย การที่ผู้อ่านพระราชพงศาวดาร ดังข้อความว่า "...พระราเมศวรได้ฤกษ์ยกพล ๕,๐๐๐ ไปถึงกรุงกัมพูชาธิบดีเพลาพลบค่ำ พระยาอุปราช ราชบุตรพระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดี ...ก็ออกโจมตีทัพ ทัพหน้ายังไม่ทันตั้งค่ายก็แตกฉานมา ปะทะทัพหลวง เสีย พระศรีสวัสดิ์ แก่ชาวกัมพูชาธิบดี..." แล้วจะเข้าใจเอาว่าเสียเจ้านายทัพหน้าทรงพระนาม "พระศรีสวัสดิ์" ก็เป็นเรื่องน่าเข้าใจเช่นนั้นได้ แต่เมื่อท่านคิดตามอ่านเรื่องราวในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี คำ "ศรีสวัสดิ์" หรือคำใกล้เคียง ก็จะปรากฏให้พบเห็นบ่อย ๆ และ

ในไม่ช้าท่านก็จะเข้าใจได้เองว่า สำนวนเช่นนี้คงเป็นของอาลักษณ์คนใดคนหนึ่งชอบใช้ เพื่อให้หมายถึงว่า เป็นการพ่ายแพ้เสียพระเกียรติพระมหากษัตริย์หรือชาวกรุงศรีอยุธยาเท่านั้นเอง

เมื่อพูดถึงสำนวนโวหารของท่านผู้แต่งพงศาวดาร โดยเฉพาะในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และต่อมาชื่อพระอาลักษณ์ ๒ ท่านควรอยู่ในความสนใจของพวกเรา นักศึกษาทั้งหลาย ท่านแรกชื่อ แก้ว ท่านที่สองชื่อ ทองอยู่ ท่านชื่อแก้ว เป็นพระอาลักษณ์ในรัชกาลพระเจ้าตาก แล้วออกบวชได้เป็นพระราชาคณะ นาม พระรัตนมุนี เมื่อเปลี่ยนแผ่นดิน ร. ๑ ดำรัสให้สึกเป็นฆราวาสแล้วโปรดให้เป็นพระอาลักษณ์ตามเดิม จนในปีที่ ๓ ในรัชกาลได้เป็นพระยาธรรมปุโรหิตจางวางราชบัณฑิต ท่านผู้นี้คงมีส่วนเกี่ยวข้องด้วยมากกับสำนวนโวหาร “เสียพระศรีสวัสดิ์แก่ข้าศึก” ส่วนพระอาลักษณ์คนที่ ๒ ที่ชื่อ ทองอยู่ นั้น เป็นสมณะในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้สมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระวันรัต สถิตย์อยู่วัดบางว้าใหญ่ ได้เป็นพระอาจารย์ถวายพระอักษรแด่ ร. ๒ ในขณะทรงพระเยาว์ ระยะนั้นเหตุการณ์มัวหมองแก่พระศาสนาเกิดขึ้นในปลายแผ่นดินครั้นลุแผ่นดินใหม่โปรดให้สึกสมเด็จพระวันรัตออกเป็นฆรา-

วาส แต่ในหลวงทรงเสียดายในความรอบรู้ของท่าน จึงโปรดตั้งให้เป็นหลวงอนุชิตพิทักษ์ แล้วอีก ๒ ปีต่อมา โปรดให้เลื่อนเป็นพระยาพจนาพิมล ให้ช่วยราชการในกรมพระราชบัณฑิต

ประวัติของพระอาลักษณ์ทั้งสอง ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ ฉบับคุรุสภา หน้า ๒๗ และหน้า ๘๐

ยังมีเรื่องราวปลีกย่อยเกี่ยวกับพระยาพจนาพิมลทองอยู่ ต่อมาในรัชกาลที่ ๒ คือ ท่านได้ถวายธิดาแก่ล้นเกล้า ร. ๒ แต่พระองค์ไม่อาจรับไว้ได้ "ด้วยเป็นลูกสาวอาจารย์ เกรงจะเป็นที่ครหาได้" (ฟื้นความหลัง : เล่ม ๒, หน้า ๖๔) จึงทรงมอบให้เป็นหม่อมห้ามในพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ คือ ร. ๓ หม่อมห้ามธิดาพระยาพจนาพิมลดังว่า คือ เจ้าจอมมารดา จอมใหญ่ เป็นพระมารดา กรมขุนราชสีหวิกรม ต้นสกุลชุมสาย และพระธิดา พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ชุมสาย ผู้ทรงมีเรื่องราวน่าสนใจใน ร. ๔ ก็อยู่ในสกุลนี้

ข้าพเจ้าระบุนามพระอาลักษณ์ ๒ ท่าน ใน ๒ รัชกาลมาเพียงเท่านี้โดยไม่กล่าวอ้างว่าท่านทั้งสองหรือคนใดคนหนึ่งเป็นเจ้าของสำนวนโวหาร "เสียพระศรีสวัสดิ์แก่ข้าศึก"

จนเป็นปัญหามานานว่า ผู้เขียนหมายความอย่างไรแน่ จากอาลักษณ์จำนวนไม่น้อยมาเหลือเพียงอาลักษณ์ ๒ ท่านนี้ก็ทำให้มีปัญหา "ใครเป็นผู้แต่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา" แคบเข้ามากแล้ว อย่างไรก็ดี เราก็พอจะสรุปได้ว่า การแต่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยานับแต่ปีแรกตั้งในจุลศักราช ๗๑๒ ขาลศกนั้น แต่งขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสิน มาแต่งจบจนถึงเรื่องราวในรัชกาลที่ ๑ ในจุลศักราช ๑๑๔๖ มะโรงศก อันเป็นปีที่ ๓ ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ และได้มีการนำขึ้นทูลเกล้าถวายในจุลศักราช ๑๑๖๙ เถาะศก อันเป็นปีที่ ๒๖ ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

แต่งใครคือผู้แต่ง หรืออาจช่วยกันแต่งในจำนวนอาลักษณ์ของ ๒ รัชกาลนี้ จะเป็นอาลักษณ์ชื่อแก้ว และ/หรือ ทองอยู่ ข้าพเจ้าไม่มีข้อมูลที่จะชี้ให้กระจ่างได้ จึงต้องทิ้งไว้เป็นปัญหาเปิดต่อไป

หมายเหตุ

ในขณะที่เข้าฟังการบรรยายประวัติศาสตร์สยาม จากศาสตราจารย์ *D.G.E. Hall* ในราวเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๙๕๔ ที่ SOAS, มหาวิทยาลัยลอนดอน ปัญหาเมืองออกหรือ

ประเทศราชของกรุงศรีอยุธยาเป็นชนวนให้เกิดปัญหานี้ขึ้น ว่าใครคือผู้แต่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ?

เค้าของปัญหาว่าใครคือผู้แต่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เกิดขึ้นดังนี้

ศาสตราจารย์ ฮอลล์ บรรยายว่า เมืองประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา ในรัชกาลผู้ก่อตั้งราชอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา (คือสมเด็จพระรามาธิบดีอู่ทอง ครองราชย์ พ.ศ. ๑๓๕๐—๑๓๖๙) จะมีเมืองมะละกาไม่ได้ เพราะขณะนั้นเมืองมะละกายังไม่ตั้งขึ้น ต้องรออีก ๓๕—๕๓ ปี เมื่อมะละกาได้ตั้งเป็นบ้านเป็นเมืองแล้ว จึงน่าจะเป็นความจริงได้

ข้าพเจ้าเข้าไปซักไซร้ไล่เลียงกับท่านชั่วขณะหนึ่ง ก็เห็นจริงตามคำบรรยายของท่าน และก่อนจะจากกันในวันนั้น ท่านได้กล่าวกับข้าพเจ้าว่า "Who wrote your History of Siam, you should find out. This is very important, for the better understanding of the history of your country.

ท่านจะใช้คำพูดเช่นนี้หรือไม่ ข้าพเจ้าไม่ยืนยัน เพราะเวลาก็ผ่านมานานกว่า ๒๐ ปีแล้ว แต่จากศาสตราจารย์ ดี. จี. อี. ฮอลล์ ใน ค.ศ. ๑๙๕๔ ข้าพเจ้าเก็บปัญหานี้ไว้

ในสมองว่าใครคือผู้แต่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา... และจนบัดนี้ เกือบ ๒๕ ปีที่ผ่านมา ปัญหานี้วนเวียนอยู่ในสมองของข้าพเจ้าไม่รู้วาย

พร้อมทั้งปัญหา ใครคือผู้แต่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ซึ่งคำตอบจะปรากฏในท้ายหมายเหตุนี้ ปัญหาของประเทศข้างเคียง เช่น มลายู ก็เป็นผลพลอยได้ คือ ผู้แต่ง พงศาวดารมลายู เขียนบอกไว้เองว่าท่านแต่งขึ้นในศักราช อิสลาม ๑๐๒๑ (ตรงกับ ค.ศ. ๑๖๑๒) เสนาบดีคลัง หรือ Bandhara ผู้นี้สืบครองตำแหน่งจาก พ่อ ปู่ และบรรพบุรุษมาหลายชั่วคน

ส่วนพงศาวดารฉบับหอแก้วของพม่า ผู้แต่งคงเป็นคณะบุคคลได้รับโองการจากกษัตริย์พม่า ในรัชกาลพระเจ้า Bagyidaw (จักกายแมง) หรืออาจก่อนหน้านั้น คือในรัชกาลพระเจ้า Bodawpaya (พระเจ้าปดุง) ให้รวบรวมเรื่องราวเป็นพงศาวดารพม่าขึ้นทูลถวายใน ค.ศ. ๑๘๓๗

ส่วนพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา สมเด็จกรมพระราชวังบวรฯ ได้นำขึ้นทูลเกล้าถวาย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในจุลศักราช ๑๑๖๙ หรือ ค.ศ. ๑๘๐๗

เพราะฉะนั้น พงศาวดารมลายู จึงแต่งขึ้นก่อนใน ค.ศ. ๑๖๑๒ ถัดมาก็คือ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เมื่อ ค.ศ. ๑๘๐๗ และท้ายสุดใน ๓ ประเทศก็คือ พงศาวดารฉบับหอแก้วของพม่า ใน ค.ศ. ๑๘๓๗ อันเป็นปีสุดท้ายในรัชกาลพระเจ้าจักกายแมง หรือ Bagyidaw

ในการสืบแสวงหานามของผู้แต่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ที่มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันว่า ฉบับ พันจันทนุมาศ ฉบับจักรพรรดิพงศ์ หรือแม้แต่ ฉบับบริติชมิวเซียม และพระราชพงศาวดารเหล่านี้ได้มีการชำระแก้ไขสืบบกพร่องในรัชกาลที่ ๓ และที่ ๔ ในสมัยรัตนโกสินทร์มาปรากฏเป็นชื่อใหม่ว่า ฉบับปรมานุชิต ฉบับพิมพ์สองเล่ม และ ฉบับพระราชหัตถเลขา ต้นเค้าส่วนใหญ่ย่อมาจากฉบับเดียวกัน คือฉบับที่มีการนำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในปีที่สมเด็จพระโอรสาธิราชทรงดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวร ฯ ใน พ.ศ. ๒๓๕๐

หรืออีกนัยหนึ่ง ต้นฉบับได้เขียนเสร็จสิ้นและนำขึ้นทูลเกล้าถวาย ในปลายรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และการชำระทำขึ้นในรัชกาลที่ ๓ และที่ ๔ ฉบับชำระในรัชกาลที่ ๔ เรียกกันว่า พระราชพงศาวดาร ฯ ฉบับราชหัตถเลขา จึงเป็นฉบับเก่าล่าหลังสุด ก่อนที่จะได้มีการ

ชำระสมัยใหม่ในรัชกาลที่ ๙ โดยคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย แรกตั้งใน พ.ศ. ๒๔๙๕

การเริ่มต้นของพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาทุกฉบับ เว้นฉบับบริติชมิวเซียม เริ่มต้นในที่เดียวกัน คือบีตั้งกรุงศรีอยุธยาใน จุลศักราช ๗๑๒ บีขาลโทศก แต่เรามีฉบับบริติชมิวเซียม ซึ่งเริ่มเรื่องก่อนบีตั้งกรุงศรีอยุธยาไปนานไกล คือเริ่มแต่ดาบสทั้ง ๒ ชื่อ พระสัชนาลัยและพระฤาษีสิทธิมงคล อภิเษกบาธรรมราชให้เป็นพระยาธรรมราชครองเมืองสวรรค์เทวโลก และนำเอานางเทวีในบ้านหริภุญไชยมาเป็นอัครมเหษี ส่วนอีกด้านหนึ่ง คือเมืองเชียงแสน พระเจ้าเมืองเชียงแสนยกทัพลงมารบเอาเมืองพิษณุโลก ทางพิษณุโลกถวายราชธิดา พระเจ้าเมืองเชียงแสนมีความยินดีให้เลิกทัพกลับไป เกิดราชบุตร ๒ องค์ จากการสมรสนั้น องค์หนึ่งได้มาครองเมืองลพบุรี และ ณ เมืองลพบุรีนี้เป็นแหล่งที่มาของเจ้าอู่ทองผู้ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน และพระองค์อพยพราษฎรลงมาทางใต้ มาสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ในจุลศักราช ๗๑๒ บีขาลโทศก ความต่อจากนั้นก็เป็นเช่นเดียวกับเรื่องราวในพระราชพงศาวดารฉบับอื่น ๆ ข้อความที่ผิดไปจากเรื่องราวในพระราชพงศาวดาร

ฉบับอื่นมีอยู่ราว ๒๐ หน้า (ขนาด ๘ หน้ายก) แสดงต้นเค้าที่มาของกรุงศรีอยุธยามาจาก ๒ ทาง คือ หริภุญไชย สวรรคโลก และเชียงแสนลพบุรี เรื่องราว ๒๐ หน้านี้จะถูกผิดอย่างไร ก็ยังเป็นเรื่องราวที่ได้มาจาก Tradition เป็นคติโบราณของเรา

ครั้นพอเริ่มการสถาปนากรุงศรีอยุธยา ในจุลศักราช ๗๑๒ ปีขาลโทศก แล้วเรื่องราวก็ดำเนินมาคล้อยตามกันทุกฉบับผ่าน ๔๑๗ ปีแห่งสมัยอยุธยา มาเข้าสมัยธนบุรีจนจบรัชกาล ต่อด้วยเรื่องราวในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า และฉบับต่าง ๆ จนเรื่องราวต่างกันดังนี้

ฉบับบริติชมิวเซี่ยม จบเรื่องราวเอาใน จุลศักราช ๑๑๔๖ เมื่อพระเจ้าปดุงอันเป็นพระเจ้าอังวะ ตีเมืองยะไข่ได้ ก็ถอยทัพกลับกรุงอังวะ อันเป็นปีที่ ๓ ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ฉบับพระราชหัตถเลขา จบเรื่องราวเอาในจุลศักราช ๑๑๕๒ ปีที่นายบุญเรือง "จุดเพลิงเผาตัวเอง" เป็นพุทธบูชาที่วัดแจ้ง อันเป็นปีที่ ๙ ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

และในฉบับพระราชหัตถเลขา ฉบับตีพิมพ์โดยบริษัทโอเดียนสโตร์ พ.ศ. ๒๔๙๕ สมเด็จฯ กรมพระยา

ดำรง ฯ ทรงนิพนธ์เพิ่มเติมจนตลอดรัชกาลที่ ๑ คือทรงนิพนธ์เรื่องราวต่อจากจุลศักราช ๑๑๕๒ จนสิ้นรัชกาลที่ ๑ ในจุลศักราช ๑๑๗๑ ปีที่ ๒๘ ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปีที่จบพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาตามพระนิพนธ์ของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ก็คือ ปีสมโภชพระแก้วมรกต และปีนั้นก็เสด็จสวรรคต ทรงพระชนมายุได้ ๗๔ พรรษา

การที่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา จบลงด้วย ๓ วาระแตกต่างกันเช่นนี้ ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า ยกเว้นการจบเรื่องราวในวาระที่ ๓ อันเป็นพระนิพนธ์ทรงต่อของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพนั้น การจบเรื่องราวในวาระแรก คือ จุลศักราช ๑๑๔๙ และการจบเรื่องราวในวาระที่ ๒ ในจุลศักราช ๑๑๕๒ อาจเป็นงานของพระอาลักษณ์คนแรก เจ้ากรมพระอาลักษณ์คนต่อมาดำเนินเรื่องราวต่อ และมาจบเรื่องราวในจุลศักราช ๑๑๕๒ ต่อจากนี้จนสิ้นรัชกาลที่ ๑ ไม่มีผู้ใดเขียนเรื่องราวต่อจนรัชกาลที่ ๕ สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มาทรงนิพนธ์ต่อเองในรัตนโกสินทร์ศก ๑๒๐ (หรือ ค.ศ. ๑๙๐๑) ในรัชกาลที่ ๕ ข้อความ ๑๖๐ หน้า (จากหน้า ๓๒๒ จนถึงหน้า ๔๘๒) ซึ่งสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์เสริมต่องานของอาลักษณ์

๒ ท่าน ในรัชกาลที่ ๑ นี้ ข้าพเจ้าเข้าใจว่ายังเป็น virgin soil ยังไม่มีใครแตะต้องชำระ หรือปรับปรุงแก้ไขจนทุกวันนี้

แต่งานระยะ ๓ หรือแม้งานระยะ ๒ เป็นงานเสริมต่อไม่ใช่งานริเริ่ม ซึ่งเป็นงานหลักของผู้แต่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา

ในงานหลักของผู้แต่งคนแรกเกี่ยวกับพระราชพงศาวดาร มีความจำเป็นต้องตั้งข้อสมมติฐาน คือสมมติฐานที่ว่าผู้แต่งงานหลักเห็นจะเริ่มเรื่องร้าวพระราชพงศาวดารเอาก่อนตั้งกรุงศรีอยุธยา ในจุลศักราช ๗๑๒ คือเริ่มเรื่องแต่ฤาษีผู้สร้างเมืองสวรรค์เทวโลก และความสัมพันธ์ระหว่างเมืองสวรรค์เทวโลกกับเมืองหริภุญไชย คือ ๒๐ หน้าแรกในฉบับบริติชมิวเซียม และเมื่อมีการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้ว เรื่องราว ๔๑๗ ปีก็ดำเนินมาจนถึงรัชกาลกรุงธนบุรีและ ๔ ปีแรกของรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า หรือจุลศักราช ๑๑๔๖ นี่เป็นการจบงานหลักของผู้แต่งพระราชพงศาวดารราชบัณฑิต ผู้แต่งงานระยะแรกนี้ควรได้รับการยกย่องว่า เป็นผู้แต่งพระราชพงศาวดารอย่างแท้จริง

ถ้าเช่นนั้น ราชบัณฑิตผู้แต่งพระราชพงศาวดาร ฯ ระยะ ๒ คือตั้งแต่ปีที่ ๔ จนถึงปีที่ ๙ จึงเป็นเพียงผู้ช่วยหรือผู้เสริมต่อ และด้วยเกณฑ์วินิจฉัยเดียวกันนี้ งานพระ

นิพนธ์ของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ก็ควรจัดเข้าอยู่ในประเภทเดียวกัน

เพราะฉะนั้น ถ้าเราติดตามสืบค้นได้ว่า ใครคือผู้แต่งพระราชพงศาวดารหลักในระยะ ๑ ได้ เราก็จะได้คำตอบที่เราตั้งคำถามไว้

ในการสอบสวนวินิจฉัยหาคำตอบในปัญหาที่ว่า ใครคือผู้แต่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ข้าพเจ้าในหมายเหตุนี้ จะเว้นกล่าวถึงสำนวน "เสียพระศรีสวัสดิ์แก่ข้าศึก" ที่ได้เสนอไว้ในบทความเดิมที่ได้เสนอไว้ในวารสาร บัณฑิตวิทยาลัย จุฬา ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ ประจำเดือน ก.ค.–ธ.ค. ๒๕๑๕ ดังมีรายละเอียดปรากฏในบทความหมายเลข ๔ ของหนังสือนี้ และในหมายเหตุนี้ ข้าพเจ้าจะหยิบยกข้อความในพระราชพงศาวดารมาอ้างอิงเพื่อให้ท่านผู้อ่านได้พิจารณาว่าผู้แต่งพระราชพงศาวดารแต่งขึ้นในรัชกาลใด ส่วนใครคือผู้แต่งนั้น จำต้องยังพิจารณาจากสำนวน "เสียพระศรีสวัสดิ์แก่ข้าศึก" อยู่ตามเดิม เพราะใครเป็นเจ้าของสำนวน "เสียพระศรีสวัสดิ์แก่ข้าศึก" ข้าพเจ้าก็ยังยืนยันว่า ท่านผู้นั้นคือผู้แต่งพระราชพงศาวดารที่จบลงใน จุลศักราช ๑๑๔๖ อันเป็นปีที่ ๓ ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ต่อจากนี้ ถึงคราวรวบรัดตอบปัญหาเป็น ๒ ข้อ ข้อหนึ่งคือ พระราชพงศาวดารฉบับทูลเกล้าถวายใน จ.ศ. ๑๑๔๖ ใครเป็นผู้เขียนขึ้น และเขียนขึ้นเมื่อใด ส่วนปัญหา ๒ คือพระราชพงศาวดาร ฯ ฉบับทูลเกล้าถวายใน จ.ศ. ๑๑๕๒ ใครเป็นผู้เขียนเสริมต่อ จะเห็นได้ว่าทั้ง ๒ ผู้เขียนจะต้องเป็นเจ้ากรมอาลักษณ์ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เพราะศักราชทูลเกล้า ฯ ถวายก็ตกอยู่ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ข้าพเจ้าขอเชิญให้ท่านผู้คิดตามปัญหานี้ นำหนังสือเพื่อทดสอบออกมาไว้พิจารณาด้วย เป็นหนังสือ ๔ เล่มด้วยกัน คือ ๓ เล่มแรก หนังสือประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๔ และ ๖๕ (หรือตามฉบับองค์การค้าคุรุสภา หมายเลขเล่ม ๓๘–๓๙ และ ๔๐) มีชื่อเป็นพิเศษว่าพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับ พันจันทนุมาศ (เจิม) และหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์

จากหนังสือ ๒ เล่มแรก มีบานแผนกบอกไว้ว่าพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับ พันจันทนุมาศนี้ ได้นำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายในปี จุลศักราช ๑๑๕๗ เริ่มเรื่องราวแต่ปีสถาปนากรุงศรีอยุธยาในปี จุลศักราช ๗๑๒ ปีขาลโทศก อันเริ่มรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีอู่ทอง แล้วดำเนินเรื่องราว

๓๓/๔๔ รัชกาล จนเสียกรุงในจุลศักราช ๑๑๒๙ ปีกุน นพศก จบ ๒ เล่มแรกแล้วต่อด้วยเล่มที่ ๓ เป็นฉบับพันจันทนุมาศ เกี่ยวกับสมัยกรุงธนบุรี ข้อความในเล่ม ๓ นี้ขาดตกบกพร่องไม่สมบูรณ์ดัง ๒ เล่มแรก และในตอนสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงนำทัพเข้าตีค่ายตะวันออกของพม่าที่โพธิ์สามต้นแตก ตรัสสั่งให้ทำบันไดจะเข้าตีค่ายพม่าด้านตะวันตกของพระนายกอง มีข้อความที่ข้าพเจ้าขอคัดมาลงไว้ซึ่งข้อความนี้แสดงว่า การเขียนพระราชพงศาวดารตอนนี้เขียนขึ้นเมื่อใด คือ

"พระนายกองสะดุ้งตกใจ จึงคิดอ่านให้พระยาธิเบศร์บริรักษ์ผู้เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมราช ออกมาถวายบังคมสวามิภักดิ์ ยอมเป็นข้าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท..."

(หน้า ๒๘ ในประชุมพงศาวดาร เล่ม ๔๐ ของ องค์การค้าคุรุสภา)

ข้อความสั้น ๆ เพียง ๒ บรรทัด จากประชุมพงศาวดาร ฯ ๓ เล่ม ตามฉบับ พันจันทนุมาศ นี้มีความสำคัญโหญ่หลวงนัก ซึ่งข้าพเจ้าหวังว่าท่านบรรดานักศึกษาในวิชา "เขียนประวัติศาสตร์ไทย" (Thai Historiography) จะได้หยิบยกมาพิจารณาและวินิจฉัยกันอย่างแพร่หลาย เพราะจากจำนวนพันบรรทัดในพระราชพงศาวดารฉบับ พัน

จันทนุมาศ จะมีเพียง ๒ บรรทัดนี้เท่านั้น ที่จะเป็นกุญแจคลี่คลายปัญหาว่าการแต่งพระราชพงศาวดารตั้งแต่แรกตั้งกรุงศรีอยุธยาจบตอนเสียกรุง และเริ่มรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีผู้แต่งขึ้นเมื่อใด?

คำตอบก็คือแต่งขึ้นในเมื่อ "พระยาธิเบศร์บริรักษ์ในตอนเสียกรุงได้รับบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราชแล้ว" หรืออีกนัยหนึ่งแต่งขึ้นในปีรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีหรือจะให้ตอบรัดกุมขึ้นไปอีก ก็คือแต่งขึ้นใน พ.ศ. ๒๓๑๗ ปีที่เจ้าพระยาศรีธรรมธิราช รักษาการตำแหน่งสมุหนายก ดังสำเนาท้องตราปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๑๗ ดังข้อความว่า

สำเนาท้องตราปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๑๗ (หน้า ๑๔๗ ในฉบับพันจันทนุมาศประชุมพงศาวดาร ภาค ๖๕) ฉบับที่ ๓

วัน ๑ ๒/๑๒ ค่ำ ปีมะเมีย ฉอศก (เดือนยี่ แรม ๑๒ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๓๖ ปีมะเมีย ฉอศก ตรงกับเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๓๑๗) ได้เอาร่างตำรานี้เรียนเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช เจ้าพระยาศรีธรรมาธิราชสั่งให้เอาเทอญ ในทันใดได้ปิดตราส่งให้ขุนเดชะไปแล้ว

การเสนอหลักฐานจากท้องตราว่า ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๑๗ เป็นปีที่พระยาธิเบศร์บริรักษ์ ในสมัยกรุงแตกได้เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช รักษาการในตำแหน่งสมุหนายกในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธน ฯ ก็เป็นข้อความเพียงสั้น ๆ เป็นเรื่องราวการจัดทัพศึกไว้ต่อต้านศึกอะแซหวุ่นกี้ที่จะเข้ามาทางด่านกาญจนบุรี ใน พ.ศ ๒๓๑๖ และจะรบยืดเยื้อทางกำแพงเพชร–พิษณุโลก ใน พ.ศ. ๒๓๑๗–๒๓๑๘–๒๓๑๙ จนพระเจ้าจิงกูจาโปรดฯ ให้เรียกทัพอะแซหวุ่นกี้กลับอังวะ ในศึกอะแซหวุ่นกี้หลาย พ.ศ. นี้ พระยาธิเบศร์บริรักษ์ได้เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราชแล้ว ดังที่ปรากฏในใน ๒ บรรทัด ตามที่เสนอมาในฉบับพันจันทนุมาศ และเป็นเวลา (พ.ศ. ๒๓๑๗) ที่ผู้แต่งพงศาวดารกำลังแต่งถึงตอนสมเด็จพระเจ้ากรุงธน ฯ ตีค่ายโพธิ์สามต้นด้านตะวันออกแตกพ่าย และกำลังเตรียมบันได้จะปีนป่ายเข้าโจมตีค่าย ฯ ด้านตะวันตกเริ่มในรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าตากสินกรุงธนบุรี

ข้าพเจ้าไม่แน่ใจว่า ตามที่เสนอหลักฐานและให้คำตามที่เสนอหลักฐานและให้คำวินิจฉัยของข้าพเจ้านี้ จะเป็นที่กระจ่างรับฟังได้จากท่านผู้อ่านหรือยังเคลือบคลุมปัญหายัง

ไม่กระจ่าง แต่ข้าพเจ้ารอต่อไปไม่ได้จะต้องขมวดเรื่องราวไว้ชั้นหนึ่งก่อน เมื่อมีโอกาสในวันข้างหน้าค่อยย้อนกลับมาตีความให้กระจ่างจนไม่มีกังขาต่อไป

ได้กล่าวมาแล้วว่า เจ้ากรมพระอาลักษณ์คนที่ ๑ ของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก คือ พระภิกษุที่ถูกสึกให้ออกมาเป็นฆราวาส และให้เข้ารับราชการในกรมพระอาลักษณ์ มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาธรรมปุโรหิต ศาสนนามของท่านคือพระรัตนมุนี ชื่อตัวชื่อแก้ว ท่านรับราชการเป็นเจ้ากรมพระอาลักษณ์เพียง ๓ ปี ก็ถูกยกให้เป็นจ่างวางและผู้ช่วยของท่าน ผู้มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงอนุชิตพิทักษ์ ในต้นรัชกาลได้รับตำแหน่งเจ้ากรมพระอาลักษณ์ ในบรรดาศักดิ์ใหม่ว่า พระยาพจนาพิมล ศาสนนามของท่านคือสมเด็จพระวันรัต นามเดิมท่านคือ ทองอยู่ มีบุตรสาวถวายเป็นพระสนมพระองค์เจ้าชายทับ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ผู้ซึ่งต่อมาคือสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติโอรสเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๙ ในรัชกาลที่ ๒ คือ พระองค์เจ้าชุมสาย ต้นสกุล ชุมสาย ณ อยุธยา

ท่านอาลักษณ์คนที่หนึ่งชื่อแก้ว คือเจ้าของสำนวน "เสียพระศรีสวัสดิ์แก่ข้าศึก" แต่งพระราชพงศาวดารฯ ฉบับ

ที่นำขึ้นทูลเกล้าถวายใน จุลศักราช ๑๑๔๖ ปีที่ท่านถูกยกให้เป็นจางวางกรมพระอาลักษณ์ ท่านคงเป็นผู้แต่ง

๑) เรื่องฤาษี ๒ องค์ ผู้อภิเษกบาธรรมราชเจ้า-เมืองสวรรค์เทวโลก ฯลฯ

๒) เรื่องการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีจนเสียกรุงใน พ.ศ. ๒๓๑๐ และ

๓) เรื่องราวสมเด็จพระเจ้ากรุงธน ฯ จนถึงปีที่ ๔ ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า

ท่านจึงเป็นผู้แต่งพระราชพงศาวดารสยามฉบับบริ-ติชมิวเซียม

ส่วนท่านเจ้ากรมพระอาลักษณ์คนที่ ๒ ที่ชื่อทองอยู่นั้น เมื่อได้นำพระราชพงศาวดารขึ้นทูลเกล้าถวายใน จ.ศ. ๑๑๕๗ ท่านคงตัดข้อความเดิมของฤาษี ๒ องค์ เมืองสวรรค์เทวโลกตลอดจนเรื่องราวของเมืองเชียงแสน เมืองลพบุรี ออกเสีย [illegible] ให้เหลือแต่ปีแรกตั้งกรุงศรีอยุธยาพระราชพง-ศาวดารฉบับนี้จึงมาปรากฏในชื่อ **พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ**

แต่อย่างไรก็ดี ในรัชกาลที่ ๑ มีพระราชพงศาวดาร ฉบับ 'ทางราชการ' อยู่ ๒ สำนวน คือ ฉบับบริติชมิวเซียม และฉบับ พันจันทนุมาศ วงวิชาการประวัติศาสตร์ไทยในปัจจุบันก็มีทั้ง ๒ สำนวนไว้ศึกษาแล้ว วิชาว่าด้วย "การเขียนประวัติศาสตร์" (Historiography) ก็กำลังวางรากฐานเป็นวิชาที่มีนักศึกษาเริ่มสนใจกันอยู่แล้ว การตอบปัญหาที่ว่า "ใครคือผู้แต่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา" ที่ได้เสนอมานี้ถึงแม้จะมีการกระตุ้นให้สืบเสาะแต่ ค.ศ. ๑๙๕๔ ณ SOAS, มหาวิทยาลัยลอนดอน ก็เพิ่งจะตั้งเค้าใน ค.ศ. ๑๙๗๒ ในบทความที่ได้นำเสนอการตอบปัญหาให้รวบรัดใน พ.ศ. ๒๕๒๐ นี้ก็ยังไม่ยุติลงได้ นับแต่ "ไฟได้เริ่มคุกรุ่นในดวงใจ เมื่อ ๒๓ ปีก่อน ข้าพเจ้าก็ยังไม่ลดละใฝ่หาคำตอบให้กระจ่างแจ้ง บางทีจะต้องขอเวลาอีกสักเล็กน้อย เสนอคำตอบให้เข้าใจง่าย, กระจ่างชัด และเข้ากฎเกณฑ์ของการดำเนินสืบค้นตามวิธีการของวิชาประวัติศาสตร์ ปัญหาซึ่งน่าจะง่ายแสนง่าย ถ้าผู้แต่งจะลงชื่อกำกับและวัน เดือน ปี ในของงานที่ท่านสร้างขึ้นไว้ ดังผู้แต่ง Sejarah Melayu หรือ Malay Annals ได้ทำไว้ให้เห็นเป็นตัวอย่าง แต่นี่เพราะผู้แต่งพระราชพงศาวดารของเราไม่ได้ทำเช่นนั้น สิ่งซึ่งไม่น่าจะเป็นปัญหาก็เลยเป็นประเด็นปัญหาสำคัญให้คนรุ่นหลัง

ต้องวุ่นวาย ๆ มากบ้างน้อยบ้าง ยกตัวอย่างเช่นอย่างข้าพเจ้าคิดปัญหามาได้ ๒๓ ปีแล้ว แต่เรื่องก็ยังไม่ยุติ ต้องขอเวลาต้องวุ่นวายขบอีกปีสองปีจึงจะยุติเรื่องได้

(พิมพ์ครั้งแรกใน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาฯ
กรกฎาคม–ธันวาคม ๒๕๑๕
และปรับปรุงแก้ไข พิมพ์ในงานฌาปนกิจ
นางมณี กระจ่างศาสตร์ ๓ ธันวาคม ๒๕๒๐)

แนะนำหนังสือ

The Ship of Sulaiman (เอกสารเปอร์เซียเรื่องกรุงศรีอยุธยา)

by ibn Muhammad Ibrahim,
Translated by John O'Kane, Routledge & Kegan Paul, London, 1972, 250 pp., £ 3.75

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ความเดิม

เอกสารเปอร์เซียนี้เป็นบันทึกของ Muhammad Ibrahim เลขานุการของคณะทูตเปอร์เซีย เดินทางมาเจริญทางพระราชไมตรียังกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระ-นารายณ์ เอกสารเขียนด้วยตัวหนังสืออาหรับ แต่อยู่ในภาษา

เปอร์เซีย เป็นสมบัติของ British Musuem, ลอนดอน ข้าพเจ้าได้ไมโครฟิล์มมามอบให้หอสมุดแห่งชาติ (เก่าที่สนามหลวง) แต่ ค.ศ. ๑๙๕๙ แต่เพราะเอกสารนี้มีลักษณะพิเศษคือ ใช้อักษรอาหรับเขียนเป็นภาษาเปอร์เซีย จึงหาคนอ่านไม่ได้ในประเทศไทย จึงใน ค.ศ. ๑๙๖๘ ก่อนเดินทางไปยังอังกฤษและสหรัฐอีกครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้าได้ไปติดต่อคุณแม้นมาส ชวลิต ที่หอสมุดแห่งชาติท่าวาสุกรี ได้ทราบจากคุณแม้นมาสว่าไมโครฟิล์มที่ข้าพเจ้านำมามอบให้หายไป มีแต่ภาพอักษรอัดมาจากไมโครฟิล์มและได้เย็บปกแข็งไว้เรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้าจึงรับจะหาไมโครฟิล์มมาให้อีกชุดหนึ่ง แต่คราวนี้ข้าพเจ้าขอให้บริติชมิวเซียม ทำให้ ๒ ชุด ชุดหนึ่งส่งมาให้หอสมุดแห่งชาติ* และอีกชุดหนึ่งนำติดตัวไปสหรัฐฯ เพื่อติดต่อ Library of Congress หาคนแปลเอกสารอาหรับภาษาเปอร์เซียนี้ ในที่สุดเจ้าหน้าที่ (Dr. Cecil Hobbs) หอสมุดแห่งชาติก็หาคนอ่านได้เป็นศาสตราจารย์ชาวเปอร์เซีย สอนอยู่ในมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในสหรัฐ แต่ศาสตราจารย์ผู้นี้เรียกร้องค่าแปลถึงหมื่นเหรียญ เหลือสติกำลังของข้าพเจ้าจะตกลงด้วยได้จึงได้มอบแต่ไมโครฟิล์มชุดนั้นให้หอสมุดแห่งชาติสหรัฐฯ ไป

---

* หอสมุดแห่งชาติลงทะเบียนไว้ในชื่อ : Muh. Rabbi Muh. Ibrahim Safina, (Sulaiman, ถ่ายจาก British Musuem)

เมื่อกลับมาจากกรุงเทพฯ และพบกับคุณแม้นมาส ชวลิต คุณแม้นมาสแจ้งข่าวดีว่า มีนักศึกษาอเมริกันชื่อ John O'Kane มาค้นคว้าอยู่ในกรุงปารีส อ่านเอกสารอาหรับภาษาเปอร์เซียได้ และนักศึกษาผู้นี้ขอคำแปลเพียง ๕๐๐ เหรียญอเมริกัน และคุณแม้นมาสได้เสนอขออนุมัติแล้ว คาดว่ากรมศิลปากรคงจะอนุมัติให้โดยเร็ว เราชาวไทยก็จะได้ทราบความเสียทีว่า เอกสารนี้มีข้อความเรื่องราวว่าอย่างไร แล้วจะได้เทียบกับเรื่องราวของราชทูตฝรั่งเศส ๒ คณะที่ได้เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาในเวลาไล่เลี่ยกัน กรมศิลปากรอนุมัติให้คุณแม้นมาส ติดต่อไปยัง John O'Kane ที่กรุงปารีส ปรากฏว่า John O'Kane ไปจาก ตำบลที่อยู่ ที่ให้ไว้เสียแล้ว เป็นอันว่าติดต่อกันไม่ได้ เรื่องก็เงียบหายไป ข้าพเจ้าเหลือความหวังอยู่เพียงทางเดียว คือเมื่อข้าพเจ้าติดต่อขอให้ British Musuem ถ่ายไมโครฟิล์ม ให้แต่ ค.ศ. ๑๙๕๙ เจ้าหน้าที่ชื่อ Meredith Owens บอกกับข้าพเจ้าว่า ศาสตราจารย์ฝรั่งเศสชื่อ Jean Aubin กำลังแปลเอกสารนี้อยู่แล้ว เมื่อหอสมุดแห่งชาติติดต่อกับ John O'Kane ไม่ได้ โดยไม่ทราบว่าไปอยู่เสียที่ไหน จึงเหลือความหวังอยู่ที่ศาสตราจารย์ Jean Aubin ว่าคงแปลให้เสร็จในไม่ช้า แล้วพวกเราก็เอาคำแปล (ภาษาฝรั่งเศส) มาแปลต่อเป็นภาษา-

ไทย ก็คงจะได้ทราบเรื่องราวของเอกสารเปอร์เซีย ข้าพเจ้าควรกล่าวในที่นี้ด้วยว่า Meredith Owens ผู้นี้ได้ช่วยเหลือให้หอสมุดแห่งชาติของเราได้ไมโครฟิล์มมาหลายเรื่องด้วยกัน เช่นพระราชพงศาวดารกรุงสยาม (ฉบับบริติชมิวเซียม) จินดามณี (ฉบับพระเจ้าบรมโกษฐ) สังข์ศิลป์ชัย (ครบ ๕ เล่มสมุดไทย) และเอกสารเปอร์เซียนี้ พวกนักศึกษาที่ได้รับประโยชน์ ก็ควรระลึกถึงเขาด้วยความขอบคุณ

แต่แล้วก็มีข่าวว่า มีหนังสือชื่อ The Ship of Sulaiman ออกพิมพ์จำหน่ายแล้ว คงจะมีส่วนเกี่ยวกับเอกสารเปอร์เซียนี้ ข้าพเจ้าจึงไปซื้อมาเล่มหนึ่งจากร้านเฉลิมนิจ,ราชประสงค์ (เมื่อเดือน กรกฎาคม, ๑๙๗๓) จึงได้พบว่าเป็นงานแปลเป็นภาษาอังกฤษของ John O'Kane จากเอกสารเปอร์เซียนั่นเอง โดยมีศาสตราจารย์ชาวเปอร์เซียผู้หนึ่งชื่อ Ehsan Yar-Shater ช่วยแนะนำแก้ไข และ UNESCO กับ Pahlavi Foundation's Royal Institute แห่งอิหร่านร่วมกันอุปถัมภ์ตีพิมพ์ไว้ในชุด Persian Heritage และตีพิมพ์จำหน่ายโดย Routledge & Kegan Paul, ลอนดอน, ๑๙๗๒ เพื่อจะได้แพร่หลายทั่วโลก

การที่เอกสารเปอร์เซียชุดนี้ เมื่อมีการแปลและตีพิมพ์ออกมาในอุปถัมภ์ของ UNESCO และราชบัณฑิตยสถานแห่งประเทศอิหร่าน ชื่อของสถาบันอุปถัมภ์ย่อมเป็นประกันได้อย่างดีว่า คำแปลนี้ได้รับการตรวจสอบแก้ไขในระดับที่ในเมืองไทยเราหาคนถึงขั้นนั้นไม่ได้ ถ้าหอสมุดแห่งชาติติดต่อกับ John O' Kane ได้ทันเวลา และรับฉบับแปลมา เราจะหาใครที่ไหนมาตรวจสอบแก้ไขให้ตรงกับต้นฉบับ ดัง UNESCO และราชบัณฑิตยสานแห่งประเทศอิหร่านได้กระทำ ผู้ตรวจสอบแก้ไข John O' Kane ก็ระบุชื่อไว้ คือศาสตราจารย์ Ehsan Yar-Shater แห่งมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย เรามีเอกสารก็อ่านไม่ออก ถึงจะหาคนอ่านได้แปลได้ ก็หาคนตรวจสอบแก้ไขไม่ได้ เราและโลกจึงโชคดีแล้วที่ หนังสือ The Ship of Sulaiman ได้ตีพิมพ์จำหน่ายในรูปเล่มกระทัดรัดดังที่เป็นอยู่นี้

วิจารณ์

The Ship of Sulaiman หรือ Safana'i Sulamani แปลอีกอย่างหนึ่งได้ว่า The Record of Sulaiman เพราะคำ Safana'i แปลได้ ๒ อย่างคือ Ship หรือ Note-book ส่วน Sulaiman เป็นพระนามของกษัตริย์อิหร่านในราชวงศ์ Safavid (ค.ศ. ๑๔๙๙—๑๗๓๖) พระองค์ครองราชย์ (๑๖๖๔—๑๖๙๔)

ร่วมสมัยกับสมเด็จพระนารายณ์แห่งกรุงศรีอยุธยา รายละเอียดเกี่ยวกับพระเจ้าสุไลมาน ข้าพเจ้ายังหาไม่ได้ นอกจากปีขึ้นครอง (๑๖๖๔) และปีสิ้นสุดในรัชกาลของพระองค์ คือ ค.ศ. ๑๖๙๔ และ Sultan Husain สืบครองต่อจากพระองค์ ราชวงศ์นี้เริ่มเมื่อ ค.ศ. ๑๔๙๙ และสิ้นสุดใน ค.ศ. ๑๗๓๖ มีราชธานีอยู่ที่กรุงอิสฟาฮาน

การที่พระเจ้าสุไลมานทรงส่งคณะทูตมายังกรุงศรีอยุธยาก็คง เป็นการตอบแทนที่กรุงศรีอยุธยาส่งคณะทูตไปยังประเทศเปอร์เซีย ดังปรากฏว่าคณะทูตสยาม ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียในวันที่ ๓๐ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๕* ดังที่แคมเฟอร์บอกไว้พร้อมกับทูตประเทศอื่นอีกหลายประเทศ การที่กษัตริย์เปอร์เซียทรงต้อนรับราชทูตหลายประเทศในวันเดียวกัน ก็เพราะพระองค์ทรงประชวร ไม่ได้ทรงออกว่าราชการหลายเดือน พวกทูตต่างประเทศเข้ามายังกรุงอิสฟาฮานต่างวาระกัน ก็ไม่ได้เข้าเฝ้าจนหายพระประชวร จึงโปรดให้เข้าเฝ้าในวันเดียวกันหมด ครั้นแล้วก็โปรดฯ ให้คณะทูตเปอร์เซียออกเดินทางยังกรุงศรีอยุธยา เป็นการตอบแทนทางพระราชไมตรี คณะทูตออกเดินทาง

---

* ขจร สุขพานิช, "อยุธยา – ในต้นแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา : วิเคราะห์ข้อมูลของแคมเฟอร์" *วารสารประวัติศาสตร์* ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑, หน้า ๑

จากเมืองท่า Bandar Abbas อ่าวเปอร์เซีย ในวันที่ ๒๗ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๕ ผู้เป็นราชทูตสยามไปเฝ้าพระเจ้าสุไลมานในครั้งนั้น ชื่อ Haji Salim จะเป็นคนถือสัญชาติเปอร์เซียหรือโมกุลอินเดียไม่ทราบแน่ แต่นับถือศาสนาอิสลาม และรับราชการอยู่ในกรุงศรีอยุธยา มีนิวาสถานอยู่ในเกาะกรุงศรีอยุธยาด้วย

คณะทูตเปอร์เซียประกอบด้วย ฮูเซนเบค ราชทูต กับขุนนางอีก ๔ ท่านและเลขานุการคณะทูต (คือผู้บันทึกเรื่องราวนี้) และเจ้าหน้าที่อื่นอีกรวม ๑๒ คน คณะทูตเริ่มเดินทางจากเมืองท่า Bandar Abbas ในอ่าวเปอร์เซีย ในวันที่ ๒๕ เดือน Rajab ปี Hegira ๑๐๙๖ ซึ่งตรงกับวันที่ ๒๗ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๕* ๑๔ วันมาถึงท่าเรือเมือง Muscat พัก ๓ วันแล้วเดินทางต่อมาอินเดีย เรือเดินทางมา ๔๗ วัน ก็มาถึงท่าเรือชื่อ Chinapatan ใกล้กับเมือง Hyderabad (ดูตามแผนที่ปัจจุบันของอินเดีย ดูจะใกล้ Karachi)

---

*นี่ว่าตาม John O'Kane ผู้แปลแต่ข้าพเจ้าคำนวณวันที่ ๒๕ เดือน Rajab ศักราชอิสลาม ๑๐๙๖ ได้ July ๙, ค.ศ. ๑๖๘๕ ผิดไปจาก John O'Kane ๘ วัน ไม่ทราบว่าผิดกันตรงไหน ถ้าถือวันที่ราชทูตสยามเข้าเฝ้าพระเจ้าสุไลมาน เป็นวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๑๖๘๕ ตามที่แคมเฟอร์บอกไว้ แต่คณะทูตเปอร์เซียออกเดินทางมาสยามในวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๑๖๘๕ (ตาม John O'Kane คำนวณ) มีสิ่งแปลกอยู่ที่คนเรายังไม่ได้เข้าเฝ้า แต่คนของเขาออกเดินทางมาแล้ว ใครทราบวิธีคำนวณศักราชอิสลามโปรดทดสอบด้วย

ณ เมืองท่า Chinapatan นี้ คณะทูตไทยได้ขึ้นบก และได้รับการต้อนรับเลี้ยงจากนายห้าง East India ของอังกฤษ ซึ่งได้เช่าที่ทางสร้างป้อมพร้อมทั้งโรงเก็บสินค้า· นายห้างอังกฤษจัดคณะทูตเข้าที่พักเลี้ยงดูอาหารและเครื่องดื่ม มีดนตรีบรรเลงประกอบ ขณะที่คณะทูตพักผ่อน ณ เมืองท่านี้ มีข่าวมาจากประเทศอังกฤษว่า พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษสิ้นพระชนม์ คือ ชาร์ลส ที่ ๒ สิ้นพระชนม์ ๖ กุมภาพันธ์ ๑๖๘๕ และเจมส์ที่ ๒ ได้สืบครองต่อมา นายห้างอังกฤษจัดพิธีไว้ทุกข์ ๑ วัน พอวันรุ่งขึ้นก็ทำการฉลองถวายพระพรพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ มีการดื่มถวายพระพรกษัตริย์เปอร์เซีย กษัตริย์อังกฤษ และกษัตริย์สยามด้วย ในพิธีไว้อาลัยกษัตริย์องค์เก่า และถวายพระพรกษัตริย์องค์ใหม่ สุภาพสตรีอังกฤษได้เข้าร่วมในพิธีนี้ด้วย เป็นการร่วมสมาคมของสตรีฝรั่ง มีการเต้นรำแบบฝรั่ง ซึ่งผู้จดบันทึกได้จดเรื่องราวไว้ มีสตรีไต่เชือก บีนเสา และการเล่นอื่นๆ และในวันเลี้ยงถวายพระพรเป็นวันเริ่มถือบวชคือ Ramazan (๒๒ สิงหาคม ๑๖๘๕) คณะทูตก็ร่วมรับประทานอย่างอิ่มหนำสำราญ เพราะดวงอาทิตย์ลับลงแล้ว

ในขณะที่กำลังอยู่ในงานเลี้ยง ผู้จดบันทึกได้จดเรื่องประหลาดไว้ว่า มีพราหมณ์ผู้หนึ่งประกาศตัวเป็นหมอดู

รับดูชะตาราศีของผู้คน หมอดูผู้นี้เมื่อถึงเวรข้าพเจ้าก็เข้ามากระซิบว่า หัวหน้าคณะทูตจะเสียชีวิตเมื่อถึงที่แห่งหนึ่ง ที่นั้นจะมีน้ำและพรรณพฤกษ์ล้อมทั้ง ๔ ทิศ และทำนายด้วยว่า กษัตริย์สยามจะทรงกริ้วและจะสั่งให้จับคนหนึ่งในคณะทูตไปลงโทษ หมอดูผู้นี้ยังได้ทำนายอีกหลายอย่าง ซึ่งเมื่อคณะทูตบรรลุถึงกรุงศรีอยุธยา (เขาเขียนว่า Shahr Nav คือ เมืองใหม่) แล้ว เรื่องราวที่เขาทำนายช่างถูกต้องแม่นยำเหลือเกิน (หน้า ๔๒)

ครั้นถึงวันที่ ๑๖ กันยายน ค.ศ. ๑๖๘๕ เมื่อได้เสบียงสำหรับเดินทางเพียงพอแล้ว คณะทูตก็อำลานายห้างอังกฤษ ออกเดินทางมุ่งเมืองท่ามะริดในแคว้นตะนาวศรี โดยไม่ได้แวะพักที่ใดอีก เป็นการเดินทางจากแคว้น Hyderabad มาอ้อมแหลม Comorin ทางตอนใต้ของอินเดีย แล้วตัดข้ามอ่าวเบงกอล มุ่งตรงเมืองมะริด มาขึ้นบกที่เมืองมะริดในเดือน มีนาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ เป็นการเดินทางราว ๖ เดือนโดยไม่ได้แวะพักที่ใดอีกเลย ตอนจวนจะถึงหมู่เกาะ Andaman "ขนมปังในเรือที่เก่าค้างเกือบ ๖ เดือน มีรสเปรี้ยวและหนอนขึ้น แต่พวกเราก็กินได้โดยไม่รังเกียจเปรียบประดุจกินน้ำผึ้งรสเลิศฉะนั้น" (หน้า ๔๓)

ขณะที่คณะทูตเปอร์เซียขึ้นบกที่เมืองมะริด อันเป็นเมืองท่าของแคว้นตะนาวศรีของสยาม ในราวกลางเดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๖๘๖ จากเมืองมะริด ถึงตะนาวศรี คณะทูตถึงเมืองตะนาวศรีแล้ว ราชทูตชื่อเซนเบคก็ถึงอนิจกรรมด้วยโรค dropsy ในวันที่ ๑๙ ธันวาคม ๑๖๘๖ เมื่อขึ้นบกที่เมืองมะริดเป็นกลางเดือนมีนาคม และท่านราชทูตถึงอนิจกรรมที่เมืองตะนาวศรีเป็นกลางเดือนธันวาคม เวลา ๙ เดือนในการเดินทางระหว่างสองเมืองนี้ นานเกินไปจนเป็นที่น่าสงสัยว่า กงมีอะไรอยู่เบื้องหลังกระมัง ท่านราชทูตป่วยนั้นเหตุหนึ่งละ แต่ก็ไม่ควรใช้เวลาถึง ๙ เดือน ในขณะที่ผู้อื่น (เช่นอุปทูต เซเบเรต์ ในคณะทูตของเดอ ลาลูแบร์ ใน ค.ศ. ๑๖๘๗ ใช้เวลาเพียง ๓—๔ วันเดินทางจากตะนาวศรีมาเมืองมะริด ในการเดินทางกลับฝรั่งเศส) คงต้องมีสาเหตุใหญ่อยู่เบื้องหลังการเดินทางโอ้เอ้นี้ นั่นก็ คือ ในขณะนั้น ทางกรุงศรีอยุธยายังทำการต้อนรับคณะทูตฝรั่งเศสชุด เชอวาเลียร์ เดอ โชมองต์ อยู่ และจนคณะทูตชุดนี้จะอำลากลับประเทศฝรั่งเศส ทางรัฐบาลสยาม จึงจะพร้อมที่จะต้อนรับคณะทูตเปอร์เซียกระมัง

จะด้วยเหตุเบื้องหลังดังได้กล่าวนี้หรือด้วยเหตุอื่นอีก ผู้จดบันทึกได้เขียนไว้ว่า "คณะต้อนรับได้นำเราเดินทางไป

ราชธานีโดยทางอ้อม การเดินทางอ้อมเราจึงเสียเวลาไปเดือนหนึ่ง ซึ่งตามปกติควรเสียเวลาเพียง ๒๕—๒๖ วัน ถ้าเป็นผู้สื่อข่าว (messengers) จะใช้เวลาเพียง ๑๐—๑๒ วันเท่านั้น (หน้า ๔๙)

เมืองใหม่ หรือราชธานีใหม่ คือ กรุงศรีอยุธยา ปรากฏชื่อในบันทึกนี้ว่า Shahr Nav แปลว่าเมืองใหม่ หรือราชธานีใหม่ ในหนังสือ Sejarah Melayu หรือพงศาวดารมลายู ก็ใช้คำๆ นี้แต่สกดต่างกันเป็น Shahru-n-nuwi เพื่อหมายถึงกรุงศรีอยุธยา ทำไมประเทศที่นับถือศาสนาอิสลามจึงเรียกกรุงศรีอยุธยาว่าเมืองใหม่ และเรียกมาแต่โบราณด้วย ดังพงศาวดารมลายู (หน้า ๖๔) เขียนไว้ว่า "ตั้งแต่โบราณกาลกรุงสยามเป็นที่รู้จักกันในชื่อ ราชธานีใหม่"* ทำให้เกิดปัญหาตอบไม่ได้ว่า แล้วเมืองเก่าหรือราชธานีเดิมนั้นคือเมืองอะไร ตอนนี้ข้าพเจ้าขออนุญาตท่านผู้อ่านพูดนอกเรื่องเล็กน้อย คือถ้าเราถอยหลังคำว่าโบราณไปสักพันปี เมื่อราชธานีของราชอาณาจักรฟูนันล่มจมลง ก็เกิดราชธานี

---

* C.C. Brown, "*Sejarah Melayu or Malay Anual*," *JRASMB*, Vols. XXV. Parts 2&3 Oct. 1952, p. 64

ใหม่ขึ้นแทนที่ชื่อ Na-fu-na (นวนคร)* ราชธานีใหม่นี้ ความเห็นของศาสตราจารย์เซเดส ว่าอยู่ที่ Angkor Borei แต่ราชธานีเดิมกับ Angkor Borei ก็อยู่ในบริเวณปากน้ำโขงด้วยกัน ไม่ห่างกันพอจะหนีศัตรูได้ ข้าพเจ้าจึงใคร่เสนอข้อมูลจากเอกสารอาหรับที่ว่า "ตั้งแต่โบราณกาล กรุงสยามเป็นที่รู้จักกันในชื่อราชธานีใหม่" หรืออีกนัยหนึ่ง เมือง Na-fu-na คือนวนคร หรือ นวปุระ คือละโว้ จะพอฟังหรือไม่ การล่มจมของราชอาณาจักรฟูนัน เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๖ และพระเจ้ากาฬวรรณดิศ ในพงศาวดารเหนือมาตั้งเมืองละโว้ ในจุลศักราช ๑๐ คือ ค.ศ. ๖๔๘ เวลาก็ไม่ห่างกันมากนัก เป็นการเริ่มต้นคำว่า "ทวาราวดี" ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดย จดหมายเหตุจีนระบุว่า ทวาราวดีส่งคณะทูตไปจีนใน ค.ศ. ๖๓๘[๒] แสดงว่าตั้งแต่ตั้งธานีใหม่คือละโว้ กว่าจะรวมกำลังเป็นปึกแผ่นเป็นราชอาณาจักรทวาราวดี ต้องเสียเวลาไประยะหนึ่ง ความเกี่ยวโยงระหว่างฟูนัน—ทวาราวดี ปรากฏตามถ้อยคำของศาสตราจารย์ เซเดส์

---

* George Coedes, *The Indianized States of Southeast Asia*, Kuala Lumpur, 1968, p. 68

๒ G.H. Luce "*Countries Neighbouring Burma*, *JBRS*, Vol. – และ Wang Gung - wu, *The Nanhai Trade*, JRASMB, Vol.,-

ว่า "การอุบัติเหตุของทวาราวดี ดูจะเกี่ยวโยงกับการแตกแยกของฟูนัน"[๓] ข้าพเจ้าจึงขอบอกกล่าวเสริมตามข้อมูลของเอกสารมลายู ว่า การอุบัติของทวาราวดีดูจะเป็นการสืบต่อจากการแตกดับของฟูนัน คือเมื่อราชธานีเดิมวยาธปุระล่มจมไปแล้ว กรุงละโว้หรือนวปุระก็ขึ้นมาแทนที่ และภายใต้ชื่อ ทวาราวดี สืบต่อด้วยอโยธยา และในที่สุดกรุงศรีอยุธยา ชื่อ Na-fu-na ตามที่จีนบันทึกไว้และ Shahr Nav หรือ nuwi ตามที่อาหรับบันทึกจึงเป็นการต่อเนื่องกันมาแต่โบราณ

อันที่จริง พวกอาหรับ—เปอร์เซีย—อินเดีย—มลายู ที่นับถือศาสนาอิสลามใช้อักษรอาหรับในการเขียนเรื่องราวแต่ภาษาต่าง ๆ กันไป คนที่จะใช้เอกสารอาหรับให้ได้ประโยชน์ต้องรู้ภาษานั้น ๆ ด้วย ประโยชน์จึงจะสมบูรณ์ แต่สระและพยัญชนะของอักษรอาหรับยุ่งยาก เพราะสระเขาทำเครื่องหมายจุด ๆ เป็น diacritical points ตาม Prof. Paul Wheatley กล่าวไว้[๔] ส่วนพยัญชนะเขาไม่มีพยัญชนะเสียง g,p,v, และ ch เมื่อจะเขียน Palembang ก็เขียนได้แต่

---

[๓] George Cœdes, *op.cit.*

[๔] Paul Wheatley, *The Golden Khersonese*, Kuala Lumpur. 1961, p. 213

Falimban คำ pulau เขาเขียนเป็น ful หรือ bul Prof. Wheatley ประสบความยุ่งยากเมื่อพยายามใช้เอกสารอาหรับมาเป็นข้อมูลในการเขียนหนังสือ The Golden Khersonese แต่ถ้าไม่ใช้ ข้อมูลจากเอกสารอาหรับเพราะสับสนยุ่งยาก ก็ต้องใช้เอกสารจีนซึ่งก็ยุ่งยากพอ ๆ กัน หรือจะยิ่งกว่าด้วยซ้ำ จะรอใช้เอกสารฝรั่ง ฝรั่งก็ยังไม่มาทะเลจีนและเอเชียอาคเนย์อีกหลายร้อยปี โปรตุเกสมาจอดเรือลำแรกที่ Calicut ในอินเดียก็เป็นปลายศตวรรษที่ ๑๕ ฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส ยังไม่มาอีกร้อยปี ดังนั้นจึงต้องจำใช้เอกสารอาหรับ สำหรับข้อมูลตั้งแต่ ศตวรรษที่ ๗ จนถึง ๑๔ แต่ก็อดบ่นว่าสับสนยุ่งยากไม่ได้ ข้อมูล Na-fu-na และ nav ซึ่งข้าพเจ้าตีความหมายว่า นวปุระ หรือ ละโว้นี้ จึงอยู่บนรากฐานที่ง่อนแง่นเต็มทีคือคำ ๆ เดียว แต่คำ ๆ เดียวนี้กลับแตกเป็น ๓ คำ คือ ทวาราวดีศรีอโยธยาและเทพนคร แล้วรวมเป็นคำ ๆ เดียวอีกครั้งคือ กรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยา และนี่คือ Shahr Nav ราชธานีใหม่ คำตอบในคำถามราชธานีเก่าคืออะไร ก็คือฟูนัน หรือกรุงวยาธปุระ ที่บริเวณปากน้ำโขงหรือกรุงตักกะสิลามหานครในพงศาวดารเหนือ

คณะทูตเปอร์เซีย เดินทางมาถึงกรุงศรีอยุธยาแล้ว เดินทางต่อไปยังเมืองละโว้ ด้วยเหตุที่สมเด็จพระนารายณ์ขณะนั้นประทับอยู่ที่เมืองละโว้ และประทับอยู่ในเมืองนั้นปีหนึ่ง ๆ ถึงเก้าเดือน (หน้า ๕๔) และเป็นพระราชประสงค์ของพระองค์ที่จะทรงต้อนรับคณะทูต ณ ที่นั้น

ในการเดินทางจากกรุงศรีอยุธยาไปยังกรุงละโว้ หัวหน้าหรือเสนาบดีพวกเปอร์เซีย ที่มีนิวาสถานอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ชื่อ Khwaja Hasan Ali มาต้อนรับคณะทูตและร่วมเข้าขบวนเดินทางไปยังเมืองละโว้ด้วยหัวหน้าชาวเปอร์เซียผู้นี้ ภูมิลำเนาในประเทศเปอร์เซียอยู่ที่แคว้น Khurasan อันเป็นมณฑลหนึ่งใน ๒๖ มณฑลของเปอร์เซีย นครหลวงในเวลานั้นคือ อิสฟาฮาน ครั้นคณะทูตเดินทางไปถึงกรุงละโว้ พระราชสาส์นได้ถูกนำไปยังตึกสร้างใหม่เพื่อรับพระราชสาส์นโดยเฉพาะ นี่คือตึก "คชสาร" ในเมืองลพบุรีปัจจุบันในพระนารายณ์ราชนิเวศน์ เป็นชื่ออนุสรณ์ภูมิลำเนา Khurasan ของหัวหน้าชาวเปอร์เซียคือ Hasan Ali และท่านอาจเป็นผู้กำกับการสร้างตึก "คชสาร" นี้ด้วย (หน้า ๕๗) ตามแบบสถาปัตยกรรมที่นิยมกันในประเทศเปอร์เซียในเวลานั้น

ตึก ๒ หลังที่ทางราชการสยามจัดให้เป็นที่พักของคณะทูตที่กรุงละโว้อยู่ใกล้ตึก "คชสาร" นี้ ก่อสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมอิหร่าน มีหลายห้อง และมีห้องอาบน้ำ (hammam) ตามแบบนิยมของพวกมุสลิมด้วย คืนนั้น "เสนาบดีอิหร่าน" (คงหมายถึงหัวหน้าชาวอิหร่าน) เป็นผู้เลี้ยงอาหารคณะทูตที่บ้านของท่านใกล้ตึกที่พักของคณะทูต และตลอดเวลาที่คณะทูตพำนักอยู่ในกรุงสยาม "เสนาบดีอิหร่าน" ผู้นี้เป็นผู้ดูแลเอาใจใส่สุขทุกข์ตลอดจนอาหารและความสะดวกของคณะทูต

ครั้นคณะทูตได้พักผ่อนจากการเดินทาง ๒ มีพระราชประสงค์ของกษัตริย์สยามให้คณะทูตเลือกคนผู้หนึ่งในคณะให้ทำหน้าที่แทนท่านราชทูตที่ถึงแก่อนิจกรรม ผู้ได้รับเลือกให้แทนราชทูต ได้แก่ Ibrahim Beg และต่อจากนี้จนถึงวันกำหนดถวายพระราชสาส์นผู้จดบันทึกได้บรรยายถึงภาระของชาวอิหร่านในกรุงศรีอยุธยา จากความสุขสมบูรณ์ด้วยอำนาจวาสนาของชาวอิหร่านไปจนถึงการเสื่อมถอย และเหตุแห่งความเสื่อมอำนาจนั้น (หน้า ๒๖ จนถึงหน้า ๖๑) กล่าวโดยย่อ คือ นับแต่กษัตริย์องค์นี้ได้ราชสมบัติ (ค.ศ. ๑๖๕๖) จนถึงเมื่อเร็วๆ นี้ ราชกิจใหญ่และสำคัญตกอยู่ในมือของชาวอิหร่าน และนี่คืออำนาจอยู่เบื้องหลังราชบัลลังก์

แต่นับแต่วันอนิจกรรมของ Aga Muhammad Astarabadi ผู้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีและที่ปรึกษาแผ่นดิน ความผิดปกติในการบริหารประเทศได้เกิดขึ้น ทำให้อำนาจเปลี่ยนมือไป ทั้งนี้เป็นความผิดของชาวอิหร่านเอง จะโทษผู้อื่นไม่ได้ (หน้า ๕๘) เพราะเป็นพวกที่ปากใจไม่ตรงกัน และไม่มีความสามัคคีในระหว่างกัน เมื่อท่านเสนาบดี Astarabadi ได้ล่วงลับไปแล้ว มีชาวคริสเตียนผู้หนึ่งได้เข้าสวมตำแหน่งท่านเสนาบดี ฝรั่งคนนี้เดิมทำงานต่ำ ๆ อยู่ในเรือค้าขาย เมื่อเข้ามาในกรุงศรีอยุธยา ก็สามารถเรียนรู้ภาษาไทยได้โดยเร็วตลอดจนขนบธรรมเนียมและกฎหมายของบ้านเมือง และในไม่ช้า กษัตริย์ก็ทรงโปรดปราน ทรงรับเขาไว้ในตำแหน่งหัวหน้าเสนาบดีและผู้ไว้วางพระทัย ส่วนบุตรทั้งหลายของเสนาบดีผู้ล่วงลับ ถลับไปมั่วสุมกับพระอนุชาของกษัตริย์ เป็นเหตุให้ทรงระแวงว่าจะคิดขบถแล้วยกพระอนุชาให้ครองราชบัลลังก์ การมากรุงศรีอยุธยาของคณะทูตอิหร่าน ก็เป็นเหตุหนึ่งที่อยู่ในข่ายสงสัยว่าจะเป็นกำลังสนับสนุนการคิดขบถ นี้จึงทรงปลดบุตรของเสนาบดีอิหร่านออกจากตำแหน่ง และเนรเทศไปอยู่ในที่คุมขังบนเกาะแห่งหนึ่ง ไม่บอกไว้ชื่อเกาะอะไร (จะเป็นเกาะสีชัง, เกาะภูเก็ต, เกาะสมุย, เกาะพงัน เกาะใดเกาะหนึ่งกระมัง) เมื่อคณะทูตอิหร่านมาถึงกรุงศรี-

อยุธยา บุตรทั้งหลายของเสนาบดีอิหร่าน ไม่ทราบว่ายังมีชีวิตอยู่หรือไม่ (หน้า ๖๐)

ผู้จดบันทึกได้เล่าถึงว่า ตัวเขาได้พบและสนทนากับเสนาบดีฝรั่งผู้นั้น (หน้า ๖๐–๖๑) ได้พูดกันถึงจุดประสงค์ของคณะทูต และพิธีถวายพระราชสาส์นและเมื่อตกลงถึงวิธีการต่าง ๆ แล้วคณะทูตก็ได้เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นที่เมืองลพบุรี

มีการระบุถึงเจ้านายสยามผู้หนึ่ง ในวันถวายพระราชสาส์น คือ "the Siamese rajah, Pita" (หน้า ๖๔) จะเป็นพระเพทราชา พระญาติสมเด็จพระนารายณ์ทางฝ่ายพระมารดา หรือจะเป็นเจ้านายใดไม่ทราบได้ ในหน้าเดียวกันมีคำกราบทูลของเจ้านายสยาม อ่านดูคล้าย "ข้าพระพุทธเจ้า....." แล้วต่อไปว่าอะไรก็เหลือเดา

เมื่อเสร็จพิธีถวายพระราชสาส์น คณะทูตได้รับเชิญให้ร่วมงานคล้องช้างในเย็นวันนั้น

หลังจากวันถวายพระราชสาส์นหลายวัน ก็ถึงวันพระราชทานอาหารเลี้ยงคณะทูต ในวันพระราชทานเลี้ยงอาหาร ผู้จดบันทึกได้เขียนว่า "ในประเทศสยาม จะหาใครสักคนที่ทราบถึงการทำ การกินอาหารหรือแม้แต่การนั่งโต๊ะ

อย่างถูกต้องไม่ได้เลย" (หน้า ๖๘) และกล่าวต่อไปว่า ชาวสยามเพิ่งหลุดพ้นจากสภาพเดรัจฉานเข้าสู่ภาวะการเป็นมนุษย์เร็ว ๆ นี้เอง

ครั้นเริ่มฤดูมรสุม กษัตริย์สยามเสด็จกลับกรุงศรีอยุธยา และอีกไม่กี่วันต่อมาคณะทูตก็ตามเสด็จมากรุงศรีอยุธยาด้วย ได้มีการปรึกษากันว่า คณะทูตจะกลับโดยทางบกแล้วไปลงเรือที่เมืองมะริด หรือสมัครจะกลับทางเรือจากอ่าวสยาม คณะทูตเลือกกลับทางเรือจึงต้องเช่าเรือจากพ่อค้า Surat ในอินเดียไปส่งคณะทูตในประเทศอิหร่าน มีการรับพระราชทานเงินและสิ่งของดังนี้ (หน้า ๗๕)

ราชทูตอิบราฮิม เบค เงิน ๑๒ ชั่ง และผ้าอินเดีย ๒๙ พับ ราคา ๕ ชั่ง

ข้าราชการอิหร่านอีก ๒ ท่าน เงิน ๑๔ ชั่ง ผ้าราคา ๖ ชั่ง

ข้าราชการอีกคนหนึ่ง เงิน และผ้าราคา ๙ ชั่ง

ข้าราชการอีก ๒ คน เงิน ๗ ชั่ง และผ้าราคา ๔ ชั่ง

ส่วนเลขาทูต เงิน ๑๐ ชั่ง และผ้า ๒๘ พับ ราคา ๔ ชั่ง

รวม ๗๑ ชั่ง

มีการตำหนิ ในการพระราชเงินและผ้าแก่คณะทูต ว่า กษัตริย์มีพระทัย "สู้กษัตริย์อื่น ๆ ไม่ได้"* แต่ทั้งนี้ ต้องโทษ "ฝรั่งคริสเตียนผู้ถือกำเนิดนอกสมรส" (the illegetimate-born christian) ผู้วางตนเป็นปรปักษ์ทั้งในทางส่วนตัว และในทางศาสนากับชาวอิหร่าน (หน้า ๗๗)

มีการเข้าเฝ้ากราบถวายบังคมลา และคณะทูตก็จัดการขายม้าที่นำมาจากอิหร่าน และเมื่อได้รับพระราชสาส์นตอบเพื่อนำไปยังกรุงอิสฟาฮานแล้ว คณะทูตก็ลงเรือเคลื่อนออกจากอ่าวสยาม สู่ประเทศอิหร่านในวันที่ ๑๘ มกราคม ๑๖๘๗

คณะทูตชุดนี้ มาถึงเมืองท่ามะริด ในกลางเดือนมีนาคม ๑๖๘๖ ออกเดินทางจากอ่าวสยามกลับประเทศอิหร่านในกลางเดือนมกราคม ๑๖๘๗ จึงมีเวลาอยู่ในพระราชอาณาเขต ๑๐ เดือน

คณะทูตชุดนี้ ออกจากเมืองท่า Bandar Abbas ในอ่าวเปอร์เซีย วันที่ ๔ กรกฎาคม ๑๖๘๕ และกลับถึง Bandar Abbas ในวันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๑๖๘๘ จึงเป็น

---

* ในหน้า ๑๕๕ ลงรายได้ประจำปีของแผ่นดินไว้ คือ ๗,๐๐๐ ชั่ง คณะทูตเปอร์เซียได้รับพระราชทาน ๗๑ ชั่ง คิดได้ กว่า ๑ เปอร์เซ็นต์ของรายได้ประจำปีของแผ่นดิน แม้กระนั้นผู้จดบันทึกสังคีเตียนว่าน้อยไป

การปฏิบัติราชกิจให้กษัตริย์เปอร์เซีย เป็นเวลาร่วม ๒ ปี (คือ ๓ ปีหย่อน ๑ เดือนกับอีก ๒๐ วัน)

เท่าที่กล่าวมานี้ ปรากฏอยู่ใน บทที่ ๑ และบทที่ ๒ ของหนังสือเล่มนี้ ยังมีบทที่ ๓ และบทที่ ๔ ซึ่งให้คำอธิบายและเรื่องราวต่าง ๆ ของกรุงศรีอยุธยาอยู่อีกมากรวมทั้งเรื่องราวของประเทศอื่น ๆ ในทวีปเอเชีย

มีการเล่าถึงสาเหตุและการชนช้างระหว่างพระอุปราชากับพระนเรศวร (หน้า ๘๙–๙๒)

มีการกล่าวถึงพวกอิหร่านเข้ามาอยู่ในพระราชอาณาจักรสยามก่อนรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ชั้นแรกมีเพียง ๒๐ คน (หน้า ๙๔) แล้วเขยิบเป็น ๑๐๐ ในรัชกาลพระศรีสุธรรมราชา ในการชิงราชสมบัติจากพระเจ้าอาว์ สมเด็จพระนารายณ์ชักชวนฝรั่งและชาวอิหร่านเข้าร่วมเป็นกำลังด้วย (หน้า ๙๕) และพวกอิหร่านมีส่วนช่วยให้พระองค์ได้ราชสมบัติ ในวันที่ ๑๗ ตุลาคม ๑๖๕๗ (หน้า ๙๗ และโน๊ตท้ายเล่ม, เล่ม ๓, โน๊ต ๑๓)

ในต้นแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ พระองค์ทรงรับชาวอิหร่านเข้าเป็นทหารรักษาพระองค์ ๒๐๐ คน (หน้า ๑๐๐)

มีการเล่าถึง Haji Salim ราชทูตสมเด็จพระนารายณ์อัญเชิญพระราชสาส์นไปถวายกษัตริย์สุไลมานยังกรุงอิสฟาฮาน และเมื่อกลับมาถึงกรุงศรีอยุยา กลับถูกจับคุมขัง เนื่องด้วยใช้เงินไป ๒,๐๐๐ tumans โดยไม่มีใบสำคัญมาแสดง

มีการกล่าวถึงขบถมักกะสัน (หน้า ๑๓๖)

มีการระบุยศข้าราชการสยาม ตั้งแต่ ออกหมื่นไปจนถึงออกญา และเจ้าพระยา (หน้า ๑๔๐) แต่เมื่อกล่าวถึง เสนาบดีฝรั่ง (Frank minister) ได้ระบุบรรดาศักดิ์ว่า "ออกพระฤทธิ์คำแหงภักดีศรีสุริยเสนา" (หน้า ๑๔๕) ท่านผู้นี้ยังไม่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นออกญาวิไชเยนทร์ ตำแหน่งจักรี จนปลาย ค.ศ. แต่ใครๆ ก็เรียกเป็น เสนาบดีล่วงหน้าเสียแล้ว

มีการระบุว่า กษัตริย์สยามทรงรับฝรั่งเพิ่มเข้ามารับราชการถึง ๒๐๐ คนในไม่นานมานี้ (หน้า ๑๕๖)

ในบทที่ ๓ นี้มีเรื่องราวน่าศึกษาอยู่เรื่องหนึ่งคือ ขบวนการยุติธรรมในกรุงศรีอยุธยา (หน้า ๑๒๑—๑๒๗) โดยเฉพาะบางคู่กกีต่อสู้ในศาลยืดเยื้อจนทุนรอนหมดถึงกับขายลูกเมีย แม้แต่ตัวเองลงเป็นทาสเพื่อต่อสู้หวังชนะคดี (หน้า ๑๒๒) และหลายคดีเริ่มแต่สมัยพระอัยกาของกษัตริย์องค์นี้ จนถึงรัชกาลนี้ คดีก็ยังไม่ยุติ (หน้า ๑๒๒—๑๒๓)

คำว่าอัยกา หมายถึง พระเจ้าปู่ของสมเด็จพระนารายณ์ ใครคือพระเจ้าปู่ของสมเด็จพระนารายณ์ นี่ยังเป็นปัญหาประวัติศาสตร์ ส่วนการราชทัณฑ์ (หน้า ๑๔๕—๑๔๖) มีแปลกคือการลงโทษด้วยการเย็บปากโดยยกตัวอย่างว่า "เมื่อต้นรัชกาลกษัตริย์องค์ปัจจุบัน ชาวสยามหลายคนเดินทางไปเมือง Hyderabad ในประเทศอินเดีย และเมื่อเดินทางกลับมาแล้ว กษัตริย์ทรงซักถามว่าพบเห็นสิ่งใดบ้าง โดยเฉพาะทรงสนพระทัยใคร่ทราบว่ากษัตริย์ในประเทศนั้นมีทหารม้าอยู่จำนวนเท่าใด พวกเดินทางกราบทูลว่า ในราว ๒๐,๐๐๐ คน เมื่อได้ทรงฟังเช่นนั้นทรงกริ้วหาว่าพวกนั้นโกหก ทรงโปรดให้ลงราชทัณฑ์โดยการเย็บปาก*

สมเด็จพระนารายณ์ได้ราชสมบัติโดยการปราบดาภิเศก ใน ค.ศ. ๑๖๕๖ ส่วนทางอินเดีย เป็นรัชสมัยพระเจ้าโอรังเซบ แห่งราชวงศ์โมกุล ขึ้นครองราชย์ ค.ศ. ๑๖๕๘ ด้วยการปราบดาภิเษกเช่นเดียวกัน กองทัพม้าของพระเจ้าโอรังเซบ ถ้าจะกะเพียง ๒๐,๐๐๐ ดูจะน้อยไป ถ้าจะกราบทูลว่ามีจำนวน ๓๐,๐๐๐ หรือ ๔๐,๐๐๐ ในต้นรัชกาล ก็จะ

---

* การที่สมเด็จพระนารายณ์ ทรงโปรด ฯ ให้ลงโทษฐานมุสาวาจา ก็เป็นการแสดงว่าพระองค์ไม่ทรงทราบเรื่องของพระราชอำนาจของพระเจ้าโอรังเซบ

ไม่เกินความจริงเลย และชาวสยามผู้เดินทางไป ไฮเดอราบัดก็คงเป็นพวกค้าขายและคงเป็นอิสลามด้วย การถูกพระราชทัณฑ์โดยการเย็บปาก ผู้จดบันทึกกล่าวต่อไปว่า สุดแต่จะทรงโปรด คือ ๒—๓ ชั่วโมง หรือเต็มวันแล้วแต่จะทรงโปรดฯ ให้พ้นโทษ แต่ก็คงเจ็บปวดมิใช่เล่น การลงราชทัณฑ์อีกชนิดหนึ่ง คือถ้าไม่อุกฤษณ์ถึงขั้นใช้ช้างแทง ก็เพียงใช้ช้างเขี่ยด้วยงา โดยคนโทษถูกจับให้งอตัว แล้วมัดแขนขาไว้ด้วยกัน และให้ช้างเอางาเขี่ยให้กลิ้งไป (หน้า ๑๔๖) ถึงคนโทษจะทราบว่าไม่ถึงตาย ก็คงตกใจ อะไรต่อมิอะไรไหลออกมาเลอะเทอะเป็นแน่

ในบทที่ ๔ อันเป็นบทสุดท้ายของหนังสือนี้ มีการกล่าวถึง ประเทศต่างๆ รวมทั้งเกาะแก่งในทวีปเอเชีย เช่น ลังกา, อะเจ, อันดามัน, นิโคบาร์ มะนิลา, ญี่ปุ่น, กรุงพะโค, จีน, เป็นการเล่าเรื่องดังได้ฟังมาจากผู้อื่น เพราะผู้บันทึกมีนิสัยอวดดีนึกว่าตนวิเศษกว่าคนอื่น (ดังเขาหวังจะได้รับเลือกเป็นราชทูต, หน้า ๔๘) เรื่องที่เขียนไว้ในบทที่ ๔ นี้ จึงจริงเท็จต้นลึกไปตามทัศนะของผู้เล่าให้ฟัง สำนวนในการเขียนก็ประดิษฐ์ประดอยเสียอย่างเลิศลอยเหลือรับ จึงน่าจะเห็นใจในความพยายามของผู้แปลคือ John O'Kane อย่างยิ่งที่จะฝ่าสำนวนประดิษฐ์ประดอยให้เข้าถึงความหมาย

ป.ล. เอกสารเปอร์เซียนี้ ที่ข้าพเจ้ากล่าวว่าเขียนด้วยตัวอักษรอาหรับแต่เป็นภาษาเปอร์เซียนั้น ข้าพเจ้ากล่าวตามคำบอกเล่าของ Meredith Owens เจ้าหน้าที่ของบริติช มิวเซียม จะผิดถูกอย่างไร และในการแปลจะยากมากน้อยเพียงใด ขอเชิญ John O'Kane ได้เขียนมาเล่าสู่กันฟังบ้าง ส่วนงานของศาสตราจารย์ Jean Aubin รวมเรื่องกรุงสยาม ไม่ทราบว่าตีพิมพ์จำหน่ายแล้วหรือยัง ?...

(พิมพ์ครั้งแรกใน วารสารประวัติศาสตร์ ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๓ กันยายน–ธันวาคม ๒๕๑๙)

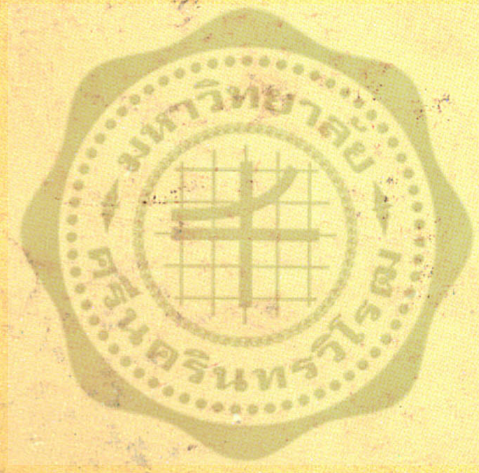

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว นายกำธร สถิรกุล ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา ๒๕๓๐

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท 23 วัฒนา กรุงเทพฯ 10110 โทร. 2584002-3

อ 959.33 ข129อ1
ขจร สุขพานิช.
อยุธยาคดี /
SWU 31011102420460

มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ